

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ «ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Διπλωματική Εργασία

Σεξουαλική βία σε ένοπλες συρράξεις

**Εξελίξεις και Σύγχρονες Προκλήσεις στην Πρακτική και Νομολογία
της Διεθνούς Ποινικής Δικαιοσύνης**

Αλεξάνδρα Δ. Ντάφλη

A.M. 1214M010

Τριμελής Επιτροπή

Επίκουρη Καθηγήτρια Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, Επιβλέπουσα
Καθηγητής Στέλιος Περράκης
Επίκουρη Καθηγήτρια Όλγα Τσόλκα

Αθήνα, 2015

Μόνο οι νεκροί έχουν δει το τέλος του πολέμου

Πλάτωνας

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση της διπλωματικής αυτής σηματοδοτεί το τέλος ενός ακαδημαϊκού κύκλου γεμάτου όνειρα, προσωπικές δεσμεύσεις, έμπνευση, συναισθηματικές διακυμάνσεις, προκλήσεις, ενός ακαδημαϊκού κύκλου που άνοιξε νέους ορίζοντες και γέννησε περισσότερο από οτιδήποτε άλλο την ανάγκη της αέναης πνευματικής εξέλιξης...

Θερμά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Επίκουρη Καθηγήτρια και Επιβλέπουσα της παρούσας διπλωματικής Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα για τις γόνιμες παρατηρήσεις, συμβουλές και συζητήσεις. Κυρίως την ευχαριστώ για την εμπύχωση, η οποία αποτέλεσε τον παράγοντα να συνεχίσω...τις δύσκολες στιγμές της έρευνας και της συγγραφής.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θέλω να απευθύνω στον Καθηγητή Στέλιο Περράκη, ο οποίος με ενθάρρυνε για την επιλογή του θέματος και αποτέλεσε την διαρκή πηγή έμπνευσης κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος, τόσο με τη διδασκαλία του, όσο και με τα ταξίδια, πραγματικά και πνευματικά...

Ευχαριστώ τους γονείς μου, οι οποίοι όλα αυτά τα χρόνια είναι οι «αφανείς ήρωες» των επιτευγμάτων και των προσδοκιών μου, πάντα πρόθυμοι να στηρίξουν ηθικά και υλικά τα ακαδημαϊκά μου εγχειρήματα.

Ευχαριστώ τον Ντάνυ που για χρόνια στο ίδιο γραφείο του μικρού διαμερίσματος, κάναμε μαζί τα όνειρα που εν μέρει πραγματοποιήσαμε, και εκείνος ακόμα περισσότερο...

A.N.

Μυτιλήνη, 17/11/2015

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή.....	4
I. Σεξουαλική βία σε ένοπλες συρράξεις: Η έκταση και το μέγεθος του προβλήματος	4
II. Προβληματική, οριοθετήσεις και στόχοι της παρούσας μελέτης.....	7
Μέρος Α': Τα αίτια της σεξουαλικής βίας σε ένοπλες συρράξεις και η πρόοδος στην αναγνώριση της απαγόρευσής της από τη διεθνή ποινική νομολογία	11
I. Εισαγωγικό Κεφάλαιο: Το δικαϊκό πλαίσιο προστασίας ενάντια στη σεξουαλική βία	11
A. Η εξέλιξη των σεξουαλικών εγκλημάτων στο ΔΑΔ	11
B. Οι εξελίξεις στο πεδίο του διεθνούς ποινικού δικαίου	19
Γ. Η απαγόρευση της σεξουαλικής βίας στο διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου	21
Κεφάλαιο Πρώτο: Η κατανόηση της εκδήλωσης της σεξουαλικής και έμφυλης βίας στο πλαίσιο των ενόπλων συρράξεων	25
I. Η Κοινωνιολογική Προσέγγιση του Φαινομένου.....	25
II. Η δομική προσέγγιση: Η σεξουαλική βία και ο βιασμός ως στρατηγική τακτική του πολέμου.	29
III. Η σεξουαλική βία ως όπλο πολέμου στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο;	34
Κεφάλαιο Δεύτερο: Η διεθνής αναγνώριση	35
I. Οι Αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και η αναγνώριση της σεξουαλικής βίας ως ζήτημα διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας	35
- Νομική φύση των αποφάσεων.....	40
II. Η εφαρμογή της απαγόρευσης της σεξουαλικής βίας στα περιφερειακά δικαστήρια δικαιωμάτων του ανθρώπου.	41
a. Η σεξουαλική βία ως βασανιστήριο	41
β. Απόπειρες απόδοσης ορισμού στο έγκλημα του βιασμού.....	43
III. Η σεξουαλική βία στη νομολογία των στρατιωτικών δικαστηρίων.	45
IV. Η εξέλιξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας στην διεθνή ποινική νομολογία: Από προσβολή της «κοινότητας» σε προσβολή της σεξουαλικής αυτονομίας των θυμάτων	50
A. Η σεξουαλική βία ως έγκλημα πολέμου: Η νομολογιακή αναγνώριση.....	50
i. Τα σεξουαλικά εγκλήματα ως βασανιστήριο	59
B. Η σεξουαλική βία ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.....	67
i. Η σεξουαλική βία ως βασανιστήριο.....	68
ii. Η σεξουαλική βία ως υποδούλωση	71
iii. Η σεξουαλική βία ως διωγμός	74
iv. Οι αναγκαστικοί γάμοι ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.....	80

Γ. Η σεξουαλική βία ως γενοκτονία.....	85
Συμπεράσματα.....	93
Μέρος Β': Σύγχρονες Προκλήσεις στην έρευνα και δίωξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας.....	95
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	95
Κεφάλαιο Πρώτο: Οι αποφάσεις των διεθνών ποινικών δικαστηρίων και η ανάγκη υιοθέτησης της θυματοκεντρικής προσέγγισης.....	95
I. Αναζητώντας τον ορισμό του βιασμού στη διεθνή νομολογία, μέσα από τα στοιχεία της αντικειμενικής και υποκειμενικής υπόστασης του αδικήματος. Η συναίνεση ως στοιχείο του βιασμού στο πλαίσιο των διεθνών εγκλημάτων;	96
Α. Ο βιασμός στη νομολογία του ΔΠΔΡ και ΔΠΔΓ.	97
Β. Ο ορισμός του βιασμού στο Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρα Λεόνε	111
Γ. Ο ορισμός του βιασμού από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο	114
Συμπέρασμα.....	115
II. Η Κοινή Εγκληματική Επιχείρηση ως μέσο τιμωρίας των αρχηγών και διοικητών για εγκλήματα σεξουαλικής βίας.	116
Α. Νομολογιακές εξελίξεις στην εφαρμογή της Κοινής Εγκληματικής Επιχείρησης	116
Β. Κριτική στην εφαρμογή της Κοινής Εγκληματικής Επιχείρησης ως μέσο για την ενοχοποίηση των ανωτέρων για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας.....	122
Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι προκλήσεις στην έρευνα και δίωξη των έμφυλων και σεξουαλικών εγκλημάτων.	125
I. Το ζήτημα των αναποτελεσματικών ερευνών και παραλείψεων στη δίωξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας ενώπιον των διεθνών ποινικών δικαστηρίων.	125
II. Οι δυσκολίες πρόσβασης των θυμάτων σεξουαλικής βίας στις ποινικές διαδικασίες.	145
<i>i. Έλλειψη καταγραφής των περιστατικών και αδυναμία κατανόησης και αντιμετώπισης της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών. ....</i>	<i>156</i>
<i>ii. Νομικό και νομολογιακό κενό.....</i>	<i>159</i>
III. Το Νέο Έγγραφο Πολιτικής του Γραφείου της Εισαγγελέως του ΔΠΔ: Αντιμετωπίζοντας τα κενά της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης.	161
- Προοπτικές	168
Καταληκτικές παρατηρήσεις	170
- Μπορεί το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου να αποτελέσει το εργαλείο υπέρβασης των προκλήσεων της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης?	173
ΤΕΚΗΡΙΩΣΗ.....	176
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	186

Εισαγωγή

I. Σεξουαλική βία σε ένοπλες συρράξεις: Η έκταση και το μέγεθος του προβλήματος

Η σεξουαλική βία είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο αλλά και μία έννοια η οποία έχει διαχρονικά προκαλέσει αντιπαραθέσεις ως προς την απόδοση ενός ορισμού σε αυτήν. Γενικά, συχνά γίνεται αντιληπτή ως μία από τις ακραίες μορφές έμφυλης βίας, η οποία με τη σειρά της γίνεται αντιληπτή ως «κάθε βλάβη που διαπράττεται ενάντια στη θέληση ενός ατόμου, ως αποτέλεσμα από των ανισοτήτων ισχύος που βασίζονται στο φύλο.»¹ Η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη της βίας κατά των Γυναικών ορίζει την βία κατά των γυναικών ως «κάθε πράξη έμφυλης βίας που έχει ως αποτέλεσμα ή είναι πιθανό να οδηγήσει σε σωματική, σεξουαλική ή ψυχολογική βλάβη ή πόνο στη γυναίκα».² Παράλληλα, αποτελεί «εκδήλωση σχέσεων ιστορικά άνισης ισχύος μεταξύ ανδρών και γυναικών, οι οποίες έχουν οδηγήσει στην κυριαρχία και την διάκριση εναντίον των γυναικών από τους άνδρες και στην αποτροπή της ολοκληρωτικής προόδου των γυναικών». Ανάμεσα στην πληθώρα των ορισμών που αποδίδονται στη σεξουαλική βία, είναι σκόπιμο να σταθούμε σε αυτόν της Inter-Agency Standing Committee, Task force on Gender and Humanitarian Assistance, η οποία ορίζει τη σεξουαλική βία ως «κάθε σεξουαλική πράξη, προσπάθεια εξασφάλισης μια σεξουαλικής πράξης, ανεπιθύμητα σεξουαλικά σχόλια, ή πράξεις εμπορευματοποίησης της σεξουαλικότητας ενός ατόμου, με την χρησιμοποίηση καταναγκασμού, απειλών πρόκλησης βλάβης ή σωματικής βίας, από οποιοδήποτε πρόσωπο ανεξάρτητα από την ύπαρξη σχέσης με το θύμα, σε οποιοδήποτε περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένων, αλλά χωρίς περιορισμό στο σπίτι και την εργασία.»³

Η σεξουαλική βία σε ένοπλες συγκρούσεις εκδηλώνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, όπως ο βιασμός, ακόμα και οι μαζικοί, η σεξουαλική κακοποίηση και εκμετάλλευση, η καταναγκαστική πορνεία, ο ακρωτηριασμός γεννητικών οργάνων, η σεξουαλική δουλεία, η αναγκαστική εγκυμοσύνη ή στειρώση, η εμπορευματοποίηση των θυμάτων με σκοπό την σεξουαλική εκμετάλλευση. Εκδηλώνεται εξίσου και σε πολλά διαφορετικά πλαίσια, κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας των ενόπλων συρράξεων, στα σπίτια, τα χωράφια, τους χώρους κράτησης, τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις, ακόμα και σε ασφαλή καταφύγια, όπως κλινικές

---

¹ Reproductive Health Response in Conflict Consortium, Gender-based Violence Tools Manual, For Assessment & Program Design, Monitoring & Evaluation in conflict-affected settings, σελ. 9, διαθέσιμο σε: http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/FC881A31BD55D2B3C1256F4F00461838-Gender_based_violence_rhrc_Feb_2004.pdf

² United Nations, General Assembly, Declaration on the Elimination of Violence against Women, A/RES/48/104, 85th plenary meeting, 20 December 1993, διαθέσιμη σε: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>

³ Βλ. IASC, Inter-Agency Standing Committee, Task force on Gender and Humanitarian Assistance, 2005, διαθέσιμο σε: <http://www.unhcr.org/453492294.pdf>

και νοσοκομεία, ιερούς τόπους όπως εκκλησίες, συναγωγές ή τζαμιά, στρατόπεδα προσφύγων ή και κατά τη διάρκεια της μετακίνησης πληθυσμών.

Ο ολόένα και αυξανόμενος όγκος στοιχείων από τους πολέμους της τελευταίας εικοσαετίας έφερε τελικά στο φως «μία από τις μεγαλύτερες σιωπές της ιστορίας»: τη σεξουαλική κακοποίηση των αμάχων γυναικών και κοριτσιών, αλλά και των ανδρών, σε περιόδους ενόπλων συρράξεων.⁴ Μέχρι σχετικά πρόσφατα, τόσο τα αποδεικτικά στοιχεία, όσο και το ίδιο το φαινόμενο, ήταν παραγνωρισμένα από τους ιστορικούς, τους πολιτικούς και τον νομικό κόσμο. Το «δικαίωμα» όμως που είχαν οι νικητές να «βιάζουν και να λεηλατούν» εντοπίζεται ήδη παλιά, στους αρχαίους ελληνικούς και ρωμαϊκούς πολέμους.⁵ Σε παραδείγματα ακόμα και του προηγούμενου αιώνα, οι Εβραίες γυναίκες βιάζονταν από τους Κοζάκους κατά τη διάρκεια των πογκρόμ του 1919 στη Ρωσία, ο Ιαπωνικός Στρατός κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διακινούσε χιλιάδες «γυναίκες αναψυχής» σε χώρες της Ασίας και τις υποδούλωνε σεξουαλικά. Περισσότερες επίσης από 100.000 γυναίκες βιάστηκαν στο Βερολίνο αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες Μπενγκάλι βιάστηκαν από Πακιστανούς στρατιώτες κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Μπαγκλαντές για την απόσχιση το 1971.⁶

Από το δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα, οι μάχες που χαρακτηρίζονταν κυρίως από στρατιωτικές εμπλοκές μεταξύ εθνικών στρατών, αντικαταστάθηκαν σε μεγάλο βαθμό από εμφύλιους πολέμους και περιφερειακές συγκρούσεις για φυλετικούς, θρησκευτικούς και εθνοτικούς λόγους. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η θυματοποίηση του αμάχου πληθυσμού αυξήθηκε ραγδαία. Μεταξύ του 1989 και του 1997 εκτιμάται ότι ξέσπασαν 103 ένοπλες συγκρούσεις σε 69 χώρες.⁷ Παρά το γεγονός ότι περισσότεροι άνδρες πεθαίνουν ως αποτέλεσμα της σύρραξης, οι γυναίκες και τα κορίτσια βιώνουν μία σωρεία εξοντωτικών εμπειριών, ως συνέπεια του πολέμου. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά σε έκθεση του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, «οι γυναίκες και τα παιδιά αποτελούν την πλειονότητα του συνόλου των θυμάτων των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων».⁸ Και πράγματι, τα αποτελέσματα είναι σχεδόν συντριπτικά: ψυχοκοινωνική κατάρρευση, κοινωνικό

---

⁴ Βλ. UN Special Rapporteur on Violence Against Women, 2005, όπου παραπέμπεται από Ward, "Genderbased Violence among Conflict-affected Populations: Humanitarian Program Responses," Listening to the Silences: Women and War, Konnklikje Brill, Netherlands, 2005, σελ. 67.

⁵ Βλ. Susan Brownmiller, Against Our Will: Men, Women and Rape, 2nd edn, Penguin Books, New York 1976.

⁶ Βλ. Shana. Swiss and Joan. Geller, Rape as a Crime of War: A medical perspective, 279 Journal of the American Medical Association (1993), σελ. 625-629.

⁷ Βλ. Amnesty International, Lives Blown Apart: Crimes Against Women in Times of Conflict, London 2004, διαθέσιμο σε:

<https://www.amnesty.ie/sites/default/files/report/2010/04/SVAW%20-%20Lives%20blown%20apart-crimes%20against%20women%20in%20times%20of%20conflict.pdf>

⁸ United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on women, peace and security, S/2002/1154, 16 October 2002, διαθέσιμο σε: <http://www.un.org/womenwatch/ods/S-2002-1154-E.pdf>

στιγμα, περιθωριοποίηση, τραύμα, εκμετάλλευση είναι μερικές από τις πιο εμφανείς συνέπειες.

Αν και τα στατιστικά στοιχεία συχνά αποτυγχάνουν να εκφράσουν το πραγματικό μέγεθος των θηριωδιών, τα παρακάτω βοηθούν στην απεικόνιση της διάχυτης σεξουαλικής βίας στην πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα. Στην πρώην Γιουγκοσλαβία, πληθώρα εκθέσεων αναδεικνύουν έναν συντηρητικό κατά προσέγγιση αριθμό 20.000 γυναικών ως θύματα βιασμών κατά τη διάρκεια του πολέμου.⁹ Οι αριθμοί φυσικά είναι πολύ μεγαλύτεροι, αφού όλες σχεδόν οι εκθέσεις αναγνωρίζουν την ελλιπή αναφορά των περιστατικών από τους επιζώντες της σεξουαλικής βίας. Σύμφωνα με έκθεση της UNIFEM, 250.000 με 500.000 γυναίκες βιάστηκαν κατά τη διάρκεια της γενοκτονίας στη Ρουάντα,¹⁰ ενώ πολλά από τα θύματα μολύνθηκαν από τον HIV.¹¹ Τα νούμερα αυτά είναι αυτονόητο ότι καταδεικνύουν τον ευρύ και συστηματικό χαρακτήρα της σεξουαλικής βίας και στα δύο πλαίσια, τη στιγμή που συνιστούν απλά μία συντηρητική προσέγγιση του μεγέθους του προβλήματος, καθώς η συλλογή των αποδεικτικών στοιχείων αποτέλεσε ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο.

Μία σωρεία κειμένων των ΗΕ, καθώς και διεθνείς και τοπικές ΜΚΟ, έχουν επιχειρήσει την καταγραφή των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας που διεπράχθησαν κατά τη διάρκεια της πρόσφατης συριακής κρίσης. Σε έκθεση του Ιανουαρίου 2013, η International Rescue Committee περιέγραψε τον «βιασμό ως ένα σημαντικό και ενοχλητικό χαρακτηριστικό του συριακού εμφυλίου πολέμου».¹² Η Διεθνής Επιτροπή Έρευνας των ΗΕ στη Συρία ανέφερε ότι υπάρχουν «βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι βιασμοί και σεξουαλικές επιθέσεις έχουν διαπραχθεί εναντίον ανδρών, γυναικών και παιδιών από Κυβερνητικές δυνάμεις και μέλη shabbiha. Βιασμοί και σεξουαλικές επιθέσεις είναι επίσης μέρος των βασανιστηρίων σε επίσημα και ανεπίσημα κέντρα κράτησης.»¹³ Η ειδική Αντιπρόσωπος του Γενικού Γραμματέα για τη Σεξουαλική Βία στην Σύρραξη, Zainab Hawa Bangura, ανέφερε ότι «οι άμαχοι έχουν που έχουν ήδη εγκλωβιστεί σε έναν φαύλο κύκλο βίας είναι επίσης στόχοι σεξουαλικής βίας από όλα τα μέρη της σύρραξης».¹⁴ Οι γυναίκες ιδιαίτερα βρίσκονται σε κίνδυνο υποβολής τους σε σεξουαλική βία εξαιτίας του

---

⁹ The Impact of Conflict on Rwandan Women: The Humanitarian Impact, διαθέσιμο σε: <http://www.womenwarpeace.org/rwanda/rwanda.htm>

¹⁰ Βλ. Elisabeth. Rehn and Ellen Johnson Sirleaf, Women, War and Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peacebuilding, New York, UNIFEM, 2002, σελ. 10.

¹¹ The Impact of Conflict on Rwandan Women: The Humanitarian Impact, ό.π.

¹² Βλ. International Rescue Committee (IRC), Syria: A Regional Crisis, January 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.rescue.org/sites/default/files/resource-file/IRCReportMidEast20130114.pdf>

¹³ Βλ. UN officials alarmed by effect of systematic violence on civilians in Syria, UN News Centre, 18 January 2013, available at: www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=43961&Cr=syria&Cr1=#.UPpkdL-9Kc0

¹⁴ Zainab Hawa Bangura's statement in "UN envoy calls on all parties in Syria conflict to cease acts of sexual violence", UN News Centre, 15 February 2013, διαθέσιμο σε: www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=44160#.UUH8N33RITg

αναγκαστικού εκτοπισμού, του χωρισμού από την οικογένεια, της έλλειψης βασικών υποδομών κοινωνικής προστασίας και της περιορισμένης διαθεσιμότητας ασφαλούς πρόσβασης σε υπηρεσίες.¹⁵

Όταν το διεθνές δίκαιο άρχισε να εξελίσσεται, δεν σημειώθηκαν σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της αποτροπής των εγκλημάτων αυτών και του στίγματος που κατέκλυζε τα θύματα. Τα σεξουαλικά εγκλήματα πολλές φορές χαρακτηρίστηκαν ακόμα και ως τα «ξεχασμένα εγκλήματα» του διεθνούς δικαίου.¹⁶ Η τάση πολιτικής και κοινωνικής περιθωριοποίησης τους δεν θα μπορούσε παρά να έχει αντίστοιχη νομική απεικόνιση, εκφραζόμενη από την σχεδόν πλήρη απουσία του στα διεθνή κείμενα. Όπως επισημαίνει ο Meron, η αναφορά στη σεξουαλική βία στους Κανόνες της Χάγης, τις Συμβάσεις της Γενεύης και τα Πρωτόκολλα τους, περιορίζεται στο βιασμό, χωρίς να προσφέρει ούτε και έναν σαφή ορισμό του τι συνιστά βιασμό.¹⁷ Η Fionnuala Ni Aolain εξηγεί ότι τα σεξουαλικά εγκλήματα εναντίον των γυναικών όχι μόνο δεν απαγορεύονται νομικά από τους νόμους του πολέμου, αλλά όταν περιλαμβάνονται σε αυτούς αποτέλεσαν πτυχές παραβίασης του ανδρικού καθεστώτος.¹⁸ Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, η διεθνής κοινότητα και τα διεθνή δικαστήρια έχουν σημειώσει σημαντική πρόοδο προς την κατεύθυνση της αντιμετώπισης της ατιμωρησίας των δραστών εγκλημάτων σεξουαλικής βίας. Το δίκαιο εξελίχθηκε ταχύτατα, με τα ad hoc ποινικά δικαστήρια να έχουν συμβάλει τα μέγιστα προς την κατεύθυνση αυτή. Η νομική αναγνώριση ολοκληρώθηκε με τις διατάξεις του Καταστατικού του ΔΠΔ, αν και η νομολογία του βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο, με δυνατότητες όμως περαιτέρω εξέλιξης και επαναδιαμόρφωσης της νομολογίας των ad hoc ποινικών δικαστηρίων.

II. Προβληματική, οριοθετήσεις και στόχοι της παρούσας μελέτης

Σε μία εποχή όπου η δίωξη και η τιμωρία των διεθνών εγκλημάτων έχει ενισχυθεί σημαντικά, με αποτέλεσμα την εξέλιξη, αλλά ακόμα και τη διάπλωση του διεθνούς δικαίου μέσα σε αυτή, τα σεξουαλικά εγκλήματα, αν και στην αρχή παραγνωρισμένα, άρχισαν να καταλαμβάνουν ένα σημαντικό κομμάτι της διεθνούς ποινικής πρακτικής. Αν και τα Καταστατικά των ad hoc ποινικών δικαστηρίων φαίνονται εκ πρώτης όψεως «φτωχά» στις δυνατότητες που περιέχουν αναφορικά με τη δίωξη και τιμωρία των εγκλημάτων σεξουαλικής και

---

¹⁵ Βλ. Global Protection Cluster, *The Hidden History of War in Syria: Gender-Based Violence*, διαθέσιμο σε: <http://gbvaor.net/wp-content/uploads/sites/3/2015/02/The-hidden-cost-of-War-in-Syria-Gender-Based-Violence-2013-English1.pdf>

¹⁶ Βλ. Chinkin Christine, *Gender-related Violence and International Criminal Law and Justice*, σε: Cassese, A (ed.), *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford University Press 2009, σελ. 76.

¹⁷ Theodor Meron, *Rape as a Crime Under International Humanitarian Law*, 87 *The American Journal of International Law* (1993), σελ. 425.

¹⁸ Βλ. F. Ni Aolain, *Radical Rules: The Effects of Evidential and Procedural Rules on the Regulation of Sexual Violence in War*, 60 *Albany Law Review* (1997), σελ. 898.

έμφυλης βίας, οι δικαστές δεν φάνηκαν καθόλου απρόθυμοι να εφαρμόσουν τις καταστατικές διατάξεις και το εφαρμοστέο δίκαιο με τρόπο αρκετά ευρύ και σύγχρονο.

Η αποκάλυψη των σεξουαλικών θηριωδιών στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις και η στροφή της προσοχής της διεθνούς κοινότητας σε αυτές, δεν θα μπορούσαν να αφήσουν αδιάφορη την διεθνή ποινική δικαιοσύνη, η οποία έπρεπε να προσαρμοστεί άμεσα και αποτελεσματικά στις νέες προκλήσεις, αναγνωρίζοντας τα σεξουαλικά εγκλήματα ως μέρος και εκφάνσεις των εγκλημάτων πολέμου, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και του εγκλήματος της γενοκτονίας. Η προσέγγισή της βέβαια κινείται ανάμεσα στην πλήρη αναγνώριση, την σχετικά αποτελεσματική και δίκαιη αναγνώριση, την αδιαφορία, ακόμα και την προβληματική ή υπερβολική εφαρμογή καταστατικών διατάξεων, νομοθεσίας και πρακτικών. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου η δικαιοσύνη φάνηκε απόλυτα αναποτελεσματική στην επιτέλεση του έργου της: από επιπόλαιες εισαγγελικές έρευνες, παραγνώριση των ψυχοκοινωνικής κατάστασης των θυμάτων και των ακολουθούμενων μειωμένων δυνατοτήτων προσφοράς τους στην ποινική δίκη, ανεπάρκεια εκπαίδευσης του προσωπικού των δικαστηρίων και των δικαστικών λειτουργών, ελλιπή κατανόηση των έμφυλων και σεξουαλικών εγκλημάτων, μέχρι και παράδοξες δικαστικές αποφάσεις και αντιφατικές νομολογίες.

Η ταλάντευση της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης ανάμεσα στην απόλυτη αναγνώριση και την εκσυγχρονισμένη προσέγγιση των έμφυλων και σεξουαλικών εγκλημάτων (με επίκεντρο τις ανάγκες του θύματος) και στην οπισθοδρόμηση, παραγνώριση, άρνηση και αναποτελεσματικότητα στη δίωξη και τιμωρία των εγκλημάτων αυτών, σε συνδυασμό με την όλο και αυξανόμενη δημοσιοποίηση διεθνών εγκλημάτων με κύριο χαρακτηριστικό την σεξουαλική και έμφυλη βία, αποτέλεσε το κίνητρο για την εκπόνηση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας. Οι ελάχιστες επίσης πηγές στην ελληνική βιβλιογραφία για τη σεξουαλική βία στις ένοπλες συρράξεις αποτέλεσε την έμπνευση μιας προσπάθειας να αναλυθεί με όσο πιο ολοκληρωμένο τρόπο, στα πλαίσια μιας διπλωματικής εργασίας, το φαινόμενο από την διεθνή ποινική του σκοπιά.

Στο πρώτο μέρος αναλύονται συνοπτικά τα αίτια της σεξουαλικής βίας στις ένοπλες συρράξεις, χαρακτηρίζοντας τελικά αυτή ως «όπλο» ή «στρατηγική του πολέμου». Η διεθνής αναγνώριση επήλθε με τρόπο emphatic από το Συμβούλιο Ασφαλείας, ανάγοντας αυτήν σε ζήτημα διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Η πιο ολοκληρωμένη, ωστόσο, αναγνώριση επήλθε από τα διεθνή και διεθνοποιημένα ποινικά δικαστήρια, ως οι κύριοι εφαρμοστές του διεθνούς δικαίου. Τα δικαστήρια ξεπέρασαν την προσέγγιση της σεξουαλικής βίας ως προσβολή της τιμής της οικογένειας, η οποία υιοθετούταν μέχρι την δεκαετία του '90 και χαρακτηρίζει και την προσέγγιση των ΣΓ'49 και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων. Η αναγνώριση που προσέφεραν ανέδειξε ότι η σεξουαλική βία αποτελεί τελικά προσβολή της σεξουαλικής αυτονομίας των θυμάτων. Το σημαντικότερο όλων είναι ότι η διεθνής

ποινική νομολογία αναγνώρισε ότι τα σεξουαλικά εγκλήματα δεν είναι απλώς ένα υποπροϊόν των πολέμων, αλλά συνιστούν εκφάνσεις των εγκλημάτων πολέμου, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και της γενοκτονίας.

Ωστόσο, η πρόοδος που σημειώθηκε επισκιάστηκε από τις προκλήσεις που αντίκρουσε η διεθνής ποινική δικαιοσύνη, προκλήσεις που τις περισσότερες φορές όχι μόνο δεν αποτέλεσαν αντικείμενο στοχευμένης στρατηγικής, αλλά επέτειναν και γιγάντωσαν το πρόβλημα της ατιμωρησίας των δραστών. Τα δικαστήρια έπρεπε συγκεκριμένα να αντιμετωπίσουν το ζήτημα του ορισμού του βιασμού, του ειδεχθέστερου ίσως όλων των σεξουαλικών εγκλημάτων, και τα στοιχεία *actus reus* και *mens rea* αυτού, να υπερκεράσουν τα σχεδόν αζεπέραστα προβλήματα των παραλείψεων που χαρακτήριζαν τους εισαγγελικούς χειρισμούς των σχετικών υποθέσεων, να φανούν επίσης αποτελεσματικά στην τιμωρία των περισσότερο υπεύθυνων για τα εγκλήματα αυτά, επιλέγοντας την κατάλληλη μορφή ποινικής ευθύνης για αυτούς. Έπρεπε επίσης να είναι ικανά να αναγνωρίσουν ότι η ψυχολογική και κοινωνική ευαλωτότητα των θυμάτων και των μαρτύρων αποτελεί έναν από τους κύριους παράγοντες που επιφέρουν την έλλειψη καταγραφής των εγκλημάτων αυτών, ως παράγοντας ακόμα και παρακώλυσης της αποτελεσματικής απονομής της δικαιοσύνης. Έπρεπε να είναι ικανά να αναγνωρίσουν ότι οι γυναίκες δεν αποτελούν τα μοναδικά θύματα σεξουαλικής βίας, να ξεπεράσουν δηλαδή το ταμπού της ανδρικής σεξουαλικής θυματοποίησης, τις πολιτισμικές νόρμες που επιτάσσουν την εντατικοποίηση της «ανδρικής επιθετικότητας» σε καιρό πολέμου και την προσέγγισή της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών ως ομοφυλοφιλικά παράγωγα, ανεξαρτήτως του καταναγκαστικού πλαισίου τέλεσής τους. Όλα αυτά, έπρεπε να αντιμετωπιστούν χωρίς τις κατάλληλες υλικές υποδομές και το εξειδικευμένο και εκπαιδευμένο προσωπικό, με την νομολογία των σεξουαλικών εγκλημάτων να βρίσκεται ακόμα στα πρώιμα στάδια ανάπτυξής της.

Το δεύτερο μέρος αναλύει όλες τις παραπάνω σύγχρονες προκλήσεις, που αντιμετώπισε η διεθνής ποινική δικαιοσύνη, αλλά και τις μεθόδους και τις πολιτικές προσέγγισής τους. Οι προκλήσεις και ο προβληματισμός γύρω από αυτές έχει αποκτήσει πλέον μια διαφορετική διάσταση, η οποία επίσης εξετάζεται. Η διάσταση αυτή προσφέρεται από το ίδιο το Γραφείο της Εισαγγελίας του ΔΠΔ για τα Σεξουαλικά και Έμφυλα Εγκλήματα. Στο Έγγραφο αυτό, το οποίο αναγνωρίζει τις μέχρι τώρα στρεβλώσεις της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, προσφέρει την καταγραφή μία σειρά φιλόδοξων στόχων, με σκοπό την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των εγκλημάτων αυτών και την θυματοκεντρική προσέγγιση του διεθνούς ποινικού δικαίου.

Η παράλληλη, σε πολλά σημεία διερεύνηση, των δύο εκφάνσεων αντίδρασης της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης σε μια κατηγορία εγκλημάτων που τείνει να λάβει το χαρακτήρα πανδημίας κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, εξυπηρετεί την ανάγκη ανάδυσης της φύσης τους και της συνέπειας αυτής στη ποινική τους

αντιμετώπιση. Στόχος, τελικά, είναι η προαγωγή της αντίληψης για ενίσχυση της προστασίας των υποψήφιων θυμάτων, μέσω της ολιστικής προσέγγισης του ιδιαίτερου χαρακτήρα των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας.

Μέρος Α': Τα αίτια της σεξουαλικής βίας σε ένοπλες συρράξεις και η πρόοδος στην αναγνώριση της απαγόρευσής της από τη διεθνή ποινική νομολογία

I. Εισαγωγικό Κεφάλαιο: Το δικαιοτικό πλαίσιο προστασίας ενάντια στη σεξουαλική βία

A. Η εξέλιξη των σεξουαλικών εγκλημάτων στο ΔΑΔ

Οι Συνθήκες του ΔΑΔ έχουν ορισμένες φορές επικριθεί διότι δήθεν δεν λαμβάνουν δεόντως υπόψη οι ανάγκες των γυναικών στις ένοπλες συρράξεις και γιατί δεν απαγορεύουν και δεν ποινικοποιούν τη σεξουαλική βία επαρκώς.¹⁹ Ωστόσο, παρόλο που οι διατάξεις των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων τους του 1977 μπορεί να μην προσεγγίζουν απόλυτα τη σεξουαλική βία, παρέχουν όμως την απαραίτητη προστασία από το βιασμό και τις άλλες μορφές σεξουαλικής βίας. Αυτό επιτυγχάνεται με διάφορους τρόπους: Πρώτον, ο βιασμός απαγορεύεται ρητά. Δεύτερον, η απαγόρευση του βιασμού και των άλλων μορφών σεξουαλικής βίας εμπεριέχεται και σε κάποιες λιγότερο σαφείς διατάξεις, όπως η απαγόρευση της σκληρής μεταχείρισης και των βασανιστηρίων, οι προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, η άσεμνη επίθεση και η καταναγκαστική πορνεία, καθώς και σε εκείνες που προορίζονται στη διασφάλιση του σεβασμού των ατόμων και της τιμής τους.

a. Από την πρόωγη κωδικοποίηση έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

Ο Meron έχει καταδείξει ότι ο βιασμός αποτελεί απαγορευμένη πράξη στο δίκαιο του πολέμου ήδη εδώ και αιώνες ενώ έχει συμπεριληφθεί σε διάφορους Κώδικες Στρατιωτικής Συμπεριφοράς.²⁰ Ήδη ο Τοτίλας ο Οστρογότθος, ο οποίος κατέλαβε τη Ρώμη το 546 μ.Χ., δεν επέτρεπε στους στρατιώτες του να βιάζουν τις Ρωμαίες γυναίκες, πολιτική ιστορικά μοναδική και πρωτοποριακή για τα τότε δεδομένα.²¹ Η θανατική ποινή ήταν η τιμωρία για όποιον καταδικαζόταν για βιασμό, σύμφωνα με τα Άρθρα του Πολέμου του Ριχάρδου Β' (1385) και του Ερρίκου Ε' (1419) στην Αγγλία²², ενώ μία από τις παλαιότερα καταγεγραμμένες διώξεις για βιασμό στο πλαίσιο στρατιωτικής δραστηριότητας έλαβε χώρα το 1474.²³ Στις

¹⁹ Βλ. Judith Gardam, *Women, Human Rights and International Humanitarian Law*, International Review of the Red Cross, No. 324, September 1998, pp. 421–432; Judith Gardam and Michelle Jarvis, *Women, Armed Conflict and International Law*, Kluwer Law International, The Hague, 2001.

²⁰ Βλ. Theodor Meron, *Shakespeare's Henry the Fifth and the Law of War*, 87 The American Journal of International Law, (1992), σελ. 1-45, βλ. και Theodor Meron, *Rape as a Crime under International Humanitarian Law*, 87 The American Journal of International Law (1993), σελ. 424.

²¹ Βλ. Susan Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women and Rape*, 2nd edn, Penguin Books, New York 1976, υποσημείωση αρ. 27.

²² Ibid.

²³ Βλ. Georg Schwarzenberger, *International Law as Applied by International Courts and Tribunals*, 1968, σελ. 462-466. Στην δίκη του Sir Peter Hagenbach το 1474, το διεθνές στρατιωτικό δικαστήριο καταδίκασε τον Hagenbach σε θάνατο για εγκλήματα πολέμου, συμπεριλαμβανομένων των βιασμών, που διεπράχθησαν από τους στρατιώτες του.

αρχές του 1500 , ο επιφανής νομικός Alberico Gentili μελέτησε τη βιβλιογραφία σχετικά με τον βιασμό σε καιρό πολέμου και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι είναι παράνομος, ακόμα και αν οι γυναίκες-θύματα είναι μαχητές.²⁴ Αντίστοιχα, το 1646 ο Hugo Grotius συμπέρανε ότι η σεξουαλική βία, ανεξάρτητα του αν διαπράττεται σε καιρό ειρήνης ή πολέμου, πρέπει να τιμωρείται.²⁵ Παρόλα αυτά, ακόμα και μέχρι τον 17^ο αιώνα δεν υπήρχε κανόνας, στα πλαίσια του δικαίου του πολέμου, παγκόσμια αποδεκτός που να απαγορεύει τον βιασμό και τα άλλα σεξουαλικά εγκλήματα.²⁶

Η κωδικοποίηση των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας άρχισε να εξελίσσεται στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, εποχή που αποτέλεσε και την απαρχή της σύγχρονης εποχής του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.²⁷ Στις Οδηγίες *Lieber* (1863) απαγορευόταν ρητά ο βιασμός και χαρακτηρίστηκε ως σοβαρό έγκλημα. Ο στρατιωτικός κώδικας για την μεταχείριση των αμάχων σε καιρό πολέμου που συντάχθηκε από τον Francis Lieber το 1863, γνωστός και ως Κώδικας *Lieber*, που αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια καταγραφής των κανόνων και εθίμων διεξαγωγής πολέμου και επηρέασε την σύνταξη στρατιωτικών εγχειριδίων σε χώρες της Ευρώπης²⁸, περιείχε συγκεκριμένες αναφορές στις απαγορευμένες μορφές μεταχείρισης των προσώπων, τόσο εντός όσο και εκτός μάχης.

Αναφορικά με τον βιασμό δύο προβλέψεις στον Κώδικα *Lieber* είναι σχετικές με αυτόν. Η πρώτη προσδίδει ιδιαίτερη προστασία στις γυναίκες, με τρόπο που συνδέει την προστασία αυτή με τον κοινωνικό και κυρίως με τον οικογενειακό περίγυρο των γυναικών.²⁹ Η δεύτερη συμπυκνώνεται στο άρθρο 44, το οποίο διακήρυττε ότι ο βιασμός απαγορεύεται επί ποινή θανάτου³⁰, ενώ το άρθρο 47 προέβλεπε ότι «εγκλήματα ...όπως ο βιασμός... τιμωρούνται».³¹ Το κείμενο έχει ως βασική ιδέα τον περιορισμό των καταστροφών που επιφέρει ένας ολοκληρωτικός

---

²⁴Βλ. Kelly Askin, Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles, 21 Berkley Journal of International Law, (2003), σελ. 299.

²⁵Ibid.

²⁶Βλ. Brownmiller, ό.π.

²⁷Patricia Viseur Sellers, The Prosecution of Sexual Violence in conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation, διαθέσιμο σε: http://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/Paper_Prosecution_of_Sexual_Violence.pdf

²⁸Βλ. Μαρία - Ντανιέλλα Μαρούδα, Ανθρωπιστικό Δίκαιο που εφαρμόζεται σε ένοπλες συρράξεις, Κεφάλαιο 17 στον τόμο Αντωνόπουλου Κ., Μαγκλιβέρα Κ., (επιμ.), Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 520-521.

²⁹Το άρθρο 37 του Κώδικα Lieber προβλέπει ότι:

The United States acknowledge and protect, in hostile countries occupied by them, religion and morality; ... the persons of the inhabitants, especially those of women; and the sacredness of domestic relations. Offences to the contrary shall be rigorously punished.

Βλ. Francis Lieber, Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field, 24 April 1863, διαθέσιμο σε: <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/110?OpenDocument>

³⁰Ibid, άρθρο 44

³¹Ibid, «crimes punishable by all penal codes, such as ... rape... are not only punishable as at home, but in all cases in which death is not inflicted, the severer punishment shall be preferred».

πόλεμος, την αποφυγή ιδιωτικοποιήσεως των ενόπλων συγκρούσεων και την υλοποίηση αντικειμενικών στόχων με σκοπό τον τερματισμό του πολέμου, ενώ διαπνέεται εντόνως από την ιδέα του ανθρωπισμού και θέτει ποινικές ρήτρες αντίστοιχες με το κοινό ποινικό δίκαιο.³²

Επιπρόσθετα του Κώδικα Lieber, το Εγχειρίδιο της Οξφόρδης δημιουργήθηκε από το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου το 1880 με σκοπό να λειτουργήσει ως πρότυπο εσωτερικής νομοθεσίας αναφορικά με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου και να καταστήσει ποινικά υπεύθυνους τους παραβάτες αυτών, χωρίς όμως να γίνεται καμία αναφορά σε διεθνή δικαιοδοσία.³³ Το Εγχειρίδιο διακήρυττε ότι «η ανθρώπινη ζωή, η γυναικεία τιμή, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και οι μορφές λατρείας θα πρέπει να γίνονται σεβαστά. Η παρέμβαση στην οικογενειακή ζωή πρέπει να αποφεύγεται.»³⁴ Αλλά και η Διακήρυξη των Βρυξελλών το 1874, ως προπομπός των Συμβάσεων της Χάγης του 1899 και του 1907, επιβεβαίωσε το δικαίωμα της γυναίκας στην τιμή και τη αξιοπρέπεια, πάντα όμως σε σύνδεση με την τιμή και τα δικαιώματα της οικογένειας.³⁵

Παρόλο που ο βιασμός αντιμετωπιζόταν ήδη ως έγκλημα πολέμου υπό το εθιμικό διεθνές δίκαιο, ο βιασμός και η σεξουαλική κακοποίηση δεν συμπεριλαμβάνονταν ρητά στις Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και του 1907. Ωστόσο, το άρθρο I του Παραρτήματος στη Δεύτερη Σύμβαση της Χάγης του 1899 και το άρθρο I της Τέταρτης Σύμβασης της Χάγης του 1907 «παρακινούν» τους εμπόλεμους να «διεξάγουν τις επιχειρήσεις τους σύμφωνα με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου», απαγορεύοντας σιωπηρά όλα τα συμβατικά εγκλήματα πολέμου, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού.³⁶ Αντίστοιχα, το άρθρο 46 της Σύμβασης της Χάγης IV του 1907 αναφέρει ότι «η τιμή και τα δικαιώματα της οικογένειας, οι ζωές των ανθρώπων ... πρέπει να γίνονται σεβαστά.»

Είναι προφανές, όπως υποστηρίζει ο Kushalani,³⁷ ότι η αναφορά στην προστασία της «τιμής της οικογένειας» αποτελεί *εμφημισμό* της εποχής που αδιαμφισβήτητα περιλαμβάνει την προστασία έναντι του βιασμού και της σεξουαλικής κακοποίησης. Άλλωστε, ιδιαίτερα η Σύμβαση της Χάγης του 1907 θα πρέπει πάντα να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των «νόμων της ανθρωπότητας» και των «επιταγών

---

³²Βλ. Rotem Giladi, Francis Lieber on Public War, 4 Goettingen Journal of International Law (2012), σελ. 3.

³³ Yves Sandoz, The History of the Grave Breaches Regime, 7 Journal of International Criminal Justice (2009), σελ. 664.

³⁴Βλ. M. Sherif Bassiouni, Crimes Against Humanity in International Criminal Law, Kluwer Law International 1999, σελ. 347 όπου παραπέμπει σε Yougindra Khushalani, Dignity and Honour of Women as Basic and Fundamental Human Rights, σελ. 11.

³⁵Ibid.

³⁶Βλ. Patricia Viseur Sellers, The Prosecution of Sexual Violence in conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation, σελ. 7, διαθέσιμο σε: http://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/Paper_Prosecution_of_Sexual_Violence.pdf

³⁷Βλ. M. Sherif Bassiouni, ό.π.

της δημόσιας συνείδησης»,³⁸ στα πρότυπα της Ρήτρας Martens, που αποτελεί και το προοίμιο των Συμβάσεων της Χάγης. Στο προοίμιο επίσης της Σύμβασης της Χάγης του 1907 αναφέρεται ότι όπου οι άνθρωποι δεν προστατεύονται από την Σύμβαση της Χάγης, παραμένουν υπό την προστασία του εθιμικού διεθνούς δικαίου, δίνοντας έμφαση και επιβεβαιώνοντας το προϋπάρχον εθιμικό διεθνές δίκαιο, που ήταν γενικό και απαγόρευε τη σεξουαλική βία. Έτσι, η Σύμβαση της Χάγης ανάγεται σε ιδιαίτερης σημασίας κείμενο διότι επεκτείνει την προστασία των γυναικών και στο πεδίο του εθιμικού διεθνούς δικαίου.

Τέλος, στον απόηχο των θηριωδιών που διεπράχθησαν κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, οι κύριες Συμμαχικές Δυνάμεις δημιούργησαν το 1919 την Επιτροπή Εγκλημάτων Πολέμου με σκοπό αυτή να διεξάγει έρευνα επί των εγκλημάτων και στη συνέχεια να προχωρήσει σε συστάσεις αναφορικά με τις μεθόδους τιμωρίας των υπόπτων εγκληματιών πολέμου του Άξονα.³⁹ Από την ίδια την έκθεση της Επιτροπής προκύπτει ότι πρωταρχικός στόχος της δεν ήταν τόσο η διακρίβωση των παραβιάσεων αλλά η καταγραφή των φρικαλεοτήτων που διεπράχθησαν από τους Γερμανούς και η δημιουργία ενός συνεκτικού καταλόγου παραβιάσεων «των νόμων και των εθίμων πολέμου». ⁴⁰ Οι διαθέσιμες ενώπιον της Επιτροπής πληροφορίες της επέτρεψαν να συμπεριλάβει στην έκθεσή της μία μη εξαντλητική λίστα με τριάντα δύο παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων πολέμου που έχρηζαν τιμωρίας. Ο βιασμός και η απαγωγή κοριτσιών και γυναικών με σκοπό τον εξαναγκασμό σε πορνεία ήταν δύο από τις απαριθμούμενες τιμωρητέες παραβιάσεις, ενισχύοντας έτσι το status τους ως εγκλήματα πολέμου.⁴¹

β. Οι Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977

Σε απάντηση της συστηματικής σφαγής και δίωξης που υπέστησαν εκατομμύρια άμαχοι κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι αρχικές Συμβάσεις της Γενεύης του 1864 αρχικά, όπως αναθεωρήθηκαν και διευρύνθηκαν το 1906 και το 1929, αποδεικνύονταν ανεπαρκείς. Έτσι, οι Συμβάσεις της Γενεύης τροποποιήθηκαν το 1949, προκύπτοντας τελικά τέσσερις συμβάσεις, η τέταρτη από τις οποίες αφορά στην προστασία αμάχων σε καιρό πολέμου.⁴²

³⁸Βλ. M. Sherif Bassiouni, ό.π., σελ. 348.

³⁹Βλ. Kelly D. Askin, Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, 21 Enduring Obstacles, Berkley Journal of International Law (2003), σελ. 13

⁴⁰Βλ. Yves Sandoz, The History of the Grave Breaches Regime, 7 Journal of International Criminal Justice (2009), σελ. 667.

⁴¹Βλ. Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties, Report presented to the Preliminary Peace Conference, March 29, 1919, 95 The American Journal of International Law (1920), σελ. 114.

⁴²Πρόκειται για τις: (I) Σύμβαση για τη βελτίωση της τύχης των τραυματιών και των ασθενών στις εν εκστρατεία ένοπλες δυνάμεις, (II) Σύμβαση για τη βελτίωση της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των ενόπλων δυνάμεων στη θάλασσα, (III) Σύμβαση για τη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου, (IV) Σύμβαση για την προστασία των πολιτών σε καιρό πολέμου. Συνομολογήθηκαν στη Γενεύη στις 12 Αυγούστου 1949, βλ. UNTS, vol. 75.

Σύμφωνα με τις ΣΓ'49 μόνο οι «σοβαρές παραβιάσεις» ρητά επιφέρουν ποινικές κυρώσεις.⁴³ Ο βιασμός και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας δεν αναγνωρίζονται μεν ρητά από τις ΣΓ' 49 ως σοβαρές παραβιάσεις, αλλά όπως θα καταδειχθεί, «εμπεριέχονται» στις παραβιάσεις που χαρακτηρίζονται ως «σοβαρές».⁴⁴ Το άρθρο, λοιπόν, 147 της ΣΓ IV' 49 προβλέπει ότι:

Αι σοβαραί παραβιάσεις περί των οποίων πραγματεύεται το προηγούμενον άρθρον, είναι εκείναι αι οποίαι συνεπάγονται οιασδήποτε των ακόλουθων πράξεων, εφ' όσον διαπράττονται εναντίον προσώπων ή ιδιοκτησιών προστατευομένων υπό της παρούσης Συμβάσεως. Εκ προθέσεως φόνος ή βάσανος ή άλλη απάνθρωπος μεταχείρισις, περιλαμβανομένων των βιολογικών πειραμάτων, εκ προθέσεως πρόκλησις μεγάλης οδύνης ή σοβαρά προσβολή κατά της σωματικής ακεραιότητος ή της υγείας ... μη δικαιολογούμενη υπό των στρατιωτικών αναγκών και λαμβάνουσα χώραν εις μεγάλην κλίμακα κατά τρόπον παράνομον και αυθαίρετον.

Στο δε άρθρο 27 της ΣΓ IV' 49 ο βιασμός διατυπώνεται ως ρητή απαγόρευση, χωρίς όμως να συμπεριλαμβάνεται, όπως προηγουμένως επισημάνθηκε, στις σοβαρές παραβιάσεις. Το άρθρο 27 αναφέρει μεταξύ άλλων ότι «*αι γυναίκες θα τυγχάνουν ειδικής προστασίας εναντίον πάσης επιθέσεως κατά της τιμής των, ιδίως εναντίον βιασμού, εξαναγκασμού εις πορνείαν ή οιασδήποτε μορφής ασέμνου επιθέσεως*».

Οι ΣΓ'49 επομένως ούτε ορίζουν τον βιασμό και τη σεξουαλική βία αλλά ούτε και προσδιορίζουν τα στοιχεία τους. Ωστόσο, ο Σχολιασμός της ΣΓ IV' 49⁴⁵ παρέχει μία ευρεία ερμηνεία της απάνθρωπης μεταχείρισης. Αναφέρεται σε αυτόν ότι σκοπός της Σύμβασης είναι αδιαμφισβήτητα να παράσχει σε αμάχους που βρίσκονται στα χέρια του εχθρού της προστασίας εκείνης που θα διαφυλάξει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και θα αποτελέσει εμπόδιο στο να υποπέσουν στο επίπεδο των ζώων.⁴⁶ Στον Σχολιασμό επισημαίνεται επίσης ότι με τον όρο «*απάνθρωπη μεταχείριση*» οι Συμβάσεις δεν εννοούν μόνο την προσβολή της ακεραιότητας ή της υγείας,⁴⁷ αλλά ειδικότερα προσδιορίζουν την απάνθρωπη μεταχείριση ως μεταχείριση αντίθετη και προς το άρθρο 27 της ΣΓ IV' 49, το οποίο προβλέπει ότι οι γυναίκες θα τυγχάνουν ειδικής προστασίας έναντι κάθε επίθεσης κατά της τιμής τους και ιδίως εναντίον του βιασμού, του εξαναγκασμού σε πορνεία και οποιασδήποτε μορφής άσεμνης επίθεσης, δεχόμενος ουσιαστικά ότι η σοβαρή παραβίαση της απάνθρωπης μεταχείρισης συμπεριλαμβάνει τις παραβιάσεις του άρθρου 27.

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ), στο Aide-Mémoire που εξέδωσε το 1992, επισημαίνει ότι η σοβαρή παραβίαση της «*εκ προθέσεως προκλήσεως μεγάλης οδύνης ή σοβαράς προσβολής κατά της σωματικής*

⁴³ Βλ. Theodor Meron, *War Crimes Law Comes of Age: Essays*, Oxford University Press, 2012, σελ. 289.

⁴⁴ Βλ. Bassiouni, ό.π., σελ. 350.

⁴⁵ Βλ. Uhler O.M./ Pictet J. et al. (eds.), *Commentary on the Geneva Convention relative to the protection of civilian person in time of war*, 1958

⁴⁶ Id., σελ. 598.

⁴⁷ Id.

ακεραιότητας ή της υγείας» (άρθρο 147 της ΣΓ IV' 49) καλύπτει και τον βιασμό, αλλά και οποιαδήποτε άλλη επίθεση κατά της γυναικείας αξιοπρέπειας.⁴⁸ Αλλά και αμέσως μετά την δημοσιοποίηση του Aide-Mémoire της ΔΕΕΣ, το State Department των ΗΠΑ χαρακτήρισε με κατηγορηματικό τρόπο τον βιασμό ως έγκλημα πολέμου ή σοβαρή παραβίαση, σύμφωνα με το διεθνές εθνικό δίκαιο και τις Συμβάσεις της Γενεύης.⁴⁹

Στις Συμβάσεις I και II της Γενεύης, που αφορούν στη βελτίωση της τύχης των τραυματιών και των ασθενών στις εν εκστρατεία ένοπλες δυνάμεις και τη βελτίωση της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των ενόπλων δυνάμεων στη θάλασσα, και ειδικότερα στο άρθρο 12 αυτών, απαγορεύεται η βία κατά των προσώπων και απαιτεί την ανθρώπινη μεταχείριση των γυναικών σύμφωνα με το φύλο τους.⁵⁰

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 13 της ΣΓ III' 49, όλα τα καλυπτόμενα από αυτήν πρόσωπα προστατεύονται έναντι απάνθρωπων πράξεων. Συγκεκριμένα, το άρθρο 13 αναφέρει ότι: «Οι αιχμάλωτοι πολέμου οφείλουν να τυγχάνουν πάντοτε ανθρωπιστικής μεταχειρίσεως. Πάσα παράνομος πράξις ή παράλειψις εκ μέρους της κατακρατούσης Δυνάμεως επιφέρουσα τον θάνατον ή θέτουσα σοβαρώς εν κινδύνω την υγείαν αιχμαλώτου πολέμου τελούντος υπό την εξουσίαν της, απαγορεύεται, και θα θεωρείται ως *σοβαρά παραβίασις* της παρούσης Συμβάσεως...»⁵¹ Οι αιχμάλωτοι πολέμου οφείλουν επίσης να προστατεύονται πάντοτε και δη κατά πάσης πράξεως βίας ή εκφοβισμού ως και κατά των ύβρεων και της περιεργείας

---

⁴⁸Βλ. ICRC, Aide-Mémoire (Dec. 3, 1992)

⁴⁹ Συγκεκριμένα ανέφερε:

We believe that there is no need to amend the Geneva Conventions to accomplish the objectives stated in your letter, however, because the legal basis for prosecuting troops for rape is well established under the Geneva Conventions and customary international law. As stated in the authoritative Department of the Army Law of War Manual, any violation of the Geneva Conventions is a war crime (FM 27-10, PARA. 499.). Article 27 of the Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War provides that women shall be "especially protected ... against rape." [...] In our Reports to the United Nations on human rights violations in the former Yugoslavia, we have reported sexual assaults as grave breaches. We will continue to do so and will continue to press the international community to respond to the terrible sexual atrocities in the former Yugoslavia.

Βλ. *Letter from Robert A. Bradtke, Acting Assistant Secretary for Legislative Affairs, to Senator Arlen Specter* (Jan. 27, 1993)

⁵⁰ ΣΓ I' 49, άρθρο 12 και ΣΓ II άρθρο 12. Να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Bassiouni οι παραβιάσεις των άρθρων αυτών θα μπορούσαν να αποτελούν σοβαρές παραβιάσεις. Ωστόσο, ο σχολιασμός του άρθρου 50 της πρώτης Σύμβασης της Γενεύης δεν αναφέρεται στο περιεχόμενο του άρθρου 12 τόσο ρητά όσο αντίστοιχα συνδέει το άρθρο 147 με το άρθρο 27 της ΣΓ IV' 49. Βλ. INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS, COMMENTARY: I GENEVA CONVENTION 370-2 (Jean S. Pictet ed., 1952)

⁵¹ Στο αγγλικό κείμενο αντί για "grave breach" γίνεται λόγος για "serious breach". Σύμφωνα όμως με το Σχολιασμό οι δύο όροι είναι ισοδύναμοι. Ο βιασμός και η σεξουαλική επίθεση συνιστούν σοβαρή διακινδύνευση της υγείας. Έτσι μία παράνομη πράξη ή παράλειψη που έχει ως αποτέλεσμα το βιασμό ή την σεξουαλική επίθεση αποτελεί σοβαρή παραβίαση. Για παράδειγμα, διοικητής στρατοπέδου που διέταξε το βιασμό ή τη σεξουαλική επίθεση ή που γνώριζε τις πράξεις αυτές και απέτυχε να τις αποτρέψει, θα κρινόταν ένοχος για σοβαρή παραβίαση της Σύμβασης αυτής. Βλ. INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS, COMMENTARY: III GENEVA CONVENTION 140 (Jean S. Pictet ed., 1960).

του κοινού.» Το συγκεκριμένο λοιπόν άρθρο επιφυλάσσει ιδιαίτερη προστασία εναντίον οποιασδήποτε «ηθικής» ζημίας ή βλάβης της τιμής⁵², απαγορεύοντας παράλληλα τις πράξεις βιασμού, αναγκαστικής πορνείας και σεξουαλικής βίας.⁵³

Παράλληλα, το άρθρο 14 επιφυλάσσει ιδιαίτερη μεταχείριση στις γυναίκες κρατούμενες, μεταχείριση που «δέον να γίνεται μετά πάσης της οφειλομένης εις το φύλον της στοργής». Σύμφωνα με το σχολιασμό του άρθρου 14, με τη φράση αυτή νοείται ότι θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η «αδυναμία» των γυναικών, «η τιμή και η σεμνότητα» αλλά και «η εγκυμοσύνη και η γέννηση παιδιών».⁵⁴ Εξ αυτών, η τιμή και η σεμνότητα περικλείουν την προστασία έναντι του βιασμού, της αναγκαστικής πορνείας και οποιασδήποτε άλλης σεξουαλικής επίθεσης.⁵⁵

Αναφορικά με την προστασία στις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις το κοινό άρθρο 3 των ΣΓ' 49 χρησιμοποιεί τη φράση «προσβολές κατά της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και ιδίως ταπεινωτική και εξευτελιστική μεταχείριση», η οποία αδιαμφισβήτητα εμπεριέχει την απαγόρευση του βιασμού και των αναπαραγωγικών πειραμάτων.⁵⁶ Άλλωστε, η διατύπωσή του άρθρου σκοπίμως είναι τόσο ευέλικτη, ώστε να μπορεί να συμπεριλάβει οποιοδήποτε μελλοντικές πράξεις που προσιδιάζουν στην ουσία και το νόημά του και που δεν μπορούν επακριβώς να προβλεφθούν.⁵⁷

Το 1977 συμπληρώθηκαν οι διατάξεις του ανθρωπιστικού δικαίου, με την υιοθέτηση δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 για την προστασία των θυμάτων ενόπλων συρράξεων (ΠΠ' 77). Η ελάχιστη προστασία του κοινού άρθρου 3 συμπληρώθηκε και διευρύνθηκε ενώ συμπεριελήφθη ρητή απαγόρευση του βιασμού τόσο σε διεθνείς συρράξεις όσο και σε συρράξεις μη διεθνούς χαρακτήρα.

Το πρώτο από αυτά, που εφαρμόζεται σε ένοπλες συρράξεις διεθνούς χαρακτήρα, στο άρθρο 75(2)(β) με τον τίτλο «Θεμελιώδεις Εγγυήσεις», απαγορεύει με έναν ουδέτερο ως προς το φύλο τρόπο τις προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, και συγκεκριμένα την ταπεινωτική και ατιμωτική μεταχείριση, την αναγκαστική πορνεία και οποιαδήποτε μορφή ανάρμοστης επίθεσης.⁵⁸ Στο άρθρο

---

⁵²COMMENTARY ON THE THIRD GENEVA CONVENTION, ό.π., σελ. 147.

⁵³Ibid.

⁵⁴Ibid.

⁵⁵Ibid.

⁵⁶βλ. Patricia Viseur Sellers, ό.π., σελ. 9

⁵⁷ Επιπλέον, υπάρχει μία οργανική σχέση μεταξύ του κοινού άρθρου 3 και του άρθρου 27 της ΣΓΙΥ' 49. Ο Σχολιασμός του κοινού άρθρου 3 σημειώνει ότι η «ανθρωπιστική μεταχείριση» γίνεται κατανοητή στο πλαίσιο του άρθρου 27 της ΣΓ ΙΥ' 49. Βλ. COMMENTARY ON THE FOURTH GENEVA CONVENTION, ό.π., σελ. 38.

⁵⁸Ο Σχολιασμός των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων στο άρθρο 75(2)(β) επαναλαμβάνει ότι το κοινό άρθρο 3 στις Συμβάσεις της Γενεύης και η απαγόρευση της αναγκαστικής πορνείας και της άσεμνης επίθεσης, εφαρμόζεται σε όλους, άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Βλ. INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS, COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS OF 8

76(1), οι γυναίκες προστατεύονται ειδικότερα από τον βιασμό, την αναγκαστική πορνεία και κάθε άλλη επίθεση.⁵⁹ Ο Σχολιασμός στο άρθρο 76 αναφέρει ότι η διάταξη αυτή αποτελεί ουσιαστικά επανάληψη της παρ. 2(β) του άρθρου 75 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου (που αφορά στις θεμελιώδεις εγγυήσεις) με το πρόσθετο στοιχείο της αναφοράς στον βιασμό.⁶⁰ Συνεχίζει δε τονίζοντας ότι εφαρμόζεται τόσο στις γυναίκες εν καιρώ πολέμου όσο και στις άλλες, τόσο σε αυτές που προστατεύονται από την ΣΓΙΥ' 49 όσο και σε αυτές που δεν προστατεύονται.⁶¹ Επιπρόσθετα, με το άρθρο 77(1) τα παιδιά, συμπεριλαμβανομένων των κοριτσιών προστατεύονται εναντίον κάθε «ανάρμοστης επίθεσης».⁶²

Ιδιαίτερη όμως αναφορά αξίζει να γίνει στα άρθρα 11 και 85 του ΠΠ Ι'77, τα οποία και διευρύνουν την έννοια των σοβαρών παραβιάσεων. Το άρθρο 11(4), αναγορεύει σε σοβαρή παραβίαση την προσβολή της σωματικής ή ψυχικής υγείας ή ακεραιότητας. Αν και κατά γενική ομολογία το άρθρο 11 αποσκοπεί πρωταρχικά στην προστασία των προσώπων εναντίον ανώφελων ιατρικών διαδικασιών και πειραμάτων⁶³, δεν θα μπορούσαν να παραλειφθούν από την προστασία οι ακρωτηριασμοί γεννητικών οργάνων,⁶⁴ ως έγκλημα σεξουαλικής βίας. Αλλά και στην παράλειψη της αναγκαίας ιατρικής φροντίδας, που αποτελεί εξίσου σοβαρή παραβίαση συμπεριλαμβάνεται και η απαγόρευση πρόσβασης των θυμάτων σεξουαλικής βίας σε γυναικολογική φροντίδα και δη σε νόμιμη έκτρωση.⁶⁵ Το άρθρο 85 αναγορεύει εξίσου σε σοβαρή παραβίαση τις επιθέσεις εναντίον άμαχου πληθυσμού, όταν οι επιθέσεις αυτές διαπράττονται με πρόθεση και με το σκοπό της πρόκλησης θανάτου ή σοβαρής βλάβης του σώματος ή της υγείας.⁶⁶

Το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 σχετίζεται με τις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Τα άρθρα 4 και 13 του ΠΠ ΙΙ'77 διευρύνουν την εξουσία του Κοινού Άρθρου ΙΙΙ. Το άρθρο 4 προβλέπει ότι οι άμαχοι δικαιούνται σεβασμού του προσώπου τους και της τιμής τους και ότι πρέπει να απολαμβάνουν ανθρωπίνης μεταχείρισης σε όλες τις περιπτώσεις. Ειδικότερα στην παρ. 2(ε) του άρθρ. 4 η προσβολή της αξιοπρέπειας του ατόμου, και ειδικότερα η ταπεινωτική ή μειωτική μεταχείριση, ο βιασμός, ο εξαναγκασμός σε πορνεία και οποιαδήποτε μορφή

JUNE 1977 TO THE GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949, 873 (Yves Sandoz et al. eds., 1987)

⁵⁹Βλ. άρθρο 76(1) με τον τίτλο «Προστασία Γυναικών». Αναφέρει ότι οι γυναίκες θα αποτελούν αντικείμενο ειδικού σεβασμού και θα προστατεύονται συγκεκριμένα κατά του βιασμού, της εξαναγκαστικής πορνείας και οποιασδήποτε άλλης μορφής άσεμνης επίθεσης.

⁶⁰COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS, 892.

⁶¹Id.

⁶²Βλ. άρθρο 1 ΠΠ Ι'77 με τον τίτλο «Προστασία Παιδιών» αναφέρει μεταξύ άλλων στην παρ. 1 ότι Τα παιδιά θα αποτελούν αντικείμενο ιδιαίτερου σεβασμού και θα προστατεύονται απέναντι σε οποιαδήποτε μορφή ανάρμοστης επίθεσης.

⁶³Βλ. COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS, σελ. 150.

⁶⁴Βλ. Cherif Bassiouni, ό.π., σελ. 354.

⁶⁵Ibid.

⁶⁶Ibid.

άσεμνης επίθεσης απαγορεύονται οποτεδήποτε και οπουδήποτε. Ο Σχολιασμός προσθέτει ότι η διάταξη αυτή επιβεβαιώνει και συμπληρώνει το Κοινό Άρθρο 3(1)(γ) διευρύνοντάς το με τρόπο που να καλύπτει όχι μόνο τις γυναίκες αλλά όλα τα πρόσωπα.⁶⁷ Τέλος, το άρθρο 13 παρ. 2 σε μία γενική διατύπωση αναφέρει ότι «Ο άμαχος πληθυσμός αυτός καθεαυτός, καθώς και οι απλοί ιδιώτες δεν θα αποτελούν αντικείμενο επιθέσεως. Οι ενέργειες ή οι απειλές χρήσης βίας, πρωταρχικός σκοπός των οποίων είναι η εξάπλωση τρόμου στον άμαχο πληθυσμό, απαγορεύονται». Έτσι, προστίθεται ακόμα μία απαγόρευση του βιασμού αυτή τη φορά με τη μορφή της μεθόδου τρομοκράτησης του άμαχου πληθυσμού.

Συμπερασματικά, οι νόμοι του πολέμου έχουν, τόσο ρητά όσο και εμμέσως, απαγορεύσει το βιασμό και τις λοιπές σεξουαλικές παραβιάσεις των μαχητών και των αμάχων για αιώνες. Σταδιακά, η προστασία επεκτείνεται και σε άλλες μορφές σεξουαλικής βίας, όπως τη σεξουαλική υποδούλωση, την αναγκαστική γονιμοποίηση, την αναγκαστική μητρότητα, την αναγκαστική έκτρωση, την αναγκαστική στείρωση, την αναγκαστική σύναψη γάμου, τη σεξουαλική παρενόχληση, τον γενετήσιο ακρωτηριασμό, τη σεξουαλική ταπείνωση και τη σωματεμπορία.⁶⁸

Β. Οι εξελίξεις στο πεδίο του διεθνούς ποινικού δικαίου

Αξιοσημείωτη είναι η νομολογία των διεθνών ποινικών δικαστηρίων, η οποία επιβεβαιώνει και ουσιαστικά θεμελιώνει την ανωτέρω προστασία που παρέχει το ΔΑΔ, και η οποία θα αναλυθεί κατωτέρω. Ενδεικτικά, στην υπόθεση Delalić, ορισμένοι από τους κατηγορουμένους καταδικάστηκαν για βιασμό ως πράξη βασανιστηρίου, στη βάση του άρθρου 2 του Καταστατικού του ΔΠΑΓ (σοβαρές παραβιάσεις).⁶⁹ Άλλες επίσης σοβαρές μορφές σεξουαλικής βίας επίσης τιμωρήθηκαν στη νομική βάση των σοβαρών παραβιάσεων. Για παράδειγμα, στην Prlić, το ΔΠΑΓ έκρινε ότι η απάνθρωπη μεταχείριση, σύμφωνα με το άρθρο 2(β) του Καταστατικού του ΔΠΑΓ (σοβαρές παραβιάσεις), μπορεί να συνίσταται σε «οποιαδήποτε μορφή σεξουαλικής βίας που προσβάλλει την σωματική και ηθική ακεραιότητα ενός προσώπου μέσω απειλής, εκφοβισμού ή βίας, με τέτοιο τρόπο ώστε να εξευτελίσει και να ταπεινώσει το θύμα».⁷⁰

Αναφορικά με τις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, όπως έγινε ξεκάθαρο στην υπόθεση Tadić, οι σοβαρές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 αποτελούν

⁶⁷COMMENTARY ON THE ADDITIONAL PROTOCOLS, 1375.

⁶⁸Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, άρθρ. 7(1)(ζ), 8(2)(β), 8(2)(ε), U.N. Doc. A/CONF.1389(1998), Kelly D. Askin, War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals, Kluwer Law International, The Hague 1997, Jennifer Green, Rhonda Copelon, Patrick Cotter, Beth Stephens & Kathleen Pratt, Affecting the Rules of the Prosecution of Rape and Other Gender-Based Violence Before the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: A Feminist Proposal and Critique, 5 Hastings Women's Law Journal (1994), σελ. 171, 18.

⁶⁹Prosecutor v. Delalić

⁷⁰Prosecutor v. Prlić, Case No. ICTY- IT-05-74-T, Judgment, 29 May 2013, para. 116.

εγκλήματα πολέμου.⁷¹ Έτσι, στο μέτρο που ο βιασμός και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας αποτελούν σοβαρή παραβίαση των ανωτέρω διατάξεων, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αποτελούν εγκλήματα πολέμου, ακόμα και στις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις, καθώς, παρόλο που στο Καταστατικό του ΔΠΔΓ δεν υπάρχει σχετική ρητή πρόβλεψη, εντούτοις είναι κοινά αποδεκτό ότι το Άρθρο 3 καλύπτει όλες τις σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ που δεν καλύπτονται από τα υπόλοιπα άρθρα του Καταστατικού.⁷² Το ΔΠΔΓ καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα και στην υπόθεση Kunarac, όπου οι τρεις κατηγορούμενοι κρίθηκαν ένοχοι κυρίως για παραβιάσεις των νόμων και εθίμων πολέμου για τους βιασμούς, τα βασανιστήρια και τις προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας (για άλλες μορφές σεξουαλικής βίας) που διεπράχθησαν στο πλαίσιο της μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.⁷³ Αντίστοιχες αποφάσεις έχουν εκδοθεί και από το ΔΠΔΡ. Στην υπόθεση Musema, για παράδειγμα, ο κατηγορούμενος, διευθυντής εργοστασίου τσαγιού, κατηγορήθηκε στη βάση του Άρθρου 4 του Καταστατικού του ΔΠΔΡ για τους βιασμούς που διέπραξε εναντίον γυναικών Tutsi και την ενθάρρυνση των εργαζομένων του να κάνουν το ίδιο στο πλαίσιο της μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης στη Ρουάντα.⁷⁴

Ο βιασμός και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας αναγνωρίζονται πλέον ρητά και από τα κράτη ως διακριτή κατηγορία εγκλημάτων πολέμου, τόσο σε διεθνείς, όσο και σε μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Το Καταστατικό της Ρώμης, που υιοθετήθηκε το 1998, προβλέπει ότι «Βιασμός, γενετήσια δουλεία, εξαναγκασμός σε πορνεία, εξαναγκασμός σε εγκυμοσύνη ... εξαναγκασμός σε στειρώση ή άλλη μορφή γενετήσιας βίας που αποτελεί επίσης σοβαρή παραβίαση των Συμβάσεων της Γενεύης» ή «σοβαρή παραβίαση του κοινού άρθρου 3» είναι εγκλήματα πολέμου ανεξάρτητα του αν η σύρραξη είναι διεθνής ή μη διεθνής.⁷⁵ Το Elements of Crimes διευκρινίζει ότι η πράξη θα πρέπει να είναι τέτοιας βαρύτητας συγκρίσιμης με τις σοβαρές παραβιάσεις ή τις σοβαρές παραβιάσεις του κοινού άρθρου 3 των ΣΓ'49.⁷⁶ Αλλά ακόμα και μία πράξη σεξουαλικής βίας που δεν αγγίζει το απαιτούμενο όριο βαρύτητας μπορεί να συνιστά διεθνές έγκλημα, για παράδειγμα ως «προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, ιδίως ταπεινωτική και εξευτελιστική μεταχείριση» σε διεθνείς ένοπλες συρράξεις. (Άρθρο 8(2)(β)(xxi) του Καταστατικού της Ρώμης).

---

⁷¹ Prosecutor v. Tadić, Case No. IT-94-1-AR72, Decision (Appeals Chamber), 2 October 1995, paras. 71.

⁷² Tadić (Appeals Chamber), paras 89, 91.

⁷³ Η απόφαση που εξεδόθη συσχετίζει τους συστηματικούς βιασμούς εναντίον Μουσουλμάνων γυναικών και κοριτσιών σε ιδιωτικά σπίτια και διαμερίσματα από μέλη του σερβοβοσνιακού στρατού και μίας σερβικής μονάδας στην Foca.

⁷⁴ Βλ. Υπόθεση Musema

⁷⁵ βλ. Καταστατικό της Ρώμης, Άρθρο 8(2)(β)(xxii), το οποίο εφαρμόζεται σε διεθνείς ένοπλες συρράξεις και το Άρθρο 8(2)(ε)(vi), το οποίο εφαρμόζεται σε μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις.

⁷⁶ Βλ. Elements of Crimes, 2011, διαθέσιμο σε: www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-4591BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf.

Το Καταστατικό της Ρώμης έχει εξελίξει περαιτέρω το έργο του διεθνών ποινικών *ad hoc* δικαστηρίων. Τα έμφυλα εγκλήματα δεν θεωρούνται πλέον απλά ως προσβολές της προσωπικής αξιοπρέπειας. Ο βιασμός, η σεξουαλική δουλεία, η αναγκαστική εγκυμοσύνη και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας απαριθμούνται πλέον ρητώς ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, καθώς και ως εγκλήματα πολέμου, τόσο σε διεθνείς και σε μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Όπως σχολιάζει η Goldstone, το Καταστατικό της Ρώμης αποτελεί ένας κανονιστικός δείκτης αναφοράς του διεθνούς ποινικού δικαίου, και τα έμφυλα εγκλήματα παίρνουν πλέον την αναγνώριση που τους είχε στερηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα.⁷⁷

Γ. Η απαγόρευση της σεξουαλικής βίας στο διεθνές δικαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου

Το δικαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου εφαρμόζεται κάτω υπό οποιοδήποτε περιστάσεις.⁷⁸ Για το λόγο αυτό είναι σκόπιμο και αναγκαίο να αναλυθούν οι κανόνες των δικαιωμάτων του ανθρώπου που ενδεχομένως απαγορεύουν την σεξουαλική βία και, συνεπώς, συμπληρώνουν το ΔΑΔ σε περιόδους ενόπλων συρράξεων (ιδιαίτερα αναφορικά με τις πράξεις σεξουαλικής βίας που δεν έχουν κάποιο σύνδεσμο με την ένοπλη σύρραξη). Η ανάλυση αυτή είναι χρήσιμη καθώς θα παράσχει χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με την ερμηνεία και εφαρμογή των απαγορεύσεων που θέτει το ΔΑΔ ενάντια στη σεξουαλική βία.

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα καταγγέλλει κάθε μορφή δουλείας, βασανιστηρίου, και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, ενώ το δικαίωμα τα άτομα να είναι απαλλαγμένα από αυτές τις καταχρήσεις είναι απαραβίαστο.

Η Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεως κατά των Γυναικών (CEDAW) θέτει την υποχρέωση στα κράτη να λάβουν «όλα τα κατάλληλα μέτρα, συμπεριλαμβανομένων και νομοθετικών διατάξεων, για να εξασφαλίσουν την πλήρη ανάπτυξη και την πρόοδο των γυναικών, ώστε να τους εξασφαλίσουν την άσκηση και την απόλαυση των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών σε βάση ισότητας με τους άνδρες.»⁷⁹ Το Άρθρο 5 ενθαρρύνει την κρατική παρέμβαση μέσω της τροποποίησης «των σχεδίων και των προτύπων κοινωνικοπολιτιστικής συμπεριφοράς του άνδρα και της γυναίκας με σκοπό να φθάσουν στην εξάλειψη των προκαταλήψεων...»⁸⁰ Επιπλέον η Διακήρυξη των ΗΕ για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών υποχρεώνει τα κράτη να αποτρέπουν, τιμωρούν και

---

⁷⁷ Βλ. Goldstone, Prosecuting Rape as a War Crime, 34 Case Western Reserve Journal of International Law (2002), σελ. 285.

⁷⁸ Βλ. για παράδειγμα Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1966), την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1950), την Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1969), Τον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (1981).

⁷⁹ Άρθρο 3 της Σύμβασης για την Εξάλειψη όλων των μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών

⁸⁰ Ibid., Άρθρο 5

ερευνούν τις πράξεις βίας κατά των γυναικών, ενώ σύμφωνα με το Άρθρο 4, τα κράτη πρέπει να προωθούν ποινικές, αστικές, εργατικές και διοικητικές κυρώσεις με σκοπό την τιμωρία και την επανόρθωση της βλάβης που προκλήθηκαν στις γυναίκες που υποβλήθηκαν στη βία.⁸¹

Το 1992, η Γενική Σύσταση Αρ. 19 της CEDAW αναγνώρισε ότι η έμφυλη βία, η οποία στερεί από τις γυναίκες της απόλαυσης των δικαιωμάτων τους και των θεμελιωδών ελευθεριών τους, σύμφωνα με το γενικό διεθνές δίκαιο και τις συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, αποτελεί διάκριση υπό την έννοια του άρθρου 1 της CEDAW, το οποίο επίσης περιλαμβάνει την ισότιμη προστασία σύμφωνα με του ανθρωπιστικούς κανόνες σε καιρό διεθνών ή μη διεθνών ενόπλων συρράξεων.⁸² Παράλληλα, επιχειρήθηκε να δοθεί ορισμός στην έμφυλη βία ως η «βία που κατευθύνεται εναντίον μιας γυναίκας επειδή είναι γυναίκα, ή που επηρεάζει τις γυναίκες δυσανάλογα. Περιλαμβάνει πράξεις που προκαλούν σωματική, ψυχική ή σεξουαλική βλάβη ή οδύνη, απειλές των πράξεων αυτών, εξαναγκασμό και άλλες στέρησεις της ελευθερίας.»⁸³ αντιμετωπίζοντας γενικώς την βία κατά των γυναικών ως μορφή διάκρισης.⁸⁴

Η πιο πρόσφατη Γενική Σύσταση Αρ. 30 της Επιτροπής CEDAW αφορά στον ρόλο των γυναικών στην πρόληψη των συρράξεων, στις συρράξεις αλλά και στις μετά την σύρραξη καταστάσεις.⁸⁵ Σκοπός της Σύστασης είναι να παράσχει οδηγίες στα κράτη για την πλήρη συμμόρφωση με το κατά τη σύρραξη και μετά τη σύρραξη πλαίσιο της CEDAW, ενώ κάνει ειδική αναφορά στα προβλήματα που υπάρχουν κατά την ανοικοδόμηση και σχετίζονται με την βία, τη συμμετοχή, την αναμόρφωση του τομέα ασφάλειας και τις πρακτικές αφοπλισμού.

Άλλα διεθνή κείμενα παρέχουν μία πιο σαφή προστασία. Για παράδειγμα, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού του 1989 προβλέπει ότι τα Κράτη Μέλη πρέπει να προστατεύουν τα παιδιά από όλες τις μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης και σεξουαλικής κατάχρησης, μέσω και της υιοθέτησης των κατάλληλων νομοθετικών, διοικητικών, κοινωνικών και εκπαιδευτικών μέτρων.⁸⁶ Τα Κράτη πρέπει ειδικότερα να εμποδίσουν: «α) την παρακίνηση ή τον εξαναγκασμό των παιδιών σε παράνομη σεξουαλική δραστηριότητα. β) Την εκμετάλλευση των παιδιών για πορνεία ή για άλλες παράνομες σεξουαλικές

---

⁸¹ Αν και η Διακήρυξη δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, εντούτοις, έχει παρατηρηθεί ότι αποτυπώνει την εξέλιξη του εθιμικού διεθνούς δικαίου. Βλ. Charlesworth, Hilary & Chinkin Christine, *The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis*, Manchester University Press, 2000, p. 73.

⁸² Βλ. Παράγραφο 7(γ) της CEDAW Recommendation No. 19.

⁸³ CEDAW Committee, General Recommendation No. 19, 1992, para. 6.

⁸⁴ Ibid., para. 7.

⁸⁵ UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General recommendation No. 30 on women in conflict prevention, conflict and post conflict situations, 18 October 2013, UN Doc. CEDAW/C/GC/30.

⁸⁶ Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Άρθρα 19 (1) και 34, εγκρίθηκε στις 20 Νοεμβρίου 1989, G.A. Res. 44/25, annex, 44 UN GAOR Supp. (No.49) at 167, UN Doc. A/44/49 (1989), Τέθηκε σε ισχύ στις 22 Σεπτεμβρίου 1990 .

δραστηριότητες. γ) Την εκμετάλλευση των παιδιών για παραγωγή θεαμάτων ή υλικού πορνογραφικού χαρακτήρα.⁸⁷

Σε περιφερειακό επίπεδο, η Διαμερικανική Σύμβαση για την Πρόληψη, Τιμωρία και Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών του 1994, απαγορεύει τη βία κατά των γυναικών, η οποία περιλαμβάνει όχι μόνο την σωματική και ψυχολογική αλλά και την σεξουαλική βία, ανεξάρτητα από το αν διαπράττεται στη δημόσια ή ιδιωτική σφαίρα.⁸⁸ Το Πρωτόκολλο του Μαπούτο (The Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights of Women in Africa) του 2003 απαγορεύει την βία κατά των γυναικών με παρόμοιο τρόπο και περιέχει μία σειρά προβλέψεων που αποσκοπούν στην προστασία των γυναικών από τη σεξουαλική βία⁸⁹, συμπεριλαμβανομένης της αρχής της μη διάκρισης στη βάση της φυλής, της εθνοτικής ομάδας του χρώματος, του φύλου, της γλώσσας, της θρησκείας, των πολιτικών ή άλλων απόψεων, της εθνικής και κοινωνικής καταγωγής, του πλούτου. Επίσης, προβλέπει την απαγόρευση όλων των μορφών εκμετάλλευσης, ιδιαίτερα της δουλείας, του δουλεμπορίου, των βασανιστηρίων, της σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής τιμωρίας και μεταχείρισης. Προβλέπει περαιτέρω την ευθύνη του κράτους για τη διασφάλιση της εξάλειψης των διακρίσεων κατά των γυναικών και την προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών και των κοριτσιών, όπως αναγνωρίζονται σχετικά στις διεθνείς διακηρύξεις και συμβάσεις.⁹⁰ Μάλιστα, μία από τις διατάξεις ασχολείται ιδιαίτερα με τις ένοπλες συρράξεις και προβλέπει ότι:

*States Parties undertake to protect asylum seeking women, refugees, returnees and internally displaced persons, against all forms of violence, rape and other forms of sexual exploitation, and to ensure that such acts are considered war crimes, genocide and/or crimes against humanity and that their perpetrators are brought to justice before a competent criminal jurisdiction.*⁹¹

Στο Ευρωπαϊκό Σύστημα, δεν υπάρχει κάποια ιδιαίτερη συνθήκη για την σεξουαλική βία ή για την προστασία των γυναικών. Ωστόσο, το 2002, το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε μία σύσταση σχετικά με τη βία κατά των γυναικών, η οποία ορίζει ότι η βία κατά των γυναικών περιλαμβάνει τον βιασμό και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας. Παράλληλα, συστήνει στα Κράτη «να ποινικοποιήσουν τον

---

⁸⁷ Ibid., Άρθρο 34.

⁸⁸ Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence against Women, 1994, ("Convention of Belem do Para"), 9 June 1994 Organization of American States (OAS), Entry into force: 5 March 1995, Art. 1-3, διαθέσιμη σε: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38b1c.html>

⁸⁹ Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights of Women in Africa, 2003 (Maputo Protocol), Arts 3(4), 4(2), 11(3), 12(1)(c)(d), 13(c), 14(2)(c), 22(b), 23(b)

⁹⁰ Βλ. Rashida Manjoo, Gift Kweka and Suzzie Onyeka Ofuani, Sexual Violence and the Law: Comparative Legislative Experiences in Selected Southern African Countries, σε: Lutz Oette (ed.), Criminal Law Reform and Transitional Justice: Human Rights Perspectives for Sudan, Ashgate Publishing, 2011, σελ. 271.

⁹¹ Ibid., Article 11(3).

βιασμό, τη σεξουαλική βία, την αναγκαστική εγκυμοσύνη, την αναγκαστική στέρωση ή οποιαδήποτε άλλη μορφή σεξουαλικής βίας συγκρίσιμης βαρύτητας, ως μη ανεκτή παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και, όταν διαπράττεται στο πλαίσιο μιας ένοπλης σύρραξης, ως έγκλημα πολέμου.»⁹²

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει και σε διεθνή κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα. Το Πρόγραμμα Δράσης του Πεκίνου του 1995 (The Beijing Platform for Action)⁹³ ασχολήθηκε με το ζήτημα της κατάστασης των γυναικών και κοριτσιών στις ένοπλες συρράξεις. Σημειώθηκε ότι «οι μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ειδικά με τη μορφή της γενοκτονίας, της εθνοκάθαρσης ως στρατηγικής του πολέμου, και ο βιασμός... είναι απεχθείς πρακτικές...»⁹⁴ Τονίστηκε επίσης ότι «οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε καταστάσεις ένοπλης σύρραξης και στρατιωτικής κατοχής είναι παραβιάσεις των θεμελιωδών αρχών του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου και του ανθρωπιστικού δικαίου, όπως αποτυπώνονται στα κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου και στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα τους».⁹⁵ Διακήρυξε επίσης ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών περιλαμβάνουν το δικαίωμά τους στο να έχουν τον έλεγχο και να αποφασίζουν ελεύθερα και υπεύθυνα για θέματα που σχετίζονται με την σεξουαλικότητά τους, στην οποία συγκαταλέγεται η σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία, να μην υπόκεινται σε εξαναγκασμό, διάκριση ή βία, καθώς και το δικαίωμά τους σε ασφαλή και ικανοποιητική σεξουαλική ζωή.⁹⁶

Το Πρόγραμμα Δράσης του Πεκίνου αποτέλεσε μία σημαντική εξέλιξη στο ζήτημα της σεξουαλικής αυτονομίας, στο πλαίσιο του δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επιβεβαίωσε ότι η σεξουαλικότητα είναι θεμελιώδης πτυχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία αποτελεί τον πυρήνα του πεδίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς δίνει έμφαση στον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου, ακόμα και στην σεξουαλική του ζωή. Παρόλο που δεν αποτελεί νομικά δεσμευτικό κείμενο, εντούτοις αποδεικνύει την διευρυνόμενη αναγνώριση της σεξουαλικής υγείας ως βασική πτυχή των δικαιωμάτων του ανθρώπου, γεγονός που αποδεικνύεται και από την ευρεία υιοθέτησή του από 180 κράτη.

Τέλος, οι Cairo-Arusha Principles on Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offenses, που εκδόθηκαν το 2002 ως εξίσου μη δεσμευτικό κείμενο,

---

⁹² Council of Europe, Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Women against Violence, adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2002 at the 794th meeting of the Ministers' Deputies, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915>

⁹³ Beijing Declaration and Platform for Action, Fourth World Conference, 15 September 1995, UN Doc. A/Conf.177/20 (1995), Section E, Women and Armed Conflict, para. 132-137.

⁹⁴ Beijing Platform, para. 132.

⁹⁵ Ibid., para. 133.

⁹⁶ Beijing Platform for Action, Fourth World Conference on Women, UN Doc. A/CONF.177/20, 15 September, 1995, para. 96

αναγνωρίζουν ότι τα έμφυλα εγκλήματα σε καιρό πολέμου, όπως ο βιασμός, συνιστούν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και θεμελιώνουν ευθύνη για την έμφυλη βία, η οποία μπορεί να διαπράττεται ακόμα και σε καιρό ειρήνης.⁹⁷

Κεφάλαιο Πρώτο: Η κατανόηση της εκδήλωσης της σεξουαλικής και έμφυλης βίας στο πλαίσιο των ενόπλων συρράξεων

I. Η Κοινωνιολογική Προσέγγιση του Φαινομένου.

Πολλές θεωρίες έχουν αναπτυχθεί με σκοπό να εξηγήσουν την αύξηση της σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Οι λεγόμενες όμως κλασικές θεωρίες αδυνατούν από μόνες τους να εξηγήσουν την έξαρση του φαινομένου.

Η προσέγγιση του μιλιταριστικού ανδρισμού υποστηρίζει ότι κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύρραξης οι κοινωνίες αναπτύσσουν θεσμούς και κανόνες που χαρακτηρίζονται από έναν άκρως μιλιταριστικό ανδρισμό, βασισμένο στις οξείες διαφορές μεταξύ των φύλων: για να γίνουν άνδρες, τα αγόρια πρέπει να γίνουν πολεμιστές.⁹⁸ «Η στρατιωτική ζωή χαρακτηρίζεται ως ανδρική δραστηριότητα ... [και] ιστορικά έχει αποτελέσει πρακτική συστατική του ανδρισμού».⁹⁹ Πράγματι, ο Joshua Goldstein αποκαλύπτει ότι η σύνδεση μεταξύ του ανδρισμού και του να είναι κάποιος πολεμιστής είναι ευρέως διαπολιτισμική.¹⁰⁰ και ότι προκειμένου οι άνδρες να πεισθούν να πολεμήσουν και να υπομείνουν όλες τις κακουχίες και τον τρόπο του πολέμου, οι κοινωνίες χρειάζονται μέλη πρόθυμα να σταθούν μπροστά στα πυρά.¹⁰¹ Η έμφυλη συγκρότηση των στρατιωτικών δομών βασίζεται λοιπόν σε συγκεκριμένες απόψεις περί του ανδρισμού. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι μαχητές εκφράζουν την κυριαρχία επί του εχθρού με άκρως έμφυλους όρους και ειδικότερα με τη χρήση της σεξουαλικής βίας εναντίον κάθε γυναίκας εχθρού και - περιστασιακά - εναντίον κάθε άνδρα εχθρού, μέσω των πρακτικών του βιασμού και του ευνουχισμού¹⁰². Η θεωρία αυτή, ωστόσο, αδυνατεί να εξηγήσει γιατί πολλές ένοπλες οργανώσεις με εύκολα πρόσβαση σε άμαχο πληθυσμό προσφεύγουν ελάχιστα σε βιασμούς.¹⁰³ Πολύ δε περισσότερο αδυνατεί να εξηγήσει το φαινόμενο γυναικών δραστών σεξουαλικής βίας, οι οποίες συμμετέχουν σε στρατιωτικούς σχηματισμούς ή κατέχουν αξιώματα αντίστοιχα με αυτά των ανδρών.¹⁰⁴

---

⁹⁷ Βλ. The Cairo-Arusha Principles on Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offences: An African Perspective, African Legal Aid, Accra-The Hague-Pretoria, 2002.

⁹⁸Βλ. Joshua S. Goldstein, War and Gender, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

⁹⁹Βλ. Charlotte Hooper, Manly States: Masculinities, International Relations, and Gender Politics, Oxford University Press, 2001, σελ. 247.

¹⁰⁰Βλ. Joshua S. Goldstein, War and Gender, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, σελ. 247.

¹⁰¹Ibid

¹⁰²Βλ. Elisabeth Jean Wood, Conflict-related sexual violence and the policy implications of recent research. International Review of the Red Cross, 96 2014, σελ. 462.

¹⁰³Ibid.

¹⁰⁴Βλ. Miranda Alison, Wartime sexual violence: women's human rights and questions of

Εκείνοι οι οποίοι αποδίδουν το φαινόμενο στην ήδη υπάρχουσα πατριαρχική δομή των κοινωνιών υποστηρίζουν ότι ο βιασμός και οι άλλες σεξουαλικές παραβιάσεις πηγάζουν από μία παγκόσμια τάση των ανδρών προς την αδιάκριτη βία κατά των γυναικών και μία γενικευμένη ανδρική επιθυμία να διατηρηθεί το σύστημα του κοινωνικού ελέγχου σε όλες τις γυναίκες: «μία συνειδητή διαδικασία εκφοβισμού, με την οποία *όλοι οι άνδρες* κρατούν *όλες τις γυναίκες* σε καθεστώς φόβου.»¹⁰⁵ Κατά τη διάρκεια λοιπόν του πολέμου οι άνδρες εξακολουθούν να κάνουν αυτό που έκαναν και στη περίοδο ειρήνης αλλά με τρόπο περισσότερο αδιάκριτο,¹⁰⁶ καθώς ο πόλεμος προσφέρει το κατάλληλο ψυχολογικό πλαίσιο ώστε να εκφραστεί στο μέγιστο βαθμό η περιφρόνηση προς τις γυναίκες.¹⁰⁷ Η προσπάθεια όμως εξήγησης της σεξουαλικής βίας αποκλειστικά στο πλαίσιο των πατριαρχικών δομών της κοινωνίας αδυνατεί να εξηγήσει την συμμετοχή των γυναικών σε εγκλήματα σεξουαλικής βίας, το γεγονός ότι σε ορισμένες συρράξεις οι πατριαρχικές σχέσεις έχουν διαταραχθεί τόσο πολύ ώστε υπάρχει αξιοσημείωτος αριθμός γυναικών μαχητών στους κόλπους των ανταρτών, σπάζοντας τους πατριαρχικούς δεσμούς.¹⁰⁸ Πάνω απ' όλα, αδυνατεί να εξηγήσει την στοχοποίηση των γυναικών «εχθρών» στους εθνοτικούς πολέμους εξαιτίας του καίριου ρόλου που διαδραματίζουν, ως βιολογικοί αναπαραγωγείς της συλλογικότητας και κύριοι παράγοντες διατήρησης της ταυτότητας της ομάδας. Αλλά και στη βάση αντικειμενικών δεδομένων, σε ανάλυση επί του βέλτιστου διαθέσιμου συνόλου στοιχείων αναφορικά με τον συνδεδεμένο με τη σύρραξη βιασμό, η Dara Kay Cohen δεν εντόπισε καμία συσχέτιση μεταξύ του τελευταίου και των πατριαρχικών θεσμών.¹⁰⁹ Ωστόσο, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η σεξουαλική βία σε καιρό πολέμου είναι ένας τρόπος επιβεβαίωσης των πατριαρχικών δομών. Η κατάρρευση των κοινωνικών δομών ευνοεί τη σεξουαλική βία ως μέσο επαναφοράς των καθιερωμένων ρόλων των δύο φύλων. Την ίδια στιγμή, οι περιθωριοποιημένοι άνδρες επωφελούνται από το κοινωνικό χάος του πολέμου, ώστε να ανατρέψουν τους καθιερωμένους συσχετισμούς και να αποκτήσουν γυναίκες και πλούτο που δεν κατείχαν εξαιτίας του χαμηλού κοινωνικού τους προφίλ.¹¹⁰

---

masculinity, *Review of International Studies* (2007), 33, σελ. 76, Lynne Segal, *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*, London, Virago, 1990, σελ. 268.

¹⁰⁵Βλ. Susan Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women and Rape*, 2nd edn, Penguin Books, New York 1976, σελ. 15.

¹⁰⁶Βλ. Vesna Nikolic-Ristanovic, *War and Violence against Women*, σε: Jennifer Turpin and Lois Ann Lorentzen (eds.), *The Gendered New World Order: Militarism, Development, and the Environment*, Routledge, New York 1996, σελ. 196.

¹⁰⁷Βλ. Brownmiller, *ό.π.*, σελ.32.

¹⁰⁸Βλ. Elisabeth Jean Wood, *Variation in Sexual Violence during War*, 34 *Politics & Society*, September 2006, σελ. 325.

¹⁰⁹Βλ. Dara Kay Cohen and Ragnhild Nordås, *Sexual Violence in Armed Conflict: Introducing the SVAC Dataset, 1989–2009*, 51 *Journal of Peace Research*, (2014), σελ. 418–428.

¹¹⁰Βλ. Janie L. Leatherman, *Sexual Violence and Armed Conflict*, Polity Press, 2011, σελ. 15.

Μία ακόμα εξήγηση της έξαρσης της σεξουαλικής βίας στις ένοπλες συρράξεις στηρίζεται στη θεωρία του συνεχούς της σεξουαλικής βίας, σύμφωνα με την οποία ο πόλεμος απλά μεγεθύνει τη βία που ήδη προϋπήρχε της σύρραξης.¹¹¹ Σύμφωνα με αυτήν την θεωρία η σεξουαλική βία που συνδέεται με τις ένοπλες συρράξεις είναι μέρος του αδιάλειπτου χαρακτήρα της βίας γενικά και της σεξουαλικής βίας ειδικότερα¹¹², εντεινόμενη ίσως από την έλλειψη του κοινωνικού ελέγχου και την ύπαρξη κατεστραμμένων κοινωνικών δομών.¹¹³ Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι οι ίδιες σχέσεις των δύο φύλων, που οδηγούν τη σεξουαλική βία κατά τη διάρκεια της ειρήνης θα οδηγήσουν στη βία και κατά τη διάρκεια του πολέμου, και ως εκ τούτου τα πρότυπα της σεξουαλικής βίας σε συνθήκες ειρήνης και πολέμου διαφέρουν ως προς το βαθμό, αλλά όχι ως προς το είδος της. Η άποψη αυτή υποστηρίχθηκε κυρίως από τις Elisabeth Rehn και Ellen Johnson Sirleaf, σύμφωνα με τις οποίες: «η ακραία βία που υφίστανται οι γυναίκες σε καιρό πολέμου δεν απορρέει μόνο από τις συνθήκες που επικρατούν στον πόλεμο. Σχετίζεται ευθέως με τη βία που υπάρχει ήδη στις ζωές των γυναικών σε καιρό ειρήνης».¹¹⁴ Η πρώην αναπληρώτρια Γενική Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών Asha-Rose Migiro συντάσσεται με την άποψη αυτή και προσθέτει ότι «αν υπάρχει η κουλτούρα της βίας και των διακρίσεων κατά των γυναικών πριν τη σύρραξη, αυτή θα οξυνθεί σε καιρό πολέμου.»¹¹⁵

Η θεωρία των ιδιωτικών κινήτρων των δραστών της σεξουαλικής βίας είναι αυτή που κερδίζει έδαφος στην επιστήμη της ψυχολογίας και εντάσσεται στην συνειδητοποίηση του οπορτουνιστικού χαρακτήρα διάπραξης των εγκλημάτων αυτών. Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι Randy Thornhill και Craig Palmer υποστηρίζουν ότι οι άνδρες κληρονομούν μία γενετικά μεταφερόμενη ροπή στον βιασμό καθώς οι άνδρες με λίγες πιθανότητες αναπαραγωγικής επιτυχίας θα είχαν περισσότερες πιθανότητες αναπαραγωγής αν βίαζαν ευάλωτες γυναίκες.¹¹⁶ Οι ψυχολογικές μελέτες του Elbert και των συνεργατών του προσδίδουν ιδιαίτερο βάρος στη θέση ότι η διάπραξη ακραίας βίας γίνεται αντιληπτή από τους δράστες ως επιβράβευση, ως συναρπαστική και εθιστική προσωπική εμπειρία.¹¹⁷ Σε πρόσφατη μελέτη τους

---

¹¹¹Βλ. Rasida Manjoo and Calleigh McRaith, Gender-based Violence and Justice in Conflict and Post-Conflict Areas, 44 Cornell International Law Journal (2011), σελ. 1.

¹¹²Βλ. Cynthia Cockburn, The Continuum of Violence: A Gender Perspective on War and Peace, σε: Wenona Giles and Jennifer Hyndman (eds), Sites of Violence: Gender and Conflict Zones, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, CA, 2004, σελ. 24-44.

¹¹³ Βλ. Elisabeth Jean Wood, Variation in Sexual Violence during War, 34 Politics & Society (2006), σελ. 321.

¹¹⁴ Βλ. Elisabeth Rehn & Ellen Johnson Sirleaf, Women, War, Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-Building, 1 Progress of the World's Women (2002), σελ. 10.

¹¹⁵ Βλ. U.N. Deputy Secretary-General Asha-Rose Migiro, Παρατηρήσεις στο Διεθνές Forum Γυναικών στη Νέα Υόρκη, 2 Μαρτίου 2009, U.N. Doc. DSG/SM/440-WOM/1711, διαθέσιμο σε: <http://www.un.org/press/en/2009/dsgsm440.doc.htm>.

¹¹⁶ Βλ. Randy Thornhill and Craig Palmer, The Natural History of Rape: Biological Basis of Social Coercion, MIT Press, Cambridge, 2002.

¹¹⁷ Βλ. Elbert, Thomas, Roland Weierstall, and Maggie Schauer. 2010. "Fascination Violence: On Mind and Brain of Man Hunters." European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience 260 (02), November 2010, σελ. 100-105. doi:10.1007/s00406-010-0144-8.

σε περισσότερους από 200 πρώην πολεμιστές της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό, συμπεραίνουν ότι ο πόνος και η αντίσταση του θύματος, το αίμα του, οι πληγές και οι φωνές του αλλά και αυτή καθεαυτή η επιθετική πράξη, παρέχουν στο δράστη με ένα σύνολο επίκτητων και εγγενών θετικά ανατροφοδοτούμενων ερεθισμάτων που ωθούν σε περαιτέρω πράξεις βίας. Ως εκ τούτου, η διάπραξη βίας μπορεί να αποτελέσει εμπειρία αυτό-επιβράβευσης, τροφοδοτώντας μια σφοδρή επιθυμία διάπραξης περισσότερης βίας με την πάροδο του χρόνου. Προοδευτικά, όλο και πιο σκληρές μορφές της σεξουαλικής και σεξιστικής βίας προκαλούν θετικά ανατροφοδοτούμενα ερεθίσματα, και οι δράστες ποθούν τα θετικά συναισθήματα που συνδέονται με τη διάπραξη βίας.¹¹⁸

Η πατριαρχική δομή των κοινωνιών αποτελεί αδιαμφισβήτητα έναν πολύ σημαντικό παράγοντα στην εμφάνιση των φαινομένων ευρείας διάπραξης εγκλημάτων σεξουαλικού χαρακτήρα και είναι δύσκολο να υποθέσει κανείς ότι τα μαζικά κρούσματα βιασμών δεν προέρχονται από δράστες που έχουν γαλουχηθεί από πατριαρχικά κοινωνικά πρότυπα.¹¹⁹ Εντούτοις δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία ώστε να μπορεί να υποστηριχθεί ότι τα πατριαρχικά πρότυπα αποτελούν ικανή συνθήκη, δεδομένου ότι πολλές ένοπλες οργανώσεις δεν διαπράττουν αυτής της μορφής τα εγκλήματα, παρόλο που προέρχονται από κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από ισχυρές πατριαρχικές κοινωνικές δομές. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο και οι θεωρίες του σεξουαλικού οπορτουνισμού καθιστούν αβάσιμη την απόδοση του φαινομένου στην δήθεν ανεξέλεγκτη ανδρική σεξουαλική επιθυμία.¹²⁰ Η σεξουαλική επιθυμία και μόνο δεν εξηγεί τις φρικαλεότητες του βιασμού, τη διάπραξη βιασμών με αντικείμενα, τα σεξουαλικά βασανιστήρια και τους ακρωτηριασμούς, ή την υψηλή συχνότητα των ομαδικών βιασμών σε καιρό πολέμου.¹²¹

Μια αρκετά ικανοποιητική, αλλά όχι απόλυτα επαρκής, εξήγηση επιχειρείται από τον κλάδο της στρατιωτικής κοινωνιολογίας. Η βιβλιογραφία της στρατιωτικής κοινωνιολογίας διαπιστώνει ότι η βία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην

---

¹¹⁸ Βλ. Elbert, Thomas, Harald Hinkel, Anna Mädler, Katharin Hermenau, Tobias Hecker, Maggie Schauer, Heike Riedke, Nina Winkler, and Philip Lancaster, *Sexual and Gender-Based Violence in the Kivu Provinces of the Democratic Republic of Congo Insights from Former Combatants*, Washington, D.C, World Bank, 2013, σελ. 8.

¹¹⁹ Βλ. Elisabeth Jean Wood, *Variation in Sexual Violence During War*, 34 *Politics & Society* (2006), σελ. 307–42.

¹²⁰ Το 2014 ερευνητές από το Harvard Kennedy School, το Peace Research Institute Oslo και το Yale University δημοσιοποίησαν ένα Σύνολο Δεδομένων (Dataset), το οποίο εντόπισε αναφορές σεξουαλικής βίας σχετιζόμενης με ένοπλες συρράξεις, που διεπράχθη εναντίον αμάχων (άνδρες, γυναίκες, αγόρια και κορίτσια) από ένοπλους δρώντες που συμμετείχαν σε ένοπλη σύρραξη κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας. Βλ. Dara Kay Cohen, Amelia Hoover Green, and Elisabeth Jean Wood, *Wartime Sexual Violence: Misconceptions, Implications, and Ways Forward*, United States Institute of Peace, Special Report, 323, February 2013, σελ. 6, διαθέσιμο σε: <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR323.pdf>

¹²¹ Ibid.

οικοδόμηση της συνοχής της ομάδας. Η Wood¹²² γράφει ότι η μελέτη της συνοχής στο εσωτερικό των στρατιωτικών μονάδων βασίζεται στην έρευνα των στρατιωτών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτές οι μελέτες διαπίστωσαν ότι ο κύριος λόγος για τον οποίο οι στρατιώτες συμμετείχαν στον πόλεμο ήταν ένα ισχυρό αίσθημα δέσμευσης προς τους συμπολεμιστές τους, η οποία επιτυγχανόταν με την αποδέσμευση από τις προηγούμενες κοινωνικές σχέσεις και την οικοδόμηση νέων¹²³. Οι ομαδικοί βιασμοί αποτελούν ένα αποτελεσματικό μέσο ενίσχυσης της συνοχής της ομάδας,¹²⁴ καθώς οι κοινωνικοί δεσμοί ενισχύονται και αναπαράγονται μέσα από τη διαδικασία εξιστόρησης της βίαιης πράξης. Οι δράστες υπερηφανεύονται για τους βιασμούς στους οποίους συμμετείχαν απολαμβάνοντας την αίσθηση της «ενισχυμένης αρρενωπότητας».¹²⁵

II. Η δομική προσέγγιση: Η σεξουαλική βία και ο βιασμός ως στρατηγική τακτική του πολέμου.

Η δομική άποψη, η οποία αποτελεί θεωρητική προϋπόθεση για την κατανόηση του βιασμού ως όπλο πολέμου, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την ουσιοκρατική προσέγγιση. Όπως ανωτέρω έγινε λόγος, η τελευταία αναγνωρίζει ότι ο βιασμός σε πατριαρχικές κοινωνίες - τόσο σε περιόδους ειρήνης και πολέμου - γίνεται εργαλείο έκφρασης, επικοινωνίας, παραγωγής ή διατήρησης της κυριαρχίας των ανδρών πάνω στις γυναίκες. Ωστόσο, η ουσιοκρατική προσέγγιση του φαινομένου όχι μόνο απροβλημάτιστα, και καθολικά αντιλαμβάνεται όλους τους άνδρες ως βιαστές και όλες τις γυναίκες ως θύματα, αλλά κανονικοποιεί τον βιασμό εν καιρώ πολέμου, χωρίς τη δυνατότητα αναγνώρισης του διαφορετικού χαρακτήρα που αυτός λαμβάνει μεταξύ διαφορετικών συγκρούσεων.¹²⁶ Αντίθετα, η δομική άποψη συνδέει το φύλο με τους παράγοντες της εθνικότητας, της θρησκευτικής προέλευσης ή/και των πολιτικών πεποιθήσεων, οι οποίοι διαφοροποιούν το εν δυνάμει θύμα βιασμού στο συγκεκριμένο πλαίσιο.¹²⁷ Η πολιτικοποίηση του βιασμού σημαίνει ότι δεν είναι μόνο η ίδια η πράξη που επιφέρει πολιτικές επιπτώσεις, αλλά και ότι οι συνέπειες αυτές μπορεί να είναι ποιοτικά διαφορετικές στη χρήση άλλων μορφών βίας. Σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, ο βιασμός γίνεται «μια τακτική που εκτελείται από στρατιώτες στην υπηρεσία των μεγάλων στρατηγικών στόχων» ενώ είναι «συνεκτική, συντονισμένη και λογική».¹²⁸

---

¹²²Βλ. Elisabeth Jean Wood, *Armed Groups and Sexual Violence: When Is Wartime Rape Rare?*, 37 *Politics and Society* (2009), σελ. 131-61.

¹²³Βλ. Madeline Morris, *By Force of Arms: Rape, War, and Military Culture*, 45 *Duke Law Journal* (1996), σελ. 651-781.

¹²⁴Βλ. Joshua S. Goldstein, *War and Gender*, Cambridge University Press, 2001.

¹²⁵Βλ. Peggy Sanday Reeves, *Fraternity Gang Rape: Sex, Brotherhood, and Privilege on Campus*, 2nd ed., New York University Press, 2007, σελ. 83.

¹²⁶Βλ. Elisabeth Jean Wood, *Variation in sexual violence during war*, 34 *Politics & Society* (2006), σελ. 307- 342, Elisabeth Jean Wood, *Armed groups and sexual violence: when is wartime rape rare?*, σελ. 131- 161

¹²⁷Βλ. Skjelsbaek Inger, *Sexual violence and war: Mapping out a complex relationship*, 7 *European Journal of International Relations* (2001), σελ. 219.

¹²⁸Βλ. Jonathan Gottschall, *Explaining wartime rape*, 41 *Journal of Sex Research* (2004), σελ. 131.

Ο βιασμός της γυναίκας «εχθρού» προορίζεται να ταπεινώσει ηθικά τον άνδρα εχθρό.¹²⁹ Η σεξουαλική βία κατά των γυναικών επιφέρει την απόλυτη ταπείνωση και επισφραγίζει την συνολική κατάκτηση, ενώ καταδεικνύει την ανικανότητα των ανδρών της αντίπαλης εθνοτικής ομάδας να προστατεύουν τις γυναίκες τους. Επιπλέον, ο βιασμός και η σεξουαλική βία μπορεί επίσης να γίνουν αναπόσπαστο στοιχείο της εθνοκάθαρσης ή της γενοκτονίας.¹³⁰ Στην περίπτωση αυτή, στόχος είναι «η καταστροφή, εν όλω ή εν μέρει, μιας εθνικής, εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας.» Ο βιασμός αποτελεί έγκλημα κατά συγκεκριμένου ατόμου, αλλά μεταμορφώνεται σε έγκλημα κατά της ανθρωπότητας ή γενοκτονία στοχοποιώντας μια συγκεκριμένη κοινότητα ανθρώπων μέσω της τέλεσης επιμέρους εγκλημάτων.¹³¹

Έτσι, η δομική αντίληψη που θέλει τις γυναίκες ως συμβολικούς φορείς της εθνοτικής/ εθνικής ταυτότητας, μέσα από τον ρόλο τους ως βιολογικοί, πολιτιστικοί και κοινωνικοί αναπαραγωγείς της κοινότητας αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση ώστε να γίνει κατανοητό το πώς ο βιασμός και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας μπορούν να θεωρηθούν ότι αποτελούν όπλα.¹³² Το παράδειγμα της αναγκαστικής εγκυμοσύνης κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης στην πρώην Γιουγκοσλαβία αποτελεί την πιο εξόφθαλμη χρησιμοποίηση του βιασμού ως τακτική γενοκτονίας.¹³³ Έτσι, η στοχοποίηση της αναπαραγωγικής ικανότητας της ομάδας, καθιστώντας τους επιζώντες «ελαττωματικά προϊόντα» στο πλαίσιο της πατριαρχικής δομής της κοινωνίας, με τακτικές παρέμβασης στην κοινωνική δομή μέσω της αναγκαστικής εγκυμοσύνης και κατά συνέπεια της μετατροπής των γυναικών σε «αντικείμενα», ή με τη χρήση του βιασμού ως μέσο για τη μετάδοση των ασθενειών, όπως το AIDS, συνιστούν σαφώς εργαλείο εθνοκάθαρσης.¹³⁴

Η θεωρητική, λοιπόν, σύλληψη του βιασμού ως όπλο πολέμου επανεισήχθη στο προσκήνιο μετά τη γενοκτονία στη Ρουάντα και τον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Οι δύο αυτές συγκρούσεις παρείχαν επαρκή εμπειρικά στοιχεία ώστε να συντελεστεί μία στροφή στον τρόπο σκέψης αναφορικά με τη σεξουαλική βία. Η προπαγάνδα της Ρουάντα και τα στρατόπεδα βιασμών στην πρώην

---

¹²⁹Βλ. Farr Kathryn, Extreme war rape in today's civil-war-torn states: A contextual and comparative analysis, 26 Gender Issues (2009), σελ. 1-41.

¹³⁰Βλ. Diken, B. and Lausten, C.B., Becoming abject: Rape as a weapon of war, 11 *Body & Society* (2005), σελ. 111-128.

¹³¹Βλ. Buss Doris, Rethinking Rape as a Weapon of War, 17 Feministic Legal Studies (2009), σελ.145-163.

¹³²Βλ. Maria Eriksson Baaz and Maria Stern., Sexual Violence as a Weapon of War?: Perceptions, Prescriptions, Problems in the Congo and Beyond, Zed books 2013, σελ. 21.

¹³³Βλ. Todd A. Salzman, Rape camps as a means of ethnic cleansing: Religious, cultural, and ethical responses to rape victims in the former Yugoslavia, 20 Human Rights Quarterly (1998), σελ. 348-378, Caroline Kennedy Pipe and Penny Stanley. Rape in war: Lessons of the Balkan conflicts in the 1990s, 4 The International Journal of Human Rights (2000), σελ. 67-84.

¹³⁴Βλ. Catharine A MacKinnon, Are women human?: And other international dialogues, Harvard University Press, 2006.

Γιουγκοσλαβία, σε συνδυασμό με τις μαρτυρίες των επιζώντων ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων και την ιστορική αναγνώριση του βιασμού ως πράξη γενοκτονίας, διαμόρφωσαν έναν επαρκή εμπειρικό πυρήνα επιχειρηματολογίας.¹³⁵ Αυτό που ακολούθησε ήταν ένα αυξημένο ακαδημαϊκό και πολιτικό ενδιαφέρον για τα εγκλήματα σεξουαλικής φύσης και η αναγνώριση τους ως ένα από τα χαρακτηριστικά των σύγχρονων πολέμων, ενώ η φεμινιστική προσέγγιση αμφισβητήθηκε εντόνως.

Η μεταβαλλόμενη φύση των πολέμων είναι στενά συνδεδεμένη με την κατανόηση του βιασμού ως όπλο πολέμου.¹³⁶ Στις δύο συγκρούσεις που κυριάρχησαν στη συζήτηση τη δεκαετία του 1990, οι γυναίκες θεωρήθηκαν ως η ουσία του έθνους και ως εργαλείο παραγωγής του, αντίληψη που αύξησε δραματικά τα θύματα βιασμών. Η σεξουαλική βία ως όπλο πολέμου δημιούργησε αποξενωμένες εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες, διαλυμένες οικογένειες και κοινότητες και αναπόφευκτα οδήγησε στην καταστροφή των κοινοτήτων μέσω της στοχοποίησης του σώματος και της ψυχής των γυναικών.

Ακόμα και οι πιο πρόσφατες συγκρούσεις έρχονται να επιβεβαιώσουν τον χαρακτήρα που λαμβάνει η σεξουαλική βία σε καιρό πολέμου. Για παράδειγμα, στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, οι φρικαλεότητες ήταν τόσο ειδικές που δημιούργησαν ουσιαστικά έναν πόλεμο μέσα στον πόλεμο. Η οργάνωση Women for Women International αναφέρει ότι επί σχεδόν μία δεκαετία οι γυναίκες στο ανατολικό τμήμα της χώρας έρχονταν αντιμέτωπες με πράξεις σεξουαλικής βίας απίστευτης σκληρότητας, η οποία είχε ως συνέπεια τα έντονα αισθήματα ντροπής, την εγκατάλειψη από τις οικογένειές τους, την αποξένωση από τις κοινότητες και τα χωριά τους και την περιφρόνηση. Οι γυναίκες δέχονταν συστηματική επίθεση από τα κυβερνητικά στρατεύματα, από τις παραστρατιωτικές ομάδες Rastas, οι οποίες σχηματίστηκαν κυρίως από πρώην στρατιώτες των Χούτου, που εγκατέλειψαν τη Ρουάντα μετά την γενοκτονία του 1994, καθώς και από τις τοπικές πολιτοφυλακές Mai-Mai.¹³⁷ Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, 27.000 σεξουαλικές επιθέσεις αναφέρθηκαν το 2006 στην επαρχία του Νότιου Κίνι. Τοπικά κέντρα υγείας στην εν λόγω επαρχία υπολόγισαν ότι περίπου 40 γυναίκες βιάζονταν κάθε μέρα.¹³⁸ Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ανέφερε επίσης ότι μόνο στις ανατολικές επαρχίες της χώρας, 15.000 γυναίκες βιάστηκαν μόνο το έτος 2009.¹³⁹

---

¹³⁵Βλ. Salzman Todd A., Rape camps as a means of ethnic cleansing: Religious, cultural, and ethical responses to rape victims in the former Yugoslavia, 20 Human Rights Quarterly (1998), σελ. 348-378.

¹³⁶Βλ. Mary Kaldor, New and old wars: Organised violence in a global era, John Wiley & Sons, 2013, Christine Chinkin and Mary Kaldor, Gender and New Wars, 67 Journal of International Affairs (2013), σελ. 167 – 188.

¹³⁷ Βλ. Rosen, D., Rape as an Instrument of Total War, Counter Punch, 2008, διαθέσιμο σε: <http://www.counterpunch.org>

¹³⁸Βλ. Rape: Weapon of War, Office of the High Commissioner for Human Rights, 2012, διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org>.

¹³⁹Βλ. Clarke, K., Weapon of war: Who will protect the women of Congo? America, March 14 2011,

Ένα άλλο παράδειγμα όπου ο βιασμός χρησιμοποιήθηκε συστηματικά ως όπλο είναι η περίπτωση του Darfur. Έχει υπολογιστεί ότι δεκάδες χιλιάδες γυναίκες έχουν εκτοπιστεί, βιαστεί και δολοφονηθεί.¹⁴⁰ Η Human Rights Watch αναφέρει ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια στο Darfur ζούσαν υπό την απειλή του βιασμού από τα μέλη της σουδανικής κυβέρνησης, ενώ αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν το Darfur, όταν γεννούσαν το παιδί του πατέρα-εχθρού.

Παρατηρείται επομένως, ότι ενώ οι έννοιες «τακτική του πολέμου» και «όπλο πολέμου» έχουν αμφισβητηθεί από την θεωρία, εντούτοις είναι πλέον ευρύτερα αποδεκτό ότι η σεξουαλική βία δεν αποτελεί μόνο αναπόσπαστο κομμάτι των σύγχρονων συρράξεων, αλλά είναι και μία ευρύτερα διαδεδομένη πρακτική στην ιστορία των πολέμων. Αν και αρκετά παραγνωρισμένη έννοια, αντιληπτή ως παράπλευρη απώλεια του πολέμου¹⁴¹, εντούτοις τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί εξαιρετική πρόοδος στην αναγνώριση της σεξουαλικής βίας ως μέσο ή τακτική πολέμου, τόσο από τον ΟΗΕ, όσο και από τη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της.

Εκτεταμένες εκθέσεις από ΜΚΟ και τα ΗΕ, καθώς και οι γνώμες των ακαδημαϊκών τείνουν να συγκλίνουν ότι οι επιθέσεις κατά των γυναικών αποτελούν κυρίως μέσο αποδόμησης των ανδρών αντιπάλων και καταστροφής της κουλτούρας μίας κοινότητας. Υπό αυτήν την έννοια, ο βιασμός μίας γυναίκας ξεφεύγει από το επίπεδο της προσωπικής προσβολής και ανάγεται σε έγκλημα κατά ολόκληρης της κοινότητας. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου των ΗΕ καθιστά σαφές ότι ο βιασμός σε ένοπλες συρράξεις μπορεί να «καταστρέψει οικογένειες και κοινότητες».¹⁴² Ο Ειδικός Εμπειρογνώμονας των ΗΕ για τη Βία κατά των Γυναικών υποστηρίζει ότι «η σεξουαλική επίθεση συχνά γίνεται αντιληπτή και εφαρμόζεται ως μέσο ταπείνωσης του αντιπάλου» ενώ «ο βιασμός χρησιμοποιείται και από τα δύο μέρη ως συμβολική πράξη».¹⁴³ Αρκετοί μάλιστα συγγραφείς έχουν τονίσει την σύνδεση μεταξύ της εδαφικότητας και του βιασμού, υπό την έννοια ότι η κατάκτηση των γυναικείων σωμάτων είναι παρόμοια με την κατοχή μιας χώρας.¹⁴⁴

Ο βιασμός συνιστά επομένως μία ιδιαίτερα αποτελεσματική τακτική για την επίτευξη ποικίλων στρατιωτικών σκοπών. Η Kelly Askin προσθέτει ότι ο βιασμός

---

pp. 16-19.

¹⁴⁰Βλ. Farr Kathryn., *Extreme war rape in today's civil-war-torn states: A contextual and comparative analysis*, 26 *Gender Issues* (2009), σελ. 1-41.

¹⁴¹Βλ. Chinkin, Christine., *Rape and sexual abuse of women in international Law*, *European Journal of International Law*, σελ. 326

¹⁴²Βλ. *Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-Like Practices During Armed Conflicts*, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2005/33, 11 July 2005, para. 6.

¹⁴³Βλ. Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Rhadika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission resolution 1997/44, UN Doc. E/CN.4/1998/54, 26 January 1998, paras. 12-13.

¹⁴⁴Βλ. Hayden Robert, *Rape and Rape Avoidance in Ethno-National Conflicts: Sexual Violence in Liminalized States*, 102 *American Anthropologist*, (2000), p. 32.

είναι όπλο πολέμου κυρίως διότι «τα καταστροφικά στερεότυπα και οι επιβλαβείς πολιτιστικές και θρησκευτικές συμπεριφορές που συνδέονται με την γυναικεία αγνότητα ή οι αντιλήψεις για την αποκαλούμενη “καθαρότητα” κάνουν τα σεξουαλικά εγκλήματα χρήσιμα εργαλεία για την καταστροφή ζώων».¹⁴⁵ Έτσι, το γυναικείο σώμα ανάγεται σε συμβολική εκπροσώπηση της κοινότητας.¹⁴⁶ Ο Ειδικός Εμπειρογνώμονας κατά της Βίας κατά των Γυναικών έχει ήδη παρατηρήσει ότι:

“Όσως περισσότερο από την τιμή του θύματος, είναι η τιμή του εχθρού που στοχοποιείται στη διάπραξη σεξουαλικής βίας κατά των γυναικών. Γίνεται αντιληπτή και συχνά βιώνεται ως μέσο ταπείνωσης του αντιπάλου. Η σεξουαλική βία κατά των γυναικών θεωρείται ότι εγκαθιδρύει τη νίκη επί των ανδρών της άλλης ομάδας, οι οποίοι έχουν αποτύχει να προστατέψουν τις γυναίκες τους. Είναι ένα μήνυμα ευνουχισμού και εξουθένωσης της αντίπαλης ομάδας. Είναι μία μάχη ανάμεσα στους άνδρες που πολεμούν πάνω στα σώματα των γυναικών”.¹⁴⁷

Ο βιασμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως εργαλείο ελέγχου των παραγωγικών ικανοτήτων μίας συγκεκριμένης ομάδας. Στην πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα, υπήρχε οργανωμένο σχέδιο εξόντωσης της αντίπαλης εθνικής ομάδας ώστε να δημιουργηθεί μια και μοναδική εθνική ομάδα, εξαπολύοντας σεξουαλικές επιθέσεις κατά των γυναικών με σκοπό την εγκυμοσύνη. Οι καταθέσεις μαρτύρων στα *ad hoc* ποινικά δικαστήρια αποδεικνύουν την πρόθεση των δραστών για την τέλεση εθνοκάθαρσης καθώς διέπρατταν τα σεξουαλικά εγκλήματα και ιδιαίτερα τις αναγκαστικές εγκυμοσύνες. Τα στρατόπεδα βιασμών στην πρώην Γιουγκοσλαβία αποτελούν ατράνταχτη απόδειξη της πρόθεσης πρόκλησης εγκυμοσύνης. Στις υποθέσεις Karadzic και Mladic το ΔΠΔΓ έκρινε χαρακτηριστικά ότι οι συστηματικοί βιασμοί των γυναικών σκόπευαν σε ορισμένες περιπτώσεις στην πρόσδοση νέας εθνικής ταυτότητας στα παιδιά που θα γεννιούνταν, γεγονός που μπορεί να θεωρηθεί ως γενοκτονία.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵Βλ. Askin, Kelly, Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes Under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles, 21 Berkley Journal of International Law (2003) σελ. 298.

¹⁴⁶ Elisabeth Jean Wood, Sexual Violence During War: Toward an Understanding of Variation, σε: Sjoberg, Laura, Sandra Via, Cynthia Enloe (eds.) *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*, Santa Barbara: Praeger, σελ. 19, Ruth Seifert, War and Rape: A Preliminary Analysis, *A Preliminary Analysis*, σε: Alexandra Stighmayer (ed.), *The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, Lincoln University of Nebraska Press, 1994, p. 63.

¹⁴⁷ United Nations High Commissioner for Human Rights, Towards a culture of peace, Commission on Human Rights resolution 1998/54, UN Doc. E/CN.4/1998/54, para. 5, διαθέσιμο σε <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/cf03a93b1468f99d8025666b0038631b?Opendocument>.

¹⁴⁸Βλ. Prosecutor v. Karadzic and Mladic, Review of the Indictment Pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence, Case no. ICTY-IT-95-5-R61 and IT-95-18-R61, 11 July 1996, paras. 94 and 95.

Έτσι, ο βιασμός ως πράξη γενοκτονίας, όπως «εφαρμόστηκε» στη Βοσνία, είχε ως αποτέλεσμα, *inter alia*, την πρόληψη των γεννήσεων στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας, διότι το θύμα είτε θα γεννούσε παιδί το οποίο θα αναγνωριζόταν ότι κατέχει την εθνοτική ταυτότητα του βιαστή, ή, ως αποτέλεσμα του βιασμού, το θύμα δεν θα ήταν πλέον η κατάλληλη υποψήφια για τη γέννηση παιδιών της δικής της εθνοτικής ταυτότητας.¹⁴⁹ Αντίθετα, οι γενοκτόνοι βιασμοί στη Ρουάντα στόχευαν στον θάνατο των γυναικών Τούτσι, είτε με τη μετάδοση του HIV, είτε με την διείσδυση με αιχμηρά αντικείμενα, είτε με τους θανατηφόρους επαναλαμβανόμενους βιασμούς των γυναικών.

III. Η σεξουαλική βία ως όπλο πολέμου στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο;

Ποιο είναι όμως το status της σεξουαλικής βίας ως «όπλου» ή «στρατηγικής» στο πεδίο του ΔΑΔ; Στο ΔΑΔ δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός του «όπλου», παρόλο που έχουν γίνει σχετικές προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή.¹⁵⁰ Μια γρήγορη ανάλυση των διαφορετικών ορισμών που υιοθετούνται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο αποκαλύπτει την ύπαρξη δύο κοινών στοιχείων: η έννοια «όπλο» αναφέρεται σε (i) ένα αντικείμενο, υλικό, εργαλείο, μηχανισμό, συσκευή ή ουσία που χρησιμοποιείται για (ii) να σκοτώσει, να τραυματίσει, να βλάψει, να απειλήσει ή να καταστρέψει.¹⁵¹ Αν ο ορισμός αυτός γίνει αποδεκτός, τότε είναι σαφές ότι ο χαρακτηρισμός του βιασμού ή άλλων μορφών σεξουαλικής βίας ως όπλο πολέμου είναι ανακριβής στο πλαίσιο του ΔΑΔ.¹⁵²

Αντίθετα, μια «μέθοδος πολέμου» γίνεται αντιληπτή ως ο τρόπος με τον οποίο ένα όπλο χρησιμοποιείται, ή ως οποιαδήποτε συγκεκριμένη τακτική ή στρατηγική διεξαγωγής των εχθροπραξιών, που έχει ως στόχο να συντρίψει και να αποδυναμώσει τον αντίπαλο.¹⁵³ Όπως είδαμε, η σεξουαλική βία μπορεί όντως να αποτελέσει μία τακτική ή στρατηγική αποδυνάμωσης του αντιπάλου, είτε άμεσα είτε έμμεσα. Αυτό συμβαίνει ιδιαιτέρως στις περιπτώσεις όπου διαπράττεται με συστηματικό τρόπο και χαρακτηρίζει την στρατηγική της διοίκησης. Ωστόσο, ο χαρακτηρισμός αυτός του βιασμού ή των άλλων μορφών σεξουαλικής βίας μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση μεταξύ του τρόπου διεξαγωγής των εχθροπραξιών με τη στενή και τεχνική έννοια (και οι νόμιμες ή παράνομες μέθοδοι που χρησιμοποιούνται σε αυτό το πλαίσιο), και της μεταχείρισης των προσώπων στα χέρια ή στη δύναμη του εχθρού.¹⁵⁴ Η νομιμότητα ή το παράνομο ορισμένων όπλων

¹⁴⁹Βλ. Rhonda Copelon, *Gendered War Crimes: Reconceptualizing Rape in Time of War*, σε: *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, σε: Julie Peters & Andrea Wolper (eds.), 1995, σελ. 205-206.

¹⁵⁰ Βλ. Gloria Gaggioli, *Sexual violence in armed conflicts: A violation of international humanitarian law and human rights law*, 96 *International Review of the Red Cross* (2014), σελ. 517.

¹⁵¹Βλ. ICRC, *A Guide to the Legal Review of New Weapons, Means and Methods of Warfare: Measures to Implement Article 36 of Additional Protocol I of 1977*, ICRC, Geneva, 2006, σελ. 9, υποσημ. 17

¹⁵² Βλ. Gloria Gaggioli, *ό.π.*, σελ. 518.

¹⁵³Βλ. Marco Sassòli, Antoine Bouvier and Anne Quintin, *How Does Law Protect in War?*, ICRC, Geneva, 2011, σελ. 280.

¹⁵⁴Βλ. Gloria Gaggioli, *ό.π.*

ή μεθόδων πολέμου εξαρτάται τελικά από την αδιάκριτη φύση τους, και από το αν προκαλούν ανώφελα τραύματα ή ταλαιπωρία ή έναν συνδυασμό αυτών.¹⁵⁵ Αντίθετα, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, η σεξουαλική βία, η οποία στην πράξη διαπράττεται εναντίον προσώπων που βρίσκονται στα χέρια ή στη δύναμη του εχθρού, απαγορεύεται απολύτως ως τέτοια και κάτω υπό οποιεσδήποτε συνθήκες. Η σεξουαλική βία είναι εξ ορισμού ανώφελη ή «υπερβολική», καθώς το πρόσωπο εναντίον του οποίου στρέφεται είναι ήδη hors de combat. Η αναφορά, επομένως, σε ανώφελη ταλαιπωρία στο συγκεκριμένο πλαίσιο είναι μη ορθή, καθώς σχετίζεται με την διεξαγωγή των εχθροπραξιών (με την τεχνική έννοια του όρου) και όχι με την απόλυτη προστασία των προσώπων που βρίσκονται στα χέρια ή τη δύναμη του εχθρού ενάντια στην απάνθρωπη μεταχείριση. Ο χαρακτηρισμός, λοιπόν, του βιασμού και των άλλων μορφών σεξουαλικής βίας ως μέθοδος πολέμου δεν προσιδιάζει στην απόλυτη απαγόρευση των πράξεων αυτών σύμφωνα με το ΔΑΔ.

Συνεπώς, οι χαρακτηρισμοί του βιασμού και των άλλων μορφών σεξουαλικής βίας ως «όπλο πολέμου» ή «μέθοδος πολέμου» είναι σήμερα πολύ συχνές, αλλά οι όροι αυτοί προσπαθούν, συνήθως απαλλαγμένοι από την τεχνική έννοια των όρων,¹⁵⁶ να αποδώσουν μία ιδιαίτερη μομφή στο έγκλημα του βιασμού και να καταδείξουν ότι η σεξουαλική βία δεν είναι απλά ένα υποπροϊόν του πολέμου, ότι δεν διαπράττεται ευκαιριακά ή τυχαία, αλλά ότι μπορεί να είναι μέρος μιας στρατηγικής. Προκειμένου όμως να αποφευχθεί η σύγχυση με τους κανόνες του ΔΑΔ είναι ορθότερο να χαρακτηριστεί η σεξουαλική βία ως παράνομη πολιτική, τακτική ή στρατηγική κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης.¹⁵⁷

Κεφάλαιο Δεύτερο: Η διεθνής αναγνώριση

I. Οι Αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και η αναγνώριση της σεξουαλικής βίας ως ζήτημα διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας

Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών έχει καταδικάσει σε διάφορες αποφάσεις του την πρακτική της σεξουαλικής βίας στις ένοπλες συρράξεις στο πλαίσιο της Women, Peace, and Security Agenda (WPSA), η οποία αναφέρεται στην έρευνα και τις πολιτικές αναφορικά με τον αντίκτυπο της σύρραξης στις γυναίκες. Η WPSA σχηματίστηκε από το Πρόγραμμα του Πεκίνου το 1995, όπου ανάμεσα σε άλλα σχεδιάστηκε και ένας μεγάλος αριθμός στρατηγικών στόχων και δράσεων σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, προκειμένου να προστατευτούν

---

¹⁵⁵Βλ. Κανονισμούς της Χάγης του 1907, Άρθρα 23(ε), Πρόσθετο Πρωτόκολλο I, Άρθρ. 35(2), 51(4)(β) και (γ).

¹⁵⁶Βλ. για παράδειγμα την αναφορά του βιασμού ως “όπλο πολέμου” στην UNGA Res. 48/143 (1993), Rape and abuse of women in the areas of armed conflict in the former Yugoslavia, 20 December 1993, UN Doc. A/RES/48/143, διαθέσιμο σε: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r143.htm>

¹⁵⁷Βλ. Gloria Gaggioli, ό.π., σελ. 519.

και να προαχθούν τα δικαιώματα των γυναικών, ως πρωταρχική στρατηγική για όλα τα προγράμματα των Ηνωμένων Εθνών.¹⁵⁸

Η απόφαση 1325/2000 του Συμβουλίου Ασφαλείας αποτελεί την πρώτη απόφαση όπου αντιμετωπίστηκε το ζήτημα των επιπτώσεων των ενόπλων συρράξεων στις γυναίκες.¹⁵⁹ Αναγνώρισε ότι οι γυναίκες και τα παιδιά επηρεάζονται ιδιαίτερα από τις ένοπλες συρράξεις και αυξανόμενα αναδεικνύονται σε στόχους των μαχητών, ενώ επιβεβαιώθηκε η ανάγκη της πλήρους εφαρμογής του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η απόφαση αυτή στοχεύει επίσης στην ενδυνάμωση των γυναικών σε όλα τα επίπεδα της λήψης των αποφάσεων, στις διαδικασίες πρόληψης των συγκρούσεων, επίλυσης των συγκρούσεων και οικοδόμησης της ειρήνης.¹⁶⁰

Όταν γίνεται αναφορά στην Απόφαση 1325 ΣΑ, συχνά αντιμετωπίζεται ως ένα ανεξάρτητο πλαίσιο προστασίας και ενδυνάμωσης των γυναικών, χωρίς μία ξεκάθαρη αναγνώριση του τρόπου με τον οποίο αυτή διασυνδέεται με τις υπάρχουσες συμβάσεις, οι οποίες παρέχουν προστασία στις γυναίκες.¹⁶¹ Παρόλο που δεν δημιουργεί ουσιαστικά δικαιώματα, η απόφαση αυτή αναφέρεται σε ήδη υπάρχουσες υποχρεώσεις στο πλαίσιο των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 και των Πρόσθετων πρωτοκόλλων της, της Σύμβασης για τους Πρόσφυγες του 1951 και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο αυτής του 1967, της Σύμβασης για την Εξάλειψη όλων των μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο αυτής, της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής, καθώς και τις σχετικές προβλέψεις του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.¹⁶² Αναγνώρισε λοιπόν την ανάγκη της πλήρους εφαρμογής του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, που προστατεύει τα δικαιώματα των γυναικών και των κοριτσιών κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και κάλεσε «όλα τα μέρη των ενόπλων συρράξεων να λάβουν ειδικά μέτρα για την προστασία των γυναικών και των κοριτσιών από την έμφυλη βία, ιδιαίτερα τον βιασμό και άλλες μορφές σεξουαλικής κατάχρησης».¹⁶³ Για πρώτη φορά με την απόφαση αυτή το Συμβούλιο Ασφαλείας αντιμετώπισε επίσης την δυσανάλογη επίπτωση των ενόπλων συρράξεων στις γυναίκες, προβαίνοντας στην πολιτική αναγνώριση ότι οι γυναίκες και το φύλο σχετίζονται με την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.¹⁶⁴

---

¹⁵⁸ Βλ. Bond and Sherret, Mapping Gender, σελ. 137.

¹⁵⁹ United Nations, Security Council Resolution 1325 (2000), 31 October 2000, UN Doc. S/RES/1325, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement>

¹⁶⁰ Βλ. Amy Barrow, UN Security Council Resolutions 1325 and 1820: constructing gender in armed conflict and international humanitarian law, 92 International Review of the Red Cross (2010), σελ. 229.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² SC. Res. 1325, Clause 19.

¹⁶³ Ibid., Preamble, Clause. 10.

¹⁶⁴ CEDAW Committee, statement 1325, 2010.

Προς το παρόν, η εφαρμογή της Απόφασης 1325 από τα Κράτη Μέλη είναι μάλλον απογοητευτική, με ελάχιστα κράτη να έχουν δημιουργήσει εθνικά σχέδια εφαρμογής. Παρόλο που υπάρχουν πληθώρα εκκλήσεων από το Συμβούλιο Ασφαλείας σχετικά με την υιοθέτηση μέτρων από τα κράτη προς τον σκοπό την πρόληψης και της λογοδοσίας των υπευθύνων για τη σεξουαλική βία σε ένοπλες συρράξεις, τα περιστατικά σεξουαλικής βιαιότητας συνεχίζονται αυξανόμενα, καταδεικνύοντας την ανάγκη για περισσότερο αποτελεσματικούς μηχανισμούς λογοδοσίας.

Ομοίως, η Απόφαση 1674 (2006) «καταδικάζει απερίφραστα την σεξουαλική και άλλες μορφές βίας που διαπράττονται κατά των αμάχων σε ένοπλες συρράξεις, ιδίως κατά των γυναικών και των παιδιών»¹⁶⁵ (με συνέπεια, ωστόσο, το ΣΑ να μην λαμβάνει σοβαρά υπόψη του τη σεξουαλική βία εναντίον των ανδρών) Παράλληλα, με την Απόφαση 1674 ζητήθηκε από τον Γενικό Γραμματέα να υποβάλει έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της απόφασης αυτής και στην πρώτη έκθεσή του, η οποία εκδόθηκε στις 20 Αυγούστου 2009, ο Γενικός Γραμματέας κάλεσε το ΣΑ να:

“... (c) Διασφαλίσει ότι οι αποφάσεις που δημιουργούν ή ανανεώνουν τις εντολές, ή επιβάλουν την λήψη μέτρων σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, περιέχουν διατάξεις κατάλληλες για την πρόληψη και αντιμετώπιση της σεξουαλικής βίας, με την αντίστοιχη απαίτηση για την υποβολή εκθέσεων στο Συμβούλιο,

[...]

*(i) Να αποδώσει την δέουσα σημασία στη σεξουαλική βία σε όλες τις καταστάσεις που εμπνέουν ανησυχία, ότι διαπράττεται σεξουαλική βία εναντίον αμάχων.”*¹⁶⁶

Η υποχρέωση των μερών με βάση το διεθνές δίκαιο να προστατεύουν τις γυναίκες κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων ενδυναμώθηκε με την Απόφαση ΣΑ 1820. Με την απόφαση αυτή, το Συμβούλιο Ασφαλείας αναγνώρισε ότι η συστηματική σεξουαλική βία μπορεί να οξυνθεί σε συνθήκες ένοπλης σύρραξης, όταν χρησιμοποιείται ως τακτική πολέμου ή ως μέρος ευρείων ή συστηματικών επιθέσεων εναντίον αμάχου πληθυσμού, ενώ μπορεί να σταθεί ακόμα και εμπόδιο στην αποκατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας.¹⁶⁷ Επιπλέον, απαιτεί όλα τα μέρη σε μία ένοπλη σύρραξη να παύσουν ή να απέχουν από οποιαδήποτε μορφή σεξουαλικής βίας εναντίον αμάχου πληθυσμού. Σημειώνει επίσης ότι ο βιασμός και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας μπορεί να συνιστούν έγκλημα πολέμου, έγκλημα κατά της ανθρωπότητας ή συστατική πράξη γενοκτονίας. Παράλληλα,

¹⁶⁵ United Nations, Security Council Resolution 1674 (2006), 28 April 2006, UN Doc. S/RES/1674, para. 19, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/331/99/PDF/N0633199.pdf?OpenElement>

¹⁶⁶ Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1820 (2008), S/2009/362, 20 August 2009, para. 56, διαθέσιμο σε: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2009/362

¹⁶⁷ UN Doc. S/RES/1820, para. 1.

καλεί όλα τα Κράτη Μέλη να εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους αναφορικά με την δίωξη όλων των παραβατών.¹⁶⁸

Επιπλέον, γίνεται λόγος για σχετικές κυρώσεις στα εμπλεκόμενα μέρη ενώ η ίδια η απόφαση απαιτεί από όλα τα μέρη μίας σύρραξης να λάβουν κατάλληλα μέτρα για να προστατεύσουν τους αμάχους, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών και κοριτσιών, από όλες τις μορφές σεξουαλικής βίας. Αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν την επιβολή κατάλληλων στρατιωτικών πειθαρχικών μέτρων και την χρήση της αρχής της ευθύνης ανωτέρω, την εκπαίδευση των στρατιωτών αναφορικά με την ειδικότερη απαγόρευση όλων των μορφών σεξουαλικής βίας εναντίον αμάχων.¹⁶⁹

Στο πλαίσιο της μάχης κατά της σεξουαλικής βίας η απόφαση απαιτεί μία ευρεία προσέγγιση η οποία περιλαμβάνει τον στρατό, την αστυνομία, τα δικαστικά συστήματα και τις τοπικές κοινωνίες, τόσο σε διεθνές όσο και σε τοπικό πολιτικό επίπεδο. Υποχρεώνει τα κράτη να διασφαλίσουν ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια έχουν ίση προστασία ενώπιον του νόμου και ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να σπάσει ο μύθος ότι η σεξουαλική βία δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα διότι μπορεί να μην αναφέρεται σε επίσημα έγγραφα, αλλά επίσης και ο μύθος ότι ο βιασμός είναι μία αναπόφευκτη συνέπεια του πολέμου.¹⁷⁰

Έτσι, τόσο η Απόφαση 1325 όσο και η 1820, αναγνωρίζουν ότι η προστασία των γυναικών ανάγεται σε ζήτημα «διατήρησης και προαγωγής της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας»,¹⁷¹ ενώ ιδιαίτερα επιβεβαιώνουν ότι ο βιασμός μπορεί να συνιστά έγκλημα πολέμου, έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονία.¹⁷²

Το 2009, η απόφαση του 1888 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών με τον τίτλο «Γυναίκες, Ειρήνη και Ασφάλεια» βασίζεται στις προηγούμενες αποφάσεις και προτάσσει το ζήτημα της παύσης της ατιμωρησίας σχετικά με την σεξουαλική βία κατά των γυναικών σε ένοπλες συρράξεις. Τόνισε ότι η εξέλιξη αυτή είναι ουσιαστική για μία κοινωνία η οποία εξέρχεται από την ένοπλη σύρραξη ακόμα και στο επίπεδο της πρόληψης αυτών των καταχρήσεων.¹⁷³ Υποχρεώνει δε όλα τα μέρη σε μία σύρραξη να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για να προστατεύσουν τους αμάχους, από την απόλυτη πράξη όλων των μορφών σεξουαλικής βίας, μέχρι την εκπαίδευση των στρατιωτών, πολύ δε περισσότερο με

---

¹⁶⁸ Ibid., para. 4

¹⁶⁹ Ibid., para. 3.

¹⁷⁰ Βλ. και UN Special Representative on Sexual Violence into Conflict, Margot Wallström, Ending Sexual Violence: Translating Promises into Practice, σε: Women's ENews, August 2010, Issue 116, διαθέσιμο σε: http://www.peacewomen.org/assets/file/Resources/NGO/vaw_augustenews_wallstrom_2010.pdf

¹⁷¹ UN Doc. S/RES/1325, Preamble, paras. 3 και 11.

¹⁷² SC Res. 1820, para. 4. SC Res. 1325, para. 11.

¹⁷³ United Nations, Security Council Resolution 1888 (2009), 30 September 2009, UN Doc. S/RES/1888, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/534/46/PDF/N0953446.pdf?OpenElement>

την νομοθετική και δικαστική αναμόρφωση ώστε να επιτευχθεί η αποτελεσματική δίωξη των δραστών.

Η πρόσφατη Απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας σχετικά με τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια 1960, ήρθε μετά την δεκαετή επέτειο του ψηφίσματος 1325 και εισήχθη υπό την προεδρία των ΗΠΑ στο Συμβούλιο.¹⁷⁴ Η Απόφαση 1960 διευρύνει γενικά το πλαίσιο για την υποβολή εκθέσεων και την παρακολούθηση των πράξεων σεξουαλικής βίας σε περιοχές συγκρούσεων, με έμφαση στο ρόλο του Γενικού Γραμματέα αναφορικά με την σύνταξη εκθέσεων και την παρακολούθηση της κατάστασης. Ο Γενικός Γραμματέας εξουσιοδοτείται ειδικότερα να συγκεντρώνει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τους δράστες ή τους υπεύθυνους για τη σεξουαλική βία στις ένοπλες συρράξεις,¹⁷⁵ ως μέρος της ευρύτερης ατζέντας του Συμβουλίου Ασφαλείας για την αύξηση της λογοδοσίας και της εφαρμογής των μηχανισμών της Απόφασης 1325-πλαισίου σχετικά με τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια.¹⁷⁶

Στις 24 Ιουνίου 2013, το Συμβούλιο Ασφαλείας, υπό την Προεδρία του Ηνωμένου Βασιλείου, εξέδωσε την έκτη κατά σειρά Απόφασή του σχετικά με τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια, την Απόφαση 2106.¹⁷⁷ Η απόφαση αυτή αφορά πρωτίστως σε μέτρα για την πρόληψη και την αποτροπή της σεξουαλικής βίας σε ένοπλες συγκρούσεις. Ενώ η Απόφαση 1325, αποτελεί την απάντηση του ΣΑ στη σεξουαλική βία στο πλαίσιο μίας ευρείας προσέγγισης, η Απόφαση 2106 τοποθετεί τη σεξουαλική βία ως το πρωταρχικό μέλημα και στη συνέχεια ενσωματώνει πρόσθετα θέματα που αφορούν τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια, πάντα όμως στο πλαίσιο της καταπολέμησης της σεξουαλικής βίας¹⁷⁸, συμπεριλαμβανομένου του HIV, της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας, της συμμετοχής των γυναικών, το αφοπλισμού και των διαδικασιών επανένταξης.

---

¹⁷⁴ United Nations, Security Council Resolution 1960 (2010), 16 December 2010, UN Doc. S/RES/1960, διαθέσιμο σε: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/WPS%20SRES%201960.pdf>

¹⁷⁵ Η εκτελεστική παράγραφος 3 έχει χαρακτηριστεί ως διαδικασία “naming and shaming”. Βλ. UN, Inter-Agency Network on Women and Gender Equality, Report of the Tenth Session of the Inter-Agency Network on Women and Gender Equality New York (IANWGE/2011/REPORT), 16 – 18 February 2011, σελ. 11, διαθέσιμο σε: http://www.un.org/womenwatch/ianwge/annualmeetings/Report_of_IANWGE-2011.pdf

¹⁷⁶ Βλ. Gina Heathcote, Naming and Shaming: Human Rights Accountability in Security Council Resolution 1960 (2010) on Women, 1 Peace and Security, Journal of Human Rights Practice (2012), σελ. 2, διαθέσιμο σε: <http://www.usip.org/sites/default/files/missing-peace/Naming-and-Shaming.pdf>

¹⁷⁷ United Nations Security Council Resolution 2106(2013), 24 June 2013, UN Doc. S/RES/2106 (2013), διαθέσιμο σε: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2106.pdf

¹⁷⁸ Βλ. Heathcote Gina, *Time to rethink the women, peace and security agenda?*, 3 July 2013, διαθέσιμο σε: <http://ilg2.org/2013/07/03/time-to-rethink-the-women-peace-and-security-agenda/>

- Νομική φύση των αποφάσεων

Αναφορικά με το νομικό status των ανωτέρω αποφάσεων, αυτές έχουν αποτελέσει κατά καιρούς αντικείμενο θεωρητικών αντιπαραθέσεων. Ένα κομμάτι της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας υποστηρίζει ότι οι αποφάσεις του ΣΑ που εκδίδονται υπό την μορφή της απόφασης είναι, σύμφωνα με το Άρθρο 25 του Χάρτη των ΗΕ, δεσμευτικού χαρακτήρα για όλα τα μέλη των ΗΕ.¹⁷⁹ Παρόλο που το ΣΑ δεν δημιουργήθηκε ως ένα πρωταρχικά δικαστικό ή νομοθετικό όργανο, η δυνατότητά του να εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις για τα μέλη του θεωρείται τρόπος παραγωγής του διεθνούς δικαίου.¹⁸⁰ Ωστόσο, η πλειοψηφούσα γνώμη στη θεωρία αναγνωρίζει ότι το ΣΑ μπορεί να εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις, όταν αυτές έχουν υιοθετηθεί στα πλαίσια του Κεφαλαίου VII του Χάρτη.¹⁸¹ Έτσι, οι αποφάσεις αυτού του είδους αποτελούν ένα είδος soft law και αναμένεται από τα κράτη να τις εφαρμόσουν στη βάση τη καλής πίστης.¹⁸² Η αντίθετη επιχειρηματολογία βέβαια υποστηρίζει ότι στην Απόφαση 1325 το ζήτημα της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι της, καθώς και ότι υιοθετήθηκε ομόφωνα και επικαιροποιούνταν σε ετήσια βάση, πράγμα το οποίο συμβαίνει και με τις αποφάσεις οι οποίες είναι νομικά δεσμευτικές.¹⁸³ Ο αντίλογος πάλι επισημαίνει την χρήση όχι σκληρής γλώσσας, όπως συμβαίνει συνήθως με τις δεσμευτικές αποφάσεις, δηλαδή με λέξεις όπως “αποφασίζει” ή “διακηρύσσει”.

Ανεξάρτητα όμως από την θεωρητική αυτή διαμάχη, το πραγματικά σημαντικό της υπόθεσης είναι η σχέση αυτών των αποφάσεων ως soft law με το δεσμευτικό συμβατικό δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου της CEDAW. Η Επιτροπή της CEDAW έχει κρίνει εξαιρετικά σημαντικές τις αποφάσεις αυτές, έχει προβεί σε περαιτέρω συστάσεις αναφορικά με την εφαρμογή τους και έχει τονίσει την έντονη διασύνδεσή τους με την Γενική Σύσταση Αρ. 30, για την οποία έγινε ανωτέρω λόγος. Ειδικότερα, η Σύσταση χαρακτηρίζει τις αποφάσεις ως «κρίσιμα πολιτικά πλαίσια για την βελτίωση της συμβουλευτικής αναφορικά με τις γυναίκες, την ειρήνη και την ασφάλεια.»¹⁸⁴ Συγκεκριμένα, η CEDAW και οι αποφάσεις αποτελούν τα εργαλεία εκείνα με τα οποία η ατζέντα της ισότητας των φύλων μπορεί να ενταχθεί ακόμα περισσότερο στο πλαίσιο των ενόπλων συρράξεων. Οι αποφάσεις του ΣΑ βοηθούν στην διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της CEDAW,

¹⁷⁹ Βλ. Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και Καταστατικό του ΔΔΧ, I UNTS XVI, Άρθρο 25.

¹⁸⁰ Βλ. I Johnstone, *The Security Council as a Legislature*, σε: I Hurd and B. Cronon (eds.), *The UN Security Council and the Politics of International Authority*, Routledge, 2008, σελ. 82.

¹⁸¹ Βλ. L. Damrosch, L. Henkin, S. Murphy and H. Smit, *International Law, Cases and Materials*, West Academic Publishing, 2009, σελ. 273.

¹⁸² Βλ. B. Simma, D Erasmus Khan, G Nolte and A Paulus, *The Charter of the United Nations: A Commentary*, OUP, 2013, σελ. 782.

¹⁸³ Βλ. Fujio Christy, *From Soft Law to Hard Law: Moving Resolution 1325 on Women, Peace and Security Across the Spectrum*, 9 *Georgetown Journal of Gender and the Law* (2008), σελ. 227-228.

¹⁸⁴ *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General recommendation No. 30 on women in conflict prevention, conflict and post-conflict situations, para. 25, διαθέσιμη σε: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/GComments/CEDAW.C.CG.30.pdf>

καθιστώντας σαφές ότι δεσμεύει τα μέρη μιας ένοπλης σύρραξης. Η CEDAW από την άλλη, αποτελεί τον ειδικότερο εκείνο οδηγό στρατηγικής για δράσεις που μπορούν να αναληφθούν ως μέρος των δεσμεύσεων που περιέχουν οι αποφάσεις.¹⁸⁵ Έτσι, οι αποφάσεις, αν και soft law, προσφέρονται για την εφαρμογή και υλοποίηση του δεσμευτικού χαρακτήρα των απαγορεύσεων που προσφέρει η CEDAW κατά των διακρίσεων.¹⁸⁶

II. Η εφαρμογή της απαγόρευσης της σεξουαλικής βίας στα περιφερειακά δικαστήρια δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Το γεγονός ότι οι περισσότερες συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν περιέχουν κάποια ειδική απαγόρευση της σεξουαλικής βίας, δεν σημαίνει ότι δεν απαγορεύουν τον βιασμό και τις άλλες μορφές σεξουαλικής βίας. Η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων ή της σκληρής απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας υπάρχει σε όλες τις συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου και παρέχει μία ισχυρή βάση για την πραγματική απαγόρευση, βάσει αυτής, όλων των μορφών σεξουαλικής βίας, οποιεδήποτε και αν αυτές τελούνται. Τα περιφερειακά δικαστήρια παρέχουν πειστικές αποδείξεις προς τούτο. Δεν είναι λίγες οι υποθέσεις ενώπιον τους, που η σεξουαλική βία αναγνωρίστηκε είτε ως βασανιστήριο, είτε ως παραβίαση άλλων δικαιωμάτων. Επίσης, τα περιφερειακά δικαστήρια ανέπτυξαν σημαντική νομολογία, αναφορικά με τα εγκλήματα αυτά και ιδιαίτερα στο πεδίο του ορισμού του βιασμού, στηριζόμενα και εν πολλοίς επιβεβαιώνοντας την νομολογία του ΔΠΑΓ και ΔΠΑΡ επί του θέματος. Η νομολογία των δικαστηρίων δικαιωμάτων του ανθρώπου καταδεικνύει επίσης την αξία των κλασικών συμβατικών κειμένων προς τον σκοπό της αναγνώρισης της απόλυτης απαγόρευσης της σεξουαλικής βίας.

α. Η σεξουαλική βία ως βασανιστήριο

Στην πρώιμη νομολογία των περιφερειακών δικαστηρίων δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρατηρείται μία απροθυμία να χαρακτηριστεί ο βιασμός ως κάτι περισσότερο από απάνθρωπη μεταχείριση, με την σεξουαλική βία να θεωρείται ως ιδιωτική παραβίαση και ο πόνος και η οδύνη του θύματος να μην αγγίζει το απαιτούμενο όριο σοβαρότητας. Για παράδειγμα, στην υπόθεση Κύπρος κατά Ελλάδας, η Επιτροπή έκρινε ότι οι επαναλαμβανόμενοι βιασμοί που διαπράττονταν από τον τουρκικό στρατό αποτελούν απάνθρωπη μεταχείριση.¹⁸⁷ Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η πολιτική των εκτεταμένων βιασμών, ακόμα και σε δημόσιους χώρους, που συνοδεύονταν τις περισσότερες φορές και από ξυλοδαρμούς,¹⁸⁸ είχαν ως σκοπό την καταστροφή του ελληνικού πληθυσμού στις

¹⁸⁵ UNIFEM, CEDAW and Security Council Resolution 1325 – A quick guide, 2006, (UNIFEM Report, 2006), σελ. 4, διαθέσιμη σε: http://www.unrol.org/files/CEDAWandUNSCR1325_eng.pdf

¹⁸⁶ Βλ. Aisling Swaine, Practicing women, peace and security in post-conflict reconstruction, σε: International Law and Post-Conflict Reconstruction Policy, Matthew Saul and James Sweeney (eds.), Routledge, 2015, σελ. 76.

¹⁸⁷ Cyprus v. Turkey, Report of the Commission, (Application No. 6780/74 & 6950/75), Judgment of 10 July, 1976, paras. 373-374

¹⁸⁸ Cyprus v. Turkey, para. 358.

κατεχόμενες περιοχές. Ωστόσο η Επιτροπή δεν διαπίστωσε ότι οι αυτές σεξουαλικές παραβιάσεις φτάνουν το επαρκές εκείνο επίπεδο της βαρύτητας, αλλά ούτε και εμπεριέχουν το στοιχείο του ειδικού σκοπού που απαιτείται ώστε να χαρακτηριστούν ως βασανιστήρια. Ομοίως, στην υπόθεση *X and Y v. the Netherlands*,¹⁸⁹ το Άρθρο 3 της ΕΣΔΑ κρίθηκε ότι δεν είναι εφαρμοστέο στην συγκεκριμένη υπόθεση. Σύμφωνα με το δικαστήριο, ο βιασμός παραβιάζει το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, σύμφωνα με το Άρθρο 8, το οποίο προστατεύει την σωματική και ηθική ακεραιότητα του ατόμου, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής ζωής του. Το Δικαστήριο κατάληξε στο συμπέρασμα ότι η προστασία που παρείχε το αστικό δίκαιο στην κ. Υ είναι ανεπαρκής, καθώς η υπόθεση αυτή αφορά στην παραβίαση θεμελιωδών αξιών και ουσιαστικών πτυχών της ιδιωτικής ζωής, οι οποίες μπορούν να προστατευτούν αποτελεσματικά μόνο μέσω των διατάξεων του ποινικού δικαίου.¹⁹⁰

Ωστόσο, σε υπόθεση που αφορούσε στο Περού, η Διαμερικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (IACHR), έκρινε ότι ο βιασμός από Περουβιανό στρατιώτη γυναίκας, για την οποία υπήρχαν υπόνοιες ότι ανήκε στην αντίπαλη ομάδα και της οποίας ο σύζυγος είχε απαχθεί από τον Περουβιανό στρατό, αποτελεί βασανιστήριο, υπό την έννοια της Διαμερικανικής Σύμβασης για την Πρόληψη και Προστασία από τα Βασανιστήρια, διότι διεπράχθη με πρόθεση από κρατικό λειτουργό και με σκοπό την τιμωρία και τον εκφοβισμό της.¹⁹¹ Είναι ενδιαφέρον ότι η IACHR στηρίχθηκε στο ΔΑΔ ώστε να στηρίξει το επιχείρημά της, ότι σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, η σεξουαλική κατάχρηση που διαπράττεται από μέλη των δυνάμεων ασφαλείας, είτε ως αποτέλεσμα πρακτικής που προωθείται από το Κράτος, είτε ως αποτέλεσμα της αποτυχίας του κράτους να αποτρέψει την τέλεση αυτού του εγκλήματος, συνιστά παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του θύματος, και ιδιαίτερα το δικαίωμα στην σωματική και ψυχική ακεραιότητά.¹⁹² Η Διαμερικανική Επιτροπή επιβεβαίωσε ότι το ισχύον διεθνές δίκαιο προβλέπει ότι η σεξουαλική επίθεση που διαπράττεται από μέλη των δυνάμεων ασφαλείας, είτε ως αποτέλεσμα εκούσιας πρακτικής που προωθείται από το κράτος, είτε ως αποτέλεσμα της αποτυχίας του κράτους να αποτρέψει την τέλεση αυτού του εγκλήματος, συνιστά παραβίαση των δικαιωμάτων του θύματος, και ειδικότερα το δικαίωμα στη σωματική και ψυχική ακεραιότητα.¹⁹³ Για να χαρακτηρίσει δε τον βιασμό ως βασανιστήριο, η Επιτροπή, επιπροσθέτως της Διαμερικανικής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και της Διαμερικανικής Σύμβασης για τα Βασανιστήρια, επεσήμανε επιπλέον την απαγόρευση του βιασμού στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, αναφερόμενη στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα

---

¹⁸⁹ EctHR, *X AND Y v. THE NETHERLANDS*, Application no. 8978/80, Judgment 26 March 1985.

¹⁹⁰ *X and Y v. The Netherlands*, para. 27.

¹⁹¹ IACHR, *Raquel Martín de Mejía v. Peru*, Case No. 10.970, Report No. 5/96, Annual Report 1995, OEA/Ser. L/V/II.91 Doc. 7 rev. (1996), σελ. 185

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid., para. 251.

Πρωτόκολλα του 1977, το Καταστατικό του ΔΠΔΓ, καθώς και σε αναφορές της ΔΕΕΣ.¹⁹⁴ Αναφορικά με το βαθμό της βλάβης, η Επιτροπή ανέφερε ότι «ο βιασμός προκαλεί σωματική και ψυχική οδύνη στο θύμα. Εκτός από την οδύνη που βιώνει κατά τη στιγμή που διαπράττεται, τα θύματα τραυματίζονται ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, μένουν έγκυες. Το γεγονός της υπαγωγής τους σε αντικείμενο κατάχρησης τέτοιας φύσεως προκαλεί επίσης ψυχολογικό τραύμα ως συνέπεια, από τη μία πλευρά, της ταπείνωσης και της θυματοποίησης, και από την άλλη πλευρά, της καταδίκης από τα μέλη της κοινότητάς τους αν αναφέρουν τι τους συνέβη.»¹⁹⁵

Σύμφωνα με την Επιτροπή, ο βιασμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέθοδος ψυχολογικού βασανιστηρίου μέσω της ταπείνωσης, της θυματοποίησης και της υποβολής του θύματος στο φόβο του δημόσιου εξοστρακισμού.¹⁹⁶ Αναφορικά με την στοιχείο του ιδιαίτερου σκοπού, η Επιτροπή ανέφερε ότι αποδεικνύεται ότι ο βιασμός χρησιμοποιήθηκε για λόγους προσωπικής τιμωρίας και εκφοβισμού, ενώ το στοιχείο του κρατικού λειτουργού ικανοποιείται εξίσου, αφού ο δράστης είναι μέλος των ενόπλων δυνάμεων. Διαπίστωσε, επίσης, ότι ο βιασμός δεν συνιστούσε μόνο βασανιστήριο αλλά και προσβολή της αξιοπρέπειας του θύματος, συμπεριλαμβανομένης της «ιδιωτικής ζωής». Μετά από σχετική αναφορά στην νομολογία του ΕΔΔΑ κατέληξε στο ότι η ιδιωτική ζωή συμπεριλαμβάνει την σεξουαλική ζωή ενός ατόμου.

Αντίστοιχα, το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Aydin v. Turkey*, έλαβε υπόψη του τον βιασμό ενός 17χρονου κοριτσιού, που κρατούταν από τις δυνάμεις ασφαλείας, στη βάση υποψιών για συνεργασία της ίδιας ή μελών της οικογενείας της με μέλη του ΡΚΚ. Το Δικαστήριο σημείωσε, ότι οι βιασμοί, οι οποίοι εξυπηρετούσαν το σκοπό της συλλογής πληροφοριών, συνιστούν βασανιστήριο.¹⁹⁷

β. Απόπειρες απόδοσης ορισμού στο έγκλημα του βιασμού

Το ΕΔΔΑ, στην υπόθεση *M.C. v Bulgaria*,¹⁹⁸ τόνισε ότι η εξέλιξη της νομοθεσίας και της πρακτικής στο πεδίο του εγκλήματος του βιασμού αντανάκλα την εξέλιξη των κοινωνιών αναφορικά με την αποτελεσματική ισότητα και τον σεβασμό της σεξουαλικής αυτονομίας κάθε προσώπου.¹⁹⁹ Ασχολούμενο σε σημαντικό βαθμό με το ζήτημα του ορισμού του βιασμού στο διεθνές δίκαιο, σημείωσε επίσης ότι πολλοί ορισμοί που δίδονται για τον βιασμό είναι αρκετά περιοριστικοί ως προς τα στοιχεία που τον συνθέτουν, και συγκεκριμένα στην άσκηση σωματικής βίας από

---

¹⁹⁴ Ibid., Analysis 3a.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Ibid, V (B), 3 a.

¹⁹⁷ ECtHR, *Aydin v. Turkey*, Application No. 57/1996/676/866, Judgment, 25 September 1997, paras 83–86

¹⁹⁸ ECtHR, *M.C. v Bulgaria*, application 39272/98, judgment of 4 December 2003, para. 163.

¹⁹⁹ Ibid., para. 165.

τον δράστη και την σωματική αντίσταση από το θύμα, πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου:

“Οποιαδήποτε άκαμπτη προσέγγιση στην δίωξη των σεξουαλικών αδικημάτων, όπως η απαίτηση απόδειξης της σωματικής αντίστασης κάτω από οποιαδήποτε περίπτωση, κινδυνεύει να αφήσει συγκεκριμένες μορφές βιασμού ατιμώρητες, και έτσι να θέσει σε κίνδυνο την αποτελεσματική προστασία της σεξουαλικής αυτονομίας του ατόμου.”²⁰⁰

Το ΕΔΔΑ, αξιολογώντας τα στοιχεία του βιασμού στον βουλγαρικό ποινικό κώδικα, διεξήγαγε μία αρκετά φιλόδοξη συγκριτική έρευνα των εγχώριων ποινικών νομοθεσιών της Ευρώπης.²⁰¹ Έλαβε μάλιστα υπόψη του και τη νομολογία του ΔΠΔΓ, και ιδιαίτερα τις υποθέσεις Kunarac και Furundžija, παρόλο που αφορούν το διεθνές ποινικό δίκαιο και ασχολήθηκαν με περιστατικά βιασμών κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης. Το Δικαστήριο εξήγησε ότι ο ορισμός του βιασμού, όπως αποτυπώθηκε στην Kunarac, διαμορφώθηκε μεν στο ιδιαίτερο πλαίσιο των βιασμών που διεπράχθησαν εναντίον του πληθυσμού σε συνθήκες ένοπλης σύρραξης, αλλά αντανakλά μία οικουμενική τάση προς την παραδοχή ότι η έλλειψη συναίνεσης αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του βιασμού και της σεξουαλικής κατάχρησης.²⁰²

Το ΕΔΔΑ στην υπόθεση αυτή τόνισε ότι τόσο στη νομολογία όσο και στην θεωρία, η έλλειψη συναίνεσης είναι αυτή που αντιμετωπίζεται ως στοιχείο του βιασμού, και όχι η άσκηση βίας.²⁰³ Το Δικαστήριο σημείωσε ότι υπάρχει πλέον μία ξεκάθαρη στροφή του διεθνούς δικαίου προς την κατεύθυνση της σεξουαλικής αυτονομίας του ατόμου.²⁰⁴ Η έρευνα την οποία διεξήγαγε απέδειξε, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ότι συχνά οι γυναίκες δεν αντιστέκονται σωματικά στους βιασμούς, είτε επειδή είναι σωματικά ανίκανες να το κάνουν, λόγω της παράλυσης που προκαλεί ο φόβος, είτε επειδή θεωρούν ότι προστατεύουν τον εαυτό τους από τα αποτελέσματα μιας σφοδρότερης βίας.²⁰⁵ Το Δικαστήριο ανέφερε επίσης ότι: «το αποφασιστικό στοιχείο είναι η έννοια που δίδεται στις λέξεις “βία” ή “απειλές” ή σε άλλους όρους που χρησιμοποιούνται στους νομικούς ορισμούς. Για παράδειγμα, η “βία” σε ορισμένες νομοθεσίες θεωρείται ότι είναι δεδομένη σε υποθέσεις βιασμών από το γεγονός ότι ο δράστης προβαίνει στην σεξουαλική πράξη χωρίς την συναίνεση του θύματος ή επειδή κρατούσε και χειραγωγούσε το σώμα του θύματος με σκοπό να τελέσει την σεξουαλική πράξη χωρίς συγκατάθεση... Παρόλες όμως τις διαφορές στους καταστατικούς ορισμούς, τα δικαστήρια σε έναν μεγάλο αριθμό υποθέσεων ανέπτυξαν την ερμηνεία τους προσπαθώντας να

---

²⁰⁰ Ibid., para. 166.

²⁰¹ Ibid, paras. 88-100

²⁰² Ibid, para. 163

²⁰³ M.C. v. Bulgaria, para. 159.

²⁰⁴ Ibid, para. 165.

²⁰⁵ Ibid, para. 164.

συμπεριλάβουν οποιαδήποτε μη συναινετική σεξουαλική πράξη.²⁰⁶ Τελικά, η έρευνα και τα αποτελέσματά της πρέπει να επικεντρωθούν στο ζήτημα της μη συναίνεσης”.²⁰⁷

Μάλιστα, το ΕΔΔΑ στηρίχθηκε και στο Παράρτημα της Σύστασης Rec (2002) 5 της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των γυναικών ενάντια στη βία, το οποίο αναφέρει ότι στο πεδίο του ποινικού δικαίου, τα Κράτη-μέλη πρέπει, *inter alia*, «να ποινικοποιήσουν οποιαδήποτε σεξουαλική πράξη που διαπράττεται εναντίον μη συναινούντων προσώπων, ακόμα και αν αυτά δεν δείχνουν σημάδια αντίστασης».²⁰⁸

Αντίστοιχα, στην υπόθεση *The Miguel Castro-Castro Prison v. Peru*²⁰⁹ το 2006 ενώπιον του Διαμερικανικού Δικαστηρίου, παρόλο που το θέμα του ορισμού του βιασμού ήταν δευτερεύον ζήτημα της υπόθεσης και διεξήχθη μία γενική συζήτηση περί της αντικειμενικής υπόστασης του αδικήματος, χωρίς όμως το δικαστήριο να καταλήξει σε έναν σαφή ορισμό, εμπνεόμενο, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε, από το διεθνές ποινικό δίκαιο και το εγχώριο, έγιναν κάποιες παρατηρήσεις ως προς το ζήτημα της συναίνεσης. Εξετάζοντας ένα περιστατικό, όπου μία γυναίκα τρόφιμος νοσοκομείου υπεβλήθη σε κολπική δαχτυλοσκοπική εξέταση από πολλά άτομα ταυτόχρονα, τα οποία είχαν καλυμμένα τα πρόσωπά τους, με το πρόσχημα της διεξαγωγής ιατρικής εξέτασης, το Δικαστήριο τόνισε ότι *“ο βιασμός δεν σημαίνει απαραίτητα την μη συναινετική σεξουαλική κολπική διείσδυση, όπως παραδοσιακά θεωρείται. Ο βιασμός μπορεί να γίνει αντιληπτός και ως πράξη διείσδυσης του κόλλου ή του πρωκτού, χωρίς την συναίνεση του θύματος, μέσω της χρήσης άλλων μερών του σώματος του επιτιθέμενου ή αντικειμένων, καθώς και ως στοματική διείσδυση”*.²¹⁰

Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο βιασμός κρατούμενου από κρατικό λειτουργό είναι ιδιαίτερα κατακριτέος, δεδομένης της ευαλωτότητας του θύματος και της κατάχρησης εξουσίας εκ μέρους του δράστη, τονίζοντας ότι η σεξουαλική βία κατά των γυναικών οξύνεται σε συνθήκες κράτησης.²¹¹ Λαμβάνοντας υπόψη το σοβαρό σωματικό και συναισθηματικό τραύμα που βιώνει το θύμα καθώς και το γεγονός ότι είναι δύσκολο να ξεπεράσει μακροπρόθεσμα τη βλάβη που υπέστη, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο βιασμός συνιστά βασανιστήριο, όπως αυτό ορίζεται στην Διαμερικανική Σύμβαση για την Πρόληψη και Τιμωρία των Βασανιστηρίων.²¹²

III. Η σεξουαλική βία στη νομολογία των στρατιωτικών δικαστηρίων.

Η εκ προθέσεως εξόντωση εκατομμυρίων αθώων πολιτών κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συγκλόνισε τη διεθνή κοινότητα καθώς άνδρες, γυναίκες και παιδιά σφαγιάστηκαν, βασανίστηκαν και εξαναγκάστηκαν σε δουλεία.

---

²⁰⁶ Ibid, para. 171.

²⁰⁷ Ibid., para. 181.

²⁰⁸ Ibid, para. 101.

²⁰⁹ IACtHR, Case of the Miguel Castro-Castro Prison v. Peru, 25 November 2006

²¹⁰ Ibid., para. 310.

²¹¹ Case of the Miguel Castro-Castro Prison v. Peru, para. 312.

²¹² Ibid, para. 312.

Ανάμεσα σε αυτά αμέτρητες γυναίκες και κορίτσια βιάστηκαν, έγιναν θύματα σεξουαλικής δουλείας και εκμετάλλευσης και άλλων μορφών σεξουαλικής βίας.²¹³ Υπό τις συνθήκες αυτές οι Συμμαχικές Δυνάμεις συνέταξαν τα Καταστατικά του Λονδίνου και του Τόκιο, κείμενα που θα οδηγούσαν τους εγκληματίες του Άξονα σε δίκες ενώπιον του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου στη Νυρεμβέργη και του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου για την Άπω Ανατολή στο Τόκιο για εγκλήματα κατά της ειρήνης, εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.²¹⁴

Το Καταστατικό του Δικαστηρίου του Τόκιο (Καταστατικό Τόκιο) δεν περιείχε ρητή αναφορά στον βιασμό.²¹⁵ Ωστόσο, απαγγέλλθηκαν κατηγορίες βιασμού σε Ιάπωνες κατηγορούμενους ως εγκλήματα πολέμου, ιδιαίτερα σε σχέση με τους εκτεταμένους βιασμούς που διεπράχθησαν από Ιάπωνες στρατιώτες εναντίον αμάχων στο Nanking το 1937.²¹⁶ Έτσι, ο βιασμός άμαχων γυναικών και ιατρικού προσωπικού διώχθηκε στο Τόκιο με τις κατηγορίες της *απάνθρωπης μεταχείρισης, της κακομεταχείρισης και της ασέβειας στην τιμή και τα δικαιώματα της οικογένειας*, ενώ ο τότε Υπουργός Εξωτερικών Hirota, ο ναύαρχος Toyoda και ο Γενικός Matsui καταδικάστηκαν υπό αυτές τις κατηγορίες. Ο Hirota διαπιστώθηκε υπεύθυνος για αδράνεια σε βαθμό εγκληματικής αμέλειας για την εμπιστοσύνη που επέδειξε σε διαβεβαιώσεις του Υπουργείου Πολέμου της Ιαπωνίας ότι θα παύσουν οι θηριωδίες, διαβεβαιώσεις που γνώριζε ότι δεν επρόκειτο να εφαρμοστούν.²¹⁷ Ο Matsui, ο οποίος είχε καταλάβει το Nanking το 1937, κρίθηκε από το δικαστήριο ποινικά υπεύθυνος για την αποτυχία του να ασκήσει έλεγχο τους στρατιώτες του και να προστατεύσει τον άμαχο πληθυσμό του Nanking. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι όφειλε να γνωρίζει τους εκατοντάδες βιασμούς και τις άλλες

---

²¹³Βλ. Kelly D. Askin, *War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*, Kluwer Law International, The Hague 1997, σελ. 49-95.

²¹⁴Charter of the International Military Tribunal, Annexed to the Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis ("London Charter"), Aug. 8, 1945, 82 U.N.T.S. 59, Charter of the International Military Tribunal for the Far East, Tokyo, 19 January 1946, T.I.A.S. 1589, as amended, 26 April 1946 ("Tokyo Charter").

²¹⁵Βλ. Machteld Boot, *Crimes Against Humanity, Article 7(1)(g): Rape...or Any Other Form of Sexual Violence of Comparable Gravity*, σε: Otto Triffterer (ed.) Christopher Hall (rev.), *COMMENTARY OF THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: OBSERVERS' NOTES, ARTICLE BY ARTICLE* 159, 2d ed., 2008, σελ. 207

²¹⁶Βλ. Susan Brownmiller, *ο.π.*, σελ. 57-62, όπου αναφέρεται η υπόθεση αυτή ως «Rape of Nanking». Βλ. και Catherine Niarchos, *Women, War, and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia*, 17 *Human Rights Quarterly* (1995), σελ. 666, όπου επισημαίνεται στις κατηγορίες δεν συμπεριελήφθησαν αυτές για τις «γυναίκες αναψυχής» ("comfort women") με το σχετικό όρο να αναφέρεται στην αναγκαστική εκπόρνευση γυναικών σε οίκους ανοχής από την Ιαπωνική κυβέρνηση πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

²¹⁷Βλ. *The Tokyo Judgment. The International Military Tribunal for the Far East (I.M.T.F.E.)*, 29 April 1946-12 November 1948. Edited by B. V. A. Röling and C. F. Rüter. APA—University Press Amsterdam 1977, 448. Σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου: *Hirota was derelict in his duty in not insisting before the Cabinet that immediate action be taken to put an end to the atrocities, failing any other action open to him to bring about the same result. He was content to rely on assurances which he knew were not being implemented whilst hundreds of murders, violations on women, and other atrocities were being committed daily. His inaction amounts to criminal negligence.*

θηριωδίες που διαπράττονταν από τους στρατιώτες του, παρόλο που ο ίδιος είχε δώσει διαταγές περί τήρησης της «νομιμότητας».²¹⁸

Αυτό που εμφανίζεται να έκανε δεκτό η απόφαση ιδιαίτερα σε σχέση με τον Hirota, ως Υπουργός Εξωτερικών, είναι το γεγονός ότι βρισκόταν σε θέση να κατέχει πληροφορίες σχετικά με τις θηριωδίες στο Nanking. Ως μέλος του Υπουργικού Συμβουλίου είχε καθήκον να κάνει οτιδήποτε εντός των δυνατοτήτων του ώστε να τις αποτρέψει. Παρόλο που οι επισημάνσεις στις οποίες προέβη ενώπιον του Υπουργικού Συμβουλίου σχετικά αγνοήθηκαν παντελώς, εντούτοις το δικαστήριο επέμεινε στο καθήκον του να «επιμείνει ενώπιον του Υπουργικού Συμβουλίου». Έτσι, κρίθηκε, με αιτιολογία κάπως υπερβολική, ότι παρόλη την αναποτελεσματικότητα των προηγούμενων σχετικών αναφορών του ενώπιον του Υπουργικού Συμβουλίου, και παρόλη την απουσία νοήματος στο να «επιμείνει» ενώπιον αυτού, υπήρξε αμελής ως προς το καθήκον του.

Το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο για την Άπω Ανατολή στην υπόθεση του «Βιασμού του Nanking» («Rape of Nanking») διαπίστωσε ότι:

Υπήρξαν πολλές περιπτώσεις βιασμού. Ο θάνατος ήταν συχνή ποινή για την παραμικρή αντίσταση από την πλευρά του θύματος ή τα μέλη της οικογένειάς της, που προσπάθησαν να την προστατεύσουν. Ακόμα και κορίτσια της τρυφερής ηλικίας και ηλικιωμένες γυναίκες βιάστηκαν σε μεγάλους αριθμούς σε όλη την πόλη, και υπήρχαν πολλές περιπτώσεις ασυνήθιστων και σαδιστικών συμπεριφορών σε σχέση με αυτούς τους βιασμούς. Πολλές γυναίκες έχασαν τη ζωή τους μετά την πράξη και τα σώματά τους ακρωτηριάστηκαν. Περίπου 20.000 περιπτώσεις βιασμού συνέβη μέσα στην πόλη κατά τη διάρκεια του πρώτου μήνα της κατοχής.²¹⁹

Στην ίδια υπόθεση, στην εισαγωγική παράγραφο του τμήματος των Εγκλημάτων Πολέμου της Απόφασης, το δικαστήριο ανέφερε ότι:

Οι αποδείξεις που σχετίζονται με τις θηριωδίες και άλλα Συμβατικά Εγκλήματα Πολέμου που παρουσιάστηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου αποδεικνύουν ότι από την έναρξη του πολέμου στην Κίνα μέχρι την παράδοση της Ιαπωνίας του 1945,

---

²¹⁸Ibid. Το Δικαστήριο του Τόκιο αποφάνθηκε αναφορικά με τους βιασμούς και τις άλλες παραβιάσεις ότι ο Matsui βρισκόταν στο Nanking για 5 έως 7 έτη και ότι *“from his own observations and from the reports of his staff he must have been aware of what was happening... The Tribunal is satisfied that Matsui knew what was happening. He did nothing, or nothing effective to abate these horrors. He did issue orders before the capture of the City enjoining propriety of conduct upon his troops and later he issued further orders to the same purport. These orders were of no effect as it is now known, and he must have known... He had the power, as he had the duty, to control his troops and to protect the unfortunate citizens of Nanking. He must be held criminally responsible for his failure to discharge his duty.*

²¹⁹Ibid, 389.

βασανιστήρια, δολοφονίες, βιασμοί και άλλες σκληρότητες του πιο απάνθρωπου και βάρβαρου χαρακτήρα διαπράττονταν ελεύθερα από τον Ιαπωνικό Στρατό και Ναυτικό. Στη διάρκεια μιας περιόδου αρκετών μηνών, το Δικαστήριο άκουσε αποδείξεις, προφορικά ή με γραπτές ένορκες καταθέσεις, από μάρτυρες που κατέθεσαν με λεπτομέρειες τις θηριωδίες που δεπράχθησαν σε όλες τις φάσεις του πολέμου σε κλίμακα τόσο ευρεία...που μόνο ένα συμπέρασμα είναι πιθανό-οι θηριωδίες είτε διατάχθηκαν κρυφά είτε εκούσια επιτράπηκαν από την Ιαπωνική Κυβέρνηση ή από μεμονωμένα μέλη αυτής και από τους αρχηγούς των ενόπλων δυνάμεων.²²⁰

Σε άλλη δίκη για εγκλήματα πολέμου που διεξήχθη στην Ασία από τη στρατιωτική επιτροπή των Ηνωμένων Πολιτειών, ο Γενικός Tomoyuki Yamashita²²¹, κατηγορήθηκε για αποτυχία άσκησης αποτελεσματικού ελέγχου στους υφισταμένους του, οι οποίοι διέπραξαν συστηματικούς βιασμούς, φόνους και λεηλασίες στη Μανίλα ("Rape of Manila") κατά τη διάρκεια του πολέμου. Ο Yamashita επέμεινε ότι δεν γνώριζε τίποτα για τα εγκλήματα αυτά εξαιτίας της κατάρρευσης του συστήματος επικοινωνίας. Ισχυρίστηκε επίσης ότι οι στρατιώτες του βρίσκονταν εκτός ελέγχου και επομένως δεν θα μπορούσε να αποτρέψει τα εγκλήματα, ακόμα και αν τα γνώριζε και ότι εξαιτίας της ενεργούς συμμετοχής του στις μάχες αλλά και της συνεχούς οργάνωσης των στρατιωτικών στρατηγικών, δεν θα μπορούσε να κριθεί υπεύθυνος για την αποτυχία ελέγχου σε όλα τα πρόσωπα υπό την εποπτεία του. Η Επιτροπή κατέληξε ωστόσο στο ότι λόγω του γεγονότος ότι τα εγκλήματα διεπράχθησαν σε εκτεταμένες περιοχές για μεγάλο χρονικό διάστημα, ο Yamashita είτε γνώριζε για τα εγκλήματα, είτε όφειλε να γνωρίζει για αυτά. Στη βάση των ανωτέρω παραδοχών, το Δικαστήριο έκρινε τον Yamashita ένοχο για ευθύνη διοικητή και τον καταδίκασε σε ποινή θανάτου.²²²

Έτσι, οι Εισαγγελείς απήγγειλαν με αποφασιστικότητα κατηγορίες για βιασμούς κρατουμένων και γυναικών νοσηλευτριών την ίδια στιγμή που οι Δικαστές εξέδιδαν καταδικαστικές αποφάσεις για τα εγκλήματα πολέμου του φόνου, του βιασμού και άλλων παραβιάσεων.²²³ Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα και στις δίκες που διεξήχθησαν για εγκλήματα πολέμου στην Batavia (Τζακάρτα), μετά το πέρας

---

²²⁰ Ibid., para. 1001.

²²¹ Επειδή εναντίον του Yamashita δεν είχαν σχηματισθεί κατηγορίες για «εγκλήματα κατά της ειρήνης», δεν δικάστηκε από το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο για την Άπω Ανατολή. Βλ. γενικά για την υπόθεση Yamashita Richard L. Lael, *The Yamashita Precedent, War Crimes and Command Responsibility*, Rowman & Littlefield Publishers, 1982.

²²² Βλ. *In re Yamashita*, 327 U.S. 1 (1946), διαθέσιμη σε: διαθέσιμη σε: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/327/1/case.html>

²²³ Βλ. Patricia Viseur Sellers, *The Prosecution of Sexual Violence in conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation*, σελ. 8, διαθέσιμο σε: http://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/Paper_Prosecution_of_Sexual_Violence.pdf

του πολέμου, Ιάπωνες κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν για εξαναγκασμό σε πορνεία γυναικών ολλανδικής εθνικότητας.²²⁴ Ωστόσο, οι εισαγγελείς δεν άσκησαν διώξεις για πράξεις σεξουαλικής δουλείας, οι οποίες διεπράχθησαν από τον Ιαπωνικό Στρατό εναντίον εκατοντάδων χιλιάδων γυναικών από την Κορέα, την Ινδονησία, την Κίνα την Ιαπωνία και άλλες περιοχές της Ασίας που βρίσκονταν υπό την κατοχή τους.

Ομοίως, το Καταστατικό του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης (Χάρτης της Νυρεμβέργης) δεν περιείχε ρητή αναφορά στον βιασμό και σε άλλα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Ωστόσο, ο Cherif Bassiouni υποστηρίζει ότι ο βιασμός προβλεπόταν σιωπηρά στα Καταστατικά της Νυρεμβέργης και του Τόκιο ως εγκλήματα πολέμου, καλυπτόμενος υπό τον όρο «κακομεταχείριση», γεγονός το οποίο επιβεβαιώνεται και από τις σχετικές καταδικαστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου του Τόκιο.²²⁵ Εντούτοις, σε αντίθεση με το Δικαστήριο του Τόκιο, το Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης δεν προέβη σε διώξεις για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, μολονότι σε πληθώρα αποφάσεών του γίνεται σαφής αναφορά σε αυτά (ως μορφή κακομεταχείρισης).

Ειδικότερα, αποφάσεις του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης κάνουν εκτεταμένες αναφορές στο γεγονός ότι ο άμαχος πληθυσμός σε κατεχόμενες περιοχές υφίσταντο κακομεταχείριση, βασανιστήρια και χρησιμοποιούνταν ως σκλάβοι, ενώ τα αρχεία των δικών περιλαμβάνουν πληθώρα σχετικών αποδείξεων. Αν και λοιπόν όχι ρητά, τα σεξουαλικά εγκλήματα αποτέλεσαν μέρος των αποδείξεων για τις πράξεις που δικάστηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης και επομένως αποτέλεσαν και μέρος της νομολογίας του.²²⁶ Όπως υποστηρίζεται από την Kelly Askin, το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης αναγνώρισε σιωπηρά την σεξουαλική βία ως βασανιστήριο με χαρακτηριστικά τα κατωτέρω αποσπάσματα δύο αποφάσεών του:

*Many women and girls in their teens were separated from the rest of the internees...and locked in separate cells, where the unfortunate creatures were subjected to particularly outrageous forms of torture. They were raped, their breasts cut off...*²²⁷

---

²²⁴ Βλ. για παράδειγμα Trial of Washio Awochi, CASE No. 76, NETHERLANDS TEMPORARY COURT-MARTIAL AT BATAVIA (JUDGEMENT DELIVERED ON 25TH OCTOBER, 1946), διαθέσιμο σε:

http://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1946.10.25_Netherlands_v_Awochi.pdf

²²⁵ Βλ. M. Sherif Bassiouni, Crimes Against Humanity in International Criminal Law, Kluwer Law International 1999, σελ. 348.

²²⁶ Βλ. Kelly D. Askin, Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, 21 Enduring Obstacles, Berkley Journal of International Law (2003), σελ. 14.

²²⁷ Βλ. TRIAL OF THE MAJOR WAR CRIMINALS BEFORE THE INTERNATIONAL MILITARY TRIBUNAL, Nov. 14, 1945 TO Oct. 1, 1946, vol. VII, σελ. 494, διαθέσιμο σε: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-VII.pdf

Women were subjected to the same treatment as men. To the physical pain, the sadism of the torturers added the moral anguish, especially mortifying for a woman or a young girl, of being stripped nude by the torturers. Pregnancy did not save them from lashes. When brutality brought about a miscarriage, they were left without any care, exposed to all the hazards and complications of these criminal abortions. ²²⁸

Ομοίως, στα Καταστατικά των Δικαστηρίων της Νυρεμβέργης και του Τόκιο, ο βιασμός και οι άλλες σεξουαλικές επιθέσεις δεν συμπεριλαμβάνονταν στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (άρθρο 6 (γ) του Καταστατικού του Λονδίνου, όσο και στο άρθρο 5 (γ) του Καταστατικού του Τόκιο).²²⁹ Μόνο στο άρθρο 2 (γ) του Νόμου 10 του Συμβουλίου Ελέγχου για τη δίωξη και τιμωρία των λιγότερο σημαντικών κατηγορουμένων απαγορευόταν ρητά ο βιασμός. Σε σχετικές δίκες για παράδειγμα με κατηγορουμένους γιατρούς, οι οποίοι διεξήγαγαν πειράματα, ή φύλακες στρατοπέδων συγκέντρωσης, έγιναν εκτεταμένες αναφορές σε περιπτώσεις εξαναγκαστικής στειρώσης, αναγκαστικών αμβλώσεων και ακρωτηριασμών γεννητικών οργάνων.²³⁰ Ωστόσο, και τα δύο Καταστατικά περιείχαν τον όρο «άλλες απάνθρωπες πράξεις» ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, εντάσσοντας στο πεδίο εφαρμογής τους και τη σεξουαλική βία κατά των γυναικών κατά τη διάρκεια του πολέμου.

IV. Η εξέλιξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας στην διεθνή ποινική νομολογία: Από προσβολή της «κοινότητας» σε προσβολή της σεξουαλικής αυτονομίας των θυμάτων

A. Η σεξουαλική βία ως έγκλημα πολέμου: Η νομολογιακή αναγνώριση

Η υπόθεση Tadić είναι η πρώτη δίκη που διεξήχθη από Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών συνεισφέροντας τα μέγιστα στην έκδοση μεταγενέστερων σημαντικών αποφάσεων αναφορικά με εγκλήματα συνδεόμενα με το φύλο.

Σε πολλά σημεία του, το για δεύτερη φορά τροποποιημένο κατηγορητήριο,²³¹ ασχολήθηκε με περιστατικά σεξουαλικής βίας εναντίον γυναικών και ανδρών. Έγινε εκτενής αναφορά στο γεγονός ότι ο Duško Tadić, Σέρβος, είχε συμμετάσχει στις δολοφονίες και την κακομεταχείριση Βόσνιων Μουσουλμάνων και Κροατών μέσα και έξω από το στρατόπεδο Omarska.²³² Περίπου σαράντα γυναίκες

²²⁸ Βλ. TRIAL OF THE MAJOR WAR CRIMINALS BEFORE THE INTERNATIONAL MILITARY TRIBUNAL, Nov. 14, 1945 TO Oct. 1, 1946, vol. VI, σελ. 170, διαθέσιμο σε: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-VI.pdf

²²⁹ Να σημειωθεί ότι τα εγκλήματα πολέμου, κατά της ειρήνης και κατά της ανθρωπότητας δεν είχαν πλήρως διαχωριστεί και θεωρούνταν σχεδόν αλληλεπικαλυπτόμενα. Βλ. Μαρούδα Μ., Η διεθνής ευθύνη από παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση, Εκδ. Αντ. Ν.Σάκκουλα, 2006, σελ. 179

²³⁰ Βλ. για παράδειγμα U.S. v. Brandt σε: TRIALS OF WAR CRIMINALS BEFORE THE NUREMBERG MILITARY TRIBUNAL UNDER CONTROL COUNCIL LAW NO. 10 (1946), διαθέσιμο σε: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-II.pdf

²³¹ Tadić, No. IT-94-1-T (Dec. 14, 1995)

²³² Id, para. 1

βρίσκονταν στην Omarska²³³, όπου τόσο αυτές όσο και άνδρες κρατούμενοι «χτυπήθηκαν, βασανίστηκαν, βιάστηκαν, κακοποιήθηκαν σεξουαλικά και ταπεινώθηκαν». ²³⁴ Όμοια, στο στρατόπεδο Trnopolje το κατηγορητήριο ανέφερε ότι κρατούμενες γυναίκες υποβλήθηκαν σεξουαλική βία.²³⁵ Στο κατηγορητήριο συμπεριελήφθησαν κατηγορίες για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (διωγμός για πολιτικούς, φυλετικούς και/ή θρησκευτικούς λόγους), για συμμετοχή σε «εκστρατεία τρομοκρατίας που περιελάμβανε δολοφονίες, βασανιστήρια, σεξουαλικές επιθέσεις και άλλη σωματική ή ψυχολογική βία»²³⁶ καθώς και για τη συμμετοχή σε «βασανισμούς περισσότερων από 12 γυναικών κρατουμένων, συμπεριλαμβανομένων και ομαδικών βιασμών». ²³⁷ Με επιπρόσθετες κατηγορίες ο Tadić διώχθηκε για τον εξαναγκασμό της “F” σε σεξουαλική επαφή,²³⁸ ενώ για τις πράξεις αυτές κατηγορήθηκε για σοβαρή παραβίαση (απάνθρωπη μεταχείριση), παραβίαση των νόμων και των εθίμων πολέμου και για έγκλημα πολέμου (βιασμός)

Στο κατηγορητήριο υποστηρίχθηκε επίσης ότι ο Tadić μαζί με άλλα πρόσωπα είχαν προβεί σε ξυλοδαρμούς κρατουμένων, ανάμεσα στους οποίους και του Fikret Harambasić, και στη συνέχεια εξανάγκασε δύο άλλους κρατουμένους να διαπράξουν στοματικές σεξουαλικές πράξεις στον ανωτέρω και να τον παρενοχλήσουν σεξουαλικά. Για τη συμμετοχή του στις πράξεις αυτές ο Tadić κατηγορήθηκε για σοβαρές παραβιάσεις (βασανιστήριο ή απάνθρωπη μεταχείριση και εκ προθέσεως πρόκληση μεγάλης οδύνης ή σοβαρής προσβολής κατά της σωματικής ακεραιότητας ή της υγείας), παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.²³⁹

Η πρωτοβάθμια απόφαση στην υπόθεση εκδόθηκε το Μάιο του 1997. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι κατά τη διάρκεια της κράτησης στα στρατόπεδα, «τόσο άνδρες όσο και γυναίκες κρατούμενοι υπέστησαν σοβαρή κακομεταχείριση, ξυλοδαρμούς, σεξουαλικές επιθέσεις, βασανιστήρια και εκτελέσεις». ²⁴⁰ Οι γυναίκες που κρατούντο στο στρατόπεδο Omarska «αναγκάζονταν συστηματικά να βγουν από τα δωμάτιά τους και βιάζονταν». ²⁴¹ Σε ένα από τα σημαντικότερα σημεία της

---

²³³Ibid, para. 2.3

²³⁴Ibid, para. 2.6

²³⁵Ibid, para. 2.7

²³⁶Ibid, para. 4

²³⁷Ibid, para. 4.3. Να σημειωθεί ότι το πρόσωπο που απήγγειλε τις κατηγορίες της παρ. 4.3. διαπιστώθηκε ότι είχε δωροδοκηθεί, με αποτέλεσμα οι κατηγορίες εναντίον του Tadić για ομαδικούς βιασμούς να αποσυρθούν.

²³⁸Ibid, para. 5

²³⁹Στο αρχικό κατηγορητήριο, η σεξουαλική παρενόχληση διώχθηκε σύμφωνα με διάφορα άρθρα του Καταστατικού ως βασανιστήριο. Βλ. No. IT-94-1 (Feb. 13, 1995), paras. 5.23-5.25. Το κατηγορητήριο ανέφερε επίσης ότι ο Harambasić είχε πεθάνει ως αποτέλεσμα των επιθέσεων, γεγονός που συνιστούσε σοβαρή παραβίαση, παραβίαση των νόμων και των εθίμων πολέμου ή έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

²⁴⁰Ibid, para. 154.

²⁴¹Ibid, para. 165.

απόφασης το δικαστήριο αναφέρθηκε στη σεξουαλική βία στο στρατόπεδο Omarska και παρέθεσε τη μαρτυρία ενός υγειονομικού εργαζομένου στην Trnopolje:

Επειδή αυτό το στρατόπεδο στέγαζε τον μεγαλύτερο αριθμό γυναικών και κοριτσιών, διεπράχθησαν οι περισσότεροι βιασμοί από οπουδήποτε αλλού... Τα βράδια, ομάδες στρατιωτών εισέρχονταν στο στρατόπεδο, έβγαζαν τα θύματα από τους κοιτώνες και τα βίαζαν. ... Το νεαρότερο κορίτσι ήταν μόλις 12 χρονών. Επιπλέον, υπήρχαν γυναίκες που είχαν υποστεί ομαδικούς βιασμούς. Ένας μάρτυρας κατέθεσε ότι μια 19χρονη γυναίκα βιάστηκε από επτά άνδρες, με αποτέλεσμα να υποφέρει από φριχτούς πόνους και να μεταβεί στην κλινική για τη φροντίδα της αιμορραγίας της.

Ανέφερε λοιπόν:

Αυτή καθεαυτή η πράξη του βιασμού, κατά τη γνώμη μου – μίλησα σε αυτούς του ανθρώπους, παρατήρησα τις αντιδράσεις τους – είχε φοβερές συνέπειες σε αυτούς. Μπορούσαν, ενδεχομένως, να το εξηγήσουν στον εαυτό τους όταν κάποιος έκλεβε κάτι από αυτούς, ή τα χτυπήματα ή τις δολοφονίες. Με κάποιο τρόπο και έως ένα βαθμό τα είχαν αποδεχθεί, αλλά όταν ξεκίνησαν οι βιασμοί έχασαν την ελπίδα τους. Μέχρι τότε ήλπιζαν ότι ο πόλεμος θα περνούσε, ότι όλα θα ηρεμούσαν. Όταν ξεκίνησαν οι βιασμοί, όλοι έχασαν την ελπίδα τους, όλοι στο στρατόπεδο, άνδρες και γυναίκες. Επικρατούσε τόσοσ τρόμος, φριχτός.²⁴²

Αναφορικά με τη σεξουαλική βία που διεπράχθη εναντίον ανδρών, η απόφαση ανέφερε:

Ο Fikret Harambasic, που ήταν γυμνός και αιμορραγούσε από τα χτυπήματα, εξαναγκάστηκε να πηδήξει στην τάφρο με αυτούς και ο Μάρτυρας Η διατάχθηκε να γλείψει το κάτω μέρος του σώματός του και ο G να του κάνει πεολειχία και να δαγκώσει τους όρχεις του. Εν τω μεταξύ μία ομάδα ανδρών με στολές στέκονταν γύρω από το κοίλωμα παρακολουθώντας και φωνάζοντας να δαγκώσει δυνατότερα... Ο Μάρτυρας Η απειλήθηκε με μαχαίρι ότι θα αποκόβονταν και τα δύο του μάτια αν δεν κρατούσε το στόμα του Fikret Harambasic κλειστό για να τον αποτρέψει από το να φωνάζει. Ο G στη συνέχεια εξαναγκάστηκε να ξαπλώσει ανάμεσα στα γυμνά πόδια του Fikret Harambasic και καθώς ο τελευταίος πάλευε, να χτυπήσει και να δαγκώσει τα γεννητικά του όργανα. Ο

---

²⁴²Ibid, para. 175 (η μετάφραση τη γράφουσας)

G στη συνέχεια, αφού ξερίζωσε έναν από τους όρχεις του Fikret Harambasic, του είπαν ότι ήταν ελεύθερος να φύγει.²⁴³

Αναφορικά με τη σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση του Harambasić το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο Tadić είναι ένοχος για παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων πολέμου (σκληρή μεταχείριση – “cruel treatment”).²⁴⁴ Το δικαστήριο επεσήμανε ότι η σκληρή μεταχείριση περιλαμβάνει «απάνθρωπες πράξεις» που προκαλούν «βλάβη σε ένα ανθρώπινο ον στην σωματική ή διανοητική του υπόσταση, την υγεία ή την ανθρώπινη αξιοπρέπεια» και κατέληξε ότι ο ακρωτηριασμός (στην περίπτωση μας πρόκειται για ακρωτηριασμό γεννητικών οργάνων) και άλλες μορφές σοβαρής σωματικής βλάβης αποτελούν απάνθρωπες πράξεις.²⁴⁵

Να σημειωθεί ότι το Εφετείο ανέτρεψε την πρωτόδικη κατά το μέρος που ο Tadić κρίθηκε υπεύθυνος για εκ προθέσεως πρόκληση μεγάλης οδύνης ή σοβαρής προσβολής της σωματικής ακεραιότητας ή της υγείας ως σοβαρή παραβίαση, αναφορικά με τον εξαναγκασμό δύο ανδρών κρατούμενων να διαπράξουν σεξουαλικές πράξεις δια στόματος σε άλλον κρατούμενο και για τον εξαναγκασμό ενός άνδρα κρατούμενου να ακρωτηριάσει άλλον κρατούμενο δαγκώνοντας τον έναν από τους όρχεις του.²⁴⁶ Για τις πράξεις σεξουαλικής βίας ο Tadić κρίθηκε συνολικά ένοχος για σκληρή μεταχείριση (Άρθρο 2 του Κατ. ΔΠΔΓ), απάνθρωπη μεταχείριση (Άρθρο 5 (i) Κατ. ΔΠΔΓ) στον πρώτο βαθμό, βασανιστήριο ή απάνθρωπη μεταχείριση (Άρθρο 2(β) Κατ. ΔΠΔΓ) και εκ προθέσεως πρόκληση μεγάλης οδύνης ή σοβαρής προσβολής του σώματος ή της υγείας (Άρθρο 2(γ) Κατ. ΔΠΔΓ) στον δεύτερο βαθμό.

Στην υπόθεση Čelebići, η απόφαση επί της οποίας εκδόθηκε στις 16 Νοεμβρίου 1998²⁴⁷, οι κατηγορούμενοι διώχθηκαν για διάφορα εγκλήματα πολέμου (ως σοβαρές παραβιάσεις των ΣΓ'49 σύμφωνα με το άρθρο 2 του Καταστατικού του ΔΠΔΓ, ή ως παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων πολέμου, για παραβιάσεις του Κοινού Άρθρου 3 των ΣΓ'49 σύμφωνα με το Άρθρο 3 του Καταστατικού του ΔΠΔΓ). Στο κατηγορητήριο περιελήφθησαν κατηγορίες για τα εγκλήματα πολέμου της παράνομης κράτησης αμάχων, εκ προθέσεως πρόκλησης μεγάλου πόνου, σκληρής μεταχείρισης, εκ προθέσεως, βασανιστηρίου, απάνθρωπης μεταχείρισης και λεηλασίας. Τα εγκλήματα αυτά φέρεται ότι είχαν διαπραχθεί όταν Βόσνιοι Μουσουλμάνοι και Βόσνιοι-Κροάτες επιτέθηκαν στο Κονjic, στη κεντρική Βοσνία-Ερζεγοβίνη, το Μάιο του 1992, εξωθώντας τους Σερβο-βόσνιους κατοίκους από τα σπίτια τους και φυλακίζοντας τους περισσότερους από αυτούς στο στρατόπεδο Čelebići. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, οι κρατούμενοι «δολοφονήθηκαν,

²⁴³Ibid, para. 206

²⁴⁴Ibid, para. 726.

²⁴⁵Ibid, para. 729.

²⁴⁶Ibid, para 171.

²⁴⁷Prosecutor v. Delalić, Judgement, Case No. ICTY-IT-96-21-T, 16 Nov. 1998 (στο εξής: Čelebići)

βασανίστηκαν, υπέστησαν σεξουαλική επίθεση, κακοποιήθηκαν και υποβλήθηκαν σε σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση».²⁴⁸

Οι κατηγορούμενοι αποτελούνταν από τον Zejnil Delalić, πρόσωπο που φέρεται να ασκούσε εξουσία στο στρατόπεδο, τον Zdravko Musić, *de facto* διοικητή του στρατοπέδου, τον Hazim Delić, ο οποίος εργαζόταν στο στρατόπεδο, και τον Esad Landzo, φύλακα στο στρατόπεδο. Στους τρεις πρώτους απαγγέλθηκαν κατηγορίες όχι μόνο στη βάση της ευθείας ποινικής ευθύνης, αλλά εξίσου για ευθύνη διοικητή ή ανωτέρου αναφορικά με την αποτυχία τους να αποτρέψουν, να σταματήσουν ή να τιμωρήσουν εγκλήματα που διεπράχθησαν από υφισταμένους τους που βρίσκονταν υπό τον έλεγχό τους. Ο Musić και ο Delić κατηγορήθηκαν επίσης ως άμεσα υπεύθυνοι για την αυτοπρόσωπη διάπραξη εγκλημάτων σεξουαλικής βίας. Καθώς ο Landzo δεν κατείχε κάποια θέσης ευθύνης, διώχθηκε ως άμεσα υπεύθυνος για τα εγκλήματα που ο ίδιος διέπραξε.

Επίσης, ο Delić κατηγορήθηκε για βασανιστήριο σύμφωνα με το Άρθρο 2 του Καταστατικού του ΔΠΔΓ ως σοβαρή παραβίαση των ΣΓ'49, και σύμφωνα με το Άρθρο 3 του Καταστατικού ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων πολέμου για την αντικειμενική υπόσταση της βίαιης σεξουαλικής διείσδυσης.²⁴⁹ Εναλλακτικά, κατηγορήθηκε για σκληρή μεταχείριση. Σύμφωνα με τις καταγγελίες, ο ίδιος ο Delić βίασε δύο θύματα, συμπεριλαμβανομένης της μάρτυρος Čecéz, η οποία «βιάστηκε από τρία διαφορετικά πρόσωπα σε μία νύχτα, ενώ σε άλλη περίπτωση βιάστηκε μπροστά σε άλλους». Η Μάρτυρας Α, «εξαναστάστηκε σε επαναλαμβανόμενη πρωκτική και κολπική σεξουαλική επαφή... Ο Hazim Delić βίασε την Μάρτυρα Α κατά τη διάρκεια της πρώτης ανάκρισής της και συνέχιζε να τη βιάζει κάθε λίγες μέρες για μία περίοδο έξι εβδομάδων».²⁵⁰

Οι Delalić, Musić και Delić κατηγορήθηκαν συγκεκριμένα για ευθύνη ανωτέρου για «εκ προθέσεως πρόκληση μεγάλου πόνου ή σοβαρής ζημίας στο σώμα ή την υγεία», ως σοβαρή παραβίαση, και για σκληρή μεταχείριση ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων πολέμου, για τις πράξεις των υφισταμένων τους, στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν και η υποβολή δύο ανδρών κρατούμενων σε καταχρηστική μεταχείριση, τοποθετώντας καυτά καλώδια γύρω από τα γεννητικά τους όργανα.²⁵¹ Οι ανωτέρω τρεις κατηγορούμενοι διώχθηκαν επίσης υπό την ευθύνη ανωτέρου για την σοβαρή παραβίαση της απάνθρωπης μεταχείρισης, και για σκληρή μεταχείριση ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων πολέμου, όταν οι υφιστάμενοί τους εξανάγκασαν δύο άνδρες κρατούμενους να κάνουν ο ένας στον άλλον πεολειχία.²⁵²

---

²⁴⁸Prosecutor v. Delalić, Indictment, Case No. ICTY-IT-96-21-I, 19 March 1996, para. 2.

²⁴⁹Ibid, paras 18, 19.

²⁵⁰Čelebići Judgment, para. 14.

²⁵¹Ibid, para. 24.

²⁵²Ibid, para. 26.

Όπως και στην υπόθεση Tadić, έτσι και στην Čelebići κρίθηκε ότι η σοβαρή παραβίαση της «εκ προθέσεως πρόκλησης μεγάλης οδύνης ή σοβαρής προσβολής της σωματικής ακεραιότητας ή της υγείας» καλύπτει την τέλεση πράξεων σεξουαλικής βίας, που συνίσταται στην εξαναγκαστική στοματική σεξουαλική επαφή και τον γενετήσιο ακρωτηριασμό. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το αδίκημα της «εκ προθέσεως πρόκλησης μεγάλης οδύνης ή σοβαρής προσβολής κατά της σωματικής ακεραιότητας ή της υγείας» αποτελεί σοβαρή παραβίαση των ΣΓ'49 και δήλωσε ότι το έγκλημα συνίσταται σε πράξη ή παράλειψη που διαπράττεται εκ προθέσεως, πράξη η οποία κρινόμενη αντικειμενικά είναι «σκοπίμη και όχι ακούσια, και η οποία προκαλεί σοβαρή διανοητική ή σωματική οδύνη ή προσβολή». Καλύπτει δε εκείνες τις πράξεις που δεν πληρούν τα κριτήρια του αδικήματος του βασανιστηρίου, παρόλο που όλες οι πράξεις που συνιστούν βασανιστήριο θα μπορούσαν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του συγκεκριμένου αδικήματος.²⁵³ Ειδικότερα, ο κατηγορούμενος Mucić, κρίθηκε ένοχος για τη σοβαρή παραβίαση της «εκ προθέσεως πρόκλησης μεγάλης οδύνης ή σοβαρής προσβολής της σωματικής ακεραιότητας ή της υγείας», με βάση την ευθύνη ανωτέρου (καθώς και όπως ανωτέρω αναφέρθηκε για σκληρή μεταχείριση σύμφωνα με το Άρθρο 3 του Καταστατικού του ΔΠΔΓ), διότι ο υφιστάμενός του Landžo τοποθέτησε ένα καυτό καλώδιο γύρω από τη γεννητική περιοχή ενός κρατουμένου.²⁵⁴

Το ΔΠΔΓ στην υπόθεση αυτή προέβη επίσης κάποιες αξιοσημείωτες παρατηρήσεις αναφορικά με την “απάνθρωπη μεταχείριση” και την “σκληρή μεταχείριση”. Αναφορικά με το έγκλημα της απάνθρωπης μεταχείρισης, το οποίο αποτελεί σοβαρή παραβίαση των ΣΓ'49, το Δικαστήριο εξέτασε τη χρήση του όρου στον Σχολιασμό των ΣΓ'49, στα κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου και τη νομολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Όρισε λοιπόν την απάνθρωπη μεταχείριση ως «εκ προθέσεως πράξη ή παράλειψη, δηλαδή πράξη η οποία, κρινόμενη αντικειμενικά, είναι σκοπίμη και όχι ακούσια, η οποία προκαλεί σοβαρή ψυχική ή σωματική οδύνη ή προσβολή ή συνιστά σοβαρή επίθεση στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια.²⁵⁵ Σημείωσε δε ότι αυτή η εκ προθέσεως κακομεταχείριση δεν συνάδει με τις θεμελιώδεις αρχές της ανθρωπότητας, ενώ η απάνθρωπη μεταχείριση «δημιουργεί την ομπρέλα» που καλύπτει όλες τις άλλες «σοβαρές παραβιάσεις» που παρατίθενται στις ΣΓ'49.²⁵⁶

Το Δικαστήριο θεώρησε επίσης ότι το έγκλημα της σκληρής μεταχείρισης αποτελεί παραβίαση του Κοινού Αρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και κατέληξε λέγοντας ότι μοιράζεται τον ίδιο ορισμό και εννοιολογική προσέγγιση με την απάνθρωπη μεταχείριση. Έτσι, σύμφωνα με το Δικαστήριο, η σκληρή μεταχείριση

---

²⁵³Ibid, para 511.

²⁵⁴Ibid, paras. 1038-1040, 1046-1047, 1285.

²⁵⁵ Čelebići Judgment, para. 543.

²⁵⁶ Ibid, para. 543. Η απάνθρωπη μεταχείριση θα κάλυπτε όλα τα αδικήματα που συνιστούν βασανιστήριο ή εκ προθέσεως πρόκληση μεγάλης οδύνης.

φέρει «το ίδιο νόημα και επομένως την ίδια λειτουργία για τους σκοπούς του κοινού άρθρου 3 ... όπως και η απάνθρωπη μεταχείριση σε σχέση με τις σοβαρές παραβιάσεις».²⁵⁷

Το Δικαστήριο καταδίκασε τον Mucić για απάνθρωπη μεταχείριση και σκληρή μεταχείριση για την αποτυχία του να ασκήσει τα καθήκοντα διοικητικής ευθύνης, σχετικά με το περιστατικό του εξαναγκασμού δύο αδερφών από τους υφισταμένους του να κάνουν ο ένας στον άλλον πεολειχία. Το Δικαστήριο εξέτασε μάλιστα το εύρος της ευθύνης ανωτέρου τόσο για στρατιωτικούς διοικητές όσο και για πολιτικούς και εξήγησε ότι η καταδίκη ενός ανωτέρου ως ποινικά υπεύθυνου για παράνομες πράξεις των υφισταμένων του είναι ένας καλά θεμελιωμένος κανόνας του διεθνούς εθιμικού και συμβατικού δικαίου.²⁵⁸ Διέκρινε μάλιστα τα ουσιώδη στοιχεία της ευθύνης ανωτέρου ή διοικητή, τα οποία περιλαμβάνουν την αποτυχία να δράσει όταν υπάρχει νομική υποχρέωση προς τούτο, ως εξής:

α) την ύπαρξη σχέσης ανωτέρου-υφισταμένου.

β) ο ανώτερος γνώριζε ή είχε λόγο να γνωρίζει ότι η εγκληματική πράξη επρόκειτο να συμβεί ή είχε διαπραχθεί και

γ) ο ανώτερος απέτυχε να λάβει τα απαραίτητα και εύλογα μέτρα προκειμένου να αποτρέψει την εγκληματική πράξη ή να τιμωρήσει τον δράστη.²⁵⁹

Το Δικαστήριο κατέληξε ότι τα πρόσωπα που κατέχουν θέσεις εξουσίας, είτε πολιτικές είτε στρατιωτικές, μπορούν να φέρουν ποινική ευθύνη στη βάση της ευθύνης ανωτέρου, ως «de facto ή de jure ανώτεροι». Για να είναι ποινικά υπεύθυνοι οι ανώτεροι, πρέπει να έχουν τον αποτελεσματικό έλεγχο στους υφισταμένους τους, υπό την έννοια ότι πρέπει να έχουν την υλική δυνατότητα να αποτρέψουν ή να τιμωρήσουν την διάπραξη αυτών των εγκλημάτων.²⁶⁰

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η νομολογία των ad hoc ποινικών δικαστηρίων έδωσε ένα τέλος στην ασάφεια σχετικά με το αν ο βιασμός και οι άλλες σεξουαλικές παραβιάσεις αποτελούν εν τέλει εγκλήματα πολέμου. Παρατηρήθηκε σε άλλο σημείο της εργασίας ότι ο βιασμός και οι άλλες σεξουαλικές παραβιάσεις δεν αναγνωρίζονται ρητώς από τις Συμβάσεις της Γενεύης και τα Πρωτόκολλά τους ως σοβαρές παραβιάσεις. Στην απόφαση Furundžija, η οποία έρχεται να προστεθεί σε προγενέστερες αλλά και μεταγενέστερες αποφάσεις, το ΔΠΔΓ κατέστησε για ακόμα μία φορά σαφές ότι ο βιασμός και άλλες σοβαρές σεξουαλικές επιθέσεις επιφέρουν την ποινική ευθύνη των δραστών. Το δικαίωμα στην σωματική ακεραιότητα είναι

---

²⁵⁷ Čelebići Judgment, para 552. Έτσι, το βασανιστήριο σύμφωνα με το Κοινό Άρθρο 3 συμπεριλαμβάνεται στην έννοια της σκληρής μεταχείρισης και οι πράξεις που δεν ικανοποιούν τις προϋποθέσεις του βασανιστηρίου συνιστούν σκληρή μεταχείριση. Ibid.

²⁵⁸Ibid, para 333.

²⁵⁹Ibid, para. 346.

²⁶⁰Ibid, para. 378.

θεμελιώδες και αποτελεί αναντίρρητα μέρος του εθιμικού διεθνούς δικαίου.²⁶¹ Συγκεκριμένα, το δικαστήριο στην υπόθεση αυτή αποσαφήνισε το καθεστώς της σεξουαλικής επίθεσης ως «σοβαρή παραβίαση του εθιμικού διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου» (το οποίο επιβεβαιώθηκε και στην εφετειακή απόφαση). Ειδικότερα, τόνισε ότι ο βιασμός είναι αντίθετος στο διεθνές εθιμικό δίκαιο, αποτελεί παραβίαση του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου και μπορεί επίσης να αποτελεί «σοβαρή παραβίαση των Συμβάσεων της Γενεύης, παραβίαση των νόμων και των εθίμων πολέμου ή πράξη γενοκτονίας».²⁶² Έτσι, το δικαστήριο επιβεβαιώνει την αρχή ότι ο βιασμός σε ένοπλες συρράξεις είναι έγκλημα αντίθετο στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, και επομένως έγκλημα πολέμου αντίθετο στους καθιερωμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου, επιβεβαιώνοντας ταυτόχρονα και την αλλαγή που επήλθε στους διεθνείς κανόνες.²⁶³

Στα χνάρια της προηγούμενης νομολογίας, το Εφετείο στην υπόθεση Kunarac επιβεβαίωσε τις προηγούμενες αποφάσεις και κατέληξε στο ότι ο βιασμός πληροί αυτές τις προϋποθέσεις και επομένως συνιστά αναγνωρισμένο έγκλημα πολέμου, σύμφωνα με το εθιμικό διεθνές δίκαιο, τιμωρητέο στη βάση του Άρθρου 3 του Καταστατικού.²⁶⁴

Το ΔΠΔ έχει εξίσου χαρακτηρίσει τη σεξουαλική βία ως έγκλημα πολέμου. Στην υπόθεση Katanga/Ngudjolo, το προδικαστικό τμήμα έκανε δεκτό ότι η αναγκαστική γυμνότητα συνιστά προσβολή κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας και διαπίστωσε ότι υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις ότι μέλη στρατιωτικών μονάδων, υπό την διοίκηση του κατηγορουμένου, διέπραξαν τέτοιου είδους εγκλήματα. Να σημειωθεί, ωστόσο, ότι τελικά αρνήθηκε να επιβεβαιώσει την κατηγορία εξαιτίας ανεπαρκών αποδείξεων ότι ο κατηγορούμενος σκοπούσε στην διάπραξη αυτών των εγκλημάτων, ως μέρος του κοινού σχεδίου να «αφανίσει» το χωριό Bogoro, ή ότι ως αποτέλεσμα ή μέρος της εφαρμογής του κοινού σχεδίου, τα γεγονότα αυτά θα συνέβαιναν κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων.²⁶⁵ Αντίστοιχα, στην υπόθεση Bemba, η Εισαγγελία περιέλαβε στις κατηγορίες το έγκλημα των προσβολών κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, σύμφωνα με το άρθρο 8(2)(c)(ii), για τις πράξεις βιασμών και άλλων μορφών σεξουαλικής βίας, επιπροσθέτως του εγκλήματος του βιασμού και των άλλων μορφών σεξουαλικής βίας στη βάση του άρθρου 8(2)(vi). Το προδικαστικό τμήμα, ωστόσο, αρνήθηκε για ακόμα μία φορά να επιβεβαιώσει την κατηγορία των προσβολών κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας με το επιχείρημα, μεταξύ άλλων, ότι «τα περισσότερα

²⁶¹ Prosecutor v. Furundžija, Judgement, Case No. ICTY- IT-95-17/1-T, 10 Dec. 1998, paras. 169 – 170.

²⁶² Ibid, para. 172.

²⁶³ BL Campbell, Kirsten, Legal Memories: Sexual Assault, Memory, and International Humanitarian Law, 28 Journal of Women in Culture and Society (2002), σελ.153.

²⁶⁴ Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic, Judgement in the Appeal Chamber, IT-96-23&IT-96-23/1-A, 12 June 2002, para. 195.

²⁶⁵ Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo, Case No. ICC-01/04-01/07-717, Decision on the confirmation of charges, 30 September 2008, paras. 570-572.

γεγονότα που παρουσιάστηκαν από την Εισαγγελία αντανakλούν στην ουσία τα συστατικά στοιχεία της βίας ή του εξαναγκασμού του εγκλήματος του βιασμού. Έτσι, η κατηγορία των προσβολών κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας εμπεριέχεται απόλυτα στην κατηγορία του βιασμού, ο οποίος είναι ο πιο κατάλληλος νομικός χαρακτηρισμός της παρουσιαζόμενης συμπεριφοράς.²⁶⁶

Η πιο πρόσφατη απόφαση που προσφέρεται από το ΔΠΔ αφορά στην υπόθεση Ntaganda. Το ΔΠΔ στην απόφαση επιβεβαίωσης των κατηγοριών εναντίον του κατηγορουμένου,²⁶⁷ επικύρωσε όλες τις κατηγορίες εναντίον του Katanga, συμπεριλαμβανομένων των κατηγοριών σεξουαλικής βίας εναντίον των παιδιών στρατιωτών του UCP/FPLC. Συγκεκριμένα έκρινε ότι οι βιασμοί και η σεξουαλική βία εναντίον των παιδιών στρατιωτών μπορεί να αποτελεί έγκλημα πολέμου, σύμφωνα με το Άρθρο 8(2)(ε)(vi) του Καταστατικού της Ρώμης.²⁶⁸ Πέρα από την αξία της ίδιας της απόφασης ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο προέβη σε μία ενδιαφέρουσα ερμηνεία αναφορικά με την «ενεργό συμμετοχή σε εχθροπραξίες» των παιδιών στρατιωτών, η οποία είναι αμφισβητούμενη και επιδέχεται εύλογης κριτικής. Το Δικαστήριο αποφάσισε επί του θέματος στη βάση της γενικής προστασίας που αποδίδεται στα πρόσωπα που πλήττονται από μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις σύμφωνα με το Κοινό Άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και τα άρθρα 4(1) και 4(2) του Πρωτοκόλλου II. Το δικαστήριο ανέφερε ότι αυτή η γενική προστασία δεν εφαρμόζεται για εκείνο το χρονικό διάστημα που ένα πρόσωπο λαμβάνει άμεσα μέρος στις εχθροπραξίες, αναφέροντας συγκεκριμένα ότι:

Προκειμένου να διενκρινιστεί αν τα παιδιά στρατιώτες του UPC/FPLC κάτω των 15 ετών δικαιούνται προστασίας εναντίον πράξεων βιασμού και σεξουαλικής δουλείας από άλλα μέλη του UPC/FPLC, το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει αν αυτά τα πρόσωπα λάμβαναν άμεσα/ευθέως μέρος στις εχθροπραξίες την στιγμή που ήταν θύματα των πράξεων βιασμού και/ή σεξουαλικής δουλείας.²⁶⁹

Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του το άρθρο 4(3)(γ) του Πρωτοκόλλου II, το οποίο απαγορεύει την στρατολόγηση και χρήση στις εχθροπραξίες παιδιών κάτω των 15 ετών. Έκρινε ότι η πρόβλεψη αυτή σχετίζεται με το πότε ένα παιδί θεωρείται ότι έχει λάβει άμεσα/ευθεία μέρος στις εχθροπραξίες (και επομένως έχει χάσει την προστασία του ενάντια στη σεξουαλική βία και σε άλλη κακομεταχείριση του κοινού άρθρου 3 των ΣΓ'49 και των άρθρων 4(1) και 4(2) του Πρωτοκόλλου II).²⁷⁰ Οδηγούμενο από την προσέγγιση αυτή, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα παιδιά δεν

---

²⁶⁶ Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Case No. ICC-01/05-01/08-424, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor Against Jean-Pierre Bemba Gombo, 15 June 2009, paras. 307-313.

²⁶⁷ The Prosecutor v Bosco Ntaganda, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor Against Bosco Ntaganda ("Confirmation of charges decision"), Case No. ICC-01/04-02/06- 309, 9 June 2014, Pre-Trial Chamber II.

²⁶⁸ Ibid., para. 80.

²⁶⁹ Ibid., para. 77.

²⁷⁰ Ibid., para. 78.

χάνουν την προστασία τους με μόνη την συμμετοχή τους σε μία ένοπλη ομάδα, αν είναι αποτέλεσμα εξαναγκασμού ή άλλων περιστάσεων.²⁷¹ Αντίθετα, χάνουν την προστασία που παρέχεται από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο μόνο κατά τη διάρκεια της άμεσης/ευθείας συμμετοχής τους στις εχθροπραξίες.²⁷²

Εφαρμόζοντας το κριτήριο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε τελικά ότι τα παιδιά-στρατιώτες δεν θα μπορούσαν να λαμβάνουν άμεσα/ευθεία μέρος στις εχθροπραξίες την συγκεκριμένη στιγμή που έλαβαν χώρα τα σεξουαλικά εγκλήματα.²⁷³ Για το λόγο αυτό το Δικαστήριο έκρινε ότι τα παιδιά-στρατιώτες συνέχιζαν να απολαμβάνουν της προστασίας ενάντια στη σεξουαλική βία σύμφωνα με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο τη στιγμή της διάπραξης των σεξουαλικών εγκλημάτων εναντίον τους, αγνοώντας παντελώς το γεγονός ότι η σεξουαλική δουλεία δεν αποτελεί στιγμιαίο, αλλά διαρκές έγκλημα. Η απόφασή του υποδηλώνει δηλαδή το εξής παράδοξο: τη στιγμή που τα παιδιά στρατιώτες λαμβάνουν ενεργά μέρος στις εχθροπραξίες, δεν μπορούν να είναι ταυτόχρονα θύματα σεξουαλικής βίας.²⁷⁴

i. Τα σεξουαλικά εγκλήματα ως βασανιστήριο

Τα βασανιστήρια σε καιρό πολέμου απαγορεύονται ειδικότερα από το διεθνές συμβατικό δίκαιο, ιδιαίτερα από τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949²⁷⁵ και τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977²⁷⁶ αλλά και από την Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων.²⁷⁷ Το ΔΠΔΓ και ΔΠΔΡ αναγνώρισαν σε σωρεία αποφάσεών τους ότι τα βασανιστήρια αποτελούν παραβίαση του ανθρωπιστικού δικαίου, και τιμωρούνται ως τέτοια.

Στην υπόθεση Čelebići το ΔΠΔΓ αντιμετώπισε το ζήτημα του βασανιστηρίου ως σοβαρή παραβίαση. Αναφορικά με τις κατηγορίες των βασανιστηρίων για τη σεξουαλική βία, το Δικαστήριο τόνισε ότι προκειμένου ο βιασμός να

---

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Ibid., para. 79.

²⁷³ [T]hose subject to rape and/or sexual enslavement cannot be considered to have taken active part in hostilities during the specific time when they were subject to acts of sexual nature, including rape, as defined in the relevant Elements of Crimes. The sexual character of these crimes, which involve elements of force/coercion or the exercise of rights of ownership, logically preclude active participation in hostilities at the same time. Ibid.

²⁷⁴ Βλ. Rosemary Grey, Protecting Child Soldiers from Sexual Violence by Members of the Same Military Force: A Reconceptualisation of International Humanitarian Law, ICD Brief, April 2015, σελ. 11, διαθέσιμο σε: http://www.internationalcrimesdatabase.org/upload/documents/20150423T113341-Grey%20ICD%20Brief_AB_FINAL.pdf

²⁷⁵ Βλ. κοινό Άρθρο 3 των ΣΓ'49, Άρθρο 12 και 50 της ΣΓ Ι'49, Άρθρο 12 και 51 της ΣΓ ΙΙ'49, Άρθρο 12, 14 και 130 της ΣΓ ΙΙΙ'49, Άρθρο 27, 32 και 147 της ΣΓ ΙV'49.

²⁷⁶ Άρθρο 75 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι και Άρθρο 4 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΙΙ.

²⁷⁷ Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, 10 Δεκεμβρίου 1948, άρθρο 1, Treaty Doc. No. 100-20, 1465 U.N.T.S. 85, 114 (τέθηκε σε ισχύ στις 26 Ιουνίου 1987).

συμπεριληφθεί στην έννοια του βασανιστηρίου, πρέπει να πληροί καθένα από τα στοιχεία της συγκεκριμένης παραβίασης.²⁷⁸ Για τους σκοπούς των εγκλημάτων πολέμου του Καταστατικού του ΔΠΔΓ, το Δικαστήριο όρισε τα στοιχεία του βασανιστηρίου ως εξής:

- i) Πρέπει να είναι πράξη ή παράλειψη που προκαλεί μεγάλο πόνο ή οδύνη, είτε ψυχική είτε σωματική,
- ii) που επιβάλλεται με πρόθεση,
- iii) με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν απ' αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβηθεί ή εξαναγκασθεί αυτός ή τρίτο πρόσωπο, ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής,
- iv) και αυτή η πράξη ή παράλειψη επιβάλλεται ή με την υποκίνηση, ή τη συναίνεση ή την ανοχή ενός δημόσιου λειτουργού ή κάθε προσώπου που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα.²⁷⁹

Το Δικαστήριο επομένως υιοθέτησε τα στοιχεία του βασανιστηρίου, όπως περιγράφονται στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και όρισε ότι κάθε μορφή σεξουαλικής βίας που ικανοποιεί τα στοιχεία αυτά, μπορεί να συνιστά βασανιστήριο.²⁸⁰ Το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας ειδικότερα τα στοιχεία του βασανιστηρίου σε συνάρτηση με τους βιασμούς έκρινε ότι:

Το Δικαστήριο θεωρεί ότι ο βιασμός οποιουδήποτε προσώπου είναι μία ειδικής πράξης που βάλλει κατά του σκληρού πυρήνα της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και της σωματικής ακεραιότητας. Η καταδίκη και η τιμωρία του βιασμού καθίσταται όλο και περισσότερο επιτακτική όταν διαπράττεται από ή με την υποκίνηση ενός δημόσιου λειτουργού, ή με τη συναίνεση ενός τέτοιου. Ο βιασμός προκαλεί μεγάλο πόνο και οδύνη, τόσο σωματική όσο και ψυχική. Η ψυχολογική οδύνη των προσώπων στους οποίους επιβλήθηκε ο βιασμός μπορεί να επιδεινωθεί από τις κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες και μπορεί να είναι ιδιαίτερη οξεία και μακροχρόνια. Επιπρόσθετα, είναι δύσκολο να προβλεφθούν οι συνθήκες στις οποίες ο βιασμός από ή με την υποκίνηση ενός δημόσιου λειτουργού, ή με τη συναίνεση ή την ανοχή ενός λειτουργού, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συμβαίνει με σκοπό που δεν περιλαμβάνει με κάποιο τρόπο την τιμωρία, τον εξαναγκασμό, τη διάκριση ή τον εκφοβισμό. Κατά τη γνώμη του

---

²⁷⁸Ibid, para. 480.

²⁷⁹Ibid, para. 494

²⁸⁰Čelebići Trial Chamber Judgment, para. 496.

*Δικαστηρίου αυτό είναι εγγενές στοιχείο σε καταστάσεις ένοπλης σύρραξης.*²⁸¹

Σύμφωνα με τις αποδείξεις που εισήχθησαν στη δίκη, όταν η Ćeccez έφτασε στο στρατόπεδο, ο Delić την ανέκρινε. Κατά τη διάρκεια της ανάκρισης, την βίασε επανειλημμένα, ενώ τρεις μέρες αργότερα την υπέβαλε σε πολλαπλούς βιασμούς καθώς μεταφερόταν σε διάφορα κτίρια του στρατοπέδου και δύο μήνες αργότερα την βίασε ξανά. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι βιασμοί που διεπράχθησαν από τον Delić προκάλεσαν μεγάλο πόνο και οδύνη, ενώ αποσκοπούσαν στην απόσπαση πληροφοριών για τον σύζυγό της, την τιμωρία της για την μη παροχή των πληροφοριών, την τιμωρία της για τις πράξεις του συζύγου της και τον εξαναγκασμό και εκφοβισμό της ώστε να συνεργαστεί.²⁸² Επιπρόσθετα, η βία που υπέστη η Ćeccez με τη μορφή του βιασμού, της επιβλήθηκε επειδή ήταν γυναίκα,²⁸³ μορφή διάκρισης, η οποία συνιστά απαγορευμένο σκοπό σύμφωνα με την Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων.²⁸⁴

Η άλλη γυναίκα η οποία υπέστη σεξουαλική κακοποίηση από τον Delić ήταν η Antic, Σερβοβόσνια γυναίκα, η οποία μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο Celebici τον Ιούνιο του 1992 και ελευθερώθηκε στις 31 Αυγούστου 1992. Για ακόμα μία φορά το Δικαστήριο έκρινε ότι η αντικειμενική υπόσταση του βιασμού (πράξεις κολπικής διείσδυσης με το πέος και πρωκτική διείσδυση με το πέος, υπό συνθήκες που ήταν αδιαμφισβήτητα εξαναγκαστικές) και η υποκειμενική υπόσταση του βιασμού (βιασμός που διεπράχθη εκ προθέσεως) αγγίζουν το επίπεδο εκείνο της σοβαρότητας ώστε να αποτελούν βασανιστήριο. Το Δικαστήριο έκρινε ότι:

*...δεν χωρεί αμφιβολία ότι αυτοί οι βιασμοί προκάλεσαν σοβαρό ψυχικό και σωματικό πόνο και οδύνη στην κα Antic. Τα αποτελέσματα του βιασμού που υπέφερε στα χέρια του Hazim Delić, συμπεριλαμβανομένου του ανυπόφορου πόνου εξαιτίας της πρωκτικής διείσδυσης και της συνεπαγόμενης αιμορραγίας, η δριμύεια ψυχολογική δυστυχία που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι καθώς το θύμα βιαζόταν ο Delić ήταν οπλισμένος και απειλούταν με μαχαίρι, και η γενική κατάθλιψη του θύματος, που αποδεικνύεται από το συνεχές κλάμα της, το αίσθημα ότι τρελαίνεται και το γεγονός ότι λάμβανε ηρεμιστικά, θεμελιώνουν με τον πιο εμφαντικό τρόπο τον δριμό πόνο και την οδύνη που υπέφερε.*²⁸⁵

Σκοπός των βιασμών ήταν να εκφοβισθεί, να εξαναγκαστεί και να τιμωρηθεί η Antic.²⁸⁶ Τουλάχιστον σε σχέση με τον πρώτο βιασμό, σκοπός του Delić ήταν να αποσπάσει πληροφορίες από την Antic, καθώς αυτός διεπράχθη στο πλαίσιο της

---

²⁸¹Ibid, para. 495.

²⁸²Ibid, para. 941.

²⁸³Ibid.

²⁸⁴Ibid.

²⁸⁵Ibid, para. 964

²⁸⁶Ibid, para. 962

ανάκρισης.²⁸⁷ Επιπλέον, η βία που υπέστη το θύμα ασκήθηκε λόγω του ότι ήταν γυναίκα, γεγονός που αποτελεί διάκριση και, επομένως, απαγορευμένος σκοπός για το αδίκημα του βασανιστηρίου.²⁸⁸ Ο Delić κρίθηκε τελικά ένοχος για βασανιστήριο, τόσο ως σοβαρή παραβίαση των Συμβάσεων της Γενεύης, όσο και ως σοβαρή παραβίαση του Κοινού Άρθρου 3.

Στη υπόθεση Čelebici το ΔΠΔΓ ασχολήθηκε για πρώτη φορά με τα στοιχεία του αδικήματος της τέλεσης βασανιστηρίου.²⁸⁹ Για ακόμη μια φορά σημείο εκκίνησης αποτέλεσε η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, η οποία σύμφωνα με το Δικαστήριο αντανakλά εθιμικό διεθνές δίκαιο.²⁹⁰ Ωστόσο, αναφορικά με την απαίτηση της συμμετοχής κρατικού λειτουργού, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του το πλαίσιο του ΔΑΔ.:

Παραδοσιακά, μία πράξη βασανιστηρίου πρέπει να διαπράττεται από ή με την υποκίνηση, ή με τη συναίνεση ή με την ανοχή ενός δημόσιου λειτουργού ή προσώπου που δρα με επίσημη λειτουργία. Στο πλαίσιο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, η προϋπόθεση αυτή πρέπει να ερμηνευθεί με τρόπο ώστε να περιλαμβάνει λειτουργούς μη κρατικών ομάδων μιας σύρραξης, προκειμένου η απαγόρευση να διατηρήσει τη σημασία της σε καταστάσεις εσωτερικής ένοπλης σύρραξης, στις οποίες συμμετέχουν και μη κρατικοί δρώντες.²⁹¹

Έτσι, προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι αυξανόμενες προκλήσεις των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων, το στοιχείο της κρατικής συμμετοχής ερμηνεύθηκε με ευρύ τρόπο, έτσι ώστε να συμπεριλάβει και μη κρατικούς δρώντες. Η προσέγγιση αυτή εξελίχθηκε περαιτέρω, όπως θα δούμε, στην υπόθεση Furundžija.²⁹²

Στην υπόθεση Brđanin το Δικαστήριο καταδίκασε τον κατηγορούμενο εξίσου για βασανιστήριο, ως σοβαρή παραβίαση, αναφορικά με πράξεις σεξουαλικής βίας που αυτός διέπραξε. Ο Brđanin κρίθηκε ένοχος για βασανιστήριο ως σοβαρή παραβίαση διότι ενθάρρυνε και συνέδραμε μέλη των σερβο-βοσνιακών δυνάμεων στην διάπραξη, μεταξύ άλλων εγκλημάτων, και εγκλημάτων σεξουαλικής βίας στα στρατόπεδα Keraterm, Trnopolje και Omarska, καθώς και στον Δήμο Teslić.²⁹³ Στα

---

²⁸⁷Ibid, para.963

²⁸⁸Ibid.

²⁸⁹Ibid, paras. 452-497.

²⁹⁰Ibid, para. 459.

²⁹¹Ibid, para. 473.

²⁹²Furundžija Judgment, paras. 134-164. “The Trial Chamber considers [...] that [...] it is appropriate to identify or spell out some specific elements that pertain to torture as considered from the specific viewpoint of international criminal law relating to armed conflicts. The Trial Chamber considers that the elements of torture in an armed conflict require that [...] at least one of the persons involved in the torture process must be a public official or must at any rate act in a non-private capacity, e.g. as a de facto organ of a State or any other authority-wielding entity. Ibid, para. 162.

²⁹³Prosecutor v. Brđanin, Case No. ICTY-IT-99-36-T, Judgment, Sept. 1, 2004, paras. 535, 538.

στρατόπεδα, πολλές γυναίκες βιάζονταν από τον διοικητή, τους φύλακες και τους στρατιώτες διότι ήταν Μουσουλμάνες.²⁹⁴ Σκοπός αυτών των βιασμών ήταν η διάκριση των κρατουμένων με βάση το φύλο τους και την εθνικότητα, ενώ ακόμα και η απειλή του βιασμού κρίθηκε ότι συνιστά σεξουαλική επίθεση.²⁹⁵ Στην απόφαση αυτή το δικαστήριο έκρινε ότι ο βιασμός αγγίζει *αυτόματα* το όριο της απαιτούμενης σοβαρότητας για το έγκλημα του βασανιστηρίου. Ανέφερε συγκεκριμένα ότι «ορισμένες πράξεις, όπως ο βιασμός, εξ ορισμού εμφανίζονται να αγγίζουν το όριο της σοβαρότητας... Ο δριμύς πόνος ή ταλαιπωρία, όπως απαιτείται από τον ορισμό του εγκλήματος του βασανιστηρίου, μπορεί να ειπωθεί ότι θεμελιώνεται από τη στιγμή που ο βιασμός έχει αποδειχθεί, αφού η πράξη του βιασμού αναγκαστικά εμπεριέχει τέτοια οδύνη ή ταλαιπωρία», ενώ ταυτόχρονα έκανε αναφορά και σε αποφάσεις του Διαμερικανικού και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.²⁹⁶

Η γυναίκα έπρεπε να υπομείνει επαναλαμβανόμενους βιασμούς σε διάρκεια ενός μηνός. Από τον Ιούλιο έως τον Οκτώβριο του 1992, αρκετές γυναίκες Βόσνιες Μουσουλμάνες γυναίκες βιάστηκαν από μέλη της σερβο-βοσνιακής αστυνομίας και στρατό (VRS) στο Teslic. Το Δικαστήριο έκρινε ότι όλοι αυτοί οι βιασμοί ενέχουν δυσμενείς διακρίσεις εναντίον αυτών των γυναικών.²⁹⁷ Όλοι αυτοί οι βιασμοί συνιστούν σοβαρό πόνο και οδύνη που φθάνουν στο βαθμό του βασανιστηρίου, επιβαλλόμενοι σκοπίμως στα θύματα, τα οποία ήταν όλα άμαχοι.²⁹⁸

Το ΔΠΔΓ εξέδωσε άλλη μία σχετική απόφαση, την Furundžija στις 10 Δεκεμβρίου 1998,²⁹⁹ απόφαση που ενέχει κάποιες πρωτοποριακές παραδοχές αναφορικά με το έγκλημα του βασανιστηρίου. Στην υπόθεση αυτή ο εισαγγελέας απέδωσε τις κατηγορίες της παραβίασης των νόμων και εθίμων πολέμου για τη σεξουαλική βία που επιβλήθηκε από τον κατηγορούμενο σε γυναίκα κρατούμενη. Οι κατηγορίες

---

²⁹⁴Ibid, 512-518

²⁹⁵Ibid, para. 516. Η ακόλουθη μαρτυρία προέρχεται από μία Μουσουλμάνα Βόσνια γυναίκα στο στρατόπεδο Trnopolje, η οποία κατέθεσε στο Δικαστήριο τι της συνέβη. Η μαρτυρία της αναφέρεται στην Απόφαση του Δικαστηρίου ως ακολούθως:

Τον Αύγουστο του 1992, ο Slobodan Kuruzovic, διοικητής του στρατοπέδου Trnopolje, κανόνισε προσωπικά να κρατηθεί μία Βόσνια μουσουλμάνα γυναίκα στο ίδιο σπίτι που είχε το γραφείο του. Την πρώτη νύχτα ο Kuruzovic μπήκε στο δωμάτιό της με ένα όπλο και ένα μαχαίρι. Έβγαλε τα ρούχα του και είπε στη γυναίκα ότι ήθελε να δει «πώς οι γαμάνε οι μουσουλμάνες». Αυτή απάντησε «καλύτερα να με σκοτώσεις.» όταν η γυναίκα άρχισε να ουρλιάζει ο Kuruzovic είπε «Ουρλιάζεις μάταια. Δεν υπάρχει κανείς εδώ να σε βοηθήσει». Άρχισε να τη βιάζει και όταν αυτή άρχισε να φωνάζει ο Kuruzovic την προειδοποίησε: «Καλύτερα να είσαι ήσυχη. Είδες όλους αυτούς τους στρατιώτες που στέκονται έξω? Θα περνάνε από εσένα με τη σειρά». Έφυγε λέγοντας «Θα σε δω αύριο». Η γυναίκα αιμορραγούσε και πέρασε όλη τη νύχτα κλαίγοντας και θέλοντας να αυτοκτονήσει. Ο Kuruzovic βίαζε τη γυναίκα σχεδόν κάθε βράδυ για ένα μήνα περίπου. Σε δύο περιπτώσεις, μαχαίρωσε τον ώμο της και το πόδι της με το μαχαίρι του επειδή εκείνη αντιστάθηκε στον βιασμό. Ibid, para. 513

²⁹⁶ Prosecutor v. Radoslav Brdanin, Case No. IY-99-36-T, Judgment of 1 September 2004, para. 485.

²⁹⁷Id, para 523.

²⁹⁸Id, para. 524.

²⁹⁹Prosecutor v. Furundžija, Judgement, Case No. ICTY-IT-95-17/1-T, 10 Dec. 1998.

συμπεριλαμβάναν συγκεκριμένα την τέλεση βασανιστηρίων και «προσβολές κατά της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού».³⁰⁰

Όπως χαρακτηριστικά σημειώθηκε από το Δικαστήριο, «ο βιασμός χρησιμοποιείται είτε από τον ανακριτή τον ίδιο, είτε από άλλο πρόσωπα που συνδέονται με την ανάκριση του κρατουμένου, ως μέσο τιμωρίας, εκφοβισμού, εξαναγκασμού ή ταπείνωσης του θύματος, ή απόκτησης πληροφοριών, ή ομολογίας, από το θύμα ή τρίτο πρόσωπο. Στο δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου, τέτοιες καταστάσεις μπορεί να συνιστούν βασανιστήριο, όπως έγινε δεκτό από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην *Aydin* και το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Meijia*».³⁰¹

Το Δικαστήριο τονίζοντας ότι ένας μεγάλος αριθμός προσώπων τυπικά συμμετέχουν στη διαδικασία των βασανιστηρίων εκτελώντας διαφορετικές πράξεις³⁰², στην υπόθεση *Furundžija* ξεκαθάρισε ότι, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, όλοι οι δράστες είναι εξίσου υπεύθυνοι και οι σχετικές διαφοροποιήσεις στο ρόλο τους πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μόνο κατά την επιμέτρηση της ποινής.³⁰³ Έτσι, σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι διαφορετικοί ρόλοι που διαδραμάτισαν ο *Furundžija* και ο Κατηγορούμενος Β συμπλήρωσαν και ολοκλήρωσαν τη διαδικασία του βασανιστηρίου.³⁰⁴

---

³⁰⁰ Prosecutor v. Furundžija, Case No. IT-95-17/1-PT, Indictment, Amended-Redacted, 2 June 1999, counts 13 and 14. Να σημειωθεί ότι ο *Furundžija* δεν κατηγορήθηκε επειδή ο ίδιος διέπραξε τους βιασμούς, αλλά κατηγορήθηκε για τον ρόλο του στην λεκτική ανάκριση της γυναίκας, την ώρα που ένας συνάδελφός του την βίαζε επανειλημμένα. Συγκεκριμένα, οι ανακριτές εξανάγκασαν την Μάρτυρα Α να σταθεί γυμνή μπροστά σε αυτούς και σε μία ομάδα στρατιωτών. Κατά την αρχική φάση της ανάκρισης ο κατηγορούμενος Β επανειλημμένα ακουμπούσε ένα μαχαίρι στο εσωτερικό των μηρών της μάρτυρος και την απειλούσε ότι θα το κάρφωνε μέσα της και θα έκοβε τα σεξουαλικά της όργανα αν δεν κατάφερε να συνεργαστεί. Ο Κατηγορούμενος Β βίασε την Μάρτυρα Α πολλές φορές με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, συχνά με την παρουσία του *Furundžija*. Ο *Furundžija* ήταν παρών σε μέρος της διάπραξης των πράξεων σεξουαλικής βίας και ο ρόλος του στην λεκτική ανάκριση της μάρτυρος κατά τη διάρκεια που εκείνη υφίστατο σεξουαλική βία, καθώς και τα λόγια του, οι πράξεις του και οι παραλείψεις του, ενθάρρυναν και βοήθησαν στην τέλεση των εγκλημάτων. Ibid., para. 82.

³⁰¹ Ibid., para. 163.

³⁰² “compartmentalize” and “dilute” the moral and psychological burden of perpetrating torture by assigning to different individuals a partial (and sometimes relatively minor) role in the torture process. Thus, one person orders that torture be carried out, another organizes the whole process at the administrative level, another asks questions while the detainee is being tortured, a fourth one provides or prepares the tools for executing torture, another physically inflicts torture or causes mental suffering, another furnishes medical assistance so as to prevent the detainee from dying as a consequence of torture or from subsequently showing physical traces of the sufferings he has undergone, another processes the results of interrogation known to be obtained under torture, and another procures the information gained as a result of the torture in exchange for granting the torturer immunity from prosecution». Id, para. 253.

³⁰³ Ibid, 254-257.

³⁰⁴ «Witness A was interrogated by the accused. She was forced by Accused B to undress and remain naked before a substantial number of soldiers... The interrogation by the accused and the abuse by Accused B were parallel to each other... There is no doubt that the accused and Accused B, as commanders, divided the process of interrogation by performing different functions. The role of the accused was to question, while Accused B's role was to assault and threaten in order to elicit the required information from Witness A and Witness D». Ibid., para. 124, 130.

Το Δικαστήριο διεύρυνε επίσης τη λίστα των απαγορευμένων σκοπών της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων έτσι ώστε να συμπεριλάβει την ταπείνωση του θύματος.³⁰⁵ Η διεύρυνση αυτή στηρίχθηκε στο γενικό πνεύμα του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου: πρωταρχικός σκοπός αυτού του τομέα δικαίου είναι η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.³⁰⁶ Διαπιστώνοντας ότι το θύμα βιάστηκε με μεθόδους που συνιστούν βασανιστήριο, σε μία προσπάθεια να «εξευτελιστεί και να ταπεινωθεί», και σημειώνοντας ότι «οι σεξουαλικές επιθέσεις ήταν ιδιαίτερα τρομακτικές», σκληρές και βάρβαρες, το Δικαστήριο έκρινε τον Furundžija ένοχο για σεξουαλική βία ως συναυτουργό του βασανιστηρίου και ως συμμετοχο στις προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, με μέρος αυτών να αποτελείται από βιασμούς.³⁰⁷ Να σημειωθεί ότι η προσθήκη του στοιχείου του εξευτελισμού στους απαγορευμένους σκοπούς της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων καθώς και η δικαιολόγησή της έτυχαν ποικίλης αποδοχής, κυμαινόμενης από τη πλήρη αδιαφορία, την αποδοχή, αλλά και την απόρριψη.³⁰⁸

Αναφορικά δε με την απαίτηση συμμετοχής κρατικού λειτουργού, το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τουλάχιστον ένα από τα άτομα που εμπλέκονται στη διάπραξη βασανιστηρίων πρέπει να είναι δημόσιος λειτουργός ή πρέπει να δρα με μη-ιδιωτική ιδιότητα, όπως, για παράδειγμα, ως *de facto* όργανο της πολιτείας ή ως κάθε άλλη οντότητα ενδεδυμένη με εξουσία.³⁰⁹

Το Δικαστήριο ανέλυσε την κατηγορία των «προσβολών κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας συμπεριλαμβανομένου του βιασμού» και διαπίστωσε ότι η Μάρτυρας Α «υπέστη σοβαρή σωματική και ψυχική οδύνη, καθώς και δημόσιο εξευτελισμό, στα χέρια του Κατηγορουμένου Β, σε βαθμό που συνιστά προσβολή κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας και της σεξουαλικής ακεραιότητας». Παρόλο που ο Furundžija δεν διέπραξε ο ίδιος τις εγκληματικές πράξεις, εντούτοις η παρουσία του και η συνεχής ανάκριση του θύματος ενθάρρυνε τον Κατηγορούμενο Β και συνεισέφερε ουσιαστικά στις εγκληματικές ενέργειες που

---

³⁰⁵Prosecutor v. Furundžija, Trial Judgment, para. 162.

³⁰⁶Ibid, para. 162.

³⁰⁷Ibid, paras. 269, 275. Το Δικαστήριο διακρίνοντας τον συναυτουργό από τον συνεργό, κατέληξε στο ότι αυτός που συμμετέχει στον βασανισμό και μοιράζεται τον ίδιο σκοπό είναι αυτουργός, ενώ αυτός που δεν μοιράζεται τον ίδιο δόλο αλλά παρέχει κάποιου είδους βοήθειας και υποστήριξης γνωρίζοντας ότι διαπράττεται βασανιστήριο είναι συνεργός. Ibid, para. 252.

³⁰⁸Βλ. αντίστοιχα Prosecutor v. Kunarac et al., Trial Judgment, Feb. 22, 2001, para. 485, ICTY, Prosecutor v. Maletić et al., Case No. ICTY- IT-98-34-T, Trial Chamber, Judgment, March 31, 2003, par. 338. Και στις δύο υποθέσεις το Δικαστήριο απέφυγε να εξετάσει το αν ο εξευτελισμός, ως σκοπός διάπραξης βασανιστηρίων, έχει αποκτήσει εθιμικό χαρακτήρα, Prosecutor v. Kvočka et al., Trial Judgment, Nov. 2, 2001, par. 157. Στην υπόθεση Krnojelac το Trial Chamber αποφάνθηκε ότι ο σκοπός του εξευτελισμού δεν είχε αποκτήσει ακόμα το χαρακτήρα εθιμικού διεθνούς δικαίου και συνεπώς δε μπορεί να εισάγει, ως μέρος του *mens rea*, ένα νέο, επιπρόσθετο απαγορευμένο σκοπό, καθώς το Δικαστήριο πρέπει να εφαρμόσει το εθιμικό διεθνές δίκαιο, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί τη στιγμή που τα υποτιθέμενα εγκλήματα διεπράχθησαν, Prosecutor v. Krnojelac, Trial Judgment, March 15, 2002, par. 186. Η θέση αυτή διατηρήθηκε και στη μετέπειτα υπόθεση Prosecutor v. Simić et. al., Trial Judgment, Oct. 17, 2003, par. 79.

³⁰⁹Prosecutor v. Kunarac et al., Trial Judgment, para. 496

διεπράχθησαν από τον τελευταίο.³¹⁰ Έτσι, ο βιασμός της Μάρτυρος Α συνιστά βασανιστήριο, διότι ο κατηγορούμενος με πρόθεση την βίασε ώστε να αποσπάσει πληροφορίες. Ο κατηγορούμενος ανάγκασε επίσης τον Μάρτυρα D να παρακολουθεί την σεξουαλική επίθεση εναντίον της Μάρτυρος Α με σκοπό να αποσπάσει πληροφορίες σχετικά με την υποτιθέμενη προδοσία του εναντίον του Κροατικού Αμυντικού Συμβουλίου και την βοήθεια που παρέσχε στην Μάρτυρα Α και τα παιδιά της. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η πράξη αυτή συνιστά εξίσου βασανιστήριο. Εξαναγκάζοντας τον Μάρτυρα D να «παρακολουθεί τις σεξουαλικές επιθέσεις εναντίον μιας γυναίκας και ιδιαίτερα μιας γυναίκας την οποία γνώριζε ως φίλη, του προκάλεσε μεγάλη σωματική και διανοητική οδύνη, ενώ η πράξη διεπράχθη για έναν απαγορευμένο σκοπό.»³¹¹

Στην υπόθεση Kunarac οι κατηγορούμενοι κρίθηκαν επίσης ένοχοι για τους βιασμούς και τα βασανιστήρια που διέπραξαν ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων πολέμου. Ειδικότερα, ο Κοναά κατηγορήθηκε για «προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας» για την σεξουαλική βία που διέπραξε εναντίον των γυναικών και κοριτσιών, στις οποίες επέβαλε το καθεστώς υποδούλωσης. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η προσβολή κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας είναι πράξη που διαπνέεται από την περιφρόνηση για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ενός άλλου προσώπου. Η συνέπεια είναι ότι η πράξη προκαλεί σοβαρή ταπείνωση και υποβάθμιση του θύματος,³¹² ενώ η προκαλούμενη οδύνη δεν είναι αναγκαίο να έχει διάρκεια.³¹³

Αναφορικά με τις κατηγορίες εναντίον του Κοναά για προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας σε σχέση με τα περιστατικά εκείνα, όπου γυναίκες και κορίτσια αναγκάζονταν να χορέψουν γυμνές πάνω σε ένα τραπέζι, μαζί ή μόνες τους, την ώρα που ο Κοναά και περιστασιακά και άλλοι παρακολουθούσαν το θέαμα διασκεδάζοντας, το Δικαστήριο τόνισε:

[ο Κοναά] σίγουρα ήξερε ότι, όντας αναγκασμένες να στέκονται όρθιες στο τραπέζι, την ώρα που ο κατηγορούμενος παρακολουθούσε το θέαμα, ήταν μία οδυνηρή και ταπεινωτική εμπειρία για τις τρεις γυναίκες, πολύ περισσότερο λόγω της νεαρής ηλικίας τους. Το Δικαστήριο είναι πεπεισμένο ότι ο Κοναά το γνώριζε, αλλά παρόλα αυτά τις διέταξε να τον ευχαριστήσουν χορεύοντας γυμνές. Το Καταστατικό δεν προβλέπει ότι ο δράστης πρέπει να έχει σκοπό να ταπεινώσει το θύμα, δηλαδή ότι διέπραξε

---

³¹⁰Ibid, para. 273.

³¹¹ Ibid., para. 267.

³¹²Βλ. Prosecutor v. Aleksovski, Judgement, Case No. ICTY-IT-95-14/1-T, 25 June 1999, para. 56, όπου έγιναν εκτενείς παρατηρήσεις αναφορικά με αυτό το αδίκημα.

³¹³So long as the humiliation or degradation is real and serious, the Trial Chamber can see no reason why it would also have to be “lasting”. In the view of the Trial Chamber, it is not open to regard the fact that a victim has recovered or is overcoming the effects of such an offence as indicating of itself that the relevant acts did not constitute an outrage upon personal dignity. Kunarac Trial Chamber Judgement, Case No. ICTY-IT-96-23-T, 22 February 2001, para. 501.

*την πράξη για τον συγκεκριμένο σκοπό. Αρκεί να γνώριζε ότι η πράξη ή η παράλειψή του μπορούσαν να έχουν αυτό το αποτέλεσμα.*³¹⁴

Το Δικαστήριο, επομένως, αναγνώρισε ότι η σοβαρή ταπείνωση αποτελεί ξεκάθαρα μία προβλέψιμη συνέπεια της αναγκαστικής γυμνότητας.³¹⁵

Στη νομολογία του ΔΠΔΡ, και συγκεκριμένα στην υπόθεση Akayesu, εξετάστηκε κι εκεί το ζήτημα της διασύνδεσης των σεξουαλικών εγκλημάτων με το βασανιστήριο. Σύμφωνα με το Δικαστήριο ο βιασμός χρησιμοποιήθηκε για τους σκοπούς του εκφοβισμού, του εξευτελισμού, της ταπείνωσης, της διάκρισης, της τιμωρίας της άσκησης ελέγχου ή της καταστροφής ενός προσώπου. Σύμφωνα με το δικαστήριο, όπως το βασανιστήριο έτσι και ο βιασμός αντιπροσωπεύει μία παραβίαση της προσωπικής αξιοπρέπειας και συνιστά βασανιστήριο όταν επιβάλλεται από, ή με την εντολή, ή με την συναίνεση ή την συγκατάθεση ενός κρατικού λειτουργού ή άλλου προσώπου που δρα με την κρατική του ιδιότητα.³¹⁶ Ωστόσο, παρόλο που η απόφαση αυτή είναι πρωτοποριακή από πολλές απόψεις, στο ζήτημα της σχέσης μεταξύ των σεξουαλικών εγκλημάτων και του βασανιστηρίου δεν προσέφυγε σε κάποια αξιοπρόσεκτη ερμηνεία, υιοθετώντας και εφαρμόζοντας την Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων.

Β. Η σεξουαλική βία ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας

Σύμφωνα με τα Καταστατικά του ΔΠΔΡ (Άρθρο 3) και του ΔΠΔΓ (Άρθρο 5), τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας αποτελούν μία κατηγορία διεθνών εγκλημάτων, τα οποία πρέπει να τελούνται ως μέρος μίας ευρείας ή συστηματικής επίθεσης και κατευθύνονται εναντίον αμάχου πληθυσμού για λόγους εθνικούς, πολιτικούς, εθνοτικούς, φυλετικούς ή θρησκευτικούς. Το στοιχείο αυτό είναι αυτό που διακρίνει τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας από τα κοινά εγκλήματα, ενώ εντοπίζονται τόσο στη σύρραξη της Ρουάντα, όσο και της Γιουγκοσλαβίας.³¹⁷ Σύμφωνα, λοιπόν, με τα ανωτέρω άρθρα, ο βιασμός αναγνωρίζεται ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.³¹⁸

³¹⁴Ibid. paras. 773-774

³¹⁵Βλ. Kelly D. Askin, Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles, 21 Berkeley Journal of International Law (2003), σελ. 51.

³¹⁶Prosecutor v Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Judgment, 2 September 1998, para. 597.

³¹⁷Να σημειωθεί ότι το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας μπορεί να διαπραχθεί κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε μορφής σύρραξης, καθώς και σε καιρό ειρήνης. Η άποψη αυτή πέρα από τη νομολογία των δικαστηρίων, διατυπώθηκε για πρώτη φορά στην Έκθεση του Γενικού Γραμματέα προς το ΣΑ την περίοδο της υιοθέτησης του Καταστατικού του ΔΠΔΓ. Στην έκθεση αυτή ο Γενικός Γραμματέας αρνήθηκε κατηγορηματικά να κατατάξει την ένοπλη σύρραξη ως συστατικό στοιχείο των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και συμπέρανε: “Τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας στοχεύουν εναντίον οποιουδήποτε αμάχου πληθυσμού και απαγορεύονται ανεξαρτήτως από το αν διαπράττονται σε ένοπλη σύρραξη, διεθνούς ή εσωτερικού χαρακτήρα”. Βλ. Report of the Secretary-General pursuant to para. 2 of Security Council Resolution 808 (1993), para. 47.

³¹⁸Μαζί με τον φόνο, την εξόντωση, την υποδούλωση, τον εκτοπισμό, την φυλάκιση, το βασανιστήριο, το διωγμό για λόγους πολιτικούς, φυλετικούς και θρησκευτικούς κτλ.

ι. Η σεξουαλική βία ως βασανιστήριο

Όσον αφορά στο έγκλημα του βασανιστηρίου, στην υπόθεση Kunarac εξετάστηκε για ακόμα μία φορά, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Στην Kunarac, ο Vukonić και οι λοιποί κατηγορήθηκαν ανάμεσα στα άλλα για βιασμό και βασανιστήριο αναφορικά με συγκεκριμένα περιστατικά σεξουαλικής βίας που διεπράχθησαν εναντίον γυναικών και κοριτσιών στη Foča. Αμφισβητώντας τις κατηγορίες του σεξουαλικού βασανιστηρίου, ο κατηγορούμενος ισχυρίστηκε ότι δεν διέπραξε τον βιασμό έχοντας τον απαγορευμένο σκοπό, ο οποίος είναι απαραίτητος για τη θεμελίωση του συγκεκριμένου εγκλήματος.³¹⁹ Ωστόσο, το Δικαστήριο εξήγησε ότι αυτό που έχει σημασία είναι η γνώση της επίθεσης σε μουσουλμανικό άμαχο πληθυσμό, του οποίου το θύμα ήταν μέλος, και για τους σκοπούς του βασανιστηρίου, ότι είχε την πρόθεση διάκρισης μεταξύ της ομάδας της οποίας ο ίδιος είναι μέρος και της ομάδας στην οποία ανήκει το θύμα.³²⁰ Το Δικαστήριο τόνισε ότι το έγκλημα του βασανιστηρίου μπορεί να διαπραχθεί για διάφορους λόγους και ότι το εθιμικό διεθνές δίκαιο δεν απαιτεί το συγκεκριμένο έγκλημα να διαπράχθηκε για έναν από τους απαγορευμένους σκοπούς του βασανιστηρίου, όπως είναι η διάκριση. Ο απαγορευμένος σκοπός αρκεί να είναι μέρος του κινήτρου πίσω από την τέλεση του εγκλήματος και δεν είναι αναγκαίο να αποτελεί τον κύριο ή τον μοναδικό σκοπό.³²¹

Το Δικαστήριο, αφού εξέτασε διάφορα κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου καθώς και ένα μεγάλο μέρος της νομολογίας διαφόρων νομικών συστημάτων κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο ορισμός του βασανιστηρίου που προβλέπεται στη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ο ορισμός εκείνος που υπαγορεύεται από το διεθνές εθιμικό δίκαιο, το οποίο είναι δεσμευτικό ανεξάρτητα του πλαισίου στο οποίο αυτό εφαρμόζεται. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, ο ορισμός που δίδεται από τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων είχε ως στόχο να εφαρμοστεί σε διακρατικό επίπεδο και, για το λόγο αυτό, επικεντρωνόταν στις υποχρεώσεις των κρατών. Σημείωσε δε ότι ο ορισμός του βασανιστηρίου, όπως σχετικά προβλέπεται στο Άρθρο 1 της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων εξυπηρετεί μόνο, για τους παρόντες σκοπούς, ως ερμηνευτικό εργαλείο.³²² Έτσι, το Δικαστήριο αμφισβήτησε την σχετική επιχειρηματολογία στην υπόθεση Delalić,³²³ λέγοντας ότι «ο ορισμός του βασανιστηρίου σύμφωνα με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο δεν περιλαμβάνει τα ίδια στοιχεία όπως ο ορισμός του βασανιστηρίου που γενικά εφαρμόζεται στο δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου.»³²⁴ Αυτό συμβαίνει, σύμφωνα με το Δικαστήριο, διότι ο ρόλος του κράτους είναι τελείως διαφορετικός

³¹⁹Prosecutor v. Kunarac, Judgement para. 816.

³²⁰Ibid.

³²¹Ibid.

³²²Ibid, para. 482.

³²³Βλ. The Oxford Companion to International Criminal Justice, Antonio Cassese ed., Oxford University Press, 2009, σελ. 538.

³²⁴Ibid, para. 496.

στα δύο πεδία. Το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου αναπτύχθηκε σε απάντηση των καταχρήσεων εναντίον των πολιτών από τα κράτη, τη στιγμή που το ανθρωπιστικό δίκαιο στοχεύει στην επιβολή περιορισμών στην τέλεση των εχθροπραξιών με σκοπό να μειώσει τις επιπτώσεις τους στον άμαχο πληθυσμό και στους άλλους.³²⁵ Και συνεχίζει λέγοντας ότι μία προσεκτική ανάγνωση των αρχών των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν αποκαλύπτει οποιαδήποτε πρόθεση περιορισμού της έννοιας του βασανιστηρίου σε πράξεις που διεπράχθησαν από δημόσιους λειτουργούς.³²⁶ Ακόμα και οι σχολιασμοί της ΔΕΕΣ, τους οποίους παραθέτει αυτολεξεί το δικαστήριο, «η πράξη του βασανιστηρίου είναι κατακριτέα, ανεξάρτητα από το δράστη, και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί υπό καμία συνθήκη».³²⁷ Έτσι, στην Kunarac κρίθηκε ότι η συμμετοχή δημόσιου λειτουργού ή άλλου προσώπου με θέση εξουσίας στην πράξη του βασανιστηρίου δεν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση ώστε το αδίκημα να χαρακτηριστεί ως βασανιστήριο, σύμφωνα με το εθιμικό διεθνές δίκαιο.³²⁸

Το Εφετείο στην υπόθεση Kunarac συμφώνησε με τα ευρήματα του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου. Ενώ έκρινε ότι ο ορισμός του βασανιστηρίου, όπως αποτυπώνεται στην Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, συμπεριλαμβανομένης της προϋπόθεσης του κρατικού λειτουργού, αντανάκλα εθιμικό διεθνές δίκαιο, κατέληξε ωστόσο στο συμπέρασμα ότι η προϋπόθεση της συμμετοχής κρατικού λειτουργού δεν αποτελεί προϋπόθεση υπό το εθιμικό διεθνές δίκαιο, αναφορικά με την ποινική ευθύνη ενός ιδιώτη εκτός του πλαισίου της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων.³²⁹

Στην υπόθεση Kvočka το Δικαστήριο συμφώνησε με την αντίστοιχη ανάλυση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Kunarac και διαπίστωσε ομοίως ότι η προϋπόθεση του κρατικού λειτουργού αναφορικά με το αδίκημα του βασανιστηρίου είναι ασυμβίβαστη με τη εφαρμογή της ατομικής ποινικής ευθύνης για τα διεθνή εγκλήματα που αποτυπώνονται στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το διεθνές ποινικό δίκαιο.³³⁰ Το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου δεσμεύει πρωταρχικά τα κράτη σε αντίθεση με το διεθνές ποινικό δίκαιο και το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, τα οποία επικεντρώνονται περισσότερο στην ατομική ποινική ευθύνη.

---

³²⁵Ibid, para. 466-496.

³²⁶Ibid, para. 478-481.

³²⁷Ibid, para. 490-492. Ο Σχολιασμός στο Άρθρο 4 του Δεύτερου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 αναφέρει ότι: «Οι πιο εκτεταμένη μορφή βασανιστηρίου ασκείται από κρατικούς λειτουργούς για τον σκοπό την απόκτησης ομολογιών...η πράξη του βασανιστηρίου είναι κατακριτέα έτσι κι αλλιώς, ανεξάρτητα από τον δράστη, και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί κάτω από οποιοδήποτε συνθήκες. Βλ. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977, Commentary, Part II: Humane Treatment, para. 4533.

³²⁸Να σημειωθεί ότι το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώθηκε και στην εφετειακή απόφαση στις παρ. 145-148.

³²⁹Prosecutor v. Kunarac, Kovac and Vukovic, Judgment of 12 June 2002, para. 148.

³³⁰Prosecutor v. Kvočka, Judgement, Case No. ICTY-IT-98-30-T, 2 Nov. 2001, para. 139.

Το ΔΠΔΓ επιβεβαιώνοντας στην υπόθεση Κνοčκα ότι ο βιασμός και η σεξουαλική βίας συνιστούν βασανιστήριο, ανέφερε ότι ο βιασμός και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας διεπράχθησαν μόνο εναντίον μη Σέρβων κρατουμένων στο στρατόπεδο, και ιδιαίτερα εναντίον των γυναικών, αποδίδοντας έτσι στα εγκλήματα αυτά το σκοπό της διάκρισης σε πολλαπλά επίπεδα.³³¹ Διαπίστωσε επίσης ότι ο Radić σκόπιμα βίασε και αποπειράθηκε να βιάσει και ότι οι πράξεις αυτές εκδηλώνουν την πρόθεσή του να προκαλέσει μεγάλο πόνο και οδύνη σε τέτοιο βαθμό ώστε οι πράξεις του να συνιστούν βασανιστήριο.³³² Το Δικαστήριο, ανακαλύπτοντας ότι οι κατηγορούμενοι προκάλεσαν με πρόθεση μεγάλο πόνο και οδύνη στις γυναίκες αυτές διαπράττοντας εναντίον τους πράξεις παρενόχλησης και εκτοξεύοντας απειλές βιασμού, συμπέρανε ότι οι πράξεις αυτές πληρούν τα απαιτούμενα κριτήρια ώστε να χαρακτηριστούν ως βασανιστήριο.³³³

Ενώπιον του ΔΠΔ στην υπόθεση Bemba εξετάστηκε για ακόμα μία φορά το ζήτημα του βιασμού ως βασανιστήριο, πάντα όμως σε σύνδεση με τις προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας. Στην απόφαση του Δικαστηρίου επί της επιβεβαίωσης του κατηγορητηρίου το Δικαστήριο ανέφερε:

«Ότι επίσης στο πλαίσιο των προσβολών κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας ο Εισαγγελέας παρουσίασε την ίδια συμπεριφορά, σχετιζόμενη κυρίως με πράξεις βιασμού, υπό διαφορετικούς νομικούς χαρακτηρισμούς, δηλαδή τα άρθρα 8(2)(γ) και 8(2)(ε)(vi) του Καταστατικού. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, τα περισσότερα από τα γεγονότα που παρουσίασε ο Εισαγγελέας κατά τη ακρόαση αντανakλούν την ουσία των συστατικών στοιχείων της βίας ή του εξαναγκασμού στο έγκλημα του βιασμού, χαρακτηρίζοντας την συμπεριφορά αυτή ως πράξη βιασμού. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, η ουσία της παραβίασης του νόμου που εφαρμόζεται σε αυτά τα περιστατικά συμπεριλαμβάνεται πλήρως στην κατηγορία του βιασμού.»³³⁴

και ως εκ τούτου,

στην συγκεκριμένη υπόθεση η κατηγορία της προσβολής κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας εμπεριέχεται πλήρως στην κατηγορία του

---

³³¹Ibid, para. 560.

³³² Ibid.

³³³ "The Trial Chamber take into consideration the extraordinary vulnerability of the victims and the fact that they were held imprisoned in a facility I which violence against detainees was the rule, not the exception. The detainees knew that Radić held a position of authority in the camp, that he could roam the camp at will, and order their presence before him at any time. The women also knew or suspected that other women were being raped or otherwise subjected to sexual violence in the camp. The fear was pervasive and the threat was always real that they could be subjected to sexual violence at the whim of Radić. Under these circumstances, the Trial Chamber finds that the threat of rape and other forms of sexual violence undoubtedly caused severe pain and suffering ... and thus, the elements of torture are also satisfied in relation these survivors". Ibid, para. 561.

³³⁴ Bemba Confirmation Decision, para. 310.

*βιασμού, που είναι ο πιο ορθός νομικός χαρακτηρισμός της συμπεριφοράς που παρουσιάστηκε.*³³⁵

Το Δικαστήριο αναφέρθηκε επίσης στο βασανιστήριο λαμβάνοντας υπόψη του

*ότι στην συγκεκριμένη υπόθεση, τα ιδιαίτερα υλικά χαρακτηριστικά της πράξης του βασανιστηρίου, δηλαδή ο μεγάλος πόνος και οδύνη και ο έλεγχος του δράστη επί ενός προσώπου, αποτελούν επίσης τα εγγενή ειδικά υλικά χαρακτηριστικά της πράξης του βιασμού.*³³⁶

Το Δικαστήριο κατέληξε ότι το βασανιστήριο (ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας) και οι προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας (ως έγκλημα πολέμου) υπάγονται πλήρως στον βιασμό (ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας),³³⁷ καθώς η πράξη αυτή απαιτεί, συγκρινόμενη με το βασανιστήριο, μόνο ένα επιπρόσθετο στοιχείο, την πράξη διείσδυσης,³³⁸ ενώ συγκρινόμενη με τις προσβολές, «αντικατοπτρίζει στην ουσία τα συστατικά στοιχεία της βίας ή του εξαναγκασμού».³³⁹ Έτσι, στην απόφαση αυτή αναγνωρίζεται ότι ο βιασμός περιέχει το βασανιστήριο και, πράγματι, συχνά συνιστά βασανιστήριο,³⁴⁰ δεχόμενη ότι ο βιασμός εξ ορισμού αγγίζει το επίπεδο εκείνο της σοβαρότητας, ώστε να αποτελεί βασανιστήριο.

ii. Η σεξουαλική βία ως υποδούλωση

Στην ρηξικέλευθη απόφαση Kunarac το ΔΠΔΓ εξέδωσε καταδικαστική απόφαση για τα εγκλήματα του βιασμού και της υποδούλωσης ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Η απόφαση αυτή για πρώτη φορά αναγορεύει τον βιασμό σε έγκλημα κατά της ανθρωπότητας στο ΔΠΔΓ ενώ για πρώτη επίσης φορά στα χρονικά της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης εξεδόθη καταδικαστική απόφαση για το έγκλημα της υποδούλωσης για την πράξη του βιασμού. Στην υπόθεση αυτή ο Kunarac και ο Κονακ κατηγορήθηκαν για υποδούλωση ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας στη βάση της εγκληματικής μεταχείρισης των γυναικών και των παιδιών και στη βάση των κατηγοριών της αναγκαστικής εργασίας.³⁴¹

---

³³⁵ Ibid., para. 312.

³³⁶ Ibid., para. 204.

³³⁷ Ibid., para. 205, 312.

³³⁸ Ibid., para. 204.

³³⁹ Ibid., para. 310.

³⁴⁰ Βλ. και Mactheld Boot and Christopher K. Hall, σε: Otto Trifftere (ed.), *Commentary on the Rome Statute*, Beck, Munich, 2008, Άρθρ. 7: “*criminal acts aimed at the physical and mental integrity of a person [...], more often than not, constitute torture*”.

³⁴¹ Id., paras. 11.1.-11.6. Σύμφωνα με το δικαστήριο “Men and women were separated, with many of the men detained in the former KP Dom Prison. The women were kept in various detention centres where they had to live in intolerably unhygienic conditions, where they were mistreated in many ways including, for many of them, being raped repeatedly. Serb soldiers or policemen would come to these detention centres, select one or more women take them out and rape them, Many women and girls, including 16 of the Prosecution witnesses, were raped in that way. Some of these women were taken out of these detentions centres to privately owned apartments and houses where they had to cook, clean and serve the residents, who were Serb soldiers. The were also subject to sexual assaults.” Prosecutor v. Kunarac, Judgement paras. 573-574.

Το Δικαστήριο προκειμένου να διευκρινίσει σε τι συνίσταται η υποδούλωση ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας με βάση το εθιμικό διεθνές δίκαιο και εν τη απουσία οποιουδήποτε ορισμού στο διεθνές δίκαιο, έλαβε υπόψη του διάφορες πηγές τόσο του δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, όσο και του ανθρωπιστικού δικαίου. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην Διεθνή Σύμβαση για τη Δουλεία, η οποία παρέχει στο άρθρο 1(1) τον πρώτο βασικό ορισμό της δουλείας ως «η κατάσταση ατόμου υποκειμένου εις τας περί δικαίου της ιδιοκτησίας αρχάς ή τινας εξ αυτών.

342

Στη βάση επομένως της έρευνας που διεξήχθη από το ΔΠΔΓ στις πηγές του διεθνούς δικαίου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η αντικειμενική υπόσταση της υποδούλωσης συνίσταται στην *άσκηση οποιασδήποτε ή όλων των εξουσιών που απορρέουν από το δικαίωμα της ιδιοκτησίας πάνω σε ένα πρόσωπο* ενώ η υποκειμενική υπόσταση από *την εκ προθέσεως άσκηση αυτών των εξουσιών*.³⁴³ Το Δικαστήριο επεσήμανε επίσης ότι οι παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν διακριβώνεται εάν έχει διαπραχθεί το έγκλημα της υποδούλωσης περιλαμβάνουν τον έλεγχο στις κινήσεις κάποιου, τον έλεγχο του φυσικού περιβάλλοντος, τον ψυχολογικό έλεγχο, τα μέτρα που έχουν παρθεί ώστε να αποφευχθεί η απόδραση, η βία, η απειλή της βίας ή ο εξαναγκασμός, η διάρκεια των πράξεων, η αντίληψη περί αποκλειστικότητας, η υποβολή σε σκληρή μεταχείριση και κατάχρηση, ο έλεγχος της σεξουαλικότητας και η αναγκαστική εργασία.³⁴⁴

Αναφορικά με τον Kunarac, ο οποίος είχε οδηγήσει με τη βία δύο κορίτσια σε ένα εγκαταλελειμμένο σπιτί στην περιοχή Trnovace (ανατολική Βοσνία), το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του τους ακόλουθους παράγοντες που σχετίζονται ιδιαίτερα με την θεμελίωση του εγκλήματος της υποδούλωσης: 1) τα κορίτσια βρίσκονταν υπό κράτηση για μία μεγάλη περίοδο έξι μηνών, 2) έπρεπε να εκτελέσουν οτιδήποτε για το οποίο διατάζονταν, όπως τις δουλειές του σπιτιού, 3) ο Kunarac απαιτούσε την αποκλειστικότητα σε ένα από τα κορίτσια απαγορεύοντας σε οποιονδήποτε στρατιώτη να την βιάσει, 4) τα κορίτσια βρίσκονταν στην άμεση διαθεσιμότητα του Kunarac καθώς και οποιουδήποτε άλλου άνδρα, 5) την τέλεση άλλων μορφών κακομεταχείρισης, όπως η άδεια σε στρατιώτη να βιάσει μία από τις κοπέλες με το αντίτιμο των 100 DEM, 5) το γεγονός ότι τα κορίτσια δεν ασκούσαν έλεγχο στις ζωές τους, ενώ 7) δεν ήταν ελεύθερα να πηγαίνουν όπου ήθελαν, αλλά ακόμα κι αν το αποφάσιζαν δεν είχαν πουθενά να καταφύγουν ή να κρυφτούν.³⁴⁵ Το Δικαστήριο πείστηκε ότι τα κορίτσια κρατούντο στο σπιτί ώστε να προσφέρουν υπηρεσίες σεξουαλικής φύσης τόσο στον Kunarac όσο και σε άλλους στρατιώτες, κάθε φορά που αυτοί επέστρεφαν στο σπιτί.³⁴⁶

³⁴²Σύμβασις περί Δουλείας, άρθρο 1 (1), Γενεύη 25 Σεπτεμβρίου 1926, UNTS 60, 253.

³⁴³Prosecutor v. Kunarac, Judgement paras. 540.

³⁴⁴Ibid, para. 543.

³⁴⁵Ibid, para. 738. 740-742.

³⁴⁶Ibid, para. 739.

Αλλά και στην περίπτωση του Κοναζ, το Δικαστήριο κατέληξε σε παρόμοια συμπεράσματα αναφορικά με την θεμελίωση του εγκλήματος της υποδούλωσης ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, όπου στην περίπτωση του κρατούσε έκλειστα δύο κορίτσια στο διαμέρισμά του για περίοδο άνω των τεσσάρων μηνών και δύο άλλα κορίτσια για μία εβδομάδα περίπου. Τα συμπεράσματα αυτά συνίσταντο στο ότι 1) δεν επιτρεπόταν στα κορίτσια να βγουν από το σπίτι χωρίς την συνοδεία ενός εκ των ανδρών, αλλά ακόμα κι αν το κατάφερναν δεν είχαν πουθενά να καταφύγουν. Είχαν επίσης επίγνωση του τεράστιου κινδύνου που θα διέρχονταν στην περίπτωση που θα εντοπιζόνταν, 2) ο Κονας πούλησε τρία από τα θύματα, 3) παρέδωσε δύο φορές τις κοπέλες σε άλλους στρατιώτες για περίοδο δύο εβδομάδων, οι οποίοι και διέπρατταν επαναλαμβανόμενους βιασμούς εις βάρος τους, 4) υπέστησαν κακομεταχείριση με τη μορφή ξυλοδαρμών, 5) ο κατηγορούμενος απαιτούσε την αποκλειστικότητα σε σχέση με ένα από τα θύματα, το οποίο και βίαζε σχεδόν καθημερινά, 6) οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης και η έλλειψη τροφής, 7) το γεγονός ότι έπρεπε να υπακούουν σε κάθε διαταγή και να κάνουν οτιδήποτε τους ζητείτο, όπως τις δουλειές του σπιτιού, το μαγείρεμα και το καθάρισμα.³⁴⁷

Αξιοσημείωτο πάντως είναι το γεγονός ότι το μέρος της απόφασης που ασχολείται με τα ευρήματα του Δικαστηρίου αναφορικά με την υποδούλωση δεν συνδέει πάντα τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας και την υποδούλωση, και όταν το κάνει, αναφέρεται στα εγκλήματα σεξουαλικής βίας ως κομμάτι μόνο των παραγόντων για τη θεμελίωση της υποδούλωσης³⁴⁸, ακόμα κι αν ο πρωταρχικός σκοπός αυτής ήταν ο βιασμός και όχι ο εξαναγκασμός σε οικιακές εργασίες.³⁴⁹ Το Δικαστήριο επέλεξε λοιπόν απλά να εφαρμόσει τον ορισμό της Σύμβασης για τη Δουλεία με ευρύτατο τρόπο³⁵⁰, τη στιγμή που η δουλεία, σύμφωνα με τον ανωτέρω ορισμό, σημαίνει την αναγκαστική εργασία που προέρχεται από το δικαίωμα στην ιδιοκτησία.³⁵¹

Για το λόγο, τα εγκλήματα τα οποία υπέστησαν οι γυναίκες θα έπρεπε να διωχθούν ως σεξουαλική δουλεία παρά ως υποδούλωση. Καθώς τα Καταστατικά των ΔΠΑΓ και ΔΠΑΡ δεν παρέχουν ρητά κάποια βάση για τη δίωξη της σεξουαλικής δουλείας και η τελευταία μπορεί να θεωρηθεί ως μορφή υποδούλωσης, το Δικαστήριο έπρεπε να καταφύγει στην υποδούλωση ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, λαμβάνοντας υπόψη όλους τους παράγοντες που σχετίζονται με την θεμελίωση της υποδούλωσης. Πράγματι, ο Κουνάρας και ο Κονας αντιμετώπισαν την κατηγορία

³⁴⁷Ibid, para. 749-752, 754, 756, 761, 780.

³⁴⁸Anne-Marie L.M. de Brouwer, *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, Intersentia 2005, σελ. 92

³⁴⁹Ibid.

³⁵⁰Βλ. Carmen Argibay, *Sexual Slavery and the "Comfort Women" of World War II*, 21 *Berkeley Journal of International Law* (2003), σελ. 384-385.

³⁵¹Βλ. Kelly D. Askin, *The Kunarac Case of Sexual Slavery: Rape and Enslavement as Crimes against Humanity*, σε: A. Klip and G. Sluiter (eds.), *Annotated Leading Cases of International Criminal Tribunals*, vol. VI, Intersentia, 2003, σελ. 812.

της υποδούλωσης ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας όχι μόνο λόγω της μεταχείρισης των γυναικών και των κοριτσιών αλλά και στη βάση της αναγκαστικής εργασίας. Ωστόσο, όταν οι αποδείξεις καταδεικνύουν σαφώς ότι ο κύριος σκοπός της υποδούλωσης των γυναικών ήταν ο βιασμός, η ορθή κατηγορία θα έπρεπε να ήταν η σεξουαλική δουλεία και όχι η υποδούλωση, τη στιγμή που στο Καταστατικό του ΔΠΔ και τα δύο εγκλήματα αναφέρονται ως διακριτά εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, και επομένως υπήρχε η σχετική δυνατότητα.³⁵²

Αξίζει να σημειωθεί ότι το Εφετείο προέβη σε κάποιες πολύ σημαντικές παρατηρήσεις, αναφορικά με την σχέση της υποδούλωσης και της συναίνεσης. Το Εφετείο επιβεβαίωσε κατ' αρχάς, σε απάντηση σχετικών ισχυρισμών από τους κατηγορουμένους, ότι ο ορισμός της υποδούλωσης, όπως αποδόθηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο δεν είναι υπερβολικά ευρύς και ότι σε κάθε περίπτωση αντανakλά εθιμικό διεθνές δίκαιο, όπως ίσχυε την στιγμή που τελέστηκαν τα εγκλήματα.³⁵³ Στη συνέχεια, το Εφετείο επιβεβαίωσε ότι για να χαρακτηριστεί μία συγκεκριμένη πράξη ως μορφή υποδούλωσης εξαρτάται από την παρουσία των παραγόντων ή των ενδείξεων της υποδούλωσης.³⁵⁴ Απέρριψε δε τους ισχυρισμούς των εφεσιβαλλόντων ότι η έλλειψη συναίνεσης ή η απουσία μίας ξεκάθαρης και συνεχούς έλλειψης συναίνεσης κατά τη διάρκεια της κράτησης, θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως ένδειξη της συναίνεσης. Επιβεβαίωσε επίσης ότι η διάρκεια και η συναίνεση δεν συνιστούν στοιχεία τους εγκλήματος της υποδούλωσης.³⁵⁵ Τελικά, συντάχθηκε με τα ευρήματα του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου ότι τα υποκειμενικά στοιχεία του εγκλήματος συνίσταται στην εκ προθέσεως άσκηση μιας εξουσίας που προσιδιάζει στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας.³⁵⁶

iii. Η σεξουαλική βία ως διωγμός

Αν και το έγκλημα του διωγμού δεν έχει οριστεί με σαφήνεια³⁵⁷, εντούτοις έχει εξεταστεί λεπτομερώς από το ΔΠΔΓ και ΔΠΔΡ³⁵⁸, οι τρεις βασικές προϋποθέσεις τέλεσής του, όπως προκύπτουν από τη νομολογία του ΔΠΔΓ είναι οι εξής: 1. Η πραγμάτωση μιας διακρίνουσας πράξης ή παράλειψης, 2. Η διάκριση να οφείλεται σε έναν από τους λόγους που απαριθμούνται στο Καταστατικό, δηλαδή φυλή, θρησκεία, ή πολιτική, 3. Η πρόθεση πρόκλησης με αποτέλεσμα την παραβίαση της

---

³⁵² Anne-Marie L.M. de Brouwer, *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, Intersentia 2005, σελ. 93.

³⁵³ *Prosecutor v. Kunarac et al.*, Appeals Chamber Judgment, Case No. ICTY- IT-96-23 και IT-96-23/1-A, 12 June 2002, para. 124.

³⁵⁴ *Ibid.*, para. 119.

³⁵⁵ *Ibid.*, para. 120-121.

³⁵⁶ *Ibid.*, para. 122.

³⁵⁷ Βλ. Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου: Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006, σελ. 222.

³⁵⁸ Βλ. Valerie Oosterveld, *The Definition of "Gender" in the Rome Statute of the International Criminal Court: A Step Forward or Back for International Criminal Justice?*, 18 *Harvard Human Rights Journal* (2005), σελ. 58-66.

απόλαυσης για ένα άτομο ενός βασικού ή θεμελιώδους δικαιώματός του.³⁵⁹ Το Καταστατικό του ΔΠΔ ορίζει τον διωγμό ως «την με πρόθεση και βαρείας μορφής στέρηση θεμελιωδών δικαιωμάτων σε αντίθεση προς το διεθνές δίκαιο εξ αιτίας της ταυτότητας της ομάδας ή κοινότητας.»³⁶⁰ Ο δε διωγμός απαγορεύεται κατά «οποιαδήποτε αναγνωρίσιμης ομάδας ή κοινότητας για λόγους πολιτικούς, φυλετικούς, εθνικούς, εθνοτικούς, πολιτιστικούς, θρησκευτικούς ή λόγους φύλου ... ή άλλους λόγους που αναγνωρίζονται παγκοσμίως ως ανεπίτρεπτοι κατά το διεθνές δίκαιο σε σχέση με οποιαδήποτε πράξη που αναφέρεται στην παρούσα παράγραφο ή οποιοδήποτε έγκλημα εντός της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου...»³⁶¹ Έτσι, στους λόγους διάκρισης της φυλής, θρησκείας ή πολιτικής, το Καταστατικό του ΔΠΔ προσθέτει τρεις ακόμα, ήτοι λόγους φύλου, πολιτιστικούς ή άλλους λόγους που αναγνωρίζονται ως ανεπίτρεπτοι κατά το διεθνές δίκαιο.³⁶²

Ενώ, λοιπόν, στο Καταστατικό του ΔΠΔ αναγνωρίζεται ότι ως λόγος διάκρισης για το έγκλημα του διωγμού μπορεί να είναι το φύλο, τα Καταστατικά του ΔΠΔΓ και ΔΠΔΡ δεν περιέχουν αντίστοιχη πρόβλεψη. Εντούτοις, κάποιες αποφάσεις των *ad hoc* δικαστηρίων αναγνωρίζουν ότι το φύλο αποτελεί στοιχείο της διακρίνουσας συμπεριφοράς για το έγκλημα του διωγμού. Το ΔΠΔΡ στην υπόθεση *Nahimana*, ασχολήθηκε με την σχέση μεταξύ της ταυτότητας του διωγμού για λόγους πολιτικούς ή φυλετικούς/εθνοτικούς.³⁶³ Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο ραδιοφωνικός σταθμός η *Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTLM)*, η εφημερίδα *Kangura* και το πολιτικό κόμμα *Coalition pour la Défense de la République (CDR)*, «ουσιαστικά ταύτισαν την πολιτική και εθνοτική ταυτότητα, ορίζοντας τον πολιτικό στόχο στη βάση της εθνότητας και των πολιτικών θέσεων που σχετίζονται με την εθνότητα.»³⁶⁴ Οι γυναίκες *Tutsi* περιγράφηκαν ως «θανάσιμες γυναίκες....αποπλανητικοί πράκτορες του εχθρού.»³⁶⁵ Αυτός ο χαρακτηρισμός των γυναικών *Tutsi* «έκανε την σεξουαλική επίθεση και την

³⁵⁹ *Prosecutor v. Krnojelac*, Case No. IT-97-25-T, Judgment, 15 Mar. 2002)para. 431; *Prosecutor v. Krnojelac*, Case No. IT-97-25-A, Judgment, 17 Sept. 2003, para. 185, *Prosecutor v. Kvočka*, Case No. IT-98-30/1-A, Judgment, 28 Feb. 2005 para. 320, *Prosecutor v. Vasiljević*, Case No. IT-98-32-A, Judgment, 25 Feb. 2004 para.113, *Prosecutor v. Blaskić*, Case No. IT-95-14-A, Judgment, 29 July 2004, para. 131, *Prosecutor v. Kordić*, Case No. IT-95-14/2-A, 17 Dec. 2004, Judgment, para. 101, *Prosecutor v. Deronjić*, Case No. IT-02-61-A, Judgment on Sentencing Appeal, 20 July 2005, para. 109. Το ΔΠΔΡ έχει ορίσει τα στοιχεία του διωγμού λίγο διαφορετικά και συγκεκριμένα ως εξής: “μεγάλη ή κατάφωρη άρνηση, για λόγους διάκρισης, ενός θεμελιώδους δικαιώματος, που αναγνωρίζεται από το εθιμικό ή συμβατικό δίκαιο, το οποίο αγγίζει το ίδιο επίπεδο βαρύτητας με άλλες πράξεις που τιμωρούνται στο Άρθρο 5 (εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας)”. *Prosecutor v. Nahimana*, Case No. ICTR-99-52-T, para. 1072, *Prosecutor v. Ruggiu*, Case No. ICTR-97-32-I, Judgment & Sentence, 1 June 2000, para. 21.

³⁶⁰ Άρθρο 7(2)(ζ) Καταστατικού ΔΠΔ.

³⁶¹ *Ibid.*, Άρθρο 7(1)(η).

³⁶² *Ibid.*, Βλ. επίσης Georg Witschel & Wiebke Rückert, Article 7(1)(h) – Crime Against Humanity of Persecution, σε: *THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: ELEMENTS OF CRIMES AND RULES OF PROCEDURE AND EVIDENCE* 94, 95 (Roy S. Lee ed., 2001), εξηγώντας ότι αυτό συνέβη ώστε το Καταστατικό του ΔΠΔ να είναι “ενημερωμένο” (“up-to-date”).

³⁶³ See *Nahimana*, Case No. ICTR-99-52-T, Judgment, 3 Dec. 2003, para. 1079.

³⁶⁴ *Ibid.*, para. 1071.

³⁶⁵ *Ibid.*, para. 1079.

δολοφονία των γυναικών Tutsi προβλέψιμη συνέπεια του ρόλου που τους αποδόθηκε»³⁶⁶ Στην περίπτωση αυτή, οι βιασμοί θεωρήθηκαν περιστασιακοί, σε αντίθεση με τα άλλα συστηματικά εγκλήματα που διεπράχθησαν, ωστόσο κρίθηκε ότι αποτέλεσαν προβλέψιμη συνέπεια του διωγμού που τελέστηκε ως μέρος της κοινής εγκληματικής επιχείρησης.³⁶⁷

Το ΔΠΑΓ διερεύνησε επίσης την διασύνδεση του φύλου με τον διωγμό για λόγους φυλετικούς και πολιτικούς.³⁶⁸ Στην υπόθεση Krstić το δικαστήριο έκρινε ότι οι πράξεις σεξουαλικής βίας μπορούν να συνιστούν το έγκλημα του διωγμού, όταν διαπράττονται με την απαιτούμενη πρόθεση διάκρισης για λόγους φυλετικούς, θρησκευτικούς ή πολιτικούς.³⁶⁹

Ομοίως, στην υπόθεση Kvočka, οι συμμετέχοντες στην κοινή εγκληματική επιχείρηση κρίθηκαν υπεύθυνοι για όλες τις προβλέψιμες συνέπειες των εγκληματικών πράξεων, συμπεριλαμβανομένων των βιασμών, ανεξάρτητα από το αν οι συμμετέχοντες γνώριζαν την διάπραξη των εγκλημάτων.³⁷⁰ Το ΔΠΑΓ βασιζόμενο στην απόφαση Tadić, όπου εκεί το δικαστήριο εξήγησε ότι η διακρίνουσα πράξη μπορεί να εξαχθεί από θετικά και αρνητικά κριτήρια, ³⁷¹ ένα πρόσωπο μπορεί να στοχοποιηθεί είτε επειδή είναι μέλος μίας ομάδας είτε επειδή δεν ανήκει στην συγκεκριμένη ομάδα, στην υπόθεση Kvočka, εφαρμόζοντας το αρνητικό κριτήριο, έκρινε ότι στην συγκεκριμένη υπόθεση οι λόγοι διάκρισης στηρίζονται στην μη συμμετοχή σε μία ομάδα, την ομάδα των Σέρβων. Το Δικαστήριο, αφού βασίστηκε στο σύνολο των αποδείξεων, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι φόντοι, οι βιασμοί, οι ξυλοδαρμοί και άλλες μορφές σωματικής και ψυχικής βίας διεπράχθησαν ως μέρος στρατηγικής και συστηματικά εναντίον των μη Σέρβων στο στρατόπεδο Omarska,³⁷² αναγνωρίζοντας σιωπηρώς ότι οι λόγοι διάκρισης μπορεί να εδράζονται ακόμα και στο φύλο. Το Δικαστήριο διαπίστωσε περαιτέρω οι σκόπιμα κατευθυνόμενες επιθέσεις αποκλειστικά εναντίον μη Σέρβων, συνιστά διάκριση στο πλαίσιο του εγκλήματος του διωγμού.³⁷³ Το Δικαστήριο αναγνώρισε επίσης ότι ο διωγμός μπορεί να λάβει πολλές μορφές και δεν περιορίζεται στην σωματική βία. Έτσι, σύμφωνα με το ΔΠΑΓ, όπως ακριβώς ο βιασμός και η αναγκαστική γυμνότητα αναγνωρίζονται ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή γενοκτονία, αν αποτελούν μέρος μίας επίθεσης που κατευθύνεται εναντίον άμαχου πληθυσμού ή αν χρησιμοποιούνται

---

³⁶⁶ Ibid.

³⁶⁷ Patricia Viseur Sellers, Individual(s') Liability for Collective Sexual Violence, σε: GENDER AND HUMAN RIGHTS, Karen Knop (ed.), 2004, η οποία παραπέμπει στην Krstić, Case No. IT-98-33-T, para. 617.

³⁶⁸ Βλ. Valerie Oosterveld, Gender, Persecution, and the International Criminal Court: Refugee Law's Relevance to the Crime Against Humanity of Gender-Based Persecution, 17 Duke Journal of Comparative and International Law (2006), σελ. 60.

³⁶⁹ Prosecutor v. Radislav Krstić, Judgment, Case No. ICTY- IT-98-33-T, 2 Aug. 2001, paras. 617-618.

³⁷⁰ Kvočka Trial Chamber Judgment, paras. 327.

³⁷¹ Tadić Trial Chamber Judgment, para. 652.

³⁷² Kvočka Trial Chamber Judgment, para. 197.

³⁷³ Ibid, para. 196

ως μέσο γενοκτονίας, η ταπεινωτική μεταχείριση που αποτελεί μέρος μίας διακρίνουσας επίθεσης εναντίον άμαχου πληθυσμού, μπορεί, σε συνδυασμό με άλλα εγκλήματα, ή σε εξαιρετικές περιπτώσεις μόνη της, να συνιστά διωγμό.³⁷⁴

Στην υπόθεση Tadić, αναφορικά με την «εκστρατεία τρόμου που περιελάμβανε δολοφονίες, βασανιστήρια, σεξουαλικές επιθέσεις και άλλες μορφές σωματικής ή ψυχολογικής κακοποίησης»³⁷⁵, το δικαστήριο έκρινε τον κατηγορούμενο ένοχο για το έγκλημα του διωγμού για την συμμετοχή του στην «εκστρατεία τρόμου».³⁷⁶ Αναφορικά με τις πράξεις διάκρισης ή δίωξης, το δικαστήριο σημείωσε ότι ένα μεγάλο μέρος της βίας που διεπράχθη εναντίον των μη Σέρβων υπαγορεύθηκε από θρησκευτικούς ή πολιτικούς λόγους.³⁷⁷ Να σημειωθεί ωστόσο, ότι παρόλο που η βία στρεφόταν κυρίως κατά των γυναικών, το δικαστήριο δεν θεμελίωσε το έγκλημα το διωγμού στη βάση του φύλου.

Χαρακτηριστικά το δικαστήριο εξέτασε τη μαρτυρία μίας επιζήσασας από σεξουαλική βία. Το δικαστήριο ανέφερε ότι ο Suada Ramić, μουσουλμάνα, κατέθεσε ότι βιάστηκε:

Μετά το βιασμό αιμορραγούσε τρομερά και πήγε στο νοσοκομείο όπου κάποιος γιατρός της είπε ότι ήταν περίπου τριών με τεσσάρων μηνών έγκυος και ότι έπρεπε να γίνει έκτρωση χωρίς αναισθησία καθώς δεν υπήρχε τέτοια.³⁷⁸ Όταν αυτός ο γιατρός ζήτησε τη βοήθεια ενός άλλου γιατρού, ο δεύτερος γιατρός άρχισε να βρίζει, λέγοντας ότι... όλοι οι Μουσουλμάνοι θα έπρεπε να αφανιστούν... Επέστρεψε τελικά στο διαμέρισμά της στο Prijedor όπου βιάστηκε για δεύτερη φορά από έναν Σέρβο πρώην συνάδελφο ο οποίος είχε έρθει να ψάξει το διαμέρισμά της. Την επόμενη μέρα μεταφέρθηκε στο αστυνομικό τμήμα του Prijedor... Οδηγήθηκε σε ένα κελί το οποίο είχε καλυφθεί με αίμα και αφού βιάστηκε και κακοποιήθηκε ξανά, μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο Keraterm... Αργότερα μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο Omarska... Καλούσαν τις γυναίκες το βράδυ έξω και τις βίαζαν. Σε πέντε διαφορετικές περιπτώσεις την φώναζαν έξω από το δωμάτιό της και την βίασαν, Ως αποτέλεσμα των βιασμών είχε συνεχόμενα και ανεπανόρθωτα τραύματα.³⁷⁹

³⁷⁴ Ibid, paras. 190, 752, 755, 758, 761, 764 (Nov. 2, 2001). Στην εφετειακή δίκη του δικαστήριο ανέτρεψε την ενοχή του Kvočka για το έγκλημα του διωγμού μέσω των βιασμών και της σεξουαλικής επίθεσης. Το Εφετείο έκρινε το Δικαστήριο του πρώτου βαθμού έκανε λάθος στην αναφορά του ότι οι βιασμοί και οι σεξουαλικές επιθέσεις διεπράχθησαν στην Omarska την περίοδο που ο κατηγορούμενος εργαζόταν εκεί. Prosecutor v. Kvočka, Case No. ICTY-IT-98-30/1-A, Judgment, Feb. 28, 2005, para. 334. Βλ. επίσης την υπόθεση Prosecutor v. Brđjanin, Case No. ICTY-IT-99-36-T, Judgment, Sept. 1, 2004, para. 1008, όπου το δικαστήριο έκρινε ότι η πράξη του βιασμού είναι επαρκούς βαρύτητας ώστε να συνιστά διωγμό.

³⁷⁵ Ibid, para. 377.

³⁷⁶ βλ. Prosecutor v. Tadić, Opinion and Judgement, Case No. ICRY- IT-94-1-T, May 7, 1997, para 27.

³⁷⁷ Ibid, para. 467, 469.

³⁷⁸ Ibid, para. 427.

³⁷⁹ Ibid, para. 470.

Το δικαστήριο σημείωσε ότι η μεταχείριση της συγκεκριμένης γυναίκας καθώς και πολλών άλλων γυναικών δεν ήταν η μοναδική. Το δικαστήριο υπογράμμισε ότι η πολιτική τρομοκράτησης των μη Σέρβων αμάχων για λόγους διάκρισης είναι προφανής ενώ είναι προφανής και η εφαρμογή της με τρόπο ευρύ ή συστηματικό. Πρόσθεσε επίσης ότι τα γεγονότα που περιεγράφησαν στην παρ. 4 του κατηγορητηρίου δεν ήταν άσχετα με την ένοπλη σύρραξη, τα οποία όμως συνέβησαν μέσα σε αυτό το πλαίσιο των διακρίσεων.³⁸⁰

Το δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο κατηγορούμενος διέπραξε πέραν πάσης αμφιβολίας τις πράξεις που περιγράφονται στην παρ. 4 του κατηγορητηρίου. Γνώριζε την πολιτική διάκρισης εναντίον των μη Σέρβων και έδρασε για λόγους θρησκευτικούς και πολιτικούς. Παρόλο που δεν αποδείχθηκε ότι ο Tadić είχε διαπράξει ο ίδιος σεξουαλική βία, το δικαστήριο τον έκρινε υπεύθυνο για τη συμμετοχή του στην γενικευμένη εκστρατεία τρομοκράτησης, η οποία όμως εκδηλώθηκε με δολοφονίες, βιασμούς, βασανιστήρια και άλλες μορφές βίας.

Έτσι, δεδομένου ότι αποδείχτηκε ότι ο Tadić είχε συμμετάσχει στην αρπαγή και φυλάκιση ανθρώπων στα στρατόπεδα, ότι η μεταχείριση των σερβικών δυνάμεων προς τους Μουσουλμάνους και Κροάτες ήταν βίαιη, ότι γνώριζε τη πολιτική της εγκληματικής διάκρισης και δίωξης των μη Σέρβων και ότι αναφορικά με τον σεξουαλικό ακρωτηριασμό του Harambasić ήταν ποινικά υπεύθυνος, κρίθηκε ένοχος για το έγκλημα του διωγμού.³⁸¹

Στην υπόθεση Kupreskić παρόλο που το ΔΠΔΓ δεν ασχολήθηκε με το ζήτημα του φύλου, εντούτοις προέβη σε μία ευρεία ερμηνεία αναφορικά με το έγκλημα του διωγμού, που ευνοεί την ένταξη του φύλου ως βάση διάκρισης. Στην υπόθεση Kupreskić το Δικαστήριο όρισε το έγκλημα του διωγμού ως μία μεγάλη ή παράφορη άρνηση, βασισμένη σε λόγους διάκρισης, ενός θεμελιώδους δικαιώματος, που αναγνωρίζει το διεθνές εθιμικό δίκαιο, που να αγγίζει το επίπεδο της σοβαρότητας όπως τα υπόλοιπα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.³⁸² Στη συνέχεια, λαμβάνοντας υπόψη την πρόβλεψη στο Καταστατικό του ΔΠΔ, ότι το έγκλημα της δίωξης πρέπει να συνδέεται με άλλα εγκλήματα προβλεπόμενα στο Καταστατικό, έκρινε ότι η προϋπόθεση αυτή δεν είναι σύμφωνη με το εθιμικό διεθνές δίκαιο και δήλωσε ότι δεν μπορεί να δεχτεί ότι ο διωγμός πρέπει να συνδέεται με εγκλήματα που βρίσκονται οπουδήποτε αλλού στο Καταστατικό (του ΔΠΔΓ).³⁸³ Από πρακτικής δε άποψης, είναι αλήθεια ότι το έγκλημα του διωγμού διαπράττεται συνήθως μέσω ποικίλων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή του διεθνούς ποινικού δικαίου,

---

³⁸⁰Ibid, para. 472.

³⁸¹Ibid, para. 726.

³⁸² Prosecutor v. Kupreskić Judgment, Case No. ICTY-IT-95-16-T, 14 Jan. 2000, para. 621.

³⁸³ Kupreskić Trial Chamber Judgment, paras. 580-581.

συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής βίας και άλλες μορφές δίωξης σχετικές με το φύλο.

Για ακόμα μία φορά στην υπόθεση Νικολιέ,³⁸⁴ σύμφωνα με το ΔΠΔΓ, οι πράξεις φόνου, βασανιστηρίου καθώς και η συμμετοχή στους βιασμούς διεπράχθησαν με την πρόθεση διάκρισης και ο κατηγορούμενος κρίθηκε ένοχος για το έγκλημα του διωγμού που συνίστατο στις εξής πράξεις: σεξουαλική βία, υποβολή σε απάνθρωπες συνθήκες, δημιουργία και διατήρηση του κλίματος φόβου, συνδρομή και υποκίνηση βιασμών.³⁸⁵ Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο Νικολιέ έκανε κατάχρηση της θέσης εξουσίας του ειδικά αναφορικά με μία γυναίκα κρατούμενη στο στρατόπεδο Sušica. Παραχωρούσε συστηματικά γυναίκες όλων των ηλικιών σε άλλους άνδρες γνωρίζοντας ότι αυτοί θα τις εκμεταλλευτούν σεξουαλικά και θα τις βιάσουν.

Το ΔΠΔΓ εξέδωσε μία σειρά άλλων αποφάσεων που αφορούν την σύνδεση της σεξουαλικής βίας, αυτή τη φορά εναντίον ανδρών, και του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας του διωγμού.³⁸⁶ Στην υπόθεση Krajisnik ενώπιον του ΔΠΔΓ, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι Μουσουλμάνοι και Κροάτες άνδρες κρατούμενοι αναγκάστηκαν επανειλημμένα «να εμπλακούν σε εξευτελιστικές σεξουαλικές πράξεις μεταξύ τους, με την παρουσία και άλλων κρατουμένων».³⁸⁷ Οι πράξεις αυτές κρίθηκε από το Δικαστήριο ότι συνιστούν απάνθρωπη μεταχείριση και εμπίπτουν στο πεδίο του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας του διωγμού.³⁸⁸ Στην υπόθεση Simić, ο πρωκτικός βιασμός ενός άνδρα με αστυνομικό γκλομπ, καθώς και η εξαναγκαστική στοματική συνουσία ανάμεσα σε δυο άνδρες κρατούμενους καθώς και ανάμεσα σε κρατούμενο και έναν από τους δράστες κρίθηκαν από το ΔΠΔΓ ότι συνιστούν «σεξουαλικές επιθέσεις» που αποτελούν βασανιστήριο, ενώ εμπίπτουν και στο έγκλημα του διωγμού.³⁸⁹

Στην υπόθεση Stakić ο κατηγορούμενος κρίθηκε ένοχος για το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας του διωγμού, καθώς οι σεξουαλικές παραβιάσεις που τέλεσε χαρακτηρίστηκαν ως σεξουαλικές επιθέσεις κατά ανδρών κρατουμένων.³⁹⁰ Αντίστοιχα, στην υπόθεση Todorović, τα χτυπήματα στα γεννητικά όργανα καθώς και η διαταγή σε έναν κρατούμενο να δαγκώσει το πέος ενός άλλου κρατουμένου

---

³⁸⁴ Prosecutor v. Nikolić, Judgment, Case No. ICTY-IT-94-2-S, 18 December 2003.

³⁸⁵ Ibid, paras. 115-119.

³⁸⁶ Βλ. γενικά Valerie Oosterveld, Sexual Violence Directed Against Men and Boys in Armed Conflict or Mass Atrocity: Addressing a Gendered Harm in International Criminal Tribunals, 10 Journal of International Law and International Relations (2014), σελ. 107-128.

³⁸⁷ Prosecutor v Momčilo Krajisnik, Case No. ICTY-IT-00-39-T, Trial Judgment, 27 Sept. 2006, paras. 304, 800.

³⁸⁸ Ibid., paras. 745, 1126.

³⁸⁹ Prosecutor v. Blagoje Simić, Case No. ICTY-IT-95-9-T, Trial Judgment, paras. 728, 772.

³⁹⁰ Prosecutor v Milomir Stakić, Case No. ICTY-IT-97-24-T, Trial Judgment, 31 July 2003, paras. 228, 236, 241, 617.

θεωρήθηκαν από το ΔΠΔΓ ότι αποτελούν σεξουαλικές πράξεις που συνιστούν το έγκλημα του διωγμού.³⁹¹

Στην υπόθεση Stanišić και Župljanin, το ΔΠΔΓ έλαβε υπόψη του την σεξουαλική βία εναντίον Μουσουλμάνων ανδρών, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής ταπείνωσης, της αναγκαστικής γυμνότητας, του εξαναγκαστικού βιασμού και άλλων σεξουαλικών πράξεων μεταξύ πατέρα και γιου και μεταξύ ξαδέλφων, καθώς και τον ακρωτηριασμό του πέους. Βάσει των πράξεων αυτών έκρινε ότι οι κατηγορούμενοι διέπραξαν βασανιστήριο (ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και ως έγκλημα πολέμου), σκληρή μεταχείριση (ως έγκλημα πολέμου) και απάνθρωπη μεταχείριση (ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας) καθώς και το έγκλημα του διωγμού.³⁹²

Συμπερασματικά, το ΔΠΔΓ και ΔΠΔΡ παρέχουν μία κατεύθυνση στο ΔΠΔ αναφορικά με το διωγμό στη βάση του φύλου. Παρόλο που κανένα από τα ad hoc δικαστήρια δεν αναλύουν ειδικότερα τον διακριτό λόγο του φύλου στον διωγμό, εντούτοις απεικονίζουν μια σειρά από σημαντικά ζητήματα, όπως την διασύνδεση του φύλου με την φυλετική, θρησκευτική και πολιτική ταυτότητα. Απομένει να καταδειχθεί, πώς το ΔΠΔ θα αξιοποιήσει τη νομολογία των ad hoc δικαστηρίων σε σχέση με το φύλο ως λόγο διάκρισης για το έγκλημα του διωγμού, μιας και ρητά γίνεται λόγος σε αυτό στο Καταστατικό του.

iv. Οι αναγκαστικοί γάμοι ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας

Η σύρραξη στη Σιέρρα Λεόνε χαρακτηρίστηκε από την αδιάκριτη βία και από τις δύο πλευρές, όχι μόνο μεταξύ των μαχητών, αλλά και εναντίον των αμάχων. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, οι καταναγκαστικοί γάμοι ήταν σύνηθες φαινόμενο, στο βαθμό που η ιδέα των γυναικών που «αποκτώνταν ως σύζυγοι» να είναι ευρέως γνωστή και διαδεδομένη.³⁹³ Οι γυναίκες και τα κορίτσια που αιχμαλωτιζόνταν και απαγάγονταν κατά τη διάρκεια της σύρραξης επιλέγονταν ως «σύζυγοι» των ανδρών πολεμιστών, ιδιαίτερα αυτών που πολεμούσαν με τον RUF και τον AFRC.³⁹⁴ Στους λεγόμενους «bush marriages», οι γυναίκες θεωρούνταν ως σύζυγοι των πολεμιστών, οι οποίοι τις «επέλεγαν» και τις ανάγκαζαν να συμπεριφέρονται με τον τρόπο που ο «σύζυγος» επιθυμούσε.³⁹⁵ Οι

³⁹¹ Prosecutor v. Stevan Todorovic, Case No. ICTY-IT-95-9/1-S, Sentencing Judgment, 31 July 2001, para. 38.

³⁹² Prosecutor v. Mico Stanišić and Stojan Župljanin, Case No. IT-008-91-T, Trial Judgment, 27 March 2013, paras. 1221, 1235, 1246, 1248-1250, 1560, 1685, 1687-1690.

³⁹³ RUF Trial (Special Court for Sierra Leone, Trial Chamber I, Case No SCSL-04-15-T, 2 March 2009, para. 1295.

³⁹⁴ Cecily Rose, Troubled Indictments at the Special Court for Sierra Leone: The Pleading of Joint Criminal Enterprise and Sex-Based Crimes, 7 Journal of International Criminal Justice (2009), σελ. 367.

³⁹⁵ Karine Bélair, Unearthing the Customary Law Foundations of “Forced Marriages” during Sierra Leone’s Civil War: The Possible Impact of International Criminal Law on Customary Marriage and Women’s Rights in Post-Conflict Sierra Leone, 15 Columbia Journal of Gender and Law (2006), σελ. 551, 552.

“bush wives” αναγκάζονταν να μαγειρεύουν και να καθαρίζουν για τους άνδρες πολεμιστές ενώ υποβάλλονταν σε συχνή σεξουαλική βία, βιασμούς και αναγκαστικές εγκυμοσύνες. Τα κορίτσια-πολεμιστές αναγκάζονταν επίσης να εκπληρώνουν τις οικιακές και σεξουαλικές “υποχρεώσεις” τους, μαζί με τις υποχρεώσεις τους ως πολεμιστές καθώς υποβάλλονταν σε βία από τους άνδρες στρατιώτες καθόλη της διάρκεια της σύρραξης.³⁹⁶

Προς την κατεύθυνση της δίωξης και τιμωρίας των εγκλημάτων αυτών το Καταστατικό του Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρα Λεόνε έδωσε στους εισαγγελείς μία τεράστια δυνατότητα να αντιμετωπίσουν τη βία κατά των γυναικών, καθώς δεν κάλυπτε μόνο τον βιασμό, αλλά και την σεξουαλική δουλεία, την αναγκαστική πορνεία, την αναγκαστική εγκυμοσύνη και “κάθε άλλη μορφή σεξουαλικής βίας”.³⁹⁷ Ειδικότερα, οι υποθέσεις *Prosecutor v Brima* (“AFRC Trial”),³⁹⁸ *Prosecutor v Sesay* (“RUF Trial”),³⁹⁹ *Brima v Prosecutor* (“AFRC Appeal”)⁴⁰⁰ και η σχετικά πρόσφατη απόφαση εναντίον του Charles Taylor στην υπόθεση *Prosecutor v Taylor* (“Charles Taylor Trial”)⁴⁰¹ αποδεικνύονται ως εξαιρετικής σημασίας στη δίωξη και τιμωρία των καταναγκαστικών γάμων, ως διακριτό από τα υπόλοιπα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

Στην υπόθεση AFRC το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρα Λεόνε ξεκίνησε την απόφαση προσπαθώντας να εντάξει τους καταναγκαστικούς γάμους ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, στην κατηγορία των «άλλων απάνθρωπων πράξεων». Το δικαστήριο τόνισε ότι από τη στιγμή που η κατηγορία “άλλες απάνθρωπες πράξεις” αποσκοπεί στο να καλύψει όλα εκείνα τα εγκλήματα που δεν απαριθμούνται ειδικότερα ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, για να μπορέσει ο καταναγκαστικός γάμος να προσαχθεί ως «άλλη απάνθρωπη πράξη» - και επομένως να δημιουργηθεί ουσιαστικά ένα νέο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας - πρέπει να μην καλύπτεται από κάποιο άλλο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας που αναφέρεται ειδικότερα στο άρθρο 2 του Καταστατικού.⁴⁰²

Ενώ η μεγάλη οδύνη που υπέστησαν οι γυναίκες που επιλέχθηκαν ως “σύζυγοι” και οι επιμέρους πράξεις των καταναγκαστικών γάμων αναγνωρίστηκαν από το δικαστήριο ότι αποτελούν εγκλήματα σύμφωνα με το εθιμικό διεθνές δίκαιο,⁴⁰³ οι εισαγγελείς έπρεπε να αποδείξουν στο δικαστήριο ότι ο καταναγκαστικός γάμος περιέχει κάτι διαφορετικό έτσι, ώστε να δικαιολογηθεί η δημιουργία μιας νέας κατηγορίας εγκλήματος.⁴⁰⁴ Ωστόσο, το δικαστήριο έκρινε ότι η Εισαγγελία δεν

³⁹⁶ Chris Coulter, *Bush Wives and Girl Soldiers: Women’s Lives through War and Peace in Sierra Leone*, Cornell University Press, 2009, σελ. 126.

³⁹⁷ Άρθρα 2(e) και 3(g) του Καταστατικού του Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρα Λεόνε.

³⁹⁸ AFRC Trial, Case No SCSL-04-16-T, Judgment, 20 June 2007.

³⁹⁹ RUF Trial.

⁴⁰⁰ AFRC Appeal, Case No SCSL-2004-16-A, Appeals Judgment, 22 February 2008.

⁴⁰¹ ‘Charles Taylor Trial, Case No SCSL-03-01-T, Judgment, 18 May 2012.

⁴⁰² AFRC Trial Judgment, para. 703.

⁴⁰³ Ibid., para. 224-239.

⁴⁰⁴ Ibid., para. 703.

κατάφερε να παράσχει στοιχεία ως απόδειξη για τον καταναγκαστικό γάμο, που δεν περιέχονταν ήδη στο υπάρχον έγκλημα της σεξουαλικής δουλείας, το οποίο απαριθμείται στο Άρθρο 2(g) του Καταστατικού.⁴⁰⁵

Το Δικαστήριο βασίστηκε στα στοιχεία του εγκλήματος της σεξουαλικής δουλείας όπως σκιαγραφήθηκαν από τα Στοιχεία των Εγκλημάτων του Καταστατικού της Ρώμης για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο:⁴⁰⁶ i) ο δράστης άσκησε οποιαδήποτε ή όλες τις εξουσίες που προσιδιάζουν στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα, όπως πληρώνοντας, πουλώντας, δανείζοντας ή ανταλλάσσοντας αυτό το πρόσωπο ή τα πρόσωπα, ή υποβάλλοντάς τα σε όμοια στέρηση της ελευθερίας τους, ii) ο δράστης ανάγκασε αυτό το πρόσωπο ή πρόσωπα να εμπλακούν σε μία ή περισσότερες πράξεις σεξουαλικής φύσης, iii) ο δράστης διέπραξε την εν λόγω συμπεριφορά έχοντας την πρόθεση να διαπράξει την πράξη σεξουαλικής δουλείας ή με την εύλογη γνώση ότι ήταν πιθανό να συμβεί.

Η απόφαση του εφετείου άσκησε κριτική στην πλειοψηφούσα γνώμη για σύγχυση της σεξουαλικής δουλείας και του καταναγκαστικού γάμου και τόνισε τις μη σεξουαλικές πτυχές του τελευταίου, όπως την αναγκαστική εργασία και την αναγκαστική μετανάστευση.⁴⁰⁷ Το εφετείο, στηριζόμενο στα επιχειρήματα της δικαστή Doherty στην μειοψηφούσα γνώμη, κατέληξε στο ότι «κανένα δικαστήριο δεν θα μπορούσε να βρει λογικό ότι η αναγκαστικός γάμος περιέχεται στο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας της δουλείας.»⁴⁰⁸

Το εφετείο έκανε τη διάκριση μεταξύ των αναγκαστικών γάμων και της σεξουαλικής δουλείας⁴⁰⁹ στη βάση του ότι, ενώ οι αναγκαστικοί γάμοι μπορεί αδιαμφισβήτητα να περιέχουν την μη συναινετική σεξουαλική επαφή και την στέρηση της ελευθερίας – τα οποία αποτελούν στοιχεία της σεξουαλικής δουλείας – περιέχουν ωστόσο και κάποια επιπρόσθετα στοιχεία: την αναγκαστική ένωση συζύγων που έχει ως αποτέλεσμα την μεγάλη σωματική και ψυχική οδύνη και την σχέση της αποκλειστικότητας μεταξύ του «ζευγαριού», με δυνητικές πειθαρχικές επιπτώσεις από την παραβίαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ένωση αυτή.⁴¹⁰ Αυτό σημαίνει ότι οι αναγκαστικοί γάμοι, σε αντίθεση με την σεξουαλική δουλεία, δεν αποτελούν κατά κύριο λόγο σεξουαλικό έγκλημα.⁴¹¹ Καταλήγοντας,

---

⁴⁰⁵ Σύμφωνα με το δικαστήριο “*Forced [m]arriage is in fact what we would like to classify, as a ‘kindred offence’ to those that exist in the consolidated indictment [ie rape, sexual slavery and other forms of sexual violence] in the view of the commonality of the ingredients needed to prove offences of this nature.*”, Decision on Prosecution Request for Leave to Amend the Indictment, Special Court for Sierra Leone, Trial Chamber I, Case No. 04-16-PT, 6 May 2004, para. 52.

⁴⁰⁶ AFRC Trial Judgment, para. 708 όπου παραπέμπει στο Άρθρο 7(1)(ζ)(2) Κατ. ΔΠΔ, Elements of Crimes.

⁴⁰⁷ AFRC Appeal, Special Court for Sierra Leone, Appeals Chamber, Case No SCSL-2004-16-A, 22 February 2008, para. 195.

⁴⁰⁸ Ibid.

⁴⁰⁹ Βλ. Neha Jain, Forced Marriage as a Crime against Humanity: Problems of Definition and Prosecution, 6 Journal of International Criminal Justice (2008), σελ. 1023.

⁴¹⁰ Ibid.

⁴¹¹ Ibid.

το εφετείο ανέφερε ότι στο πλαίσιο της σύρραξης της Σιέρρα Λεόνε, ο αναγκαστικός γάμος περιγράφει μια κατάσταση στην οποία ο δράστης με τα λόγια του και την συμπεριφορά του ή του προσώπου για το οποίο είναι υπεύθυνος, υποχρεώνει ένα πρόσωπο με βία, απειλή βίας ή εξαναγκασμό να παράσχει υπηρεσίες συζύγου, με αποτέλεσμα να υφίσταται μεγάλη οδύνη ή σωματική, διανοητική ή ψυχολογική βλάβη στο θύμα.⁴¹²

Έτσι, σύμφωνα με το Εφετείο, ο αναγκαστικός γάμος είναι απάνθρωπη πράξη καθώς προκαλεί μεγάλη οδύνη και βλάβη και ακριβώς αυτός ο χαρακτηρισμός αντανακλά επαρκώς την φύση του εγκλήματος.⁴¹³ Έκρινε επίσης ότι οι αναγκαστικοί γάμοι αποτελούν αδιαμφισβήτητα τόσο σοβαρό έγκλημα όσο τα απαριθμούμενα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, όπως η υποδούλωση, ο βιασμός και το βασανιστήριο.⁴¹⁴

Στην υπόθεση RUF το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε εξέτασε κατηγορίες για μία σειρά εγκλημάτων κατά των γυναικών. Στους κατηγορουμένους απαγγέλθηκαν κατηγορίες για βιασμό ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, σεξουαλική δουλεία ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας των άλλων απάνθρωπων πράξεων καθώς και παραβιάσεις κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας ως παραβίαση του Κοινού Άρθρου 3 των ΣΓ'49. Παρόλο που η σεξουαλική δουλεία περιελήφθη στις κατηγορίες ως ξεχωριστό έγκλημα, το Δικαστήριο τόνισε ότι οι αναγκαστικοί γάμοι περιλαμβάνουν περιπτώσεις που θα μπορούσαν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της σεξουαλικής δουλείας.⁴¹⁵ Ο αναγκαστικός γάμος περιέχει παρόμοια στέρηση της ελευθερίας και περιλαμβάνει πράξεις, όπως για παράδειγμα την αναγκαστική πρόσληψη ναρκωτικών με σκοπό την άσκηση ελέγχου, οι οποίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν και ως μορφή υποδούλωσης.⁴¹⁶ Το Δικαστήριο συνέδεσε επίσης τον αναγκαστικό γάμο και την σεξουαλική δουλεία με την ξεχωριστή κατηγορία της τρομοκρατίας.⁴¹⁷ Η σημασία όμως της απόφασης αυτής έγκειται στο ότι το δικαστήριο ξεκαθάρισε ότι η διαφορά μεταξύ του εγκλήματος του αναγκαστικού γάμου και των άλλων σχετικών εγκλημάτων είναι η έννοια της “συζύγου” που ενυπάρχει στο πρώτο και η αποκλειστικότητα στην εξαναγκαστική σχέση που επιφέρει ο χαρακτηρισμός αυτός.⁴¹⁸

Αναφορικά με τη δίκη του πρώην Προέδρου της Λιβερίας Charles Taylor, οι κατηγορίες αφορούσαν εξίσου την βία κατά των γυναικών κατά τη διάρκεια της σύρραξης.⁴¹⁹ Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι βιασμοί των κοριτσιών και

---

⁴¹² Ibid.

⁴¹³ Ibid., paras. 197-203.

⁴¹⁴ Ibid., para. 200-201.

⁴¹⁵ RUF Trial, para. 1464.

⁴¹⁶ Ibid., para. 158.

⁴¹⁷ Ibid., para. 1352.

⁴¹⁸ Ibid., para. 1466

⁴¹⁹ Charles Taylor Trial, para. 124.

γυναικών κατά τη διάρκεια της σύρραξης ήταν συστηματικοί και ότι διεπράχθησαν και από τις δυνάμεις της Λιβερίας, ενώ ο εισαγγελέας κατάφερε να αποδείξει ότι ο RUF, ο AFRC και οι στρατιώτες της Λιβερίας διέπραξαν εκτεταμένες πράξεις σεξουαλικής δουλείας εναντίον αμάχων γυναικών και κοριτσιών. Ο Taylor κρίθηκε ένοχος σύμφωνα με το άρθρο 6(1) του Καταστατικού του Εδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρρα Λεόνε για υποκίνηση και ενθάρρυνση αυτών των πράξεων.⁴²⁰

Παρόλο που ο Taylor δεν κατηγορήθηκε για αναγκαστικούς γάμους, το ζήτημα της κατηγοριοποίησης του εγκλήματος αυτού ανέκυψε για ακόμα μία φορά.⁴²¹ Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο αναγκαστικός γάμος αποτελεί σοβαρή επίθεση κατά της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, εμπίπτοντας στο πεδίο εφαρμογής των παραβιάσεων κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας.⁴²² Παρόλο που αναγνώρισε ότι ο αναγκαστικός γάμος αντιπροσωπεύει ένα έγκλημα όπου συνυπάρχουν τα σεξουαλικά και τα μη σεξουαλικά στοιχεία, η ειδικότερη βλάβη που προκαλείται από την σύνδεση των θυμάτων με την έννοια της «συζύγου» παραγνωρίστηκε.⁴²³ Το Δικαστήριο αφού διαχώρισε τους εν λόγω γάμους από τους κοινούς, έκρινε ότι ο αναγκαστικός γάμος πρέπει να θεωρηθεί ως «συζυγική μορφή υποδούλωσης».⁴²⁴

Στην υπόθεση Katanga ενώπιον του ΔΠΔ τέθηκε πάλι το ζήτημα της διάκρισης μεταξύ της σεξουαλικής δουλείας και των αναγκαστικών γάμων ως διακριτά εγκλήματα. Στην υπόθεση αυτή η σεξουαλική δουλεία διώχθηκε αυτή τη φορά ως έγκλημα πολέμου και τα στοιχεία της ορίστηκαν από το ΔΠΔ ως εξής: «Για το έγκλημα πολέμου της σεξουαλικής δουλείας σύμφωνα με το άρθρο 8(2)(β)(xxii)-2 των Στοιχείων των Εγκλημάτων, ο δράστης πρέπει i) να ασκήσει οποιαδήποτε ή όλες τις εξουσίες που προσδιάζουν στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας πάνω σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα, πληρώνοντας, πουλώντας, δανείζοντας ή ανταλλάσσοντας αυτό το πρόσωπο ή τα πρόσωπα, ή υποβάλλοντας αυτά σε όμοια στέρηση της ελευθερίας, και ii) ο δράστης να αναγκάσει αυτό το πρόσωπο ή πρόσωπα να εμπλακούν σε μία ή περισσότερες πράξεις σεξουαλικής φύσης. Τα περιστατικά που αναφέρθηκαν στο πρώτο στοιχείο δεν αποτελούν εξαντλητική λίστα.»⁴²⁵

Ο ορισμός της σεξουαλικής δουλείας που υιοθετήθηκε από το Προδικαστικό Τμήμα του ΔΠΔ στην υπόθεση Katanga, φαίνεται όμως ότι ταιριάζει στις συνθήκες των αναγκαστικών γάμων, ή των λεγόμενων «bush marriages», όπως αποτυπώθηκαν στις εφετειακές δίκες του Εδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρρα Λεόνε στις υποθέσεις AFRC και RUF. Πράγματι, τα πραγματικά περιστατικά της σεξουαλικής

---

⁴²⁰ Ibid., para. 143.

⁴²¹ Ibid., paras. 422-430.

⁴²² Charles Taylor Trial, para. 432.

⁴²³ Ibid., para. 424. Βλ. Rachel Slater, Gender Violence or Violence Against Women? The Treatment of Forced Marriage in the Special Court for Sierra Leone, 13 Melbourne Journal of International Law (2012), σελ. 11

⁴²⁴ Ibid., para. 427.

⁴²⁵ Prosecutor v. Katanga and Chui, Case No. ICC-01/05-01/07, Decision on the Confirmation of Charges in the Katanga Case, para. 343.

υποδούλωσης στην Katanga, φαίνονται αρκετά όμοια με αυτά που τέθηκαν υπόψη του Εφετείου στις ανωτέρω δύο υποθέσεις. Το ΔΠΔ όμως στην Katanga κράτησε μία τελείως διαφορετική στάση, παρόμοια με αυτήν της πρωτόδικης απόφασης στην υπόθεση AFRC. Στην Katanga ρητά διαπίστωσε ότι ο αναγκαστικός γάμος, είτε ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας είτε ως έγκλημα πολέμου, πρέπει να διώκεται ως σεξουαλική δουλεία.

Αναφορικά με την σεξουαλική δουλεία, ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, το δικαστήριο έκρινε ότι εγκληματικές πράξεις, όπως ο αναγκαστικός γάμος, εμπεριέχονται στην έννοια της προηγούμενης. Αντιμετωπίζοντας το ζήτημα της σχέσης των αναγκαστικών γάμων με τη σεξουαλική δουλεία, το δικαστήριο επεσήμανε ότι «η σεξουαλική δουλεία περιλαμβάνει τις περιπτώσεις εκείνες όπου γυναίκες και κορίτσια εξαναγκάζονται σε γάμο, οικιακές υπηρεσίες ή άλλη αναγκαστική εργασία, συμπεριλαμβανομένης της υποχρεωτικής σεξουαλικής δραστηριότητας, όπως είναι ο βιασμός⁴²⁶». Ανέφερε μάλιστα ως παραδείγματα μία πληθώρα πρακτικών, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής υποδούλωσης, πολλές εκ των οποίων προσομοιάζουν βέβαια περισσότερο στην αναγκαστική πορνεία⁴²⁷, και ορισμένες από τις οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν και κάποιες μορφές «γάμου».⁴²⁸

Έτσι, αντίθετα με το Εφετείο του Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρρα Λεόνε, το οποίο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σε αυτήν την αποκλειστική «συζυγική σχέση», το σημαίνον κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των πρακτικών για το ΔΠΔ είναι η μεταχείριση των γυναικών ως «περιουσία» και όχι ως αυτόνομα ανθρώπινα όντα, συνοδευόμενη η μεταχείριση αυτή από την σεξουαλική κατάχρηση. Αναμένεται, ωστόσο, να αποδειχθεί πως θα εξελίξει ή θα συγκεράσει τις διαφορετικές νομολογιακές απόψεις που έχουν διαμορφωθεί επί του θέματος.

Γ. Η σεξουαλική βία ως γενοκτονία

Η απουσία των γυναικών ως ομάδας και της σεξουαλικής βίας ως απαγορευμένης πράξης στον ορισμό της γενοκτονίας, όπως παρέχεται από το άρθρο II της Σύμβασης για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας⁴²⁹, δίνει ίσως την εντύπωση ότι η σεξουαλική βία δεν μπορεί να αποτελέσει μέσο διάπραξης γενοκτονίας και καταστροφής των γυναικών ως ομάδας. Εντούτοις, η υπόθεση Akayesu, όσο και οι μεταγενέστερες αποφάσεις, ήρθε για να ξεδιαλύνει τυχόν διαφωνίες επί του θέματος, καθώς οι δικαστές στην υπόθεση αυτή αναγνώρισαν ρητά ότι η σεξουαλική βία μπορεί να συνιστά

---

⁴²⁶ Ibid., para. 431.

⁴²⁷ David Cohen, Prosecuting Sexual Violence for Tokyo to the ICC, σε: Understanding and Proving International Sex Crimes, Morten Bergsmo, Alf Butenschon Skre and Elisabeth J. wood (eds.), Torkel Opsahl Academic EPublisher, Beijing 2012, σελ. 43.

⁴²⁸ [...] the detention of women in “rape camps” or “comfort stations”, forced temporary “marriages” to soldiers and other practices involving the treatment of women as chattel, and as such, violations of the peremptory norm prohibiting slavery. Ibid., para. 431.

⁴²⁹ 78 UNTS 277.

γενοκτονία με τον ίδιο τρόπο, όπως και οποιαδήποτε άλλη πράξη, με την προϋπόθεση ότι πληρούνται τα κριτήρια για το έγκλημα της γενοκτονίας.⁴³⁰ Η αναγνώριση από το Δικαστήριο του βιασμού και της σεξουαλικής βίας ως γενοκτονία ήταν πρωτοποριακή και επιβεβαίωσε ότι μπορούν να αποτελέσουν γενοκτόνες πράξεις, ακόμα και αν δεν υπάρχουν αντίστοιχες ρητές αναφορές στις διατάξεις για την γενοκτονία. Το πιο σημαντικό είναι ότι στην Akayesu το δικαστήριο ξεκαθάρισε ότι σε αντίθεση με την άποψη που επικρατεί, το έγκλημα της γενοκτονίας δεν απαιτεί την εξόντωση μίας ομάδας στο σύνολό της, αλλά αρκεί μία από τις οποιεσδήποτε πράξεις που αναφέρονται να διαπράττονται με την ειδική πρόθεση της καταστροφής «στο σύνολο ή εν μέρει», μίας εθνικής, εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας.⁴³¹

Στην δίκη Akayesu, κατάθεσαν επτά μάρτυρες, οι οποίοι είτε είχαν επιζήσει, είτε ήταν αυτόπτες μάρτυρες των βιασμών και των άλλων μορφών σεξουαλικής βίας.⁴³² Όπως εκτέθηκε στην απόφαση, τα εγκλήματα των βιασμών και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας, που περιεγράφησαν από τα θύματα ή τους μάρτυρες, περιλάμβαναν ομαδικούς βιασμούς, δημόσιους βιασμούς, βιασμούς με αντικείμενα, βιασμούς μικρών κοριτσιών ηλικίας ακόμα και 6 ετών, αναγκαστική γυμνότητα, αναγκαστική άμβλωση, αναγκαστικοί γάμοι,⁴³³ αναγκαστικές αποβολές, βιασμοί που ειδικότερα αποσκοπούσαν στην ταπείνωση, σεξουαλική δουλεία, αναγκαστική πορνεία, σεξουαλικά βασανιστήρια και σεξουαλική υποδούλωση.⁴³⁴ Συχνά, μάλιστα οι γυναίκες δολοφονούνταν μετά από την υποβολή τους σε σεξουαλική βία.⁴³⁵

Συγκεκριμένα, στην Akayesu, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι πολλές γυναίκες που υποβλήθηκαν σε σεξουαλική βία, στη συνέχεια δολοφονήθηκαν αναφέροντας ότι «στη βάση των μαρτυριών ενώπιον του, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, οι βιασμοί των γυναικών Tutsi στην Taba, συνοδεύονταν από την πρόθεση δολοφονίας των γυναικών αυτών» καθότι πολλοί βιασμοί διεπράχθησαν κοντά σε ομαδικούς τάφους, όπου τα θύματα μεταφέρονταν με σκοπό να δολοφονηθούν.⁴³⁶ Στα μάτια, λοιπόν, του Δικαστηρίου, οι πράξεις του βιασμού και της σεξουαλικής βίας, καθώς και οι άλλες πράξεις σοβαρής σωματικής και διανοητικής βλάβης εναντίον των Tutsi, αντανakλούν την πρόθεση πρόκλησης οδύνης στις γυναίκες Tutsi πριν αυτές δολοφονηθούν, με

---

⁴³⁰ Akayesu Judgment, para. 731.

⁴³¹ Akayesu Judgment, para. 497.

⁴³² Ibid., para. 449.

⁴³³ Οι αναγκαστικοί γάμοι χαρακτηρίστηκαν ως κοινή μορφή σεξουαλικής δουλείας κατά την γενοκτονία στη Ρουάντα. Βλ. Human Rights Watch, Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath, 1996, σελ. 56-62., διαθέσιμο σε: <https://www.hrw.org/report/1996/09/24/shattered-lives/sexual-violence-during-rwandan-genocide-and-its-aftermath>

⁴³⁴ Ibid., para. 416-60.

⁴³⁵ Ibid., paras. 437, 735.

⁴³⁶ Ibid., para. 733.

απώτερο στόχο την καταστροφή της ομάδας των Tutsi και την πρόκληση μεγάλης δυστυχίας στα μέλη της.⁴³⁷

Στην Akayesu, το Δικαστήριο τόνισε επίσης ότι ο βιασμός και η σεξουαλική βία επιφέρουν με βεβαιότητα πρόκληση σοβαρής βλάβης κατά της σωματικής και διανοητικής ακεραιότητας στα θύματα, και μάλιστα είναι ένας από τους χειρότερους τρόπους πρόκλησης βλάβης στο θύμα, καθώς αυτός/αυτή υποφέρει τόσο σωματικά όσο και ψυχικά.⁴³⁸ Οι πράξεις σεξουαλικής βίας που τελέστηκαν εναντίον των γυναικών Tutsi είχαν ως αποτέλεσμα την σωματική και ψυχολογική κατάρρευση αυτών, των οικογενειών και των κοινοτήτων τους,⁴³⁹ ενώ τα καταστροφικά αποτελέσματα των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας είναι ίδιας ποιότητας με τις σωματικές συνέπειες, που προκαλούν οι συγκεκριμένες πράξεις.⁴⁴⁰ Το Δικαστήριο έκρινε ότι υπάρχουν αδιάψευστες αποδείξεις ότι το Akayesu ήταν παρών και υπήρξε μάρτυρας της σεξουαλικής βίας, καθώς και ότι διέταξε, υποκίνησε ή ενθάρρυνε την σεξουαλική βία.⁴⁴¹

Υπό αυτές τις συνθήκες το Δικαστήριο έκρινε ότι:

Όσον αφορά, ειδικότερα, ... τους βιασμούς και τη σεξουαλική βία, το Δικαστήριο επιθυμεί να υπογραμμίσει το γεγονός ότι κατά την άποψή του, συνιστούν γενοκτονία κατά τον ίδιο τρόπο όπως και κάθε άλλη πράξη, εφόσον διαπράχθηκαν με την συγκεκριμένη πρόθεση να καταστραφεί, εν όλω ή εν μέρει, μία συγκεκριμένη ομάδα, ως τέτοια. Πράγματι, ο βιασμός και η σεξουαλική βία προκαλούν σίγουρα σοβαρές σωματικές και ψυχικές βλάβες στα θύματα και είναι ακόμη, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ένας από τους χειρότερους τρόπους πρόκλησης βλάβης στο θύμα, καθώς αυτός ή αυτή υφίσταται τόσο σωματική όσο και ψυχική βλάβη. Υπό το φως όλων των στοιχείων της δικογραφίας, το Δικαστήριο είναι πεπεισμένο ότι οι πράξεις του βιασμού και της σεξουαλικής βίας που περιγράφονται παραπάνω, διεπράχθησαν αποκλειστικά κατά των γυναικών Tutsi, πολλές από τις οποίες υποβλήθηκαν στην χειρότερη δημόσια ταπείνωση, ακρωτηριασμούς, πολλαπλούς βιασμούς και συχνά δημόσια, στις εγκαταστάσεις του Κοινοτικού Γραφείου ή σε άλλους δημόσιους χώρους, και συχνά με περισσότερους από έναν επιτιθέμενους. Οι βιασμοί αυτοί είχαν ως αποτέλεσμα την σωματική και ψυχολογική καταστροφή των Tutsi γυναικών, των οικογενειών τους και των κοινοτήτων τους. Η σεξουαλική βία ήταν αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας της

---

⁴³⁷ Ibid.

⁴³⁸ Ibid., para. 731. Το συμπέρασμα αυτό του Δικαστηρίου επιβεβαιώνονται και στα συμπεράσματα του ΔΠΔΓ στην υπόθεση Čelebići, όπου το δικαστήριο έκρινε ότι ο βιασμός προκαλεί μεγάλο πόνο και οδύνη, σωματική και ψυχολογική και ότι ο ψυχολογικός πόνος των θυμάτων βιασμών μπορεί να οξύνεται από τις κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες, ενώ μπορεί να είναι ιδιαίτερα έντονος και διαρκής. Čelebići Judgment, para. 495.

⁴³⁹ Akayesu Judgment, para. 731

⁴⁴⁰ Ibid.

⁴⁴¹ Ibid., paras. 460, 452.

καταστροφής, ειδικότερα με την στοχοποίηση των γυναικών Tutsi και με την συμβολή στην καταστροφή της ομάδας των Tutsi ως σύνολο. Οι βιασμοί των γυναικών των Tutsi ήταν συστηματικοί και διεπράχθησαν εναντίον όλων των γυναικών Tutsi και μόνο εναντίον τους.⁴⁴²

Έτσι, για την σωματική, διανοητική και σεξουαλική βία που επιβλήθηκε εναντίον των γυναικών Tutsi, των ανδρών και της κοινότητας, ο Akayesu κρίθηκε ατομικά ποινικά υπεύθυνος για γενοκτονία.⁴⁴³

Ο Muhimana καταδικάστηκε επίσης για το έγκλημα της γενοκτονίας υπό την παρα. β για τους βιασμούς που διέπραξε.⁴⁴⁴ Συγκεκριμένα, ο Muhimana καταδικάστηκε για πρόκληση σοβαρής βλάβης κατά της σωματικής ακεραιότητας, λαμβάνοντας μέρος στις επιθέσεις στο Mugonero, όπου βίασε γυναίκες Tutsi και πυροβόλησε Tutsi πρόσφυγες. Ιδιαίτερα, βίασε την Mukasine Kajonji, όπου μετά τον βιασμό της την σκότωσε αναφέροντας ότι «όλοι οι περαστικοί πρέπει να δουν πως μοιάζει ο κόλπος μίας γυναίκας Tutsi».⁴⁴⁵ Επίσης, η Μάρτυρας BJ, η οποία λανθασμένα θεωρήθηκε ότι είναι Tutsi, ενώ ήταν Hutu, βιάστηκε από αυτόν⁴⁴⁶, όπως και η Μάρτυρας AU, την οποία βίασε δύο φορές. Καθώς βίαζε την Mukasine Kajonji και την Μάρτυρα AU, οι στρατιώτες που βρίσκονταν μαζί του βίαζαν τις άλλες κοπέλες.⁴⁴⁷

Στην υπόθεση Gacumbitsi, ο τελευταίος, πρώην δήμαρχος της Κοινότητας Rusumo, κρίθηκε ένοχος για υποκίνηση του εγκλήματος της γενοκτονίας, για τις σοβαρές σωματικές ή διανοητικές βλάβες που προκάλεσαν οι βιασμοί των γυναικών και κοριτσιών Tutsi.⁴⁴⁸ Καθώς οδηγούσε γύρω από το Rubare, κρατούσε ένα μεγάφωνο από το οποίο φώναζε ότι «οι άνδρες Hutu πρέπει να κάνουν σεξ με τα κορίτσια Tutsi που αρνήθηκαν να παντρευτούν άνδρες Hutu,»⁴⁴⁹ ενώ απείλησε ότι όποιος αρνούταν, θα δολοφονούταν με ειδεχθή τρόπο, και συγκεκριμένα ενθέτοντας ξύλα στις γεννητικές τους περιοχές.⁴⁵⁰ Αυτό που ακολούθησε ήταν ο άμεσος βιασμός γυναικών από μία ομάδα ανδρών Hutu.⁴⁵¹ Μία από τις γυναίκες αυτές μάλιστα, βρισκόταν ήδη σε προχωρημένη εγκυμοσύνη κατά τη διάρκεια του

---

⁴⁴² Ibid., paras 731-732.

⁴⁴³ Ibid., para. 735-736.

⁴⁴⁴ Prosecutor v. Muhimana, Case No. ICTR- 95-1B-T, Judgment and Sentence, Judgment, April 28, 2005, paras. 513, 517-519.

⁴⁴⁵ Ibid., para. 273.

⁴⁴⁶ Ο Muhimana διέταξε την Μάρτυρα να και άλλα κορίτσια να γδυθούν και να ξαπλώσουν πίσω ώστε οι άνδρες να μπορούν να δουν τα γεννητικά όργανα των κοριτσιών Tutsi. Ibid., para. 291.

⁴⁴⁷ Ibid., para. 274, 291.

⁴⁴⁸ Prosecutor v. Gacumbitsi, Case No. ICTR-2001-64, Judgment, June 17, 2004, paras. 291-293.

⁴⁴⁹ Ibid., paras. 200, 215.

⁴⁵⁰ Ibid., para. 202.

⁴⁵¹ Ibid., para. 224.

βιασμού, εξαιτίας του οποίου το ίδιο βράδυ προκλήθηκε ο τοκετός, ενώ τρία ακόμα κορίτσια αναγκάστηκαν να γίνουν σύζυγοι των βιαστών τους.⁴⁵²

Στην απόφαση *Nahimana et al.* διερευνήθηκε ο ρόλος της ακραίας εφημερίδας *Kangura* και του ραδιοφωνικού σταθμού *Radio Télévision Libre des Mille Collines* στην προώθηση της γενοκτονίας μέσω των βιασμών. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η εφημερίδα και ο ραδιοφωνικός σταθμός χαρακτήριζαν τις γυναίκες Tutsi ως «επικίνδυνες θανάσιμες γυναίκες και ελκυστικούς πράκτορες του εχθρού». Σύμφωνα λοιπόν με το δικαστήριο, με τον χαρακτηρισμό της γυναίκας Tutsi ως εχθρού, ο *RTLM* και η *Kangura* δημιούργησαν το πλαίσιο εκείνο που κατέστησε την σεξουαλική επίθεση κατά των γυναικών Tutsi «προβλέψιμη συνέπεια του ρόλου που απέδιδαν σε αυτές». Επίσης, στην υπόθεση *Karemera*, το Δικαστήριο διαπίστωσε για ακόμα μία φορά ότι οι ακρωτηριασμοί και οι άλλες πράξεις σεξουαλικής βίας κατά των γυναικών Tutsi ήταν συστηματικοί και εκτεταμένοι, ενώ πολλές από αυτές τις γυναίκες υποβλήθηκαν σε ταπείνωση και σοβαρούς σωματικούς τραυματισμούς. Έτσι, τα εγκλήματα αυτά προκάλεσαν όχι μόνο σωματικές και ψυχικές βλάβες στις γυναίκες αλλά και στις οικογένειες και τις κοινότητες, ενώ πριν δολοφονηθούν, οι γυναίκες υποβάλλονταν σε βιασμούς και σεξουαλικές επιθέσεις.⁴⁵³ Το Δικαστήριο έκρινε τους *Karemera* και *Ngirumpatse* ενόχους για συμμετοχή σε κοινή εγκληματική επιχείρηση για τους βιασμούς και τις σεξουαλικές επιθέσεις που διεπράχθησαν μετά τις 11 Απριλίου 1994 ως έγκλημα γενοκτονίας.⁴⁵⁴ Τους έκρινε επίσης ενόχους για τις πράξεις αυτές ως έγκλημα γενοκτονίας με την ευθύνη ανωτέρων, διότι ασκούσαν αποτελεσματικό έλεγχο στους *Interahamwe* στο Kigali και το Gisenyi καθόλη τη διάρκεια της γενοκτονίας.⁴⁵⁵

Το ΔΠΔΓ επιδεικνύει εξίσου αξιοσημείωτη νομολογία αναφορικά με τη σεξουαλική βία και την διασύνδεσή της με το έγκλημα της γενοκτονίας. Εκτός από όπλο τρομοκρατίας με σκοπό την μετακίνηση των πληθυσμών⁴⁵⁶ στα πλαίσια της εθνοκάθαρσης είχαν ως επιπλέον σκοπό την εξουδετέρωση του κοινωνικού ιστού, ενώ επέφερε και την άσκηση επίθεσης στην αξιοπρέπεια του θύματος και της οικογένειάς του. Ο πρώην πρόεδρος της Σερβίας *Milosevic*, αντιμετώπισε κατηγορίες για γενοκτονία, τελεσθείσα και με πράξεις σεξουαλικής βίας, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού.⁴⁵⁷ Στην υπόθεση *Karadzic* και *Mladic*, το

⁴⁵² Ibid., para. 200-204, para. 215.

⁴⁵³ Prosecutor v. Karemera, Case No. ICTR-98-44-T, Judgment and Sentence, 2 February 2012, para. 1667.

⁴⁵⁴ Ibid., para. 1670.

⁴⁵⁵ Ibid., para. 1671.

⁴⁵⁶ Βλ. Rhonda Copelon, *Surfacing Gender: Reconceptualising Crimes Against Women in Time of War*, σε: *The Women and War Reader*, L.A. Lorentzen, J. Turpin (eds), New York University Press, 1998, σελ. 64-66, P. Kuo, *Prosecuting Crimes of Sexual Violence in an International Tribunal*, 34 *Case Western Reserve Journal of International Law* (2002), σελ. 318-39, United States Commission on the Security and Co-operation in Europe, *Genocide in Bosnia-Herzegovina: Hearing before the U.S. OSCE*, Washington D.C., 2000.

⁴⁵⁷ Prosecutor v. Milosevic, Indictment, Case No. ICTY-IT-01-51-1.

Δικαστήριο απεφάνθη ότι η απάνθρωπη μεταχείριση, τα βασανιστήρια, ο βιασμός και η εκτόπιση θα μπορούσαν, ως εγκληματικές πράξεις, να συνιστούν σοβαρή σωματική ή διανοητική βλάβη προς τα μέλη της ομάδας.⁴⁵⁸ Στην ακροαματική διαδικασία μάλιστα αναφέρθηκε ότι σε πολλές περιπτώσεις στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, από τα οποία πολλά λειτουργούσαν αποκλειστικά για την τέλεση σεξουαλικών εγκλημάτων κατά γυναικών, οι έγκυες γυναίκες κρατούνταν για τόσο χρονικό διάστημα, όσο κρινόταν κατάλληλο, ώστε να μην μπορούν να προχωρήσουν σε άμβλωση, με αποτέλεσμα τα παιδιά τα οποία θα γεννιόνταν να αποκτούσαν την εθνικότητα του πατέρα, εν προκειμένω τη σερβική.⁴⁵⁹

Επίσης, στην υπόθεση Krstic, το ΔΠΔΓ έκρινε ότι δεδομένων των εγκλημάτων που διεπράχθησαν στη σφαγή της Srebrenica, η απάνθρωπη μεταχείριση, τα βασανιστήρια, ο βιασμός και η σεξουαλική εκμετάλλευση αποτελούν πράξεις, οι οποίες δύνανται να προκαλέσουν σοβαρές σωματικές ή διανοητικές βλάβες.⁴⁶⁰ Το Δικαστήριο τόνισε επίσης ότι η σεξουαλική επίθεση προκαλεί τέτοιες βλάβες που ξεπερνούν την έννοια της ντροπής, της δυστυχίας και του εξευτελισμού και δύναται να επιφέρει μακροχρόνια αποτελέσματα και προβλήματα στο άτομο όσον αφορά τη ζωή του.⁴⁶¹

Στην Kayishema και Ruzidanda, το ΔΠΔΡ έκρινε ότι η εκ προθέσεως υποβολή μιας ομάδας σε συνθήκες διαβίωσης που επιφέρουν την σωματική εξόντωση εν όλω ή εν μέρει περιλαμβάνει και τον βιασμό. Οι μαζικοί βιασμοί μπορούν συγκεκριμένα να αποτελέσουν συνθήκες διαβίωσης που επιφέρουν την σωματική εξόντωση εν όλω ή εν μέρει αν επιβάλλονται συστηματικά και επαναλαμβανόμενα, ίσως και σε σύνδεση με άλλα μέτρα.

Επίσης, η γενοκτόνα πράξη της επιβολής μέτρων αποβλέποντα στην παρεμπόδιση των γεννήσεων στους κόλπους μέσα στην ομάδα αποσαφηνίστηκε από το Δικαστήριο την Akayesu, όπου κρίθηκε ότι τέτοια μέτρα μπορεί να περιλαμβάνουν τον γενετήσιο ακρωτηριασμό, τις πρακτικές στείρωσης, τον αναγκαστικό έλεγχο γεννήσεων, τον διαχωρισμό των φύλων και την απαγόρευση των γάμων.⁴⁶² Το Δικαστήριο ανέφερε επίσης ότι στις πατριαρχικές κοινωνίες, όπου το να είσαι μέλος μιας ομάδας καθορίζεται από τον πατέρα, μορφή μέτρου που αποσκοπεί στην πρόληψη των γεννήσεων μέσα στους κόλπους μιας ομάδας είναι η περίπτωση όπου, κατά τη διάρκεια του βιασμού, μία γυναίκα της προκείμενης ομάδας καθίσταται σκόπιμα έγκυος από άνδρα άλλης ομάδας, με την

---

⁴⁵⁸ Prosecutor v. Radovan Karadzic and Ratko Mladic, Transcripts, Case No. ICTY- IT-95-18-R61 & IT-95-5-R61, 2 July 1996, paras. 60-82.

⁴⁵⁹ Ibid., para. 400

⁴⁶⁰ Prosecutor v. Krstic, Judgment, Case No. ICTY-IT-98-33-T, 2 August 2001, para. 513

⁴⁶¹ Prosecutor v. Stakic, Judgment, Case No. ICTY-IT-97-24-T, 31 July 2003, para. 635.

⁴⁶² Ibid., para. 507.

πρόθεση να γεννήσει παιδί το οποίο κατά συνέπεια δεν ανήκει στην ομάδα της μητέρας.⁴⁶³

Στην υπόθεση Akayesu, το ΔΠΔΡ ανέφερε επίσης ότι η σεξουαλική βία θα μπορούσε να εμπίπτει στην εξής απαγόρευση: «καθώς στην περίπτωση των μέτρων που αποβλέπουν στην παρεμπόδιση των γεννήσεων, ο σκοπός δεν είναι μόνο η επιβολή μίας ευθείας πράξης αναγκαστικής μεταφοράς, αλλά η επιβολή πράξεων ή απειλών ή τραύματος το οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει στην αναγκαστική μεταφορά παιδικών μιας ομάδας σε άλλη»⁴⁶⁴. Έτσι, η πράξη σεξουαλικής βίας που εξυπηρετεί τις απειλές ή το τραύμα μπορεί να εμπίπτει στην διάταξη αυτή.

Στην υπόθεση Nyiramasuhuko, παρόλο που όπως ανέφερε το Δικαστήριο έχει αποδειχθεί ότι οι βιασμοί χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο γενοκτονίας, η κατηγορία δεν θεμελιώθηκε επαρκώς από την εισαγγελία στο κατηγορητήριο. Ωστόσο αξίζει να αναφερθούν τα ευρήματα του δικαστηρίου. Τα δεδομένα της υπόθεσης έχουν ως εξής:

Στις 26 Μαΐου 1997 ο Εισαγγελέας του ΔΠΔΡ εξέδωσε κατηγορητήριο εναντίον της Pauline Nyiramasuhuko για γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και σοβαρές παραβιάσεις του Κοινού Άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης, για τις πράξεις που φερόταν ότι διέπραξε κατά τη διάρκεια της γενοκτονίας στη Ρουάντα. Η Nyiramasuhuko ήταν πρώην Υπουργός Ανάπτυξης της Οικογένειας και των Γυναικών, τόσο στην κυβέρνηση του Juvenal Habyarimana, η οποία κατέρρευσε μετά τον θάνατο του τελευταίου τον Απρίλιο του 1994, καθώς και στην προσωρινή κυβέρνηση. Τον Μάρτιο του 2001, το κατηγορητήριο τροποποιήθηκε ώστε να συμπεριλάβει τις κατηγορίες της συνωμοσίας στην τέλεση γενοκτονίας, συμμετοχή σε γενοκτονία και ευθεία και δημόσια παρακίνηση σε τέλεση γενοκτονίας.⁴⁶⁵ Το τροποποιημένο κατηγορητήριο προσέθεσε και κατηγορίες για βιασμούς, ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, με την Nyiramasuhuko να είναι η πρώτη γυναίκα που κατηγορήθηκε για βιασμό ως έγκλημα πολέμου και ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, καθώς και η πρώτη γυναίκα σε διεθνές ποινικό δικαστήριο που κατηγορήθηκε για γενοκτονία, μεταξύ άλλων και για τους βιασμούς, τις σεξουαλικές επιθέσεις και άλλες πράξεις σεξουαλικής φύσης που φέρεται ότι διέπραξε.⁴⁶⁶

Η Nyiramasuhuko διαπιστώθηκε ότι ήταν στο επίκεντρο της εκστρατείας γενοκτονίας στο Butare, μια κομβική περιοχή της χώρας. Είχε συνωμοτήσει με την μεταβατική Κυβέρνηση για να σκοτώσουν τους Tutsi στο Butare με την πρόθεση να καταστρέψει την εθνοτική αυτή ομάδα εν όλω ή εν μέρει.⁴⁶⁷ Η συμμετοχή της

---

⁴⁶³ Ibid.

⁴⁶⁴ Akayesu Judgment, para. 509.

⁴⁶⁵ Prosecutor v. Pauline Nyiramasuhuko, Case No. ICTR-97-21-I, Amended Indictment, 1 March 2001.

⁴⁶⁶ Ibid., Count 2.

⁴⁶⁷ Nyiramasuhuko Judgement, Case No. ICTR-98-42-T, 24 June 2011, para. 5678.

Nyiramasuhuko στις συνεδριάσεις του Υπουργικού Συμβουλίου, η στήριξη στην απόφαση αποπομπής του Habyalimana και την αντικατάστασή του, και η σύμπλευσή της με την πολιτική που ακολουθήθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο αποτέλεσαν βασικά στοιχεία για την εξαγωγή αυτού του συμπεράσματος.⁴⁶⁸

Όσον αφορά λοιπόν το έγκλημα της γενοκτονίας, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του τη συμμετοχή της Nyiramasuhuko στις συνεδριάσεις του Υπουργικού Συμβουλίου, τη συμμετοχή της στις ομιλίες του Kambanda και Sindikubwabo, καθώς και την συνεισφορά της στην απομάκρυνση του προέδρου Habyalimana.⁴⁶⁹ Το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε ότι η συμπεριφορά αυτή παρείχε τη βάση για την θεμελίωση της ευθύνης της δυνάμει του άρθρου 6 (1) του Καταστατικού του ΔΠΔΡ.⁴⁷⁰ Τόνισε δε ότι ο νόμος απαιτεί την ουσιαστική συμβολή ενός κατηγορουμένου σε ένα έγκλημα, προκειμένου να διαπιστωθεί ως συνεργός.⁴⁷¹ Η σιωπηρή έγκριση της Nyiramasuhuko στις ομιλίες μίσους δεν αρκούν για να θεμελιωθεί τέτοιου είδους ευθύνη.⁴⁷² Ούτε η συμμετοχή της προσφέρει τη νομική εκείνη βάση για την κατηγορία της υποκίνησης σε γενοκτονία.⁴⁷³ Εντούτοις, κρίθηκε υπεύθυνη βάσει του άρθρου 6 (1) για γενοκτονία για την παραγγελία των δολοφονιών στο γραφείο BPO.⁴⁷⁴ Για την συμπεριφορά αυτή κρίθηκε επίσης ένοχη για το έγκλημα της εξόντωσης, ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.⁴⁷⁵

Ωστόσο, αναφορικά με τις κατηγορίες για τα σεξουαλικά εγκλήματα, το Δικαστήριο κατέκρινε την εισαγγελία για την αποτυχία της να θεμελιώσει σωστά τις κατηγορίες των βιασμών ως πράξεις γενοκτονίας,⁴⁷⁶ ακόμα και για την αποτυχία της εισαγγελίας να θεραπεύσει το ελάττωμα αυτό με μεταγενέστερες προσαρμογές στο κατηγορητήριο. Σύμφωνα λοιπόν με το Δικαστήριο, «αν και τα αποδεικτικά στοιχεία αποδεικνύουν ότι ο βιασμός χρησιμοποιήθηκε ως μέσο γενοκτονίας ... θα ήταν επιζήμιο για τον κατηγορούμενο να καταδικαστεί για πράξη για την οποία δεν είχε επαρκώς ενημερωθεί».⁴⁷⁷ Ωστόσο, για τη συμμετοχή της στους βιασμούς καταδικάστηκε για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και για τις προσβολές κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας ως έγκλημα πολέμου. «Με την παρουσία της και τη θέση εξουσίας της» η Nyiramasuhuko κρίθηκε ένοχη για συνδρομή και υποκίνηση υποβοήθηση και υποκίνηση των βιασμών.⁴⁷⁸

---

⁴⁶⁸ Ibid., para 5669.

⁴⁶⁹ Ibid., 5746.

⁴⁷⁰ Ibid., para 6186.

⁴⁷¹ Ibid. para. 5596.

⁴⁷² Ibid., para. 6186. Βλ. όμως Prosecutor v. Ndahimana, Case No. ICTR-01-68-T, Judgement and Sentence, Dec. 30, 2011, paras 824-828.

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ Ibid., paras. 5876, 5969

⁴⁷⁵ Ibid., paras. 6051, 6099, 6120.

⁴⁷⁶ Ibid., para. 5528.

⁴⁷⁷ Nyiramasuhuko Summary, Case No. ICTR-98-42-T, para. 25, June 24, 2011.

⁴⁷⁸ Nyiramasuhuko Judgement, para., 5869.

Αυτό όμως δεν αποτέλεσε την μοναδική παράλειψη από την πλευρά του Εισαγγελέα. Παρουσιάστηκε ένα ακόμα εμπόδιο στη δίκη αναφορικά με την τακτική που ακολούθησε ο τελευταίος στα εγκλήματα των βιασμών. Η δυσκολία αυτή περιελάμβανε το ερώτημα εάν θα μπορούσε να θεμελιωθεί η ευθύνη της κατηγορουμένης στο Άρθρο 6 (1) ή 6(3). Σύμφωνα με το Δικαστήριο, “παρόλο που τα στοιχεία αποδεικνύουν ξεκάθαρα τον άμεσο ρόλο της Nyiramasuhuko στην εντολή που έλαβαν οι Interahamwe να βιάσουν τις γυναίκες Tutsi στο νομαρχιακό γραφείο του Butare, η Εισαγγελία απέδωσε στην Nyiramasuhuko κατηγορίες μόνο για ευθύνη ανωτέρου στον βιασμό. Συνεπώς, το Δικαστήριο εκτίμησε μόνο την ευθύνη ανωτέρου της Nyiramasuhuko για τους βιασμούς στο νομαρχιακό γραφείο του Buatare.”⁴⁷⁹

Σχετικά με τις κατηγορίες για άλλες απάνθρωπες πράξεις, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του στις κατηγορίες για τον εξαναγκασμό των θυμάτων να γδυθούν, ακόμα και πριν απαχθούν ή δολοφονηθούν.⁴⁸⁰ Το Δικαστήριο διαπίστωσε για ακόμα μία φορά ότι η Εισαγγελία δεν είχε εισάγει επαρκείς αποδείξεις για την υποστήριξη της κατηγορίας αυτής και συνεπώς δεν έκρινε την κατηγορούμενη ένοχη για τις πράξεις αυτές.⁴⁸¹

Συμπεράσματα

Κάθε πράξη σεξουαλικής βίας προκαλεί ασύλληπτη φρίκη. Όπως αποδείχθηκε στην υπόθεση Stakić, για μία γυναίκα, ο βιασμός είναι ασύγκριτα η χειρότερη προσβολή, μερικές φορές χειρότερη ακόμα και από τον θάνατο, διότι προκαλεί συναισθήματα ντροπής.⁴⁸² Μάρτυρας βιασμού στην υπόθεση Musema ανέφερε ότι ο βιασμός και «... ό,τι άλλο έκαναν σε αυτή ήταν χειρότερο από τον θάνατο».⁴⁸³

Σε καιρό πολέμου οι γυναίκες βιάζονταν συστηματικά, ήδη εδώ και αιώνες, αμέτρητες φορές, από αμέτρητους δράστες, από ομάδες, μπροστά στις οικογένειές τους. Βιάζονταν μέχρι να μείνουν έγκυες και κρατούνταν σε αιχμαλωσία μέχρι που να μην μπορούν πλέον να κάνουν με ασφάλεια έκτρωση. Στο πέρας των αιώνων ο βιασμός των ανδρών δεν έλειψε επίσης. Ιδιαίτερα στις σύγχρονες συρράξεις, για τις οποίες διαθέτουμε και εκτενέστερες καταγραφές, ο βιασμός και η σεξουαλική επίθεση εναντίον ανδρών χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο εξευτελισμού του αντιπάλου, ισοπέδωσης του ηθικού των στρατιωτών και έτσι, ως εργαλείο απόλυτης κυριαρχίας και υποταγής.

Σήμερα, τον 21ο αιώνα είναι αδιαμφισβήτητο ότι διαθέτουμε εκείνα τα εργαλεία για την αποτελεσματικότερη δίωξη και τιμωρία των εγκλημάτων αυτών. Ήδη η

---

⁴⁷⁹ Nyiramasuhuko Summary, Case No. ICTR-98-42-T, para. 26

⁴⁸⁰ Nyiramasuhuko Judgement, para. 6186.

⁴⁸¹ Ibid., para. 6137.

⁴⁸² Prosecutor v. Stakić, Judgement in the Trial Chambers II, Case No. ICTY- IT-97-24-T, 31 July 2003, para. 803.

⁴⁸³ Prosecutor v. Musema, Case No. ICTR-96-13-A, Judgment and Sentence, 27 January 2000, para. 933.

νομολογία των *ad hoc* ποινικών δικαστηρίων, αλλά και των διεθνοποιημένων έχει επιδείξει σημαντική πρόοδο στην αντιμετώπιση της ατιμωρησίας. Έχει ανοίξει επίσης τον δρόμο για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας καθώς διασαφήνισε το διεθνές δίκαιο οδηγώντας στην ξεκάθαρη αναγνώριση των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας ως διεθνή εγκλήματα, εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, γενοκτονία. Έθεσε τις βάσεις για την διασαφήνιση των εγκλημάτων στο Καταστατικό του ΔΠΔ αλλά έδωσε και την ώθηση σε αυτό να εξελίξει και να τελειοποιήσει την στοιχειοθέτηση και τιμωρία όλων των μορφών σεξουαλικής βίας, βοηθώντας το να επιτελέσει το σκοπό του στο πλαίσιο της γενικής πρόληψης: υπό τις κατάλληλες συνθήκες να βοηθήσει παγκοσμίως στην εξάλειψη του φαινομένου.

Μελετώντας την ιστορία και την νομολογία των δυο διεθνών *ad hoc* δικαστηρίων, για την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα, γίνεται αντιληπτό ότι η μελέτη τους στο ζήτημα της σεξουαλικής βίας έχει αποκτήσει εξέχουσα θέση στη διεθνή έννομη τάξη. Η διεθνής προσέγγιση της σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων έχει κινηθεί, εντυπωσιακά, έξω από τους κανόνες εκείνους που αντιλαμβάνονταν τη σεξουαλική βία ως παραβίαση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας του άνδρα πάνω σε μια γυναίκα, με τα πρότυπα να έρχονται πιο κοντά στο σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την σωματική ακεραιότητα των ιδίων των θυμάτων. Αξιοποιώντας την νομολογία των δικαστηρίων αυτών, το ΔΠΔ μπορεί πράγματι να αποτελέσει έναν σχετικά νέο και διευρυνόμενο μηχανισμό μέσω του οποίου οι δράστες πρέπει να λογοδοτήσουν για τις πράξεις σεξουαλικής βίας και μέσω του οποίου θα δοθεί λόγος και φωνή στα θύματα.⁴⁸⁴

Παρά όμως τα ισχυρά θεμέλια που τέθηκαν το ΔΠΔ έχει φανεί μέχρι στιγμής κατώτερο των περιστάσεων. Στην δίωξη εγκλημάτων σεξουαλικής φύσης είτε αντιμετώπισε ανυπέρβλητες προκλήσεις, είτε τα πρόσωπα που το συγκροτούσαν φάνηκαν ανέτοιμα να έρθουν αντιμέτωπα με τα εγκλήματα που μαστίζουν και χαρακτηρίζουν όλες τις σύγχρονες συρράξεις. Ποιοι όμως ήταν οι παράγοντες που οδήγησαν το ΔΠΔ μέχρι στιγμής σε αυτά τα αποτελέσματα; Όλα αυτά θα αναλυθούν στο επόμενο κεφάλαιο.

---

⁴⁸⁴ Ibid.;

Μέρος Β': Σύγχρονες Προκλήσεις στην έρευνα και δίωξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας.

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Οι εξελίξεις που σημειώθηκαν στην διεθνή ποινική νομολογία αναφορικά με την αναγνώριση ότι τα σεξουαλικά εγκλήματα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής και αποτελούν πεδίο έκφρασης των διεθνών εγκλημάτων πολέμου, κατά της ανθρωπότητας και του εγκλήματος της γενοκτονίας, επισκιάστηκε από την πολλές φορές επιπόλαια αντιμετώπιση των εγκλημάτων αυτών από την δικαιοσύνη. Η αναγνώριση άργησε μεν να έρθει, αλλά αφού πλέον τα σεξουαλικά και έμφυλα εγκλήματα αποτέλεσαν μέρος της παγιωμένης νομολογίας και μάλιστα με τρόπο αρκετά σύγχρονο και διευρυμένο θα ανέμενε κανείς ότι οι διαδικασίες ενώπιον της δικαιοσύνης θα αντανakλούσαν αυτήν την πρόοδο.

Εντούτοις, τα κατάλοιπα που επικρατούσαν εδώ και αιώνες ως προς τα εγκλήματα αυτά, ότι αποτελούσαν δηλαδή υποπροϊόν του πολέμου ή ότι σε κάθε περίπτωση είναι παρεπόμενα και δευτερεύοντα των κύριων εγκλημάτων, δεν επέτρεψαν να εφαρμοστούν σε επαρκές επίπεδο οι προβλέψεις των Καταστατικών. Η έλλειψη επίσης προηγούμενης διεθνούς νομολογίας, βρήκε τα δικαστήρια στη θέση να είναι αναγκασμένα να προχωρήσουν σε ευρύτατες ή ασταθείς ερμηνείες, ή ακόμα και να αναπτύξουν μία σημαντική νομολογία, η οποία όμως τέθηκε πολλές φορές σε αμφισβήτηση από τα ίδια τα δικαστήρια που την εξέφρασαν. Οι ερμηνείες βέβαια αυτές πολλές φορές κατευθύνθηκαν προς την απομάκρυνση από την μηχανιστική αντίληψη της δικαιοσύνης και την υιοθέτηση της στόχευσης προς την πλήρη αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των θυμάτων. Άλλες βέβαια φορές επικράτησε η αρχή της σκοπιμότητας στο εισαγγελικό έργο, σε τέτοιο βαθμό που οδήγησε σε αρκετές περιπτώσεις στην ατιμωρησία των δραστών εγκλημάτων σεξουαλικής βίας.

Οι αστοχίες αυτές συμπληρώθηκαν από την εγγενή δυσκολία δικαστικής αντιμετώπισης των συγκεκριμένων εγκλημάτων, ως απόρροια των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεων που επιφέρει η σεξουαλική βία στα θύματα. Οι δυσκολίες αυτές πολλές φορές είναι αξεπέραστες ακόμα και στο επίπεδο των εγχώριων ποινικών συστημάτων, πόσω μάλλον στην διεθνή δικαιοσύνη, όπου οι συσχετισμοί γίνονται ακόμα πιο περίπλοκοι και δυσπρόσιτοι στην επίλυσή τους. Ακόμα και στα πιο σύγχρονα ποινικά δικαιοδοτικά όργανα, με εξέχον το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, οι δικαστικοί λειτουργοί δεν ήταν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν την ευρύτητα και την ιδιαιτερότητα των σεξουαλικών εγκλημάτων. Η έλλειψη κατάλληλου προσωπικού, η απουσία κατανόησης των δικών και η εν γένει πολιτικοποίηση πολλών υποθέσεων, οδήγησε σε αποτελέσματα που προσφέρονται για έντονη αμφισβήτηση και κριτική.

Κεφάλαιο Πρώτο: Οι αποφάσεις των διεθνών ποινικών δικαστηρίων και η

ανάγκη υιοθέτησης της θυματοκεντρικής προσέγγισης

I. Αναζητώντας τον ορισμό του βιασμού στη διεθνή νομολογία, μέσα από τα στοιχεία της αντικειμενικής και υποκειμενικής υπόστασης του αδικήματος. Η συναίνεση ως στοιχείο του βιασμού στο πλαίσιο των διεθνών εγκλημάτων;

Παρά τις προόδους που σημειώθηκαν στη νομολογία των διεθνών ποινικών δικαστηρίων αναφορικά με τα εγκλήματα σεξουαλικής και έμφυλης βίας, όπως μερικώς αποτυπώθηκαν και στο προηγούμενο μέρος της εργασίας, η νομολογία των δικαστηρίων αυτών αντανakλά μία διαρκή αμφισβήτηση αναφορικά με την κατανόηση – και επομένως την απόδειξη – των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας στο πλαίσιο των ενόπλων συρράξεων και της μαζικής βίας. Η νομολογία αντικατοπτρίζει ιδιαίτερα μία αμφιβολία σχετικά με το αν απαιτείται η μη συναίνεση του θύματος ως στοιχείο στη δίωξη του βιασμού, αλλά και πως ερμηνεύεται το στοιχείο αυτό.

Για παράδειγμα, όπως θα αναλυθεί και κατωτέρω, η πρώτη υπόθεση ενώπιον *ad hoc* δικαστηρίου που αντιμετώπισε τα νομικά στοιχεία του βιασμού, όρισε τον βιασμό χωρίς να προβεί σε αναφορά στην μη συναίνεση, απαιτώντας μόνο να μπορεί η εισαγγελία να αποδείξει την «σωματική διείσδυση σεξουαλικής φύσης, που διαπράττεται εναντίον προσώπου υπό συνθήκες που είναι εξαναγκαστικές».⁴⁸⁵ Σε μεταγενέστερες υποθέσεις του ΔΠΔΓ και ΔΠΔΡ προτάθηκε η μη συναίνεση ως στοιχείο του εγκλήματος με την απαίτηση να αποδειχθεί ότι η σεξουαλική πράξη διεπράχθη χωρίς την συναίνεση του θύματος και ότι ο δράστης γνώριζε την έλλειψη της συναίνεσης.⁴⁸⁶ Ακόμα και στο Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε, κατέστη ξεκάθαρο ότι η δίωξη του βιασμού, ακόμα και στο πλαίσιο τέλεσης μαζικών εγκλημάτων, απαιτεί την απόδειξη της μη συναίνεσης του θύματος.⁴⁸⁷

Από την άλλη μεριά, τα Στοιχεία των Εγκλημάτων του ΔΠΔ δεν απαιτούν ρητά την ανάγκη να αποδείξει η εισαγγελία την έλλειψη συναίνεσης.⁴⁸⁸ Ωστόσο, απαιτούν να αποδειχθεί ότι ο δράστης διέπραξε σωματική εισβολή σεξουαλικής φύσης εναντίον του θύματος με βία ή με απειλή βίας ή εξαναγκασμού, κατάχρηση εξουσίας εναντίον αυτού του προσώπου ή άλλου προσώπου, ή εκμεταλλευόμενος το εξαναγκαστικό περιβάλλον, ή αυτή η εισβολή διεπράχθη εναντίον προσώπου ανίκανου να δώσει έγκυρη συναίνεση,⁴⁸⁹ φράση η οποία απομένει να ερμηνευθεί από το ΔΠΔ.

---

⁴⁸⁵ Akayesu, para. 598.

⁴⁸⁶ Kunarac, para 460, Gacumbitsi, para. 153

⁴⁸⁷ AFRC Trial Judgment, para. 694.

⁴⁸⁸ ICC Elements of Crimes, arts 7(1)(g)-1, 8(2)(b)(xxii)-1 & 8(2)(e)(vi)-1.

⁴⁸⁹ Ibid.

A. Ο βιασμός στη νομολογία του ΔΠΔΡ και ΔΠΔΓ.

Παρόλο που ο βιασμός περιείχετο στη λίστα του Νόμου 10 του Συμβουλίου Ελέγχου ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας⁴⁹⁰ - αν και καμία δίωξη για βιασμό δεν έγινε με βάση τον Νόμο αυτό - και στις καταστατικές διατάξεις των *ad hoc* διεθνών ποινικών δικαστηρίων, όπως και στο Καταστατικό της Ρώμης του ΔΠΔ, και παρόλο που σιωπηρά αναφέρεται σε πλήθος συμβάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, καμία από τις συμβάσεις αυτές δεν απέδωσε ορισμό σε αυτό, αφήνοντας τον βιασμό και άλλα έμφυλα εγκλήματα χωρίς κάποιον διεθνώς παραδεκτό ορισμό ακόμα και κατά την χρονική περίοδο δημιουργίας των *ad hoc* ποινικών δικαστηρίων, στις αρχές της δεκαετίας του '90.⁴⁹¹

Η απουσία ενός κοινά αποδεκτού ορισμού του βιασμού στο διεθνές δίκαιο αποδείχθηκε μία πραγματική πρόκληση για το ΔΠΔΓ και το ΔΠΔΡ αναφορικά με τη δίωξη των σεξουαλικών εγκλημάτων.⁴⁹² Οι συστηματικοί βιασμοί των γυναικών στη Ρουάντα και τη Βοσνία επέβαλαν τελικά την εξέλιξη της νομολογίας των δικαστηρίων, επιτρέποντας σε αυτά να συνεισφέρουν στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδιαίτερα αναφορικά με τα έμφυλα εγκλήματα, εξέλιξη που αντικατοπτρίζεται ξεκάθαρα, τόσο στο Καταστατικό της Ρώμης του ΔΠΔ, όσο και στο Καταστατικό του Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρα Λεόνε.⁴⁹³

Η υπόθεση *Akayesu* είναι η πρώτη στη διεθνή ποινική δικαιοσύνη που παρέχει ορισμό του βιασμού. Το ΔΠΔΡ, στην προσπάθειά του να αποδώσει ορισμό στο έγκλημα αυτό, κατέληξε αρχικά στο συμπέρασμα ότι πράγματι δεν υπήρχε έναν παγιωμένος ορισμός στο διεθνές δίκαιο και αξιολόγησε την ποινικοποίηση του εγκλήματος στην εθνική νομολογία, με σκοπό να διερευνήσει τις γενικές αρχές που έχουν διαμορφωθεί. Παρόλο που διαπίστωσε ότι οι εγχώριοι ποινικοί κώδικες διαχρονικά ορίζουν τον βιασμό ως «μη συναινετική σεξουαλική επαφή», το ΔΠΔΡ επιχειρηματολόγησε ότι είναι απαραίτητη η απόδοση ενός ευρύτερου ορισμού,

---

⁴⁹⁰ Το Άρθρο 11(1)(C) ορίζει τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ως "Atrocities and offences, including but not limited to murder, extermination, enslavement, deportation, imprisonment, torture, rape, or other inhumane acts committed against any civilian population, or persecutions on political, racial or religious grounds whether or not in violation of the domestic law of the country where perpetrated. Βλ. Control Council Law No. 10, Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes against Peace and against Humanity, 10 December 1945, 3 Official Gazette Control Council for Germany 50-44 (1946).

⁴⁹¹ Ο M. Cherif Bassiouni ορίζει τον βιασμό ως "μη συναινετική κολπική διείσδυση με πέος, ή άλλα μέρη του σώματος, ή ξένο αντικείμενο". Η Kelly Askin παρέχει έναν πιο ουδέτερο αναφορικά με το φύλο ορισμό αναλύοντας τον βιασμό ως "σεξουαλική διείσδυση του κόλπου του θύματος, του πρωκτού ή του στόματος με μέρος του σώματος ή αντικείμενο. Βλ. Bassiouni & Manikas, *The Law of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Transnational Publishers 1996, σελ. 555. Βλ. και Kelly Askin, *War Crimes against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague 1997, σελ.380-382.

⁴⁹² Βλ. R. Goldstone & E. Dehon, *Engendering Accountability: Gender Crimes under International Criminal Law*, 19 *New England Journal on Public Policy* (2003), σελ. 127.

⁴⁹³ Βλ. γενικά T. Hansen-Young, *Defining Rape: A means to Achieve Justice in the Special Court for Sierra Leone*, 6 *Chicago Journal of International Law* (2003), σελ. 483.

στοχεύοντας στο να ληφθεί υπόψη το ιδιαίτερο πλαίσιο του διεθνούς ποινικού δικαίου και οι ιδιαιτερότητες στις μορφές της βίας που καταγράφηκαν στη Ρουάντα. Σύμφωνα λοιπόν με το Δικαστήριο, «... παραλλαγές της πράξης του βιασμού μπορεί να περιλαμβάνουν την εισαγωγή αντικειμένων και/ή τη χρήση σωματικών κοιλοτήτων, που δεν είναι εγγενώς σεξουαλικές».⁴⁹⁴

Παρέχοντας μία πιο φιλελεύθερη αντίληψη του βιασμού, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο βιασμός είναι μία μορφή επίθεσης και ότι τα στοιχεία που τον συνιστούν «δεν μπορούν να απομονωθούν σε μία μηχανιστική περιγραφή αντικειμένων και μερών του σώματος».⁴⁹⁵ Μάλιστα προέβη σε αναλογία μεταξύ του βιασμού και του εγκλήματος του βασανιστηρίου,⁴⁹⁶ διαπιστώνοντας αρχικά ότι ο βιασμός συνιστά βασανιστήριο και έπειτα τονίζοντας ότι η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων δεν περιέχει συγκεκριμένες πράξεις βασανιστηρίων, δίνοντας έμφαση στον τρόπο που αυτό τελείται και στην “ιδέα” του αδικήματος, παρά στις συγκεκριμένες πράξεις που το συνιστούν, προσέγγιση που, σύμφωνα με το Δικαστήριο, είναι η πιο κατάλληλη στο διεθνές δίκαιο.⁴⁹⁷

Το Δικαστήριο, λοιπόν, όρισε τον βιασμό ως «σωματική εισβολή σεξουαλικής φύσης, που διαπράττεται εναντίον ενός προσώπου υπό συνθήκες που είναι καταναγκαστικές».⁴⁹⁸ Την ίδια στιγμή, το δικαστήριο απέδωσε έναν εξίσου ορισμό στη σεξουαλική βία γενικότερα, η οποία περιλαμβάνει και τον βιασμό, ως «οποιαδήποτε πράξη σεξουαλικής φύσης, που διαπράττεται εναντίον ενός προσώπου υπό συνθήκες που είναι καταναγκαστικές.»⁴⁹⁹ Ειδικότερα ως προς την τελευταία τόνισε ότι δεν περιορίζεται στη σωματική παραβίαση του ανθρώπινου σώματος και μπορεί να περιλαμβάνει ακόμα και πράξεις που δεν ενέχουν την διείσδυση ή ακόμα και την σωματική επαφή.⁵⁰⁰ Ως προς τον βιασμό, καταλήγοντας στο προαναφερθέν συμπέρασμα, ότι δηλαδή δεν απαιτείται αναγκαστικά η χρησιμοποίηση μέρους του σώματος, έλαβε υπόψη του το περιστατικό διείσδυσης ενός κομματιού ξύλου στο εσωτερικό των σεξουαλικών οργάνων μιας γυναίκας.⁵⁰¹

---

⁴⁹⁴ Βλ. Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-A, Judgment, 23 November 2001, para. 695.

⁴⁹⁵ Ibid, para. 687.

⁴⁹⁶ Ibid.

⁴⁹⁷ Ibid, para. 597.

⁴⁹⁸ Id., para. 688. Το Δικαστήριο σημείωσε επίσης ότι “coercive circumstances need not be evidenced by a show of physical force. Threats, intimidation, extortion and other forms of duress which prey on fear or desperation may constitute coercion, and coercion may be inherent in certain circumstances, such as armed conflict or the military presence of Interahamwe among refugee Tutsi women...”

⁴⁹⁹ Id., para. 598. Βλ. και C. MacKinnon, Defining Rape Internationally: A Comment on Akayesu, 44 Columbia Journal of International Law (2006), σελ. 944, R. Hafajee, Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR: The Application of Joint Criminal Enterprise Theory, 29 Harvard Journal of Law and Gender (2006), σελ. 206.

⁵⁰⁰ Id., para. 688. Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του το περιστατικό που περιέγραψε ο Μάρτυρας ΚΚ, στο οποίο ο Akayesu διέταξε τον Interahamwe να γδύσει μία μαθήτρια και να την αναγκάσει να κάνει γυμνή γυμναστική μπροστά σε πλήθος στη δημόσια αυλή του κοινοτικού γραφείου.

⁵⁰¹ Id., para. 686.

Ο διευρυμένος λοιπόν ορισμός του βιασμού στην υπόθεση Akayesu αποκλίνει από τον παραδοσιακό ορισμό με δύο τρόπους. Πρώτον, ο ορισμός που έδωσε το δικαστήριο περιλαμβάνει την αναγκαστική στοματική και πρωκτική σεξουαλική επαφή, καθώς και την διείσδυση ενός δαχτύλου ή της γλώσσας στον κόλπο. Αντίθετα, σύμφωνα με την παραδοσιακή προσέγγιση των εγχώριων νομοθεσιών, οι πράξεις αυτές κατατάσσονται στο σοδομισμό ή σε κάποιες άλλες μορφές σεξουαλικής βίας.⁵⁰² Δεύτερον, λόγω του ότι ο ορισμός αυτός είναι ουδέτερος ως προς το φύλο, το θύμα θα μπορούσε να είναι ο άνδρας και ο δράστης η γυναίκα.⁵⁰³ Η αντίληψη αυτή αποκλίνει εξίσου από το παραδοσιακό δίκαιο, στο μέτρο που το τελευταίο αντιλαμβάνεται τον βιασμό ως έγκλημα που μόνο άνδρας μπορεί να διαπράξει εναντίον γυναίκας, επιτρέποντας την ενοχοποίηση της γυναίκας μόνο ως συνεργού.

Η απόφαση αυτή ενέχει και μία ακόμα πρωτοποριακή παραδοχή. Το Δικαστήριο συμπέρανε ότι το μέγεθος του καταναγκασμού που απαιτείται δεν είναι αναγκαίο να φτάνει στο επίπεδο της σωματικής βίας, καθώς «απειλές, εκφοβισμός, εκβιασμός και άλλες μορφές εξαναγκασμού που εκμεταλλεύονται τον φόβο και την απόγνωση μπορεί να συνιστούν καταναγκασμό, και ο καταναγκασμός μπορεί να είναι εγγενής υπό συγκεκριμένες συνθήκες, όπως είναι η ένοπλη σύρραξη ή η στρατιωτική παρουσία των Interhamwe ανάμεσα στις γυναίκες πρόσφυγες Tutsi στο κοινοτικό γραφείο».⁵⁰⁴ Το Δικαστήριο, συνεπώς, όχι μόνο εξέλαβε ευρύτατα την έννοια του βιασμού και της σεξουαλικής βίας αλλά εξέφρασε και μία ευρύτατη αντίληψη του καταναγκασμού, δίνοντας έμφαση στην ιδιαίτερη φύση των σεξουαλικών εγκλημάτων στις ένοπλες συρράξεις και την αναγκαιότητα στενότερης προσέγγισης του πλαισίου στο οποίο αυτή τελείται.⁵⁰⁵ Έτσι, το στοιχείο της μη συναίνεσης πληρούται, χωρίς να είναι αναγκαστική η απόδειξη της άσκησης βίας ή καταναγκασμού, αφού το βάρος πέφτει στην θέση του δράστη και του θύματος και στο πλαίσιο υπό το οποίο τελέστηκαν τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Η παραδοχή αυτή οδηγεί στο περαιτέρω αποτέλεσμα της εξάλειψης της ανάγκης κατάθεσης μαρτύρων και διασταύρωσης των σχετικών καταθέσεων, αλλά και στον σεβασμό της απροθυμίας των θυμάτων να προβούν σε λεπτομερείς περιγραφές των εγκλημάτων σε βάρος τους.⁵⁰⁶

Το γεγονός ότι η απόφαση δεν συμπεριέλαβε την συναίνεση ως στοιχείο του βιασμού προήλθε πιθανότατα από τα περιστατικά της υπόθεσης, τα οποία δεν άφησαν καμία αμφιβολία ότι τα θύματα δεν συναίνεσαν στην σεξουαλική βία που

---

⁵⁰² Βλ. Phillip Weiner, *The Evolving Jurisprudence of the Crime of Rape in International Criminal Law*, 51 Boston College Law Review (2013), σελ. 1210.

⁵⁰³ Ibid.

⁵⁰⁴ Id, para. 688.

⁵⁰⁵ Βλ. Maria Eriksson, *Defining Rape: Emerging Obligations for States Under International Law?*, Martinus Nijhoff Publishers, 2011, σελ. 417.

⁵⁰⁶ Ibid. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι "...the cultural sensitivities involved in public discussion of intimate matters and recalls the painful reluctance and inability of witnesses to disclose graphic anatomical details of sexual violence they endured". Akayesu Trial Judgment, para. 687.

υπέστησαν, όπως και από την αναλογία με το έγκλημα του βασανιστηρίου στην οποία κατέφυγε το δικαστήριο, το οποίο δεν περιέχει το στοιχείο της συναίνεσης. Ο εξαναγκασμός είναι επομένως εκείνο το στοιχείο που χαρακτηρίζει το έγκλημα του βιασμού στο διεθνές δίκαιο: στο πλαίσιο της γενοκτονίας, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των εγκλημάτων πολέμου, όταν μία σεξουαλική πράξη επιβάλλεται σε ένα πρόσωπο, το ζήτημα της συναίνεσης καθίσταται περιττό.⁵⁰⁷

Παρόλο που η υπόθεση Akayesu έγινε αποδεκτή ως θέτουσα ένα σημαντικό όριο προστασίας, ασκήθηκε επίσης κριτική ότι είναι υπερβολικά ευρεία, όχι συγκεκριμένη αρκετά και πιθανότατα ως παραβιάζουσα την αρχή της νομιμότητας.⁵⁰⁸ Η Alison Cole άσκησε κριτική στο Δικαστήριο για την αποτυχία του στην υπόθεση αυτή να ακολουθήσει την τήρηση δύο διεθνών κανόνων κατά την εξαγωγή του ορισμού, την αρχή *nullum crimen sine lege*, και τον προσδιορισμό των σωστών πηγών του διεθνούς δικαίου.⁵⁰⁹ Ωστόσο, η απόφαση έγινε γενικότερα ιδιαίτερα ευπρόσδεκτη, καθώς πολλοί ήταν αυτοί που την εξήραν για την δημιουργικότητά της και την συμβολή της στην τιμωρία των δραστών σεξουαλικής βίας. Ο Ειδικός Εμπειρογνώμονας για τη Βία κατά των Γυναικών ανέφερε ότι ο ορισμός επανατοποθετεί τον βιασμό ως επίθεση στην προσωπική ασφάλεια της γυναίκας ως άτομο, και όχι ως προσβολή της τιμής ολόκληρης της οικογένειας ή του χωριού.⁵¹⁰ Όπως επίσης σημείωσε η Εισαγγελέας Louise Arbour: «η απόφαση είναι πραγματικά αξιοσημείωτη στην ευρύτητα και την οπτική της, καθώς και στην λεπτομερή νομική ανάλυση πολλών ζητημάτων που θα είναι κρίσιμα για το ΔΠΑΡ και το ΔΠΑΓ, ιδιαίτερα σε σχέση με το δίκαιο της σεξουαλικής βίας.»⁵¹¹

Ο ορισμός του βιασμού όπως διαμορφώθηκε στην απόφαση Akayesu, υιοθετήθηκε και στις αποφάσεις Čelebići (1998), Musema (2000), Niyitegeka (2003) και Muhimana (2005). Στην Musema, η οποία ακολούθησε την Akayesu στο ΔΠΑΡ, το δικαστήριο, υιοθετώντας τον ευρύ ορισμό του βιασμού, όπως διαμορφώθηκε στην υπόθεση Akayesu και ακολούθως την Čelebići, υπογράμμισε για ακόμα μία φορά ότι «...η ουσία του βιασμού δεν είναι οι ιδιαίτερες λεπτομέρειες των μερών του σώματος και των αντικειμένων που συμμετέχουν, αλλά περισσότερο η επίθεση που εκφράζεται με γενετήσιο τρόπο υπό συνθήκες καταναγκασμού».⁵¹² Εξαιρώντας τη διαφορά στη νομολογία των δύο *ad hoc* δικαστηρίων, κυρίως ως προς την

⁵⁰⁷ Βλ. Anne-Marie de Brouwer, *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, Intersentia, 2005, σελ. 108.

⁵⁰⁸ Ibid.

⁵⁰⁹ Βλ. Alison Cole, *Prosecutor v. Gacumbitsi: The New Definition for Prosecuting Rape Under International Law*, 8 ICLR (2008), σελ. 77.

⁵¹⁰ Βλ. Economic and Social Council, Commission on Human Rights, Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective, Violence Against Women, UN Doc. E/CN.4/2001/73, 23 January 2001, para. 38, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G01/104/44/PDF/G0110444.pdf?OpenElement>

⁵¹¹ Βλ. Press release, ICTY Office of the Prosecutor, Statement by Justice Louise Arbour, ICTY Doc. CC/PIU/342-E (4 September 1998).

⁵¹² Βλ. *Prosecutor v. Musema*, Case No. ICTR-96-13-I, Judgment of 27 January 2000, para. 226.

υιοθέτηση από το ΔΠΔΓ μιας μηχανιστικής προσέγγισης του βιασμού, κατέληξε στο ότι η εννοιολογική προσέγγιση του βιασμού είναι προτιμότερη λόγω της δυναμικής συνεχούς εξέλιξης της κατανόησης του βιασμού και της ενσωμάτωσης αυτής στις αρχές του διεθνούς δικαίου.⁵¹³ Απέρριψε την τάση επικέντρωσης του προβλήματος στην καθεαυτή σεξουαλική επαφή, την οποία θεωρούν ως αναγκαία προϋπόθεση οι εθνικές νομοθεσίες, ώστε να συμπεριλάβει και τις πράξεις που τελούνται με αντικείμενα ή μέρη του σώματος που δεν είναι εγγενώς σεξουαλικά. Το Δικαστήριο, ωστόσο, δεν αναφέρθηκε σε ποιες εθνικές νομοθεσίες στηρίχθηκε για την εξαγωγή του συμπεράσματος αυτού, οι οποίες, σημειωτέον, τείνουν να οριοθετούν με πιο συγκεκριμένο τρόπο το συγκεκριμένο αδίκημα. Στην *Musema*, το Δικαστήριο επέλεξε τελικά τον ευρύ ορισμό, ώστε να συμπεριλάβει και άλλες μορφές σεξουαλικής βίας πέραν της στενής έννοιας του βιασμού.⁵¹⁴ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα δυο *ad hoc* δικαστήρια, δεν δίστασαν τα αμέσως επόμενα χρόνια να υιοθετήσουν τον ορισμό που δόθηκε στις προαναφερόμενες αποφάσεις, ή να συμφωνήσουν με την ουσία του.

Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση *Čelebići*, όπου για πρώτη φορά επιχειρήθηκε να αποδοθεί ορισμός στον βιασμό από το ΔΠΔΓ. Η απόφαση παρέσχε μία λεπτομερή εξέταση της ιστορικής εξέλιξης της απαγόρευσης του βιασμού στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, αλλά κατέληξε στο ότι δεν υπάρχει κάποια σύμβαση ή άλλο διεθνές κείμενο που να παρέχει ορισμό του όρου.⁵¹⁵ Αφού παρέθεσε τον ορισμό της *Akayesu* και συμφώνησε με την αιτιολογία του, ανέφερε ότι δεν υπάρχει λόγος να αποκλίνει από το συμπέρασμα του ΔΠΔΡ αναφορικά με το θέμα αυτό.⁵¹⁶

Ωστόσο, τέσσερις μήνες μετά την έκδοση της απόφασης *Akayesu* από το ΔΠΔΡ, τον Δεκέμβριο του 1998, το ΔΠΔΓ στην απόφαση *Furundžija* καταδίκασε τον κατηγορούμενο για το έγκλημα του βιασμού ως παραβίαση του Κοινού Άρθρου 3 των ΣΓ⁴⁹⁵¹⁷, και εν πολλοίς παρέκκλινε ουσιωδώς από τον διαμορφωθέντα ορισμό του βιασμού. Αναγνωρίζοντας την απουσία ενός γενικά αποδεκτού ορισμού του βιασμού στο διεθνές δίκαιο⁵¹⁸, το ΔΠΔΓ έκρινε ότι πρέπει να βασιστεί στις γενικές έννοιες και τους νομικούς θεσμούς τους κοινούς στα κύρια νομικά συστήματα του κόσμου⁵¹⁹, αποφεύγοντας στο να σταθεί υπερβολικά σε κάποια νομική παράδοση, προκειμένου να καταλήξει σε έναν «ακριβή ορισμό του βιασμού»,⁵²⁰ ενώ σημείωσε ότι θα πρέπει να δοθεί η δέουσα προσοχή στα εθνικά δίκαια.

---

⁵¹³ Ibid, para. 933.

⁵¹⁴ Βλ. Anne-Marie de Brouwer, *ό.π.*, σελ. 110.

⁵¹⁵ *Prosecuton v. Delalić*, Case No. ICTY-IT-96-21-T, Trial Chamber Judgment, 16 Nov. 1998, para. 478.

⁵¹⁶ Ibid.

⁵¹⁷ *Prosecutor v. Furundžija*, Case No. ICTY- IT-95-17/1-T, Trial Judgment, para. 43, 274

⁵¹⁸ Ibid., para. 175.

⁵¹⁹ Ibid, para. 178.

⁵²⁰ Ibid., para. 177.

Από την έρευνα στην οποία προέβη, το ΔΠΔΓ, συμπέρανε ότι σημειώνεται μία τάση στις εθνικές νομοθεσίες ενός μεγάλου αριθμού Κρατών, να διευρύνουν τον ορισμό του βιασμού, ώστε να καλύπτει και πράξεις που παλαιότερα κατατάσσονταν στις λιγότερο σημαντικές παραβιάσεις και, πλέον, το στίγμα του βιασμού αποδίδεται σε μία διευρυνόμενη κατηγορία σεξουαλικών παραβιάσεων, υπό την προϋπόθεση ότι πληρούνται συγκεκριμένα κριτήρια, όπως η αναγκαστική σωματική διείσδυση.⁵²¹ Τόνισε, ωστόσο, ότι υπάρχει μία σημαίνουσα ασυμφωνία στην αντιμετώπιση των Κρατών αναφορικά με την αναγκαστική στοματική συνουσία: σε ορισμένα Κράτη κατατάσσεται ως σεξουαλική κακοποίηση, ενώ σε κάποια άλλα ως βιασμός. Προς επίλυση αυτής της σύγκρουσης, το δικαστήριο θεώρησε απαραίτητο να καταφύγει στις γενικές αρχές του διεθνούς ποινικού δικαίου, και αν από εκεί δεν εξαγόταν κάποιο ικανοποιητικό συμπέρασμα, στις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Καταφεύγοντας, λοιπόν, στην γενική αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, τόνισε ότι η αρχή αυτή αποτελεί ουσιαστικά την *raison d'être* του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου και προστατεύει τα πρόσωπα από τις παραβιάσεις εναντίον της προσωπικής τους αξιοπρέπειας, είτε πρόκειται για σωματική επίθεση ή για ταπείνωση της τιμής, του αυτοσεβασμού και της ψυχικής υπόστασης του ατόμου. Με βάση την παραδοχή αυτή, το ΔΠΔΓ κατέληξε στο ότι αδιαμφισβήτητα μία τόσο σοβαρή παραβίαση, όπως η αναγκαστική στοματική διείσδυση, θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως βιασμός.⁵²²

Ενώπιον του Δικαστηρίου τέθηκε από την υπεράσπιση το ζήτημα της παραβίασης της αρχής *nullum crimen sine lege*, ιδίως λόγω της κατάταξης από αυτό της αναγκαστικής στοματικής συνουσίας στον βιασμό και όχι στην σεξουαλική κακοποίηση, καθώς θεώρησε ότι η διεύρυνση αυτή είναι πολύ φιλελεύθερη και ξεφεύγει από την παραδοσιακή έννοια του βιασμού.⁵²³ Το επιχείρημα αυτό απορρίφθηκε από το ΔΠΔΓ, το οποίο πρόσθεσε ότι «δεν τίθεται θέμα ως προς την ποινικοποίηση πράξεων που δεν ήταν εγκληματικές όταν διεπράχθησαν από τον κατηγορούμενο, από τη στιγμή που η βίαιη στοματική συνουσία είναι σε κάθε περίπτωση έγκλημα, και πραγματικά ένα εξαιρετικά σοβαρό έγκλημα... Στις υποθέσεις ενώπιον του Δικαστηρίου η βίαιη στοματική συνουσία είναι κατά

---

⁵²¹ Ibid para. 179.

⁵²² "... the forced penetration of the mouth by the male sexual organ constitutes a most humiliating and degrading attack upon human dignity. The essence of the whole corpus of international humanitarian law as well as human rights law lies in the protection of the human dignity of every person, whatever his or her gender. The general principle of respect for human dignity is the basic underpinning and indeed the very *raison d'être* of international humanitarian law and human rights law: indeed in modern times it has become of such paramount importance as to permeate the whole body of international law. This principle is intended to shield human beings from outrages upon their personal dignity, whether such outrages are carried out by unlawfully attacking the body or by humiliating and debasing the honour, the self-respect or the mental wellbeing of a person. It is consonant with this principle that such an extremely serious outrage as forced oral penetration should be classified as rape." Ibid., para. 183.

⁵²³ Ibid., para. 184.

κανόνα διακεκριμένη σεξουαλική κακοποίηση καθώς διαπράττεται σε καιρό πολέμου σε βάρος ανυπεράσπιστων πολιτών. Έτσι, δεν είναι απλή σεξουαλική κακοποίηση αλλά σεξουαλική κακοποίηση ως έγκλημα πολέμου ή έγκλημα κατά της ανθρωπότητας...».⁵²⁴

Προχωρώντας προς την διατύπωση του ορισμού, το δικαστήριο θεώρησε ότι η ειδικότητα και η ακρίβεια στον καθορισμό της αντικειμενικής υπόστασης θεωρήθηκαν αναγκαίες για την διασφάλιση των διαδικαστικών εγγυήσεων. Έδωσε λοιπόν έμφαση στην διάκριση μεταξύ του βιασμού, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας στο Καταστατικό του ΔΠΔΓ, και των άλλων λιγότερο σοβαρών μορφών σεξουαλικής κακοποίησης, οι οποίες μπορούσαν να διωχθούν ως «άλλες απάνθρωπες πράξεις». Τόνισε επίσης ότι ο βιασμός πρέπει να θεωρηθεί ως «η πιο σοβαρή μορφή σεξουαλικής κακοποίησης».⁵²⁵ Έτσι, τα στοιχεία του βιασμού στο διεθνές δίκαιο, σύμφωνα με το ΔΠΔΓ, θεωρούνται τα ακόλουθα:

“(i) η σεξουαλική διείσδυση, έστω και ελαφριά:

α) του κόλπου ή του πρωκτού του θύματος με το πέος του δράστη ή οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο που χρησιμοποιείται από τον δράστη ή

β) του στόματος του θύματος από το πέος του δράστη.

(ii) με εξαναγκασμό ή βία ή απειλή χρήσης βίας εναντίον του θύματος ή τρίτου προσώπου.⁵²⁶

Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που εξάγεται από την Furundžija - η σύνθεση της οποίας αποτελούσαν από τους Δικαστές Mumba, Cassese και May - είναι ότι κατά την απόδοση του ορισμού το δικαστήριο έδωσε πράγματι μεγάλη σημασία στους γενικούς κανόνες ερμηνείας του διεθνούς δικαίου, ενώ βασίστηκε σε διεθνή κείμενα, τη διεθνή ποινική νομολογία και αυτή των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, και όπου κρίθηκε αναγκαίο, και τις γενικές αρχές του δικαίου, όπως προέκυψε από την έρευνα των εθνικών νομοθεσιών. Στο πλαίσιο όμως αυτό, παρόλο που επικαλέστηκε τις αποφάσεις Akayesu και Čelebići, αφού πρώτα διαπίστωσε ότι δεν υπήρχε ορισμός του βιασμού στο διεθνές δίκαιο, δεν θεώρησε ότι αυτές συμπληρώνουν το σχετικό κενό στο διεθνές δίκαιο⁵²⁷, επικαλούμενο σχετικώς την απουσία της αρχής της ειδικότητας στα συμπεράσματα των ως άνω αποφάσεων. Χαρακτηριστική είναι η σχετική κριτική της Catharine MacKinnon η οποία με σκωπτικό τρόπο σχολιάζει ότι το δικαστήριο σχεδόν υπονοεί, ότι “χωρίς αυτήν την διασάφηση, οι κατηγορούμενοι – φύλακες στα στρατόπεδα συγκέντρωσης που κατηγορήθηκαν για τη σεξουαλική κακοποίηση

---

⁵²⁴ Ibid.

⁵²⁵ Ibid., para. 175.

⁵²⁶ Ibid., para. 185.

⁵²⁷ Βλ. Shane Darcy and Joseph Powderly (eds.), *Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals*, Oxford University Press, 2010, σελ. 138-139.

των κρατουμένων – μπορεί να μην ήξεραν με επαρκή ακρίβεια ότι κατηγορούνταν για τη διάπραξη ενός εγκλήματος”.⁵²⁸

Ο ορισμός της Furundžija είναι όμως εξίσου σημαντικός και για το γεγονός της ρητής ενσωμάτωσης της βίας ή της χρήσης βίας, μαζί με τον εξαναγκασμό, ως στοιχείο του εγκλήματος του βιασμού. Το Δικαστήριο συμπέρανε ότι όλη η νομολογία που διερευνήθηκε απαιτεί την ύπαρξη του στοιχείου της βίας, του καταναγκασμού, της απειλής, ή της ενέργειας χωρίς την συναίνεση του θύματος.⁵²⁹ Έδωσε, επίσης, ιδιαίτερη έμφαση στον ορισμό που δόθηκε στην προδικαστική περίληψη του εισαγγελέα, σύμφωνα με τον οποίο ο βιασμός είναι μία βίαιη πράξη, που επιτυγχάνεται με τη βία ή με τη ρητή ή σιωπηρή απειλή της βίας εναντίον του θύματος ή τρίτου προσώπου, η οποία τους προκαλεί εύλογο φόβο ότι θα υποβληθούν σε βία, κράτηση, εξαναγκασμό ή ψυχολογική καταπίεση.⁵³⁰ Έτσι, σύμφωνα με τη γνώμη του Δικαστηρίου, «κάθε μορφή αιχμαλωσίας υπονομεύει την συναίνεση».⁵³¹ Να σημειωθεί ότι οι Schomburg και Peterson έχουν υποστηρίξει ότι θα ήταν ορθότερο, από τη στιγμή που στηρίχθηκε το Δικαστήριο σε εθνικές ποινικές διατάξεις ώστε να εξάγει τον ορισμό του βιασμού, να είχε στηριχθεί περισσότερο στους εθνικούς νόμους που ποινικοποιούν τις σεξουαλικές πράξεις μεταξύ προσώπων που βρίσκονται σε άνισες θέσεις (όπως για παράδειγμα μεταξύ φυλάκων και τροφίμων) αντί για τις ποινικές εκείνες διατάξεις που ορίζουν την συναινετική σεξουαλική επαφή σε θεωρητικά φυσιολογικές συνθήκες.⁵³²

Κάνοντας μία κριτική ανάλυση στον ορισμό του βιασμού, όπως προέκυψε από την συγκεκριμένη απόφαση, παρατηρούμε ότι προωθεί μία μηχανιστική αντίληψη αυτού και ξεφεύγει σαφώς από την διευρυμένη οριοθέτησή του στην υπόθεση Akayesu.⁵³³ Ωστόσο, δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός ότι ο ορισμός της Furundžija είναι ακριβής και λεπτομερειακός, παρόλο που επικεντρώνεται μόνο στο ζήτημα της διείσδυσης, ενώ αναδεικνύει και το ζήτημα της συναίνεσης στις σεξουαλικές παραβιάσεις και της εγγενούς ανυπαρξίας του όταν διαπράττονται διεθνή εγκλήματα. Ο ορισμός αυτός λοιπόν περιλαμβάνει την σεξουαλική διείσδυση του γυναικείου κόλπου ή του γυναικείου ή ανδρικού πρωκτού με το πέος του δράστη ή οποιοδήποτε αντικείμενο που χρησιμοποιείται από τον δράστη, καθώς και την σεξουαλική διείσδυση του στόματος ενός άνδρα ή γυναίκας με το πέος του δράστη. Παρόλο που εκ πρώτης όψεως, αυτές οι τρεις μορφές σεξουαλικής

⁵²⁸ Βλ. Catharine MacKinnon, *Defining Rape Internationally: A Comment on Akayesu*, 44 *Columbia Journal of International Law*, σελ. 940, 946.

⁵²⁹ Βλ. *Prosecutor v. Furundžija*, Case No. IT-95-17/1-T, Trial Judgment, paras. 183-184.

⁵³⁰ *Ibid.*, para. 174.

⁵³¹ *Ibid.*, para. 271.

⁵³² Βλ. Wolfgang Schomburg and Ines Peterson, *Genuine Consent to Sexual Violence under International Criminal Law*, 101 *American Journal of International Law* (2007), σελ. 138-139.

⁵³³ Το γεγονός ότι ο ορισμός της Furundžija είναι πιο περιοριστικός σε σχέση με αυτόν της Akayesu επιβεβαιώνεται από την Musema, στην παρ. 227 της οποίας αναφέρεται ότι: “The definition of rape, as set forth in the Akayesu Judgment, clearly encompasses all the conduct described in the definition of rape as set forth in Furundžija.”

διείσδυσης μπορούν να θεωρηθούν ως οι μοναδικές κύριες μορφές διείσδυσης, φαίνεται ωστόσο ότι αποκλείει άλλες μορφές, όπως τη διείσδυση του κόλπου με την γλώσσα ή τα δάχτυλα του δράστη. Από τη στιγμή όμως που το Δικαστήριο θεώρησε τις κύριες πράξεις διείσδυσης ως ταπεινωτικές και τραυματικές για το θύμα, επικαλούμενο την αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η θεμελιώδης αυτή αρχή θα δικαιολογούσε την διεύρυνση του ορισμού του βιασμού και στις άλλες μορφές.⁵³⁴ Συνεπώς, ενώ στην αιτιολογία του το ΔΠΔΓ έθεσε τις βάσεις για την υιοθέτηση μίας ευρείας αντίληψης του ορισμού, ⁵³⁵ όμοιας με αυτής της Akayesu, εντούτοις φάνηκε ότι τελικά έκλεισε την πόρτα για να υιοθετήσει μία συντηρητική και εν πολλοίς ασυμβίβαστη με τις συνθήκες που τελέστηκαν τα αδικήματα.

Λίγο αργότερα, το ΔΠΔΓ ήρθε να επαναφέρει στην υπόθεση Kunarac την ευρεία αλλά ταυτόχρονα και λεπτομερή αντίληψη του βιασμού. Για ακόμα μία φορά το Δικαστήριο προέβη στην διαπίστωση ότι δεν υπάρχει ορισμός που να προκύπτει από το εθιμικό ή συμβατικό διεθνές δίκαιο, είτε στο διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου ή στο ανθρωπιστικό. Στη συνέχεια εξέτασε τον ορισμό που υιοθετήθηκε στην Furundžija και ενώ τον υιοθέτησε κατά το πρώτο μέρος του, έκρινε ότι ο απαιτούμενος *εξαναγκασμός, βία ή απειλή βίας* είναι πολύ περιοριστικός. Ανέφερε λοιπόν ότι ο ορισμός της Furundžija δεν κάνει λόγο για άλλους παράγοντες που θα καθιστούσαν την σεξουαλική διείσδυση μη συναινετική ή μη εθελοντική από την πλευρά του θύματος.⁵³⁶

Το Δικαστήριο άσκησε επίσης κριτική στην Furundžija για το γεγονός ότι αν και εξέτασε τις εθνικές νομοθεσίες πολλών κρατών και διαπίστωσε την ευρύτητα με την οποία πολλές από αυτές αντιλαμβάνονται το στοιχείο της μη συναινεσης, εντούτοις το συμπέρασμα αυτό δεν το συμπεριέλαβε στον τελικό ορισμό.⁵³⁷ Έτσι, το δικαστήριο στην Kunarac διεξήγαγε την δική του έρευνα επί των εγχώριων νομοθεσιών και της σχετικής νομολογίας ώστε να καταλήξει στα δικά του συμπεράσματα.

Το Δικαστήριο διέκρινε τρεις κατηγορίες παραγόντων που συχνά προσδιορίζουν πότε μία σεξουαλική πράξη συνιστά βιασμό, σύμφωνα με τους εγχώριους ποινικούς κώδικες:

- I) η σεξουαλική δραστηριότητα συνοδεύεται από βία ή απειλή βίας προς το θύμα ή σε τρίτο πρόσωπο,

---

⁵³⁴ Βλ. Anne-Marie de Brouwer, ό.π., σελ. 115.

⁵³⁵ Βλ. Magdalini Karagiannakis, Case Analysis: The Definition of Rape and Its Characterization as an Act of Genocide – A Review of the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for Rwanda and the Former Yugoslavia, 12 Leiden Journal of International Law (1999), σελ. 489, η οποία υποστηρίζει ότι στην Furundžija ο ορισμός του βιασμού διατήρησε την διευρυμένη του μορφή σε σχέση με την Akayesu: “...it would seem that the broad, albeit more mechanical definition posited in the Furundžija Judgment does not differ in its practical application from the conceptual definition born in the Akayesu Judgment and followed and applied in the Čelebići Judgment”.

⁵³⁶ Prosecutor v. Kunarac, para. 438.

⁵³⁷ Ibid, para. 440.

II) η σεξουαλική δραστηριότητα συνοδεύεται από βία ή μία πληθώρα άλλων ειδικών περιστάσεων που έκαναν το θύμα ιδιαίτερα ευάλωτο ή ακύρωσαν την ικανότητά της να προβεί σε μία συνειδητή άρνηση,

III) η σεξουαλική δραστηριότητα λαμβάνει χώρα χωρίς την συναίνεση του θύματος.⁵³⁸

Εκτός, λοιπόν, από το στοιχείο (i) «βία ή απειλή βίας προς το θύμα ή τρίτο πρόσωπο», το Δικαστήριο εισήγαγε δύο ακόμα στοιχεία στις κατηγορίες (ii) και (iii). Για την κατηγορία (ii) οι δικαστές πείστηκαν ότι υποβάλλοντας το θύμα σε θέση όπου είναι ανίκανο να αντισταθεί, εξαιτίας κάποιας σωματικής ή πνευματικής αδυναμίας, ή με τρόπο αιφνιδιαστικό ή παραπλανητικό, συνιστά στοιχείο του εγκλήματος του βιασμού.⁵³⁹ Ομοίως στην κατηγορία (iii) το δικαστήριο έλαβε υπόψη του στην απουσία της συναίνεσης και οποιασδήποτε περιστάσης όπου το θύμα δεν έχει την δυνατότητα της αιτιολογημένης άρνησης, ως ένα ακόμα στοιχείο του εγκλήματος.⁵⁴⁰ Να σημειωθεί ότι το στοιχείο αυτό αναγνωρίστηκε στην Furundžija, αλλά δεν συμπεριελήφθη στον τελικό ορισμό.⁵⁴¹

Προχωρώντας στην ανάλυση του ορισμού του βιασμού, και αφού διεξήγαγε την απαραίτητη έρευνα των νομικών εκείνων συστημάτων που εμπεριέχουν τις αρχές εκείνες που πρέπει να υιοθετούνται στο διεθνές πλαίσιο⁵⁴², το δικαστήριο έκρινε ότι:

*“η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του βιασμού στο διεθνές δίκαιο αποτελείται από: σεξουαλική διείσδυση, έστω και ελαφριά α) του κόλπου ή του πρωκτού του θύματος με το πέος του δράστη ή οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο που χρησιμοποιείται από τον δράστη ή β) του στόματος του θύματος από το πέος του δράστη, όπου η σεξουαλική αυτή διείσδυση τελείται χωρίς την συναίνεση του θύματος. Η συναίνεση για τον σκοπό αυτό πρέπει να είναι συναίνεση που δίδεται εθελοντικά, ως αποτέλεσμα της ελεύθερης βούλησης του θύματος, αξιολογούμενη στο πλαίσιο των περιβαλλουσών συνθηκών. Η υποκειμενική υπόσταση συνίσταται στην πρόθεση τέλεσης της σεξουαλικής διείσδυσης και στη γνώση ότι τελείται χωρίς την συναίνεση του θύματος.”*⁵⁴³

Ο ορισμός υιοθέτησε την παραδοσιακή διατύπωση της αντικειμενικής υπόστασης του βιασμού. Το μέρος (α) και η πρώτη περίοδος του μέρους (β) πάρθηκε αυτολεξεί από την απόφαση στην υπόθεση Furundžija.⁵⁴⁴ Ο ορισμός της Kunarac, ωστόσο, αφαίρεσε την φράση «εξαναγκασμός ή βία η απειλή βίας» από τον προηγούμενο ορισμό και υιοθέτησε αντίθετα την «έλλειψη συναίνεσης» ως στοιχείο. Στη δίκη, ο εισαγγελέας ισχυρίστηκε ότι η έλλειψη συναίνεσης δεν αποτελούσε στοιχείο του

---

⁵³⁸ Ibid, para. 442.

⁵³⁹ Ibid, para. 446.

⁵⁴⁰ Βλ. Anne-Marie de Brouwer, σελ. 117.

⁵⁴¹ Furundžija Judgment, para. 80, Kunarac Judgment, para. 440.

⁵⁴² Ibid., 439.

⁵⁴³ Ibid, para. 460.

⁵⁴⁴ Furundžija Trial Judgment, para. 185.

εγκλήματος, σε αντίθεση με την βία και τον εξαναγκασμό. Το δικαστήριο ωστόσο διαχώρισε τη θέση του από τον εισαγγελέα αναφέροντας ότι το βασικό κοινό στοιχείο των νομικών συστημάτων που ερευνήθηκαν είναι ότι η σεξουαλική διείσδυση συνιστά το έγκλημα του βιασμού, αν δεν είναι πραγματικά συναινετική ή εθελοντική από την πλευρά του θύματος.⁵⁴⁵

Διαπίστωσε ότι τα στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού δεν εξαντλούνται μόνο στη βία, την απειλή βίας ή τον εξαναγκασμό. Το βάρος, σύμφωνα με το δικαστήριο, πρέπει να δοθεί στην παραβίαση της σεξουαλικής αυτονομίας διότι «ο πραγματικός κοινός παρονομαστής που ενώνει τα διάφορα συστήματα είναι η αρχή της ποινικοποίησης των παραβιάσεων της σεξουαλικής αυτονομίας.»⁵⁴⁶ Και η σεξουαλική αυτονομία παραβιάζεται κάθε φορά που το πρόσωπο υποβάλλεται σε μία πράξη στην οποία δεν έχει συμφωνήσει ελεύθερα ή δεν συμμετέχει σε αυτήν εθελοντικά.⁵⁴⁷ Έτσι, η έλλειψη της συναίνεσης είναι το στοιχείο *sine qua non* του βιασμού και το στοιχείο του εξαναγκασμού, της βίας ή της απειλής της βίας αποτελούν μόνο κάποιες πτυχές, που μπορούν να αποδείξουν την έλλειψη της συναίνεσης.

Το ζήτημα της συναίνεσης προβλήθηκε από έναν εκ των κατηγορουμένων της υπόθεσης, τον Kunarac, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι από τη στιγμή που το ίδιο το θύμα κατέθεσε ότι η συνουσία πραγματοποιήθηκε με δική της πρωτοβουλία, δεν μπορούσε να γνωρίζει ότι δεν συναινούσε.⁵⁴⁸ Δεδομένου ότι το συγκεκριμένο θύμα βρισκόταν σε αιχμαλωσία και ότι η πρωτοβουλία αυτή προήλθε κατόπιν των απειλών, τις οποίες δέχτηκε, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είχε συναινέσει ελεύθερα. Επιπλέον, από τη στιγμή που ο Kunarac γνώριζε το πλαίσιο του πολέμου και την ιδιαίτερη ευάλωτη θέση, στην οποία βρίσκονταν οι υπό κράτηση Μουσουλμάνες γυναίκες, καθώς και το γεγονός ότι η μάρτυρας είχε προηγουμένως βιαστεί από αρκετούς άλλους στρατιώτες, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο κατηγορούμενος είχε συνάψει την σεξουαλική επαφή με το θύμα ευρισκόμενος σε πλήρη γνώση ότι δεν συναινούσε ελεύθερα.⁵⁴⁹

Στην εφετειακή απόφαση το δικαστήριο επιβεβαίωσε τον ορισμό του βιασμού αλλά με κάποιες αξιοσημείωτες παρατηρήσεις. Το εφετείο τόνισε ότι «οι συνθήκες που επικρατούν στις περισσότερες υποθέσεις όπου υπάρχουν κατηγορίες για εγκλήματα πολέμου ή εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας είναι εξαναγκαστικές»,

---

⁵⁴⁵ Kunarac Trial Judgment, para. 439-441.

⁵⁴⁶ Ibid., para. 440

⁵⁴⁷ Ibid. para. 457. Στο θέμα της βίας ή της απειλής χρήσης βίας, το Δικαστήριο ανέφερε: "In practice, the absence of genuine and freely given consent or voluntary participation may be evidenced by the presence of the various factors specified in other jurisdictions - such as force, threats of force, or taking advantage of a person who is unable to resist. A clear demonstration that such factors negate true consent is found in those jurisdictions where absence of consent is an element of rape and consent is explicitly defined not to exist where factors such as use of force, the unconsciousness or inability to resist of the victim, or misrepresentation by the perpetrator." Ibid., para. 458.

⁵⁴⁸ Ibid., paras. 643-647

⁵⁴⁹ Ibid., para. 647.

καταλήγοντας στο ότι υπό αυτές τις συνθήκες «η αληθής συναίνεση δεν είναι δυνατή».⁵⁵⁰

Βασισμένο στα στοιχεία της υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένης της *de facto* κράτησης, των συστηματικών και επαναλαμβανόμενων βιασμών των θυμάτων, το Εφετείο συμπέρανε ότι οι συνθήκες της κράτησης αλλά και η κράτηση αυτή καθεαυτή είναι τόσο εξαναγκαστικές, ώστε δεν υπάρχει περιθώριο εκδήλωσης συναίνεσης.⁵⁵¹ Το Εφετείο, πάντως, επιβεβαίωσε τον ορισμό, ο οποίος απαιτεί ειδικότερα την μη συναίνεση (και όχι την απόδειξη της βίας ή του εξαναγκασμού) ως στοιχείο του εγκλήματος του βιασμού, ενώ ταυτόχρονα έκρινε ότι η συναίνεση είναι αδύνατη σε εγγενώς εξαναγκαστικές συνθήκες, κοινές στα περισσότερα διεθνή εγκλήματα.⁵⁵²

Ποια είναι όμως η διαφορά της Kunarac από την Furundžija; Το Εφετείο στην υπόθεση Kunarac ανέφερε ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο δεν απέρριψε τον ορισμό της Furundžija, αλλά απλά «προσπάθησε να εξηγήσει την σχέση μεταξύ της βίας και της συναίνεσης».⁵⁵³ Ωστόσο, μία πιο λεπτομερής ανάλυση της απόφασης δεν επιβεβαιώνει την άποψη αυτή. Τα στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού στις δύο υποθέσεις είναι ξεκάθαρα διαφορετικά.⁵⁵⁴ Στην πραγματικότητα, ο εξαναγκασμός και η συναίνεση αποτελούν παραδοσιακά δύο χωριστά και διακριτά στοιχεία, καθένα από τα οποία πρέπει να πληρούνται ανεξάρτητα. Η βία, οι απειλές, ο εξαναγκασμός εστιάζουν στις πράξεις των κατηγορουμένων, αντίθετα με την συναίνεση, η οποία σχετίζεται με την ψυχική κατάσταση του θύματος.⁵⁵⁵

Με δεδομένο ότι η Kunarac αποτέλεσε την πρώτη υπόθεση στην οποία το Εφετείο αντιμετώπισε ευθέως το ζήτημα του ορισμού του βιασμού, ακολούθησαν πολλές ακόμα αποφάσεις, τόσο του ΔΠΔΓ όσο και του ΔΠΔΡ, που στηρίχθηκαν σε αυτήν και εφάρμοσαν τον ορισμό που απέδωσε.⁵⁵⁶ Στις υποθέσεις Kajelijeli και Kamuhanda, έγινε δεκτό ότι ο βιασμός είναι η διάπραξη μίας από τις αναφερθείσες

---

⁵⁵⁰ Prosecutor v. Kunarac et al. Appeals Chamber Judgment, Case IT-96-23 και IT-96-23/1-A, 12 June 2002, para. 129.

⁵⁵¹ Ibid., paras. 132-133.

⁵⁵² Βλ. Shane Darcy and Joseph Powderly (eds.), *Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals*, Oxford University Press, 2010, σελ. 144.

⁵⁵³ Kunarac Appeals Judgment, para.129.

⁵⁵⁴ Βλ. Phillip Weiner, *ό.π.*, σελ. 1214.

⁵⁵⁵ Βλ. Wolfgang Schomburg & Ines Peterson, *Genuine Consent to Sexual Violence Under International Criminal Law*, 101 *American Journal of International Law* (2007), σελ. 138. Contra Cassese, σύμφωνα με τον οποίο οι δύο ορισμοί είναι στην ουσία τους ίδιοι, με τον εξαναγκασμό, την βία ή την απειλή βίας να υπονοούν στην ουσία ή να σημαίνουν την απουσία της συναίνεσης. Βλ. Cassese Antonio, *International Criminal Law*, σελ 79.

⁵⁵⁶ Prosecutor v. Semanza, Case No. ICTR-97-20-T, Judgment, 15 May 2003, paras. 344-346, Prosecutor v. Kajelijeli, Case No. ICTR-98-44-T, Judgment, 1 Dec. 2003, paras. 910-15, Prosecutor v. Kamuhanda, Case No. ICTR-95-54A-T, Judgment, 22 Jan. 2004, paras. 705-9.

πράξεις διείσδυσης, χωρίς την συναίνεση του θύματος και με τη γνώση ότι απουσίαζε η συναίνεση αυτή.⁵⁵⁷

Στην Muhimana, όπως και στην Musema, το ΔΠΔΡ προσπάθησε να συμφιλιώσει τους συγκρουόμενους ορισμούς του εγκλήματος του βιασμού.⁵⁵⁸ Στην υπόθεση αυτή, τόσο η εισαγγελία όσο και η υπεράσπιση επιδοκίμασαν την εννοιολογική προσέγγιση του βιασμού, όπως υιοθετήθηκε σχετικώς στην Akayesu.⁵⁵⁹ Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η προσέγγιση της Akayesu και ο ορισμός της Kunarac δεν αλληλοαποκλείονται, αλλά ότι η Kunarac παρέσχε «πρόσθετες λεπτομέρειες στα συστατικά στοιχεία των πράξεων που θεωρούνται βιασμός».⁵⁶⁰ Έτσι, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ενώ η Akayesu αναφέρθηκε ευρύτατα στην «σωματική παραβίαση σεξουαλικής φύσης», η Kunarac προσπάθησε να συγκεκριμενοποιήσει τις παραμέτρους του τι συνιστά εκείνη τη σωματική παραβίαση σεξουαλικού χαρακτήρα που αποτελεί το αδίκημα του βιασμού.⁵⁶¹

Εξετάζοντας το ζήτημα της συναίνεσης, το ΔΠΔΡ στην υπόθεση Muhimana έκρινε ότι «ο εξαναγκασμός είναι ένα στοιχείο το οποίο μπορεί να παρακάμψει την σημασία της συγκατάθεσης ως αποδεικτικού παράγοντα για το έγκλημα του βιασμού» την ίδια στιγμή που το πλαίσιο των διεθνών εγκλημάτων “είναι σχεδόν καθολικά εξαναγκαστικό, υπονομεύοντας έτσι το στοιχείο της συναίνεσης”.⁵⁶² Ωστόσο, η υπόθεση Muhimana δεν παρέχει επαρκείς λεπτομέρειες σχετικά με το αν η μη συναίνεση θα έπρεπε να αποτελεί το αποφασιστικό κριτήριο του εγκλήματος του βιασμού, ιδιαίτερα σε σχέση με την υποκειμενική υπόσταση του αδικήματος.⁵⁶³ Πολύ δε περισσότερο, είναι δύσκολο να διακρίνουμε εάν το καθαρό αποτέλεσμα της απόφασης Muhimana ήταν να μειώσει την Kunarac σε έναν ερμηνευτικό οδηγό για τον ευρύ αλλά λακωνικό ορισμό της Akayesu, ή να παράσχει μία σχεδόν συναισθηματική πτυχή στον εννοιολογικό ορισμό της Akayesu, την ίδια στιγμή που αναγνωρίζει την αναγκαία ειδικότητα που παρέχεται από την Kunarac.⁵⁶⁴ Συμπερασματικά, το δικαστήριο δεν εξήγησε πως συμφιλίωσε τους διαφοροποιημένους ορισμούς της Akayesu και της Kunarac, αλλά και πως

---

⁵⁵⁷ Βλ. Kajelijeli, para. 915 και Kamuhanda, para. 790. Να σημειωθεί ότι η Catharine MacKinnon έχει ασκήσει έντονη κριτική στην Kajelijeli καθώς η ίδια θεωρεί ότι λανθασμένα στηρίχθηκε στην Kunarac για τον ορισμό του βιασμού. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, κανένα στοιχείο ή γεγονός της υπόθεσης δεν οδηγεί στον ορισμό αυτό, διότι το κρίσιμο στην υπόθεση δεν ήταν εάν ο κατηγορούμενος βίασε τις γυναίκες ή εάν οι γυναίκες αυτές βιάστηκαν, αλλά εάν ο Kajelijeli είναι υπεύθυνος για τους βιασμούς που διέπραξαν οι υφιστάμενοί του. Βλ. Catharine MacKinnon, ό.π., σελ. 243.

⁵⁵⁸ Prosecutor v. Muhimana, Trial Chamber Judgment.

⁵⁵⁹ Ibid., para. 535.

⁵⁶⁰ Ibid, paras. 34-35.

⁵⁶¹ The Prosecutor v. Muhimana, para. 559.

⁵⁶² The Prosecutor v. Muhimana, Summary of Judgment, para. 31

⁵⁶³ Βλ. Niahm Hayes, Creating a Definition of Rape in International Law: The Contribution of the International Criminal Tribunals, σε: Shane Dracy and Joseph Powderly (eds.), Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals, Oxford University Press, 2010, σελ. 146.

⁵⁶⁴ Ibid.

εφάρμοσε τον σχετικό ορισμό στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ενώπιον του.⁵⁶⁵

Παρόλο που η εφετειακή απόφαση της Kunarac έπρεπε κανονικά να αποτελεί οδηγό για όλες τις μετέπειτα υποθέσεις που σχετίζονταν με το έγκλημα του βιασμού,⁵⁶⁶ εντούτοις ο μεγάλος αριθμός υποθέσεων σεξουαλικής βίας ενώπιον των *ad hoc* δικαστηρίων έδωσε τροφή σε αυτά για περισσότερη συζήτηση και διερεύνηση του θέματος. Η τάση αυτή αποτυπώνεται στην εφετειακή απόφαση της υπόθεσης Gacumbitsi ενώπιον του ΔΠΔΡ, όπου τελικά αποδόθηκε ένας διαφορετικός ορισμός του βιασμού.⁵⁶⁷

Ο Gacumbitsi κρίθηκε ένοχος για γενοκτονία και αναφορικά με τους βιασμούς για έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, γεγονός που οδήγησε το Δικαστήριο στο να επανεξετάσει την προγενέστερη νομολογία για τον βιασμό, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι αποφάσεις Akayesu και Kunarac, αν και εμφανίζουν διαφορετικές προσεγγίσεις, μπορούν να συμφιλιωθούν. Η έλλειψη της συναίνεσης του θύματος αποδείχτηκε από το γεγονός ότι ο Gacumbitsi είχε απειλήσει ότι θα σκότωνε τα θύματα με φρικτό τρόπο στην περίπτωση που αντιστέκονταν καθώς και από το γεγονός ότι αυτά που κατάφεραν να δραπετεύσουν δέχθηκαν τελικά επίθεση.⁵⁶⁸

Κατά την διάρκεια της δευτεροβάθμιας δίκης ο εισαγγελέας ισχυρίστηκε ότι η έλλειψη συναίνεσης και η σχετική γνώση του κατηγορουμένου δεν αποτελούν στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού.⁵⁶⁹ Αντίθετα, σύμφωνα με αυτόν, ο βιασμός πρέπει να γίνει αντιληπτός με τον ίδιο τρόπο όπως το βασανιστήριο και η υποδούλωση, για τα οποία η εισαγγελία δεν είναι υποχρεωμένη να αποδείξει την έλλειψη συναίνεσης.⁵⁷⁰

Το Εφετείο απέρριψε το επιχείρημα της εισαγγελίας. Αφού διαβουλευθηκε σχετικά με το εάν η εξέταση των εξαναγκαστικών συνθηκών *à la* Akayesu ή Furundžija ήταν το κατάλληλο ερώτημα, ή εάν η έλλειψη συναίνεσης ήταν η κατάλληλη νομική ερμηνεία, το Εφετείο στην υπόθεση Gacumbitsi, διαβεβαίωσε ότι η έλλειψη συναίνεσης του θύματος και η γνώση του δράστη της μη συναίνεσης ήταν πράγματι στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού, τα οποία η εισαγγελία πρέπει να αποδείξει πέραν πάσης αμφιβολίας.⁵⁷¹ Επιπλέον το Εφετείο τόνισε ότι:

---

⁵⁶⁵ Βλ. Philip Weiner, *ό.π.*, σελ. 1216.

⁵⁶⁶ Πράγματι, αυτό συνέβη για πολλές από αυτές. Βλ. για παράδειγμα Prosecutor v. Milomir Stakic, Judgment, Case No. ICTY- IT-97-24-T, 31 Jul. 2003, para. 755, Prosecutor v. Dragon Nikolic, Sentencing Judgment, Case No. ICTY-IT-94-2, 18 Dec. 2003, para. 113.

⁵⁶⁷ The Prosecutor v. Gacumbitsi, Case No. ICTR-2001-64-A, ICTR, Appeal Judgment, 7 July 2006.

⁵⁶⁸ Gacumbitsi Judgment, para. 325.

⁵⁶⁹ Gacumbitsi Appeal Judgment, para. 147.

⁵⁷⁰ Ibid., para. 148.

⁵⁷¹ Ibid., para. 153.

Η Εισαγγελία μπορεί να αποδείξει την μη συναίνεση πέραν πάσης αμφιβολίας αποδεικνύοντας την ύπαρξη των εξαναγκαστικών συνθηκών υπό τις οποίες δεν είναι δυνατή η ουσιαστική συναίνεση. Όπως με κάθε στοιχείο κάθε αδικήματος, το Δικαστήριο θα λάβει υπόψη του όλες τις σχετικές και παραδεκτές αποδείξεις για να αποδείξει εάν, με βάση τις συνθήκες της υπόθεσης, πρέπει να καταλήξει στο ότι η μη συναίνεση έχει αποδειχτεί πέραν από κάθε αμφιβολία. Αλλά δεν είναι αναγκαίο νομικά για τον Εισαγγελέα να εισφέρει αποδείξεις αναφορικά με τα λόγια ή την συμπεριφορά του θύματος ή την σχέση του θύματος με τον δράστη. Ούτε χρειάζεται να προτείνει αποδείξεις για τη βία. Το Δικαστήριο είναι ελεύθερο να συνάγει τη μη συναίνεση από τις περιβάλλουσες συνθήκες, όπως από την εξελισσόμενη εκστρατεία γενοκτονίας ή την κράτηση του θύματος.⁵⁷²

Συνεπώς, το Εφετείο στην υπόθεση Gacumbitsi έκρινε ότι υπερισχύει ο ορισμός της Kunarac, εννοιολογικά και de jure.⁵⁷³

Το συμπέρασμα της Gacumbitsi προκάλεσε έντονη διαμάχη και αποτέλεσε αντικείμενο ακαδημαϊκής και βιβλιογραφικής κριτικής. Ο Schomberg υποστηρίζει ότι η άνιση θέση του δράστη και του θύματος είναι στοιχείο εγγενές στις περιπτώσεις εκείνες όπου ο βιασμός τελείται κατά τη διάρκεια του πολέμου και ανάγεται τελικώς σε διεθνές έγκλημα.⁵⁷⁴ Η έλλειψη συναίνεσης δεν είναι κατάλληλη στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου από τη στιγμή που αποδεικνύεται ότι η σεξουαλική πράξη διεπράχθη σε πλαίσιο όπου κατά κανόνα η σεξουαλική αυτονομία απουσιάζει.

Β. Ο ορισμός του βιασμού στο Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε

Το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε ήρθε και αυτό αντιμέτωπο με την ανάγκη ορισμού του εγκλήματος του βιασμού.⁵⁷⁵ Αρχικά, το 2007 στην υπόθεση Prosecutor v. Brima, Kamara & Kanu⁵⁷⁶ το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε υιοθέτησε ουσιαστικά τον αντίστοιχο ορισμό, όπως διατυπώθηκε στην υπόθεση Kunarac.⁵⁷⁷ Έτσι, το δικαστήριο, εκτός από τις προϋποθέσεις chapeau των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, συμφώνως με το άρθρο 2 του Κατασταστικού, υιοθέτησε και τα εξής στοιχεία του εγκλήματος του βιασμού:

1. Η μη συναινετική διείσδυση, έστω και ελαφριά, του κόλπου ή του πρωκτού του θύματος με το πέος του δράστη ή με οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο που χρησιμοποιείται από τον δράστη, ή του στόματος του θύματος με το πέος του δράστη και, 2. η πρόθεση τέλεσης της σεξουαλικής διείσδυσης, και η γνώση ότι αυτή τελείται χωρίς την συναίνεση του θύματος. Η δε συναίνεση του θύματος πρέπει να

---

⁵⁷² Ibid., para. 153

⁵⁷³ Βλ. Patricia Viseur-Sellers, The Prosecution of Sexual Violence in conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation, ό.π., σελ. 23.

⁵⁷⁴ Βλ. Schomberg and Peterson, Genuine Consent to Sexual Violence Under International Criminal Law, 101 American Journal of International Law (2007), σελ. 128.

⁵⁷⁵ Βλ. π.χ. Sesay, Case No. SCSL-04-15-T, Trial Judgment,

⁵⁷⁶ AFRC Trial, Case No. SCLS-04-16-PT

⁵⁷⁷ Kunarac, para. 528.

δίδεται εθελοντικά, ως αποτέλεσμα της ελεύθερης βούλησης του θύματος, αξιολογούμενη στο πλαίσιο των περιβαλλουσών συνθηκών.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η βία ή η απειλή της βίας αποτελούν ξεκάθαρη απόδειξη της μη συναίνεσης, αλλά η βία δεν είναι στοιχείο *per se* του βιασμού, αλλά υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που καθιστούν την πράξη σεξουαλικής διείσδυσης μη συναινετική ή μη εθελοντική από την πλευρά του θύματος. Ωστόσο, σε καταστάσεις ένοπλης σύρραξης ή κράτησης, ο εξαναγκασμός είναι σχεδόν καθολικός. Η σταθερή αντίσταση του θύματος και η σωματική βία ή ακόμα και η απειλή τέτοιας βίας από τον δράστη δεν αποτελούν προϋποθέσεις απόδειξης του εξαναγκασμού.⁵⁷⁸

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η αντικειμενική υπόσταση του βιασμού μπορεί να στοιχειοθετηθεί με τη χρήση έμμεσων αποδείξεων. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτό, οι πολύ ιδιαίτερες συνθήκες της ένοπλης σύρραξης, όπου υπάρχουν ενδείξεις ότι διαπράττονται βιασμοί σε εκτεταμένη κλίμακα, σε συνδυασμό με το κοινωνικό στίγμα που φέρουν τα θύματα του βιασμού σε συγκεκριμένες κοινωνίες, καθιστούν δύσκολο να αποδειχθούν τα στοιχεία του εγκλήματος. Γι' αυτό και είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθούν έμμεσες αποδείξεις για να θεμελιωθεί η αντικειμενική υπόσταση του βιασμού.⁵⁷⁹

Δύο χρόνια αργότερα, στην υπόθεση *Prosecutor v. Sesay, Kallon & Gbao* το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρα Λεόνε υιοθέτησε έναν αρκετά διαφορετικό ορισμό.⁵⁸⁰ Το δικαστήριο, αφού προέβη σε μία ανασκόπηση της ιστορίας του βιασμού κατά την διάρκεια πολέμων, προσδιόρισε τα στοιχεία του ως εξής:

1. Ο κατηγορούμενος παραβίασε το σώμα ενός ατόμου με πράξεις που έχουν ως αποτέλεσμα την διείσδυση, ανεξαρτήτως βαρύτητας, οποιουδήποτε μέρους του σώματος του θύματος ή του κατηγορούμενου με σεξουαλικό όργανο, ή της στοματικής ή πρωκτικής κοιλότητας του θύματος με οποιοδήποτε αντικείμενο ή μέρος του σώματος.
2. Η παραβίαση ασκήθηκε με βία ή απειλή χρήσης βίας ή εξαναγκασμό, όπως αυτός που προκαλείται από φόβο βίας, καταναγκασμού, κράτησης, ψυχολογικής καταπίεση ή κακοποίησης εναντίον ενός τέτοιου ατόμου ή άλλου ατόμου ή μέσω την εκμετάλλευσης του εξαναγκαστικού περιβάλλοντος, ή η παραβίαση ασκήθηκε εναντίον ενός ατόμου ανίκανου να δώσει γνήσια συγκατάθεση.
3. Ο κατηγορούμενος είχε την πρόθεση να προκαλέσει την σεξουαλική διείσδυση ή έδρασε με εύλογη γνώση ότι αυτό είναι πιθανό να συμβεί και

---

⁵⁷⁸ AFRC Trial Judgment, para. 693-694.

⁵⁷⁹ Ibid., para. 695.

⁵⁸⁰ RUF Trial, Case No. SCSL-04-15-T, Trial Judgment, para. 145

4. Ο κατηγορούμενος γνώριζε είχε λόγο να γνωρίζει ότι το θύμα δεν συναινούσε.⁵⁸¹

Το Δικαστήριο έσπευσε να εξηγήσει το πώς κατέληξε στα συμπεράσματα των δύο πρώτων παραγράφων. Αξιολογώντας την πρώτη παράγραφο το δικαστήριο εξήγησε την ευρεία αντίληψη των σεξουαλικών πράξεων, σημειώνοντας ότι το πρώτο στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης, ορίζει τον τύπο της παραβίασης που απαιτείται ώστε να στοιχειοθετηθεί το αδίκημα του βιασμού και καλύπτει δύο τύπους διείσδυσης, ακόμα και ελαφριές. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στην διείσδυση οποιουδήποτε μέρους του σώματος, είτε του θύματος είτε του κατηγορουμένου με κάποιο σεξουαλικό όργανο ενώ η φράση «οποιοδήποτε μέρος του σώματος» περιλαμβάνει την γεννητική, πρωκτική ή στοματική διείσδυση. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην διείσδυση της γεννητικής ή πρωκτικής κοιλότητας με οποιοδήποτε αντικείμενο ή οποιοδήποτε μέρος του σώματος, το οποίο καλύπτει την διείσδυση με οτιδήποτε άλλο, αντικείμενο ή μέρος του σώματος, εκτός από τα γεννητικά όργανα. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι ο ορισμός αυτός είναι αρκετά ευρύς ώστε να είναι ουδέτερος ως προς το φύλο, καθώς τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες μπορούν να είναι θύματα βιασμού.⁵⁸²

Στη συνέχεια η απόφαση επιχείρησε να αποσαφηνίσει τον ρόλο της δεύτερης παραγράφου σημειώνοντας ότι το δεύτερο στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης αναφέρεται στις συνθήκες εκείνες που καθιστούν τη σεξουαλική πράξη του πρώτου στοιχείου εγκληματική. Περιγράφει ουσιαστικά τις συνθήκες εκείνες που ένα πρόσωπο δεν έχει συναινέσει εθελοντικά ή γνήσια στην πράξη, ενώ η χρήση απειλής ή βίας παρέχει ξεκάθαρη απόδειξη της μη συναίνεσης, χωρίς όμως να απαιτείται η ύπαρξή της καθώς στις υποθέσεις όπου τα εγκλήματα είναι διεθνούς χαρακτήρα, η συναίνεση είναι σχεδόν καθολικά αδύνατη. Αναφορικά με το τελευταίο μέρος του στοιχείου αυτού, αναφέρεται ουσιαστικά στο γεγονός ότι ακόμα και αν ελλείπει η βία ή ο καταναγκασμός, δεν είναι αναγκαίο το πρόσωπο να έχει δώσει την γνήσια συναίνεσή του στην πράξη, διότι μπορεί να είναι πολύ νέο, υπό την επήρεια ουσιών ή να πάσχει από ασθένεια ή αναπηρία.⁵⁸³

Μία σημαντική διαφοροποίηση της Sesay αποτελεί η ανάλυση της υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Στην πραγματικότητα απαιτεί την ύπαρξη μιας διμερούς υποκειμενικής υπόστασης. Παρόλο που η έλλειψη συναίνεσης δεν αποτελεί στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης, εντούτοις απαιτείται ο κατηγορούμενος να είχε κάποια μορφή γνώσης ότι το θύμα δεν συναινούσε στην πράξη.⁵⁸⁴ Να σημειωθεί ότι και στην υπόθεση Charles Taylor, όπου ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε τελικά για τον βιασμό ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε εφάρμοσε έναν

---

⁵⁸¹ Ibid., para. 145.

⁵⁸² Ibid., para. 146.

⁵⁸³ Ibid., para. 147-148.

⁵⁸⁴ Βλ. Philip Weiner, ό.π., σελ. 1222.

ελαφρώς διαφοροποιημένο ορισμό σε σχέση με την Kunarac,⁵⁸⁵ σημαντικά στοιχεία της οποίας, όπως και της προαναφερθείσας απόφασης, συμπεριελήφθησαν τελικά στα Στοιχεία των Εγκλημάτων του ΔΠΔ.

Γ. Ο ορισμός του βιασμού από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Προπαρασκευαστική Επιτροπή για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο επηρεάστηκε κυρίως από την νομολογία του ΔΠΔΓ και ΔΠΔΡ στην απόδοση του ορισμού τους βιασμού. Το γεγονός αυτό αντανακλάται στα Στοιχεία των Εγκλημάτων (Elements of Crimes), κείμενο το οποίο προορίστηκε στο να βοηθήσει το δικαστήριο στην ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 6 (γενοκτονία), 7 (εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας) και 8 (εγκλήματα πολέμου). Βέβαια, στο ΔΠΔ τα στοιχεία του βιασμού είναι τα ίδια, ανεξάρτητα από το εάν ο βιασμός διώκεται ως έγκλημα πολέμου ή έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Έτσι, ο βιασμός ορίζεται ως εξής:

1. Ο δράστης παραβίασε το σώμα ενός ατόμου με ενέργειες που είχαν ως αποτέλεσμα αποτέλεσμα την διείσδυση, ανεξαρτήτως βαρύτητας, οποιουδήποτε μέρους του σώματος του θύματος ή του κατηγορούμενου με σεξουαλικό όργανο, ή της στοματικής ή πρωκτικής κοιλότητας του θύματος με οποιοδήποτε αντικείμενο ή μέρος του σώματος.
2. Η παραβίαση ασκήθηκε με βία ή απειλή χρήσης βίας ή εξαναγκασμό, όπως αυτός που προκαλείται από φόβο βίας, καταναγκασμού, κράτησης, ψυχολογικής καταπίεσης ή κακοποίησης εναντίον ενός τέτοιου ατόμου ή άλλου ατόμου ή μέσω την εκμετάλλευσης του εξαναγκαστικού περιβάλλοντος, ή η παραβίαση ασκήθηκε εναντίον ενός ατόμου ανίκανου να δώσει γνήσια συγκατάθεση.⁵⁸⁶

Ο ορισμός αυτός του ΔΠΔ είναι ένα μείγμα των ορισμών που δόθηκαν από το ΔΠΔΓ και ΔΠΔΡ και του Κανόνα 96⁵⁸⁷ των ad hoc δικαστηρίων που αποτελεί μέρος

---

⁵⁸⁵ Βλ. Prosecutor v. Charles Taylor, Trial Chamber Judgment, Case No. SCLS-03-01-T, 18 May 2012, para. 415.

⁵⁸⁶ Βλ. Elements of Crimes, International Criminal Court 2011, διαθέσιμο σε: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>

⁵⁸⁷ Ο Κανόνας 96 έχει ως εξής:

In cases of sexual assault:

(i) Notwithstanding Rule 90 (C), no corroboration of the victim's testimony shall be required;

(ii) Consent shall not be allowed as a defense if the victim:

(a) Has been subjected to or threatened with or has had reason to fear violence, duress, detention or psychological oppression; or

(b) Reasonably believed that if the victim did not submit, another might be so subjected, threatened or put in fear;

(iii) Before evidence of the victim's consent is admitted, the accused shall satisfy the Trial Chamber in camera that the evidence is relevant and credible;

(iv) Prior sexual conduct of the victim shall not be admitted in evidence or as defense.

Βλ. Rule 96 of Evidence and Procedure (UN Doc. IT/32, 1 Feb. 1994).

των Κανόνων και της Διαδικασίας απόδειξης. Ωστόσο ο ορισμός του ΔΠΔ αποφεύγει να επιλέξει ξεκάθαρα ανάμεσα στα στοιχεία της Akayesu και Furundžija ενώ αντίθετα φαίνεται να τα συνδυάζει.⁵⁸⁸ Παρέχει όμως έναν ουδέτερο ως προς το φύλο ορισμό,⁵⁸⁹ προβλέποντας την σωματική διείσδυση οποιουδήποτε μέρους του σώματος του θύματος καθώς και τη βία ή τον εξαναγκασμό. Εντούτοις, παρόλο που κάθε σεξουαλική διείσδυση, σύμφωνα με τον ορισμό, μπορεί να συνιστά βιασμό, η σεξουαλική συμπεριφορά του δράστη που δεν συνιστά διείσδυση δεν καλύπτεται από το έγκλημα του βιασμού.⁵⁹⁰

Η προϋπόθεση του εξαναγκασμού έχει ευρέως καθοριστεί από το ΔΠΔ στην προδικασία της υπόθεσης Bemba, όπου το ΔΠΔ έκρινε ότι: «Αναφορικά με τον όρο “εξαναγκασμός”, το δικαστήριο σημειώνει ότι δεν απαιτεί μόνο την σωματική βία. Αντίθετα, οι απειλές, ο εκφοβισμός, η εκτόπιση και άλλες μορφές σκληρότητας που στηρίζονται στον φόβο ή την απόγνωση μπορούν να συνιστούν εξαναγκασμό, ενώ ο εξαναγκασμός μπορεί να είναι εγγενής υπό συγκεκριμένες συνθήκες, όπως σε ένοπλες συρράξεις ή σε καταστάσεις στρατιωτικής παρουσίας.»⁵⁹¹

Μένει, ωστόσο, να αποδειχθεί πως το ΔΠΔ θα συγκεκριμενοποιήσει περαιτέρω στη νομολογία του το καθένα από τα στοιχεία του εγκλήματος, ποια είναι αυτά που απομένουν να διευκρινιστούν σύμφωνα με το διεθνές ποινικό δίκαιο και ποιοι δικονομικοί κανόνες θα εφαρμοστούν ώστε να διασφαλιστεί ότι δεν θα απαιτηθεί να αποδειχθεί η έλλειψη συναίνεσης του θύματος. Να σημειωθεί επίσης ότι ο ορισμός αυτός είναι αρκετά πειστικός και έχει αντιγραφεί στους νόμους που δημιούργησαν τα δικαστήρια στην Καμπότζη (Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia – ECCC) και τα Ειδικά Πάνελ για τα Σοβαρά Εγκλήματα στο Ανατολικό Τιμόρ, τα οποία έχουν ήδη εκδώσει καταδικαστική απόφαση για το έγκλημα του βιασμού στην υπόθεση Cardoso.⁵⁹²

Συμπέρασμα

Οι εκτεταμένες προσπάθειες των δικαστών στα δικαστήρια της Γιουγκοσλαβία και της Ρουάντα να εξακριβώσουν και να εξελίσουν τον ορισμό του βιασμού ως διεθνές έγκλημα παρέχει μία κλασική απεικόνιση της δραστηριοποίησης της νομολογιακής ερμηνείας. Η Akayesu είναι το τέλει αρχέτυπο της νομολογιακής δημιουργικότητας,⁵⁹³ ενώ οι Furundžija και Kunarac προτείνουν μία πιο προσεκτική προσέγγιση, αρκετά λεπτομερειακή, βασιζόμενες στην αρχή της

⁵⁸⁸ Βλ. Anne-Marie de Brouwer, ό.π., σελ. 130.

⁵⁸⁹ Βλ. υποσημείωση 15 στο Elements of Crimes: “The concept of ‘invasion’ is intended to be broad enough to be gender-neutral”.

⁵⁹⁰ Βλ. Anne-Marie de Brouwer, ό.π., σελ. 132.

⁵⁹¹ ICC, Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) on the Charges against Jean Pierre Bemba Gombo, Case No. ICC-01/05-01/08, 15 June 2009 (Bemba Confirmation Decision), para. 162.

⁵⁹² The Prosecutor v. Jose Cardoso Ferreira, Case No 04/2001, 5 April 2003.

⁵⁹³ Βλ. K. Chiedu Moghalu, International Humanitarian Law from Nuremberg to Rome: The Weight Precedents of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 14 Pace International Law Review (2002), σελ. 285.

ειδικότητας. Παράλληλα, άλλες αποφάσεις, όπως η Musema και Muhimana, προσπαθούν να δημιουργήσουν μία αρμονική ερμηνεία της υπάρχουσας νομολογίας. Εντούτοις, παρόλο που οι προσπάθειες αυτές αποτέλεσαν σταθμό στην διεθνή ποινική νομολογία και συνέβαλαν στην εξέλιξη του διεθνούς ποινικού δικαίου, εντούτοις, το θέμα αυτό εξακολουθεί να απασχολεί τα δικαστήρια και τους ακαδημαϊκούς. Οι κατά καιρούς αντικρουόμενες εκδοχές εγείρουν πλήθος ανησυχιών στο πλαίσιο του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κυρίως στον αντίκτυπο που μπορούν να έχουν οι διαφορετικοί και πολλές φορές αντικρουόμενοι ορισμοί στο δικαίωμα της ισότιμης πρόσβασης στην δικαιοσύνη.⁵⁹⁴ Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Patricia Viseur Sellers, οι διαφορετικοί ορισμοί του βιασμού μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα ένα 16χρονο κορίτσι θύμα του εμφυλίου πολέμου στη Σιέρρα Λεόνε να προστατεύεται λιγότερο από την έμφυλη βία, από ένα 16χρονο κορίτσι που υπέστη σεξουαλική βία από δράστη ο οποίος θα δικάσεται ενώπιον του ΔΠΔ.⁵⁹⁵

II. Η Κοινή Εγκληματική Επιχείρηση ως μέσο τιμωρίας των αρχηγών και διοικητών για εγκλήματα σεξουαλικής βίας.

A. Νομολογιακές εξελίξεις στην εφαρμογή της Κοινής Εγκληματικής Επιχείρησης

Ένα ακόμα εμπόδιο στην δίωξη των σεξουαλικών και έμφυλων εγκλημάτων αποτελεί το γεγονός ότι οι θεωρίες της ποινικής ευθύνης, στις οποίες τα δικαστήρια έχουν βασιστεί για να καταστήσουν ποινικά υπεύθυνους ιδιαίτερα τους υψηλά πολιτικούς και στρατιωτικούς ιστάμενους, έχουν είτε υποστεί κριτική ή έχουν εφαρμοστεί λανθασμένα σε υποθέσεις εγκλημάτων σεξουαλικής βίας.

Η χρησιμοποίηση από τα δικαστήρια της κοινής εγκληματικής επιχείρησης⁵⁹⁶ ως μέσο ποινικοποίησης των σεξουαλικών εγκλημάτων προέκυψε από την ανάγκη να εκδοθούν όλο και περισσότερες αποφάσεις που να καθιστούν του κατηγορουμένους υπεύθυνους για τους βιασμούς και τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Είναι γεγονός ότι χωρίς επαρκείς αποδείξεις για τα εγκλήματα αυτά, η ατομική ή διοικητική ευθύνη είναι δύσκολο να αποδειχθούν. Για την ατομική ποινική ευθύνη του βιασμού ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, τα δικαστήρια

---

⁵⁹⁴ Βλ. Patricia Viseur Sellers, The prosecution of sexual violence in conflict: the importance of human rights as means of interpretation, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (2007) σελ. 27, διαθέσιμο σε: http://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/Paper_Prosecution_of_Sexual_Violence.pdf

⁵⁹⁵ Ibid.

⁵⁹⁶ Η Κοινή Εγκληματική Επιχείρηση (JCE) αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε από το ΔΠΔΓ με σκοπό να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις θεμελίωσης της ποινικής ευθύνης των ανώτερων ηγετών. Η JCE, γνωστή και ως Just "Convict Everyone" στους διεθνείς διωκτικούς κύκλους, δεν υιοθετήθηκε καθ' ολοκληρίαν ως μορφή συμμετοχής από το ΔΠ, διότι δεν έχει ακόμα επιλυθεί το ζήτημα του αν οι ανώτεροι θα πρέπει να είναι υπεύθυνοι για της πράξεις αυτών που βρίσκονται υπό τον έλεγχό τους ή υπεύθυνοι για όλες τις προβλέψιμες πράξεις των υφισταμένων τους.

απαιτούν ευθείς εντολές, φυσική παρουσία του κατηγορουμένου στον τόπο του εγκλήματος.⁵⁹⁷ Για την γενοκτονία, τα δικαστήρια απαιτούν αντίστοιχα αποδείξεις ότι οι βιασμοί διαπράχθηκαν με τον ειδικό δόλο της εξολόθρευσης ενός πληθυσμού.⁵⁹⁸

Για τους λόγους αυτούς οι Εισαγγελείς των *ad hoc* ποινικών δικαστηρίων βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στην θεωρία της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, έτσι ώστε να ξεπεράσουν τις προκλήσεις της σύνδεσης του κατηγορουμένου με την συγκεκριμένη εγκληματική πράξη.⁵⁹⁹ Η κοινή εγκληματική επιχείρηση δεν αναφέρεται ρητά στα Καταστατικά των *ad hoc* ποινικών δικαστηρίων, παρόλο που οι δικαστές έχουν κρίνει ότι περιλαμβάνεται σιωπηρά στο Άρθρο 7(1) του Καταστατικού του ΔΠΔΓ περί ατομικής ποινικής ευθύνης, ενώ αποτελεί μία μορφή τέλεσης εγκλήματος παρά ένα καινούριο έγκλημα από μόνο του.

Όπως λοιπόν αναγνωρίστηκε από το ΔΠΔΓ, η θεωρία της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, επιτρέπει στα δικαστήρια να κρίνουν τους δράστες ένοχους ακόμα και για εγκλήματα τα οποία αποτελούν την φυσική και προβλέψιμη συνέπεια άλλων σκοπούμενων εγκλημάτων, από τη στιγμή που ο δράστης γνώριζε τον κίνδυνο ότι αυτά τα εγκλήματα είναι πιθανόν να διαπραχθούν και ανέλαβε τον κίνδυνο αυτόν συνειδητά.⁶⁰⁰ Όπως σημείωσε το ΔΠΔΓ στην υπόθεση Kvočka, ακόμα και αν η σεξουαλική βία δεν αποτελεί σαφώς μέρος του αρχικού εγκληματικού σχεδίου, *«οποιαδήποτε εγκλήματα που ήταν φυσική και προβλέψιμη συνέπεια της κοινής εγκληματικής επιχείρησης...συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής βίας, μπορούν να αποδοθούν στους συμμετέχοντες στην κοινή εγκληματική επιχείρηση, εάν διεπράχθησαν κατά την χρονική περίοδο που ο δράστης συμμετείχε στην επιχείρηση.»*⁶⁰¹

Όπως προέκυψε από την απόφαση του ΔΠΔΓ στην υπόθεση Tadić, υπάρχουν τρεις κατηγορίες της κοινής εγκληματικής επιχείρησης. Η τρίτη κατηγορία, η οποία αποτέλεσε και την βάση σε μεταγενέστερες υποθέσεις για την δίωξη και τιμωρία των υπευθύνων εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, ορίστηκε ως εξής: i) η πρόθεση συμμετοχής στην κοινή εγκληματική επιχείρηση και επομένως – ατομικά ή συλλογικά – στον εγκληματικό σκοπό αυτής της επιχείρησης, και ii) η δυνατότητα πρόβλεψης από άλλα μέλη της ομάδας της πιθανής διάπραξης των αδικημάτων που δεν αποτελούν αντικείμενα του κοινού εγκληματικού σκοπού... Αυτό που απαιτείται είναι η νοητική εκείνη κατάσταση στην οποία ένα πρόσωπο, παρόλο που δεν σκόπευε να επιφέρει το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, γνώριζε ότι οι πράξεις

---

⁵⁹⁷ Βλ. Rebecca L. Hafajee, Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR: The Application of Joint Criminal Enterprise Theory, 29 Harvard Journal of Law and Gender (2006), σελ. 211.

⁵⁹⁸ Ibid.

⁵⁹⁹ Ibid., σελ. 201. Βλ. και Prosecutor v Mpambara, Amended Indictment, Case No. ICTR-2001-65-I, 27 November 2004, para. 20, Prosecutor v. Krstić.

⁶⁰⁰ Prosecutor v Tadić, Case No. ICTY-IT-94-1-A, Appeals Judgment, 15 July 1999, para 220.

⁶⁰¹ Prosecutor v Kvočka, Case No. ICTY-IT-98-30/1-T, Trial Judgment, 2 November 2001, para 327.

της ομάδας ήταν πολύ πιθανό να οδηγήσουν στο συγκεκριμένο αποτέλεσμα αλλά εντούτοις, ηθελημένα ανέλαβε τον κίνδυνο.⁶⁰²

Έτσι, στην τρίτη κατηγορία της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, που αποτελεί την πιο ευρεία μορφή της θεωρίας, η εισαγγελία πρέπει να αποδείξει ότι το διωκόμενο έγκλημα αποτελεί μία αντικειμενικά φυσική και προβλέψιμη συνέπεια της εκτέλεσης της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, και ότι ο κατηγορούμενος γνώριζε ότι το έγκλημα αυτό αποτελεί προβλέψιμη συνέπεια της εκτέλεσης αυτής και ότι αυτός ή αυτή συμμετέχει παρόλα αυτά στην κοινή εγκληματική επιχείρηση.⁶⁰³ Ως εκ τούτου, απαιτείται κάτι περισσότερο από την αμέλεια, δηλαδή ενδεχόμενος δόλος.⁶⁰⁴ Η ουσιώδης λοιπόν διαφορά μεταξύ των δύο πρώτων κατηγοριών και της τρίτης είναι ότι στις δύο πρώτες το έγκλημα εμπίπτει στο σκοπό του εγκληματικού σχεδίου και όλα τα μέλη της επιχείρησης μοιράζονται την ίδια πρόθεση, ενώ στην τρίτη κατηγορία το έγκλημα ξεφεύγει από σκοπό του κοινού σχεδίου και τα μέλη δεν μοιράζονται απαραίτητως την ίδια πρόθεση με τον φυσικό δράστη του συγκεκριμένου εγκλήματος.

Η νομολογία του ΔΠΔΓ στην υπόθεση Tadić, όπως και ανωτέρω επισημάνθηκε, αποτέλεσε την βάση ώστε η μεταγενέστερη νομολογία να ενσωματώσει την κοινή εγκληματική επιχείρηση στις καταδικαστικές αποφάσεις δραστών σεξουαλικής βίας. Στη υπόθεση Kvočka, οι κατηγορούμενοι κατηγορήθηκαν για εγκλήματα που σχετίζονταν με τα γεγονότα που έλαβαν σε τρία στρατόπεδα, λίγο μετά την κατάληψη της πόλης Prijedor από τους Σέρβους.⁶⁰⁵ Αν και το δικαστήριο έκρινε ότι η αρχική εγκληματική επιχείρηση περιελάμβανε την δίωξη και υποταγή των μη Σέρβων κρατουμένων στο στρατόπεδο, σημείωσε ωστόσο ότι οι κατηγορούμενοι θα μπορούσαν να κριθούν ποινικά υπεύθυνοι και για πράξεις σεξουαλικής βίας, που διαπράχθηκαν κατά την διάρκεια που αυτοί συμμετείχαν στην επιχείρηση, καθώς αυτές αποτελούσαν φυσική και προβλέψιμη συνέπεια της επιχείρησης αυτής. Σύμφωνα με το δικαστήριο, η κράτηση των γυναικών κρατουμένων, η παρουσία μόνο ανδρών φρουρών και η απείθαρχη συμπεριφορά αυτών, προμήνυαν την διάπραξη της σεξουαλικής βίας, ως προβλέψιμη συνέπεια όλων αυτών των στοιχείων.⁶⁰⁶

---

⁶⁰² Tadić Appeals Judgment, para. 222.

⁶⁰³ Prosecutor v. Ojdanić et al., Case No. ICTY-IT-99-37-AR72, Separate Opinion of Judge David Hunt on Challenge by Ojdanić to Jurisdiction Joint Criminal Enterprise, May 22 2003, para. 6.

⁶⁰⁴ Βλ. Hafajee, ό.π., σελ. 214, η οποία παραπέμπει σε Steven Powles, Joint Criminal Enterprise: Criminal Liability by Prosecutorial Ingenuity and Judicial Creativity, 2 Journal of International Criminal Justice (2004), σελ. 609.

⁶⁰⁵ Kvočka, paras. 15-21.

⁶⁰⁶ "In Omarska camp, approximately 36 women were held in detention, guarded by men with weapons who were often drunk, violent, and physically and mentally abusive and who were allowed to act with virtual impunity. Indeed, it would be unrealistic and contrary to all rational logic to expect that none of the women held in Omarska, placed in circumstances rendering them especially vulnerable, would be subjected to rape or other forms of sexual violence. This is particularly true in light of the clear intent of the criminal enterprise to subject the targeted group to persecution through such means as violence and humiliation». Ibid, para. 327.

Ομοίως στην υπόθεση Krstić, το δικαστήριο έκρινε ότι ως μέλος της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, η οποία δημιουργήθηκε για την εκτέλεση μαζικών αναγκαστικών μεταφορών πληθυσμών, γεγονός που οδήγησε σε ανθρωπιστική κρίση, ο Γενικός Krstić είναι ένοχος για τις «παρεπόμενες δολοφονίες και βιασμούς, ξυλοδαρμούς και καταχρήσεις», εγκλήματα που ήταν το αποτέλεσμα της ανθρωπιστικής κρίσης, διότι οι βιασμοί αυτοί αποτελούσαν τις «φυσικές και προβλέψιμες συνέπειες της σκοπούμενης κοινής εγκληματικής συμπεριφοράς».⁶⁰⁷ Το δικαστήριο έκρινε λοιπόν ότι:

«Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα εγκλήματα αυτά ήταν οι φυσικές και προβλέψιμες συνέπειες της εκστρατείας εθνοκάθαρσης. Επιπλέον, δεδομένων των συνθηκών, τη στιγμή που δημιουργήθηκε το σχέδιο, ο Γενικός Krstić πρέπει να γνώριζε ότι μια έξαρση των εγκλημάτων αυτών θα ήταν αναπόφευκτη δεδομένης της έλλειψης καταλόματος, την πυκνότητα των πληθών, την εύαλπη κατάσταση των προσφύγων, την παρουσία τακτικών και παράτυπων στρατιωτικών και παραστρατιωτικών μονάδων στην περιοχή και η παντελής έλλειψη ικανού αριθμού στρατιωτών των ΗΕ ώστε να παράσχουν προστασία».

Μια ακόμα σημαντική νομολογιακή αναγνώριση αναφορικά με την σεξουαλική βία και την Κοινή Εγκληματική Επιχείρηση ήρθε πάλι από το ΔΠΑΔ, αυτή τη φορά στην υπόθεση Krajišnik. Επιπροσθέτως των αρχικών σκοπούμενων εγκλημάτων της Κοινής Εγκληματικής Επιχείρησης, κι άλλα παρεπόμενα εγκλήματα μπορούν να αποτελούν μέρος της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, αν οι συμμετέχοντες σε αυτήν δεν λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα για την αποτροπή αυτών των παρεπόμενων εγκλημάτων αντιμετωπίζουν αυξημένη ευθύνη στη βάση της κοινής εγκληματικής επιχείρησης.⁶⁰⁸ Έτσι, η συνεχόμενη σεξουαλική βία, που τελέστηκε και έξω από τα στρατόπεδα κράτησης,⁶⁰⁹ που αποτελεί αποτέλεσμα άλλων εγκληματικών συμπεριφορών, και δεν αντιμετωπίζεται από τα μέλη της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, μπορεί να αυξήσει το βαθμό της ποινικής ευθύνης τους, καθώς τα παρεπόμενα αυτά εγκλήματα θεωρούνται πλέον μέρος του κοινού σκοπού της κοινής εγκληματικής επιχείρησης.⁶¹⁰ Τα συμπεράσματα αυτά του

⁶⁰⁷ Prosecutor v. Krstić, para. 617.

⁶⁰⁸ "Whether other crimes were 'original' to the common objective or were added later is of course a matter of evidence, not logical analysis. The Chamber's preference is for a strictly empirical approach which does not speculate about the crime-profile of the original JCE objective, but conceptualizes the common objective as fluid in its criminal means. An expansion of the criminal means of the objective is proven when leading members of the JCE are informed of new types of crime committed pursuant to the implementation of the common objective, take no effective measures to prevent recurrence of such crimes, and persist in the implementation of the common objective of the JCE. Where this holds, JCE members are shown to have accepted the expansion of means, since implementation of the common objective can no longer be understood to be limited to commission of the original crimes. With acceptance of the actual commission of new types of crime and continued contribution to the objective, comes intent, meaning that subsequent commission of such crimes by the JCE will give rise to liability under JCE form 1." Prosecutor v. Krajišnik, Case No. ICTY-IT-00-39-T, Trial Judgment, 27 September 2006, para 1098.

⁶⁰⁹ Ibid., para. 1105.

⁶¹⁰ Να σημειωθεί ότι παρόλο που το Εφετείο ανέτρεψε την πρωτόδικη απόφαση αναφορικά με την ευθύνη του κατηγορουμένου για τα διευρυμένα εγκλήματα, αυτό ήταν αποτέλεσμα του γεγονότος

δικαστηρίου είχαν πολύ θετικό αντίκτυπο στην δίωξη των σεξουαλικών και έμφυλων εγκλημάτων, καθώς, ιστορικά, όπως έγινε λόγος και στο πρώτο κεφάλαιο, τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας θεωρούνταν ως «παρεπόμενα» και «ευκαιριακά» σε σχέση με άλλα «βασικά» εγκλήματα, και επομένως μη υποκείμενα σε δίωξη.⁶¹¹

Στην υπόθεση Karemera ενώπιον του ΔΠΔΡ, οι κατηγορούμενοι Karemera και Ndirumbatse ακολούθησαν την υπερασπιστική γραμμή που πολλοί υψηλά ιστάμενοι έχουν αποτελεσματικά χρησιμοποιήσει αναφορικά με κατηγορίες διάπραξης σεξουαλικής βίας. Ισχυρίστηκαν λοιπόν ενώπιον του δικαστηρίου ότι δεν ήταν υπεύθυνοι των Interahamwe ή στρατιώτες του Ένοπλων Δυνάμεων της Ρουάντα. Επιπλέον, υποστήριξαν ότι δεν ζήτησαν από τους Interahamwe ή τον RAF να διαπράξουν βιασμούς και σεξουαλικές επιθέσεις ή ότι είχαν τα μέσα να αποτρέψουν τις πράξεις αυτές, από τη στιγμή που η γενοκτονία είχε πάρει ανεξέλεγκτες διαστάσεις.⁶¹² Και πράγματι, δεν υπήρχαν αποδείξεις ότι είτε είχαν προσωπικά βιάσει ή επιτεθεί σεξουαλικά εναντίον οποιουδήποτε κατά τη διάρκεια της γενοκτονίας. Επιπλέον, δεν υπήρχαν αποδείξεις ότι ο Karemera ή ο Ndirumbatse είχαν διατάξει τους Interahamwe, τον RAF ή οποιοδήποτε στρατιώτη να βιάσουν και να επιτεθούν σεξουαλικά στις γυναίκες Tutsi κατά τη διάρκεια τα γενοκτονίας. Σε κάθε περίπτωση ο Ndirumbatse βρισκόταν εκτός της Ρουάντα σε επίσημη αποστολή κατά τη διάρκεια ενός μεγάλου μέρους της γενοκτονίας.⁶¹³

Ωστόσο, το δικαστήριο για ακόμα μία φορά στηρίχθηκε στην θεωρία της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, προκειμένου να θεμελιώσει την ευθύνη των κατηγορουμένων, και μάλιστα στην διευρυμένη εγκληματική επιχείρηση, ή JCE III.⁶¹⁴ Σύμφωνα με αυτήν, ο κατηγορούμενος πρέπει πρώτα να κριθεί υπεύθυνος για την συμμετοχή του σε μία βασική JCE (στην προκειμένη περίπτωση το σχέδιο καταστροφής των Tutsi εν όλω ή εν μέρει) και στη συνέχεια μπορεί να κριθεί υπεύθυνος για έγκλημα το οποίο βρίσκεται εκτός του κοινού σκοπού, το οποίο στη συγκεκριμένη περίπτωση συνίστατο στους βιασμούς και τις σεξουαλικές επιθέσεις. Το τελευταίο δε έγκλημα πρέπει να είναι συνέπεια του βασικού εγκλήματος και ο δράστης συνειδητά να ανέλαβε τον κίνδυνο ότι το παρεπόμενο έγκλημα μπορεί να διαπραχθεί κατά την εφαρμογή του βασικού εγκληματικού σκοπού.⁶¹⁵

ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο δεν είχε κατορθώσει να καταλήξει σε συγκεκριμένα ευρήματα αναφορικά, μεταξύ και άλλων, με το ότι τα ανώτερα μέλη της JCE γνώριζαν για την διάπραξη των παρεπόμενων εγκλημάτων. *Prosecutor v. Krajisnik*, Case No. ICTY-IT-00-39-A, Appeal Judgment, 17 March 2009, paras 170-178 (Krajisnik Appeal Judgment).

⁶¹¹ Βλ. P Viseur Sellers & K Okuizumi, *International prosecution of sexual assaults*, 7 *Transnational Law and Contemporary Problems* (1997), σελ. 61-62 ('[s]exual assaults committed during armed conflict are often rationalized as the result of a perpetrator's lust, libidinal needs, or stress').

⁶¹² *Prosecutor v. Édouard Karemera and Matthieu Ndirumbatse*, Case No. ICTR-98-44-T, Judgment (TC), February 2 2012, paras. 1470, 1471.

⁶¹³ *Ibid.*, paras. 1481, 1485.

⁶¹⁴ *Ibid.*, para. 1465.

⁶¹⁵ *Ibid.*, paras. 1462, 1463.

Μετά από μία ενδελεχή ανάλυση των αποδεικτικών στοιχείων, το δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι κατηγορούμενοι συμμετείχαν στην ευρεία βασική κοινή εγκληματική επιχείρηση της καταστροφής των Tutsi. Το δικαστήριο επεσήμανε ότι πρέπει να ήταν προβλέψιμο για τους κατηγορουμένους ότι οι στρατιώτες των Interahamwe και του RAF θα διέπρατταν βιασμούς και σεξουαλικές επιθέσεις, κατά τη διάρκεια που βρισκόταν σε εξέλιξη το βασικό σχέδιο. Έτσι, σύμφωνα με το δικαστήριο, οι Karemera και Ngirumpatse πρέπει να γνώριζαν ότι οι βιασμοί και οι σεξουαλικές επιθέσεις ήταν πιθανές συνέπειες του σχεδίου εξόντωσης των Tutsi, αναλαμβάνοντας επομένως και τον σχετικό κίνδυνο.⁶¹⁶ Η συνειδητή αυτή ανάληψη του κινδύνου αποδεικνύεται από την αδιάλειπτη συμμετοχή στην κοινή εγκληματική επιχείρηση, παρόλο που ο δράστης γνωρίζει ότι το παρεπόμενο έγκλημα αποτελεί πιθανή συνέπεια της εφαρμογής της επιχείρησης. Επιπλέον, το παρεπόμενο έγκλημα πρέπει να τελείται κατά την εκτέλεση του κοινού σκοπού.⁶¹⁷

Μετά την ανάλυση αυτή, το δικαστήριο προέβη στο παρακάτω αξιολογημένο συμπέρασμα:

*Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι κατά τη διάρκεια της εκστρατείας καταστροφής, εν όλω ή εν μέρει, μία εθνική, εθνοτική, φυλετική, ή θρησκευτική ομάδα, η φυσική και προβλέψιμη συνέπεια αυτής της εκστρατείας θα είναι ότι οι στρατιώτες που συμμετέχουν στην καταστροφή θα καταφύγουν σε βιασμούς και σεξουαλικές επιθέσεις, εκτός κι αν αποτρέπονται από τους ανωτέρους τους.*⁶¹⁸

Το αξιολογημένο επομένως της υπόθεσης είναι ότι αναγνωρίστηκε ξεκάθαρα ότι οι βιασμοί και οι σεξουαλικές επιθέσεις αποτελούν φυσική και προβλέψιμη συνέπεια οποιασδήποτε εκστρατείας γενοκτονίας, ενώ οι ανώτεροι είναι ποινικά υπεύθυνοι για τις σεξουαλικές αυτές παραβιάσεις, αν δεν τις περιορίζουν. Όσον αφορά δε την πρόκληση που αντιμετώπισε το δικαστήριο αναφορικά με την μη ύπαρξη επαρκών αποδεικτικών στοιχείων που να θεμελιώνουν την πρόθεση των κατηγορουμένων να διαπράξουν τα συγκεκριμένα εγκλήματα του βιασμού και της σεξουαλικής επίθεσης, το δικαστήριο κατέφυγε στην τρίτη κατηγορία της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, όπως αρχικά είχε προσδιοριστεί στην υπόθεση Tadić. Κατάφερε, λοιπόν, να υπερκεράσει τις εξής αποδεικτικές δυσχέρειες: α) την ύπαρξη πολλών προσώπων, β) την ύπαρξη ενός κοινού σκοπού και ενός κοινού σχεδίου της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, γ) την συμμετοχή του κατηγορουμένου και τον ειδικό του ρόλο στην κοινή εγκληματική επιχείρηση, δ) την πρόθεση του κατηγορουμένου να συμμετάσχει στην κοινή εγκληματική επιχείρηση.⁶¹⁹

Σε πιο πρόσφατη απόφασή του, στην υπόθεση Prlić et al., το ΔΠΔΓ έκρινε επίσης τους 4 από τους 6 κατηγορουμένους ένοχους για σεξουαλικά εγκλήματα,

---

⁶¹⁶ Ibid., paras. 1473-1489.

⁶¹⁷ Ibid.

⁶¹⁸ Ibid., para 1476.

⁶¹⁹ Βλ. Nicola Piacente, Importance of the Joint Criminal Enterprise Doctrine for the ICTY Prosecutorial Policy, 2 Journal of International Criminal Justice (2004), σελ. 449.

συμπεριλαμβανομένου του βιασμού και της σεξουαλικής βίας, στη βάση ότι οι Κατηγορούμενοι θα έπρεπε κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων να είχαν προβλέψει ότι τα εγκλήματα αυτά θα συνέβαιναν ως αποτέλεσμα της εφαρμογής της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, και παρόλα αυτά αποδέχθηκαν και ανέλαβαν τον κίνδυνο, με την αδράνειά τους, μεταξύ άλλων, να λάβουν μέτρα για την αποτροπή της τέλεσης επιπρόσθετων εγκλημάτων.⁶²⁰

Β. Κριτική στην εφαρμογή της Κοινής Εγκληματικής Επιχείρησης ως μέσο για την ενοχοποίηση των ανωτέρων για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας.

Ωστόσο, η εφαρμογή της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, και ιδιαίτερα η τρίτη κατηγορία αυτής έχει προκαλέσει πληθώρα επικριτικών σχολίων. Παρόλο που η κοινή εγκληματική επιχείρηση προσφέρει ικανοποιητικές δυνατότητες στους Εισαγγελείς αναφορικά με την θεμελίωση των κατηγοριών για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, εντούτοις, η αυξανόμενη χρήση της έχει αποτελέσει αντικείμενο επικρίσεων.

Πράγματι, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα δικαστήρια έχουν προβεί σε ακόμα πιο ευρεία αντίληψη της κοινής εγκληματικής επιχείρησης. Το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε για παράδειγμα, έχει προβεί σε αυτήν την διευρυμένη ερμηνεία, κυρίως λόγω του γεγονότος ότι οι υποθέσεις ενώπιον του αφορούσαν σε πολλούς κατηγορουμένους, πολλές γεωγραφικές περιοχές και πολλές κατηγορίες. Η υπόθεση RUF αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της διεύρυνσης της έννοιας της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, σε σχέση με αυτήν που είχε αρχικά διαμορφωθεί στην υπόθεση Tadić. Αντικατέστησε την προϋπόθεση της «απαραίτητης πρόθεσης για την προώθηση του σκοπού της κοινής εγκληματικής επιχείρησης» με την αμέλεια. Επιπλέον, το δικαστήριο στην υπόθεση RUF έκρινε ότι δεν είναι απαραίτητο οι πράξεις των συμμετεχόντων στην κοινή εγκληματική επιχείρηση να προκάλεσαν την τέλεση κάποιου συγκεκριμένου εγκλήματος. Αρκεί ο κατηγορούμενος να συμμετείχε στην προώθηση του κοινού σκοπού. Το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε διεύρυνε ακόμα περισσότερο την έννοια της κοινής εγκληματικής επιχείρησης στην υπόθεση AFRC, κρίνοντας ότι ο σκοπός της εγκληματικής επιχείρησης δεν πρέπει κατ' ανάγκη να είναι εγκληματικός, από τη στιγμή που τα μέσα πραγμάτωσής του είναι εγκληματικά. Συγκεκριμένα το Εφετείο ανέφερε ότι παρόλο που ο σκοπός της απόκτησης και άσκησης πολιτικής ισχύος και ελέγχου στο έδαφος της Σιέρρα Λεόνε μπορεί να μην είναι εγκληματικός σύμφωνα με το Καταστατικό, οι εξεταζόμενες πράξεις ως μέσα πραγμάτωσης του σκοπού αυτού είναι εγκληματικές σύμφωνα με το Καταστατικό.⁶²¹

⁶²⁰ Prosecutor v. Prlić et al., Judgement, Case No. ICTY- IT-04-74-T, 29 May 2013, paras. 72, 284, 437, 834, 1014.

⁶²¹ Prosecutor v Brima, Kamara and Kanu (AFRC), SCSL Appeals Chamber, 22 February 2008, para. 80. Βλ. πιο αναλυτικά Cecily Rose, Troubled Indictments at the Special Court for Sierra Leone: The Pleading of Joint Criminal Enterprise and Sex-based Crimes, 7 Journal of International Criminal Justice (2009), σελ. 361-363.

Έτσι, οι επικριτές αυτής επικεντρώνονται στη βάση δύο επιχειρημάτων. Πρώτον, υποστηρίζουν ότι η μορφή αυτή ευθύνης καθιστά τα άτομα υπεύθυνα για συμπεριφορά ή οποία είναι μακριά από τις πράξεις του κατηγορουμένου και, επομένως, την αρχή της ατομικής ποινικής ενοχής, εισάγοντας μία μορφή συλλογικής ευθύνης και ενοχής.⁶²² Επίσης, δεν κατορθώνει να εφαρμόσει τις παραδοσιακές θεωρίες του ποινικού δικαίου περί ποινής, συμπεριλαμβανομένης της τιμωρίας, της γενικής και ειδικής πρόληψης.⁶²³ Το δεύτερο επιχείρημα στηρίζεται στην απουσία επαρκούς βάσης στο εθιμικό διεθνές δίκαιο. Αν οι δικαστές καταδικάζουν τόσο εύκολα κατηγορουμένους στη βάση της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει στην απονομιμοποίηση του διεθνούς ποινικού δικαίου και των ιστορικών του βάσεων γενικότερα, κρίνοντας συγκεκριμένα κάποιον ένοχο για έγκλημα το οποίο δεν «διέπραξε» απαραίτητως. Προς υποστήριξη του επιχειρήματος αυτού, συχνά αναδεικνύεται το γεγονός ότι η Κοινή Εγκληματική Επιχείρηση προέκυψε για πρώτη φορά στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, στην εφετειακή απόφαση της υπόθεσης Tadić,⁶²⁴ και όχι από τη νομολογία των δικαστηρίων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την νομολογία των εγχώριων δικαστηρίων.⁶²⁵

Πράγματι, είναι γενικά αποδεκτό ότι η διευρυμένη ευθύνη της κοινής εγκληματικής επιχείρησης προέρχεται από το ΔΠΑΓ στην υπόθεση Tadić, και όχι από τις αποφάσεις των στρατιωτικών δικαστηρίων του Τόκυο και της Νυρεμβέργης ή την εγχώρια νομολογία. Εντούτοις, είναι εξίσου γεγονός ότι το διεθνές ποινικό δίκαιο αποτελεί ένα συνεχώς εξελισσόμενο διαμορφούμενο πεδίο, στο οποίο γίνεται προσπάθεια αφενός να συγκεραστούν τα διαφορετικά κύρια νομικά συστήματα, και από την άλλη να αποδοθεί δικαιοσύνη για τα πιο ειδεχθή διεθνή εγκλήματα, με όλες τις δυσκολίες που αυτό συνεπάγεται. Είναι πράγματι αλήθεια ότι τα διεθνή εγκλήματα, τελούνται κατά τη διάρκεια χαοτικών καταστάσεων: σε πολέμους, μαζικές παραβιάσεις, εκτεταμένη κατάρρευση των δομών και της δημόσιας τάξης. Η απόδειξη της ατομικής ευθύνης ενός κατηγορουμένου όταν επικρατούν τέτοιες συνθήκες είναι μια πραγματικά δύσκολη υπόθεση. Ο David Cohen για παράδειγμα υποστηρίζει ότι τα εγκλήματα που διεπράχθησαν από Γερμανούς και Ιάπωνες κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σε αντίθεση με τα κοινά εγκλήματα που διαπράττονται

---

⁶²² Βλ. Stefano Manacorda & Chantal Meloni, Indirect perpetration versus joint criminal enterprise: Concurring approaches in the practice of international criminal law?, 9 Journal of International Criminal Justice (2011), σελ. 166-67.

⁶²³ Βλ. Rebecca Hafajee, ό.π., σελ. 220.

⁶²⁴ Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. ICTY- IT-94-1-A, Appeals Judgment, July 15 1999, para. 195-229.

⁶²⁵ Βλ. Kevin John Heller, *The ECCC Issues a Landmark Decision on JCE III*, *Opinio Juris* διαθέσιμο σε: <http://opiniojuris.org/2010/05/23/the-eccc-issues-a-landmark-decision-on-jce-iii/>.

από έναν μόνο δράστη ή ομάδα ανθρώπων, ήταν το αποτέλεσμα της συστηματικής δράσης μαζικών και περίπλοκων οργανώσεων.⁶²⁶

Έτσι, η διευρυμένη ερμηνεία της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, στην οποία κατέφυγαν τα δικαστήρια για τη δίωξη και τιμωρία των σεξουαλικών εγκλημάτων, και όχι μόνο, γίνεται αντιληπτή ως παράδειγμα απόδοσης δικαιοσύνης με όρους δικαιωμάτων του ανθρώπου, δηλαδή με προσανατολισμό στο θύμα και με τον χρησιμοποίηση μερικών από τις πιο σημαντικές ερμηνευτικές μεθόδους του δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου. Πράγματι, σύμφωνα με την αρχή της αποτελεσματικότητας, τα δικαστήρια δικαιωμάτων του ανθρώπου, συχνά ερμηνεύουν τα δικαιώματα που διασφαλίζονται από τις συμβάσεις με τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες ή να διασφαλίζεται ότι θα είναι πρακτικός και αποτελεσματικός.⁶²⁷ Ένας πρώην πρόεδρος του ΕΔΔΑ έχει επισημάνει ότι «το αντικείμενο και ο σκοπός των συμβάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορεί συχνά να οδηγήσει σε μία ευρύτερη ερμηνεία των ατομικών δικαιωμάτων». ⁶²⁸ Τα δε *ad hoc* ποινικά δικαστήρια έχουν χρησιμοποιήσει για παράδειγμα τον τελολογικό σκοπό της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ώστε να διευρύνουν τον ορισμό του εγκλήματος του βιασμού,⁶²⁹ ενώ, όπως και ανωτέρω αναλύθηκε, έχουν προβεί σε διευρυμένη ερμηνεία ακόμα και της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων.

Ωστόσο, όταν δημιουργείται ένα διεθνές ποινικό δικαστήριο, αυτό πρέπει να τηρεί απαρέγκλιτα τις γενικές αρχές του ποινικού δικαίου, και στην συγκεκριμένη περίπτωση την αρχή της υπαιτιότητας. Αυτό υπαγορεύεται τόσο από την ανάγκη διασφάλισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, όσο και από την ανάγκη διασφάλισης του κύρους και της αξιοπιστίας της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης και της νομιμοποίησης του διεθνούς ποινικού δικαίου ως αμερόληπτου και αποτελεσματικού συστήματος δικαιοσύνης. Όπως έχει επισημάνει ο δικαστής Hunt σχολιάζοντας τις διευρυμένες ερμηνείες αποφάσεων της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, οι αποφάσεις που δίνουν ελάχιστη σημασία «στα δικαιώματα του κατηγορουμένου θα αφήσουν κηλίδες στην φήμη αυτού του Δικαστηρίου».⁶³⁰ Γι' αυτό και προτείνεται ο περιορισμός της θεωρίας της κοινής

---

⁶²⁶ David Cohen, *Beyond Nuremberg: Individual Responsibility for War Crimes*, σε: *Human Rights in Political Transitions: Gettysburg to Bosnia*, Carla Hesse & Robert Post eds., 1999, σελ. 53

⁶²⁷ Βλ. Laurence R. Heifer, *Adjudicating Copyright Claims under the TRIPs Agreement: The Case for a European Human Rights Analogy*, 39 *Harvard International Law Journal* (1998), σελ. 357, 403.

⁶²⁸ Βλ. Alexander Orakhelashvili, *Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, 14 *European Journal of International Law* (2003), σελ. 529, 534, όπου αναφέρονται τα λόγια του Καθηγητή R. Bernhardt, πρώην Προέδρου του ΕΔΔΑ.

⁶²⁹ William A. Schabas, *Interpreting the Statutes of the Ad Hoc Tribunals*, σε: *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese*, Lai Chand Vohrah et al. eds., 2003, σελ. 846, 865.

⁶³⁰ *Prosecutor v. Milošević*, Case. No. ICTY-IT-02-54-AR73.4, Dissenting Opinion of Judge David Hunt on Admissibility of Evidence in Chief in the Form of Written Statements, ICTY Appeals Chamber, 21 Oct. 2003, para. 22.

εγκληματικής επιχείρησης.⁶³¹ Σημειώνεται, ότι το άρθρο 25(3)(δ) του Καταστατικού του ΔΠΔ δεν καλύπτει την τρίτη κατηγορία της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, καθώς απαιτεί την γνώση της πρόθεσης της ομάδας, αποκλείοντας με αυτόν τον τρόπο τον ενδεχόμενο δόλο,⁶³² χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει τα συμπεράσματα της αντίστοιχης ερμηνείας της νομολογίας των *ad hoc* δικαστηρίων.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι προκλήσεις στην έρευνα και δίωξη των έμφυλων και σεξουαλικών εγκλημάτων.

I. Το ζήτημα των αναποτελεσματικών ερευνών και παραλείψεων στη δίωξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας ενώπιον των διεθνών ποινικών δικαστηρίων.

A. *Ad hoc* ποινικά δικαστήρια και διεθνοποιημένα ποινικά δικαστήρια.

Παρόλο που η αναγνώριση των σεξουαλικών εγκλημάτων από τα μεταπολεμικά Διεθνή Στρατιωτικά Δικαστήρια ήταν πολύ περιορισμένη, οι εμπειρίες των γυναικών σε καιρό πολέμου άρχισαν να λαμβάνουν μία αυξανόμενη προσοχή ήδη από τη δεκαετία του 1990. Σε αυτό, συνετέλεσε η συμβολή των φεμινιστών στην διασφάλιση ότι ο βιασμός και οι άλλες σεξουαλικές καταχρήσεις σε καιρό πολέμου θα διώκονταν αποτελεσματικά ενώπιον των *ad hoc* ποινικών δικαστηρίων.⁶³³ Ωστόσο, παρά τα αξιοσημείωτα βήματα προς την κατεύθυνση αυτή ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών,⁶³⁴ άρχισε επίσης να γίνεται αντιληπτό ότι σε πολλές υποθέσεις εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, διεξάγονταν ανεπαρκείς έρευνες και διώξεις, παρά τις πραγματικά αξιόπιστες και επαρκείς αποδείξεις, που είχαν ως αποτέλεσμα ακόμα και την πλήρη απουσία των αδικημάτων αυτών από τις διαδικασίες.⁶³⁵ Κυρίως παρατηρήθηκε ότι η τάση από την πλευρά των δικαστών να απαιτούν την ικανοποίηση υψηλού επιπέδου απόδειξης στις υποθέσεις αυτές σε σχέση άλλες υποθέσεις.⁶³⁶

---

⁶³¹ Βλ. γενικά Rebecca Hafajee, *ό.π.*.

⁶³² Van Sliedregt, *The Criminal Responsibility of Individuals for Violations of International Humanitarian Law*, TMC Asser Press, 2003, σελ. 108.

⁶³³ Βλ. Doris Buss, *The Curious Visibility of Wartime Rape: Gender and Ethnicity in International Criminal Law*, 25 Windsor Y.B. Access Justice (2007), σελ. 4.

⁶³⁴ Βλ. Cate Steains, *Gender Issues*, σε: *THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: THE MAKING OF THE ROME STATUTE*, Roy S. Lee (ed.,) 1999, σελ. 361-364.

⁶³⁵ Βλ. Για παράδειγμα Susana SaCouto, *Victim Participation at the International Criminal Court and the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia: A feminist Project*, 18 Michigan Journal of Gender and Law (2012), σελ. 305, Suzan M. Pritchett, *Entrenched Hegemony, Efficient Procedure, or Selective Justice?: An inquiry into Charges for Gender-Based Violence at the International Criminal Court*, 17 Transnational Law & Contemporary Problems (2008), σελ. 265, Susana SaCouto & Katherine Cleary, *The Importance of Effective Investigation of Sexual and Gender-Based Crimes at the International Criminal Court*, 17 American University Journal of Gender, Social Policy and Law (2009), σελ. 399.

⁶³⁶ Για παράδειγμα, παρά την αναγνώριση του βιασμού ως συστατικό στοιχείο της γενοκτονίας στη Ρουάντα, σε δέκα χρόνια λειτουργίας του δικαστηρίου, μόνο των 10% των υποθέσεων περιείχαν καταδικαστικές αποφάσεις για βιασμούς, ενώ στο 70% των υποθέσεων δεν αποδόθηκαν καν κατηγορίες βιασμών από το Γραφείο του Εισαγγελέα. Βλ. Binaifer Nowrojee, U.N. Research Inst.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα μας παρέχουν τα στοιχεία των υποθέσεων ενώπιον του ΔΠΔΡ. Σε πολλές υποθέσεις το δικαστήριο για τη Ρουάντα αποδείχθηκε ανεπαρκές, ως αποτέλεσμα της έλλειψης βασικών μέσων, όπως η έλλειψη γυναικών ερευνητών και ερευνητών με σχετική εμπειρία, έλλειψη πολιτικής θέλησης από τους υπεύθυνους των ερευνών σχετικά με τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, η λανθασμένη αντίληψη μιας μερίδας του προσωπικού του Δικαστηρίου ότι δεν είναι αναγκαίο να συλληχθούν αποδείξεις για τους βιασμούς, καθώς υπήρχε η πεποίθηση ότι οι γυναίκες δεν θα έρχονταν ποτέ να μιλήσουν γι' αυτούς.⁶³⁷

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα της έλλειψης επαρκώς τεκμηριωμένων κατηγορητηρίων είναι η υπόθεση Akayesu. Η δίκη ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 1997 στη βάση των εγκλημάτων που του καταλογίστηκαν κατά τη σύλληψή του: ευθεία ευθύνη για γενοκτονία, συμμετοχή σε γενοκτονία, ηθική αυτουργία σε γενοκτονία, στο έγκλημα της ανθρωπότητας της εξόντωσης και του φόνου και στο έγκλημα πολέμου του φόνου.⁶³⁸ Λίγο μετά την έναρξη της δίκης, μια μάρτυρας κλήθηκε να καταθέσει για τις δολοφονίες μελών της οικογένειάς της. Στην κατάθεσή της ανέφερε τον βιασμό της εξάχρονης κόρης της⁶³⁹, για τον οποίο, όπως ανέφερε στο δικαστήριο, δεν είχε κληθεί ποτέ από την Εισαγγελία να καταθέσει, ενώ όπως πρόσθεσε, είχε ακούσει ότι είχαν βιαστεί κι άλλα κορίτσια στο γραφείο του Akayesu.⁶⁴⁰ Ακολούθησε κι άλλη κατάθεση μάρτυρος, η οποία ήταν αυτόπτης σε βιασμούς κοριτσιών που διεπράχθησαν στο Κοινοτικό Γραφείο από την κοινοτική αστυνομία και τους Interhamwe, παρουσία του κατηγορουμένου. Το δικαστήριο, ενόψει των ανωτέρω καταθέσεων αναγκάστηκε να αναβάλει την υπόθεση για τον Μάιο του 1997. Στο πλαίσιο των εξελίξεων αυτών, ο Εισαγγελέας αναγκάστηκε να τροποποιήσει το κατηγορητήριο, ώστε να συμπεριληφθούν τρεις νέες κατηγορίες: βιασμός και άλλες απάνθρωπες πράξεις ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και το έγκλημα πολέμου της προβολής της προσωπικής αξιοπρέπειας, και ιδιαίτερα βιασμός, εξευτελιστική μεταχείριση και κατάχρηση σε ασέλγεια.⁶⁴¹

Στα ίχνη της Akayesu, προέκυψαν μία σωρεία τροποποιημένων κατηγορητηρίων ενώπιον του ΔΠΔΡ, έτσι ώστε να συμπεριληφθούν και οι κατηγορίες των βιασμών

For Soc. Dev., Your Justice Is Too Slow: Will the ICTR Fail Rwanda's Rape Victims?, Nov. 2005, σελ. 3.

⁶³⁷ Βλ. Valerie Oosterveld, Gender-Sensitive Justice and the International Criminal Tribunal for Rwanda: Lessons Learned for the International Criminal Court, 12 New England Journal of International and Comparative Law (2005), σελ. 122.

⁶³⁸ Βλ. Prosecutor v. Akayesu, Judgment, para. 10.

⁶³⁹ Βλ. Beth Van Schaack, Engendering Genocide: Akayesu and the Affirmation of Genocidal Rape, σε: Human Rights Advocacy Stories, Deena R. Hurwitz et al. (eds.), 2008, σελ. 193.

⁶⁴⁰ Ibid.

⁶⁴¹ Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgment, art. 1.41, para. 23.

και άλλων μορφών σεξουαλικής βίας.⁶⁴² Λαμβάνοντας υπόψη μόνο τον αριθμό των κατηγορητηρίων για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, θα μπορούσε κανείς να διαμορφώσει την αισιόδοξη άποψη ότι τα θύματα των βιασμών απέκτησαν τελικά αποτελεσματική πρόσβαση στην δικαιοσύνη.⁶⁴³ Πράγματι, περισσότερα από τα μισά κατηγορητήρια που εκδόθηκαν από το ΔΠΔΡ στην περίοδο 1995 με 2002, περιείχαν κατηγορίες για σεξουαλική βία.⁶⁴⁴ Ωστόσο, μία λεπτομερής ανάλυση της τάσης στην δίωξη της σεξουαλικής βίας ενώπιον του ΔΠΔΡ, από τον Νοέμβριο του 1995 μέχρι τον Νοέμβριο του 2002, καταδεικνύει ότι ο αριθμός των κατηγορητηρίων που συμπεριελάμβαναν εγκλήματα σεξουαλικής βίας εκτοξεύτηκε μεταξύ 1996 και 2001, και στη συνέχεια μειώθηκε ξανά δραματικά προς το τέλος του 2002.⁶⁴⁵ Ο λόγος είναι, σύμφωνα με την έκθεση, ότι οι καταθέσεις αποτελούν τον «Γόρδιο Δεσμό στο έργο του Εισαγγελέα, τόσο λόγω της ανάγκης επαρκούς στοιχειοθέτησης των αποφάσεων, όσο και λόγω της δυσκολίας ανεύρεσης μαρτύρων».⁶⁴⁶ Σύμφωνα με την έκθεση, οι δυσκολίες ανεύρεσης μαρτύρων οφείλονται στην αμφισβήτηση των ΜΚΟ αλλά και των γυναικών θυμάτων αναφορικά με την πραγματική ικανότητα του Δικαστηρίου να προχωρήσουν στην δίωξη της σεξουαλικής βίας. Ακόμα και μετά την Akayesu, οι δικαστές συνέχισαν να τηρούν «σιγή ιχθύος» σχετικά με το ζήτημα της έρευνας καταγγελιών σεξουαλικής βίας ή «αποδεικτικά στοιχεία αναφορικά με την σεξουαλική βία κρατούντο στην αφάνεια από την εισαγγελία, στο πλαίσιο συγκεκριμένης στρατηγικής καθορισμένης από τον Εισαγγελέα.»⁶⁴⁷ Στην υπόθεση Serushago για παράδειγμα, οι κατηγορίες του βιασμού αποσύρθηκαν από το κατηγορητήριο προς αντικατάσταση από άλλες κατηγορίες, οι οποίες έδωσαν «στις γυναίκες θύματα και τις ενώσεις γυναικών την εντύπωση ότι τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας δεν υπόκεινται σε μεταχείριση ίδιας ποιότητας σοβαρότητας και σημασίας με άλλα εγκλήματα».⁶⁴⁸

Μία από τις πιο χαρακτηριστικές υποθέσεις αποτελεί η υπόθεση Cyanguu.⁶⁴⁹ Στην υπόθεση αυτή δύο μάρτυρες κατηγορίας κατέθεσαν ενώπιον του δικαστηρίου

⁶⁴² Susanna SaCouto & Katherine Cleary, *The Women's Protocol to the African Charter and Sexual Violence in the Context of Armed Conflict or Other Mass Atrocity*, 16 Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice (2009), σελ. 173, 180.

⁶⁴³ Galya Ruffer, *Testimony of Sexual Violence in the Democratic Republic of Congo and the Injustice of Rape: Moral Outrage, Epistemic Injustice, and the Failures of Bearing Witness*, 15 Oregon Review of International Law (2013), σελ. 247.

⁶⁴⁴ Coalition for Women's Human Rights in Conflict Situations, *Analysis of Trends in Sexual Violence Prosecutions in the Indictments by the ICTR, from November 1995 to November 2002*, διαθέσιμο σε: http://www.iiav.nl/epublications/2002/analysis_of_trends_in_sexual_violence_prosecutions_in_indictments_ictr.pdf

⁶⁴⁵ Ibid.

⁶⁴⁶ Ibid., σελ. 7.

⁶⁴⁷ Ibid., σελ. 8.

⁶⁴⁸ Ibid.

⁶⁴⁹ Prosecutor v. André Imanishimwe, Emmanuel Bagambiki and Samuel Ntagerura, Case No. ICTR-99-46-T, Judgment and Sentence (Υπόθεση Cynagugu), 24 February 2004.

για πράξεις σεξουαλικής βίας, οι οποίες δεν περιλαμβάνονταν στο κατηγορητήριο⁶⁵⁰ και για τις οποίες ομοίως ανέφεραν ότι δεν είχαν κληθεί να καταθέσουν. Μπροστά στην εξέλιξη αυτή η Coalition for Women's Human Rights in Conflict Situations ανέλαβε την πρωτοβουλία να αιτηθεί να ακουστεί ενώπιον του δικαστηρίου ως *amicus curiae*, ασκώντας πίεση στο Δικαστήριο, ώστε ο Εισαγγελέας να τροποποιήσει το κατηγορητήριο και να συμπεριλάβει κατηγορίες για σεξουαλική βία.⁶⁵¹ Ο Εισαγγελέας, δηλώνοντας την αντίθεσή του, αντέτεινε ότι είναι στην διακριτική ευχέρεια της εισαγγελίας σχετικά με τις κατηγορίες για τις οποίες ασκεί την ποινική δίωξη και ότι σε κάθε περίπτωση προτίθεται να εισάγει τις κατηγορίες αυτές, αλλά σε μεταγενέστερο στάδιο.⁶⁵² Το δε Δικαστήριο, όχι μόνο αρνήθηκε την πρόταση της ΜΚΟ, αλλά απέκλεισε την εισαγωγή των αποδείξεων για τα εγκλήματα της σεξουαλικής βίας, αναφέροντας ότι επιτρέποντας τις αποδείξεις αυτές μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα στο να θιγούν τα δικαιώματα του κατηγορουμένου.⁶⁵³ Επίσης, στην υπόθεση Semanza, τέσσερις γυναίκες κατέθεσαν ενώπιον του Δικαστηρίου ότι είχαν βιασθεί και παρόλο που το δικαστήριο πράγματι διαπίστωσε ότι είχαν λάβει χώρα βιασμοί, το ΔΠΔΡ έκρινε ότι ο κατηγορούμενος δεν είναι ένοχος για βιασμό, ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, κρίνοντας ότι το κατηγορητήριο ήταν ασαφές ως προς την ημερομηνία, τον τόπο και τον χρόνο τέλεσης των εγκλημάτων.⁶⁵⁴

Στην υπόθεση Kajelijeli, το δικαστήριο απήλλαξε επίσης τον κατηγορούμενο από όλες τις κατηγορίες για βιασμό και σεξουαλική βία, λόγω έλλειψης επαρκών αποδείξεων που να αποδεικνύουν τις σχετικές κατηγορίες. Για την κατηγορία του βιασμού ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, το δικαστήριο διαπίστωσε ότι η εισαγγελία δεν κατάφερε να αποδείξει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι ο κατηγορούμενος ήταν ατομικά υπεύθυνος για τον σχεδιασμό, την ηθική αυτουργία, την παραγγελία, την διάπραξη, την ενθάρρυνση ή τη υποκίνηση στον σχεδιασμό, την προετοιμασία ή την εκτέλεση των βιασμών.⁶⁵⁵ Αναφορικά με την ευθύνη ανωτέρου, το δικαστήριο διαπίστωσε ότι τα μέλη των Interahamwe διέπραξαν την πλειοψηφία των βιασμών όταν ο Kajelijeli δεν ήταν παρών, ενώ, σύμφωνα με το δικαστήριο, δεν προέκυψε από τις σχετικές αποδείξεις ότι ο κατηγορούμενος διέταξε τους βιασμούς.⁶⁵⁶

---

⁶⁵⁰ Βλ. Brief for Coalition for Women's Human Rights in Conflict Situations as Amicus Curiae Respecting the Need to Include Sexual Violence Charges in the Indictment at para. II A, Prosecutor v. André Imanishimwe, Emmanuel Bagambiki and Samuel Ntagerura, Case No. ICTR-99-46-T, διαθέσιμο σε: http://www.womensrightscalition.org/site/main_en.html

⁶⁵¹ Ibid., para. I (B).

⁶⁵² Prosecutor v. André Imanishimwe, Emmanuel Bagambiki and Samuel Ntagerura, Case No. ICTR-99-46-T, Decision on the Application to File an Amicus Curiae Brief According to Rule 74 of the Rules of Procedure and Evidence Filed on Behalf of the NGO Coalition for Women's Human Rights in Conflict Situations, para. 9.

⁶⁵³ Ibid., para. 23.

⁶⁵⁴ Βλ. Semanza Trial Judgment, paras. 51, 52, 54, 61, 251.

⁶⁵⁵ Prosecutor v. Kajelijeli, para. 923.

⁶⁵⁶ Ibid., para. 924.

Το ΔΠΔΓ έχει να επιδείξει πολλές ακόμα περιπτώσεις παραλείψεων και λαθών του Εισαγγελέα. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση Lukić, κατά τη διάρκεια της σχετικής έρευνας επί του κατηγορουμένου, πολλές γυναίκες κατήγγειλαν ότι είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά από αυτόν.⁶⁵⁷ Η τότε Εισαγγελέας, Carla del Ponte, δεν συμπεριέλαβε ωστόσο στο κατηγορητήριο καμία κατηγορία για σεξουαλική κακοποίηση,⁶⁵⁸ βασιζοντας την απόφαση αυτή στο γεγονός ότι ήταν αναγκασμένη, λόγω σχετικού χρονοδιαγράμματος που είχε τεθεί από το δικαστήριο, να ολοκληρώσει τις υποθέσεις όσο το δυνατόν συντομότερα.⁶⁵⁹ Πίστευε ότι τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας θα οδηγούσαν στην καθυστέρηση της δίκης.⁶⁶⁰

Ο Εισαγγελέας που ανέλαβε καθήκοντα αμέσως μετά την λήξη της θητείας της Del Ponte, προσπαθώντας να διορθώσει την παράλειψη αυτή, κατέθεσε αίτημα για τροποποίηση του κατηγορητηρίου ώστε να συμπεριληφθούν και κατηγορίες για σεξουαλική κακοποίηση. Παρόλο που υπήρχαν αποδεικτικά στοιχεία για «πολύ σοβαρά εγκλήματα»,⁶⁶¹ το δικαστήριο απέρριψε το αίτημα, με το επιχείρημα ότι η συμπερίληψη νέων κατηγοριών θα οδηγούσε σε αδικαιολόγητη καθυστέρηση των διαδικασιών,⁶⁶² τονίζοντας ταυτόχρονα ότι υπό τις παρούσες συνθήκες δεν τίθεται ζήτημα δικαστικής πλάνης.⁶⁶³

Παρόμοιο ζήτημα ανέκυψε και σε άλλη υπόθεση, ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρα Λεόνε αυτή τη φορά, στην υπόθεση CDF.⁶⁶⁴ Όπως ανωτέρω αναλύθηκε το Καταστατικό του Ειδικού Δικαστηρίου, όπως και το Καταστατικό της Ρώμης, περιλαμβάνουν μία σωρεία έμφυλων εγκλημάτων ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου,⁶⁶⁵ ενώ ρητά απαιτούν να δοθεί η «δέουσα προσοχή» στο ζήτημα της απασχόλησης εισαγγελέων και ερευνητών με εμπειρία στα έμφυλα εγκλήματα.⁶⁶⁶ Ωστόσο, η Εισαγγελία

---

⁶⁵⁷ Lukić & Lukić, Case No. ICTY-IT-98-32/1-PT, Decision on Prosecution Motion Seeking Leave To Amend the Second Amended Indictment and on Prosecution Motion To Include U.N. Security Council Resolution 1820 (2008) as Additional Supporting Material to Proposed Third Amended Indictment as Well as on Milan Lukić's Request for Reconsideration on Certification of the Pre-Trial Judges Order of 19 June 2008, paras. 12, 60

⁶⁵⁸ Prosecutor v. Lukić & Lukić, Case No. ICTY- IT-98-32/1-T, Initial Indictment (Jan. 25, 2000)

⁶⁵⁹ 1 Lukić & Lukić, Case No. ICTY- IT-98-32/1-PT, Decision on Prosecution Motion Seeking Leave To Amend the Second Amended Indictment and on Prosecution Motion To Include U.N. Security Council Resolution 1820 (2008) as Additional Supporting Material to Proposed Third Amended Indictment as Well as on Milan Lukić's Request for Reconsideration on Certification of the Pre-Trial Judges Order of 19 June 2008, paras. 12, 60

⁶⁶⁰ Ibid.

⁶⁶¹ Prosecutor v. Lukić & Lukić, Case No. IT-98-32/1-PT, Prosecution Motion Seeking Leave To Amend the Second Amended Indictment, paras. 16, 37.

⁶⁶² Ibid., para. 62.

⁶⁶³ Ibid., para. 63.

⁶⁶⁴ Prosecutor v. Sam Hinga Norman, Moinina Fofana and Allieu Kondewa, Case No. SCSL-04-14-T, 4 February 2004. Βλ. γενικότερα για την υπόθεση αυτή Susana Sa Couto, Victim Participation at the International Criminal Court and the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia: A Feminist Project, 18 Michigan Journal of Gender and Law (2012), σελ. 305-306.

⁶⁶⁵ Βλ. Καταστατικό του Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρα Λεόνε, άρθρ. 2-3, 16 Jan. 16 2002, 2178 UNTS 145.

⁶⁶⁶ Ibid., άρθρο 15 (4).

παρέλειψε οποιαδήποτε κατηγορία αναφορικά με τα εγκλήματα αυτά στο αρχικό κατηγορητήριο εναντίον των τριών αρχηγών του CDF.⁶⁶⁷ Παρόλο που από την συμπληρωματική έρευνα που διεξήγαγε ο Εισαγγελέας, από την οποία προέκυψαν αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με την υποβολή γυναικών σε διάφορες μορφές σεξουαλικής βίας,⁶⁶⁸ εντούτοις το Δικαστήριο ισχυρίστηκε ότι η προσθήκη νέων κατηγοριών θα οδηγούσε σε αδικαιολόγητη καθυστέρηση της δίκης και θα έθιγε το δικαίωμα του κατηγορουμένου στη δίκαιη και ταχεία δίκη.⁶⁶⁹ Να σημειωθεί ότι το δικαστήριο έλαβε την απόφαση αυτή αφού βεβαίως είχε παραδεχθεί ότι «έχει πλήρη συναισθητική σημασία που καταλαμβάνουν τα έμφυλα εγκλήματα στην διεθνή ποινική δικαιοσύνη, δεδομένου του μεγάλου ποσοστού των θυμάτων γυναικών που έχουν υποστεί σεξουαλική βία και άλλες μορφές καταχρήσεων σχετικές με το φύλο, κατά τη διάρκεια εσωτερικών και διεθνών ενόπλων συρράξεων».⁶⁷⁰

Στη συνέχεια, ο Εισαγγελέας επιχείρησε να εισάγει αποδείξεις διάπραξης σεξουαλικής βίας αναφορικά με το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας των απάνθρωπων πράξεων και του εγκλήματος πολέμου της προσβολής της ζωής, της υγείας και της σωματικής ή διανοητικής ευημερίας, τα οποία είχαν περιληφθεί στο αρχικό κατηγορητήριο.⁶⁷¹ Το Δικαστήριο εξέδωσε ακόμα μία απογοητευτική απόφαση: απέρριψε το αίτημα επισημαίνοντας ότι το κατηγορητήριο δεν ανέφερε γεγονότα σχετιζόμενα με σεξουαλική βία προς υποστήριξη των σχετικών κατηγοριών και ότι η μεταγενέστερη προσθήκη των αποδείξεων αυτών θα παραβίαζε τα δικαιώματα του κατηγορουμένου.⁶⁷²

Τα Ειδικά Πάνελ για τα Σοβαρά Εγκλήματα στο Ανατολικό Τιμόρ, παρέχουν μεν μια πολύ μικρή συνεισφορά στην δίωξη των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, κυρίως λόγω του ότι οι περισσότεροι δράστες δεν μπορούσαν να λογοδοτήσουν για τα εγκλήματά τους καθώς είχαν καταφύγει στο Δυτικό Τιμόρ, το ινδονησιακό κομμάτι του νησιού Τιμόρ. Η ινδονησιακή επίσης κυβέρνηση αρνούσαντα συστηματικά να συνεργαστεί με τα Ηνωμένα Έθνη προς τον σκοπό αυτό, με το πρόσχημα ότι σκοπεύει να φέρει τους δράστες να λογοδοτήσουν ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Τζακάρτα. Εντούτοις,

---

⁶⁶⁷ See Prosecutor v. Norman, Case No. SCSL-03-14-I, Indictment, para. 22-29

⁶⁶⁸ See Prosecutor v. Norman, Case No. SCSL-04-14-PT, Decision on Prosecution Request for Leave to Amend the Indictment, 10 May 2004, para. 10.

⁶⁶⁹ Prosecutor v. Norman, Case No. SCSL-04-14-PT, Reasoned Majority Decision on Prosecution Motion for a Ruling on the Admissibility of Evidence, 24 May 2005, para. 3.

⁶⁷⁰ Prosecutor v. Norman, Case No. SCSL-04-14-PT, Decision on Prosecution Request for Leave to Amend the Indictment, para. 82.

⁶⁷¹ Prosecutor v. Norman, Case No. SCSL-04-14-PT, Reasoned Majority Decision on Prosecution Motion for a Ruling on the Admissibility of Evidence, 24 May 2005, para. 3.

⁶⁷² Ibid., para. 19., Βλ. Και μειοψηφούσα γνώμη Δικαστή Boutet: Prosecutor v Norman et al, Dissenting Opinion of Justice Pierre Boutet on Decision on Prosecution Motion for a Ruling on the Admissibility of Evidence, SCSL- 04-14-PT, 24 May 2005. Βλ. και M Staggs Kelsall and S Stepakoff, "When We Wanted to Talk About Rape": Silencing Sexual Violence at the Special Court for Sierra Leone, 1 International Journal of Transitional Justice (2007), σελ. 355.

προσφέρουν κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα λανθασμένων πρακτικών και προτεραιοτήτων εκ μέρους της εισαγγελίας, που είχαν ως αποτέλεσμα την αναποτελεσματική δίωξη και τιμωρία των δραστών τέτοιων εγκλημάτων.

Κατά τη διάρκεια των ερευνών κυρίως για υποθέσεις φόνων, και κυρίως χάρη στο έργο των γυναικών εισαγγελέων των Ειδικών Πάνελ, αναδείχθηκε μία πληθώρα αποδεικτικών στοιχείων για εγκλήματα σεξουαλικής βίας, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν, εκτός από τον βιασμό, και η αναγκαστική πορνεία, οι αναγκαστικοί γάμοι και η σεξουαλική υποδούλωση. Ωστόσο μόνο στην υπόθεση Cardoso ο βιασμός διώχθηκε ως μέρος ενός ευρύτερου πλαισίου πολιτικής βίας, τρομοκρατίας και καταπίεσης,⁶⁷³ όπου να σημειωθεί ότι τις κατηγορίες εναντίον του Cardoso της απέδωσε γυναίκα εισαγγελέας, η οποία ηγούνταν της έρευνας των έμφυλων εγκλημάτων στα Ειδικά Πάνελ. Μαρτυρίες και άλλα αποδεικτικά στοιχεία για βιασμούς, χωρισμό του γυναικείου από τον ανδρικό πληθυσμό και συγκέντρωση των γυναικών σε κέντρα κράτησης, όπου βιάζονταν συστηματικά από Ινδονήσιους αστυνομικούς, σεξουαλική δουλεία των γυναικών που συνδέονταν με το κίνημα ανεξαρτησίας,⁶⁷⁴ είναι αξιοπερίεργο ότι δεν οδήγησαν σε διεξαγωγή δικών για την τιμωρία των δραστών. Τα κατηγορητήρια τα οποία εξεδόθησαν αλλά δεν καρποφόρησαν επιβεβαιώνουν τα εγκλήματα αυτά και ενδεικνύουν ότι οι γυναίκες αποτέλεσαν στόχο λόγω των πεποιθήσεών τους και της δράσης τους για την ανεξαρτησία, καθιστώντας το γεγονός αυτό την βία όχι τυχαία, αλλά όπλο κατευθυνόμενο στον πολιτικό εκφοβισμό και την καταπίεση.⁶⁷⁵

Εκτός από την δυσκολία στον εντοπισμό των δραστών, ενισχυόμενη από την απροθυμία της Κυβέρνησης του Ανατολικού Τιμόρ να προχωρήσει σε διώξεις⁶⁷⁶ ο περιορισμένος αριθμός των κατηγορητηρίων που περιλάμβαναν εγκλήματα σεξουαλικής βίας οφείλεται και στην έλλειψη κατανόησης της έννοιας των έμφυλων εγκλημάτων από την πλευρά των εισαγγελέων που διεξήγαγαν τις έρευνες. Σε μία εξ αυτών των υποθέσεων, ο αρμόδιος εισαγγελέας, φάνηκε να δέχεται τον ισχυρισμό του κατηγορουμένου, ότι το 12χρονο κορίτσι που ομολόγησε ότι βίασε ήταν πόρνη, διότι, σύμφωνα με τον τελευταίο, πριν αποχωρήσει πλήρωσε για τις «υπηρεσίες» του κοριτσιού με το αντίτιμο των 2 δολαρίων.⁶⁷⁷ Έτσι, ο εισαγγελέας με τρόπο χονδροειδές φάνηκε, ανάμεσα στα άλλα, να αγνοεί ή να παραβλέπει το γεγονός ότι το κορίτσι βρισκόταν σε ηλικία στην οποία η γνήσια συναίνεση σε σεξουαλική πράξη δεν είναι δυνατή.⁶⁷⁸

---

⁶⁷³ Special Panels for Serious Crimes in East Timor (SPSV), Prosecutor v. Jose Cardoso, Case No. 04/2001, Judgment, 5 April 2003.

⁶⁷⁴ Βλ. David Cohen, Prosecuting Sexual Violence from Tokyo to the ICC, σε: Understanding and Proving International Sex Crimes, Morten Bergsmo, Alf Butenschon Skre and Elisabeth J. Wood (eds.), Torkel Opsahl Academic Publisher, Beijing 2012, σελ. 44-63.

⁶⁷⁵ Ibid., σελ. 50.

⁶⁷⁶ Ibid., σελ. 52.

⁶⁷⁷ Ibid, σελ. 49, όπου γίνεται λεπτομερής αναφορά στην απόφαση και στο σχετικό παράρτημα.

⁶⁷⁸ Ibid, σελ. 50.

Φαίνεται λοιπόν ότι τα δικαστήρια είναι απρόθυμα στο να τροποποιήσουν το κατηγορητήριο έτσι ώστε να συμπεριληφθούν διώξεις σεξουαλικών αδικημάτων ή να περιλάβουν επιπρόσθετα στοιχεία, εξαιτίας των προβληματισμών που ανακύπτουν αναφορικά με το δικαίωμα του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη συνοδευόμενο από την ανάγκη για αποτελεσματικότητα.⁶⁷⁹ Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις το ΔΠΔΡ έχει επιτρέψει στον Εισαγγελέα να τροποποιήσει το Κατηγορητήριο σε σωρεία υποθέσεων, ιδιαίτερα όταν σχετική η σχετική πρόταση του Εισαγγελέα είναι καλά τεκμηριωμένη σε προγενέστερο βέβαια στάδιο της δίκης.⁶⁸⁰ Είναι χαρακτηριστικό ότι ο συνολικός αριθμός κατηγορητηρίων που εκδόθηκαν για έμφυλα εγκλήματα ήταν μόνο 8 σε σύνολο 95, ενώ από αυτά μόνο η μία υπόθεση, αυτή του Cardoso έφτασε στο στάδιο της ακροαματικής διαδικασίας.

Η ασυμβατότητα μεταξύ των κατηγοριών και των αποδείξεων.

Ένα άλλο παρόμοιο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα δικαστήρια στην επιτυχή δίωξη της σεξουαλικής βίας είναι ότι ακόμα και αν εισφέρονται στο δικαστήριο σχετικές κατηγορίες, τα περιστατικά που στηρίζουν τις κατηγορίες αυτές στο κατηγορητήριο του Εισαγγελέα, συχνά είναι αντιφατικές με τις αποδείξεις που τελικά προσκομίζονται στη δίκη.

Στην υπόθεση Muvunyi ενώπιον του ΔΠΔΡ, ο βιασμός ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας είχε συμπεριληφθεί στο κατηγορητήριο με δράστες τους Interahamwe.⁶⁸¹ Ωστόσο, οι αποδείξεις που εισήχθησαν στο δικαστήριο καταδείκνυαν ότι οι βιασμοί διεπράχθησαν όχι από τους Interahamwe, αλλά από στρατιώτες που προέρχονταν από το «Στρατόπεδο ESO».⁶⁸²

Το ΔΠΔΓ προσφέρει αντίστοιχα παραδείγματα. Στην υπόθεση Mrškić, ο Εισαγγελέας περιέλαβε κατηγορίες εναντίον των κατηγορουμένων για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, τα οποία συνίσταντο σε βασανιστήρια, στέρηση ιατρικής φροντίδας και σεξουαλική κακοποίηση.⁶⁸³ Στη δίωξη αναφερόταν ότι τα εγκλήματα αυτά έλαβαν χώρα σε ένα νοσοκομείο στην Ončara, παρόλο που απέτυχε να παράσχει οποιαδήποτε απόδειξη της συγκεκριμένης καταγγελίας.⁶⁸⁴ Αντίθετα, η δίωξη βασίστηκε σε αποδείξεις σεξουαλικής κακοποίησης στο

---

679 Καταστατικό ΔΠΔΡ, Άρθρο 19(1): The Trials Chamber shall ensure that a trial is fair and expeditious and that proceedings are conducted in accordance with the rules of procedure and evidence, with full respect for the rights of the accused with due regard for the protection of victims and witnesses.

680 Βλ. για παράδειγμα Ndindabazihi Trial Judgment, Nizeyimana and Kategekimana, Decision on the Prosecutor's Motion for Severance and Leave to Amend the Indictment Against Idelphonse Hategekimana.

681 Prosecutor v. Muvunyi, Case No. ICTR-2000-55A-T, Judgment and Sentence, Sept. 12 2006, paras. 378 (Sept. 12, 2006).

682 Ibid., para. 379-399. Οι υποθέσεις αυτές αναφέρονται ως παραδείγματα από τις Susana SaCouto and Katherine Cleary, *ό.π.*, σελ. 353.

683 Prosecutor v. Mrškić, Case No. ICTY-IT-95-13/1-I, Judgment, para. 519.

684 Ibid.

νοσοκομείο Vukovar.⁶⁸⁵ Παρόλο που υπήρχαν αποδείξεις για την τέλεση σεξουαλικών εγκλημάτων στο νοσοκομείο Vukovar, οι κατηγορούμενοι δεν διώχθηκαν για τα εγκλήματα που έλαβαν χώρα στο Vukovar, και επομένως δεν μπορούσαν να δικάστούν για αυτά.⁶⁸⁶ Την ίδια στιγμή, δεδομένου ότι οι αποδείξεις για σεξουαλική δουλεία στο Vukovar δεν μπορούσαν να στοιχειοθετήσουν και τις πράξεις σεξουαλικής βίας στην Oncara, οι κατηγορούμενοι δεν θα μπορούσαν να καταδικαστούν για σεξουαλική κακοποίηση.⁶⁸⁷ Επιπλέον, στην ίδια υπόθεση, η Εισαγγελία του ΔΠΑΓ χρέωσε στους τρεις κατηγορουμένους με το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας του διωγμού, βασισμένο εν μέρει σε καταγγελίες ότι οι κατηγορούμενοι ήταν υπεύθυνοι για τις πράξεις σεξουαλικής επίθεσης εναντίον του Κροατών και άλλων μη Σέρβων.⁶⁸⁸ Το Δικαστήριο απέρριψε τις κατηγορίες αυτές στη βάση του ότι τα θύματα των καταγγελλθέντων πράξεων διωγμού ήταν αιχμάλωτοι πολέμου, και όχι άμαχοι, εννοώντας ότι οι πράξεις θα έπρεπε να είχαν διωχθεί ως έγκλημα πολέμου και όχι ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.⁶⁸⁹

Το Γραφείο του Εισαγγελέα έκανε ένα παρόμοιο λάθος στην υπόθεση Delić. Το αρχικό κατηγορητήριο χρέωσε στον κατηγορούμενο τους βιασμούς στο στρατόπεδο Kamenica.⁶⁹⁰ Ωστόσο, οι αποδείξεις της εισαγγελίας ενδείκνυαν ότι η σεξουαλική κακοποίηση δεν είχε συμβεί στο στρατόπεδο Kamenica, αλλά σε άλλο κοντινό στρατόπεδο.⁶⁹¹ Για ακόμα μία φορά, λοιπόν, λόγω της αποτυχίας του Γραφείου της Εισαγγελίας να ελέγξει σωστά το όνομα του στρατοπέδου, όλες οι κατηγορίες για βιασμό και σεξουαλική κακοποίηση κατέπεσαν.

Β. Παραλείψεις και λάθη στη δίωξη ενώπιον του ΔΠΑ.

Παρά τα επιμέρους προβληματικά σημεία, οι συσσωρευμένες προσπάθειες των σύγχρονων διεθνών ποινικών δικαστηρίων στην δίωξη της σεξουαλικής βίας είχαν έναν τεράστιο κανονιστικό και ουσιαστικό αντίκτυπο. Για πρώτη φορά, ο βιασμός και η σεξουαλική βία αναγνωρίστηκαν ως εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ακόμα και ως συστατικά στοιχεία του εγκλήματος της γενοκτονίας. Το σημαντικότερο είναι ότι η νομολογία των *ad hoc* δικαστηρίων κατέδειξε ότι παρά τις εγγενείς συστημικές δυσκολίες σε κάθε διεθνή έρευνα και δίωξη, μπορεί ακόμα και κάτω από αυτές τις συνθήκες να αποδοθεί δικαιοσύνη για τα εγκλήματα αυτά.⁶⁹² Η πρόοδος αυτή επιτεύχθηκε με δυσκολία, και όταν τέθηκε σε ισχύ το Καταστατικό της Ρώμης του ΔΠΑ τον Ιούλιο του 2002, οι ελπίδες

---

⁶⁸⁵ Ibid.

⁶⁸⁶ Ibid., para. 521.

⁶⁸⁷ Ibid.

⁶⁸⁸ Prosecutor v. Mrkšić, Case No. ICTY-IT-95-13/a-I, Amended Indictment, 2 Dec. 1997 paras. 31, 32.

⁶⁸⁹ Prosecutor v. Mrkšić, Case No. ICTY-IT-95-13/a-I, Judgment, Sept. 7 2007, paras. 481, 484.

⁶⁹⁰ Prosecutor v. Delić, Case No. ICTY-IT-04-83-PT, Indictment, paras. 41–43.

⁶⁹¹ Prosecutor v. Delić, Case No. ICTY-IT-04-83-T, Judgement, para. 320

⁶⁹² Βλ. Kelly D. Askin, Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes Under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles, 21 Berkeley Journal of International Law (2003), σελ. 288.

αναπτερώθηκαν ότι το πρώτο μόνιμο ποινικό δικαστήριο θα κεφαλαιοποιούσε και θα εξέλιζε την πρόοδο αυτή.⁶⁹³ Δυστυχώς, η στρατηγική αλλά και η πρακτικές που ακολούθησε ο Εισαγγελέας Luis Moreno-Ocampo είχαν ως αποτέλεσμα την οπισθοδρόμηση αναφορικά με την δίωξη των εγκλημάτων αυτών, γεγονός που προκάλεσε την απογοήτευση στα φεμινιστικά κινήματα, τον ακαδημαϊκό χώρο αλλά και τους νομικούς, που έτρεφαν μεγάλες προσδοκίες. Αν και η νεοεκλεγθείσα Εισαγγελέας Fatou Bensouda φαίνεται ότι προσπαθεί με φιλόδοξο τρόπο να ξεπεράσει τις παγιωμένες στρεβλώσεις, εντούτοις είναι χρήσιμο να κάνουμε μία ανασκόπηση των μέχρι τώρα σχετικών υποθέσεων ενώπιον του ΔΠΔ, από την οπτική της αποτελεσματικής ή μη δίωξης των εγκλημάτων αυτών.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελεί η υπόθεση Lubanga. Η επείγουσα κατάσταση στην Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, περιοχή που έχει χαρακτηριστεί emphatically ως «η παγκόσμια πρωτεύουσα των βιασμών»,⁶⁹⁴ είχε ως αποτέλεσμα να αποτελέσει την πρώτη αναφορά στο ΔΠΔ από την ίδια την Κυβέρνηση της χώρας.⁶⁹⁵ Θα ανέμενε λοιπόν κανείς ότι το ΔΠΔ θα ασχολείτο σε βάθος και αποτελεσματικά με την σεξουαλική βία. Ωστόσο, παρόλο που οι ερευνητές του ΔΠΔ αποκάλυψαν κάποιες αρχικές αποδείξεις για τα εγκλήματα του βιασμού, του βασανιστηρίου και της υποδούλωσης κατά τη διάρκεια των 18 μηνών των αρχικών ερευνών στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, το Γραφείο του Εισαγγελέα, τους έδωσε εντολή να υποβάλουν αποδεικτικά στοιχεία που αφορούν μόνο στη στρατολόγηση και χρήση παιδιών στρατιωτών.⁶⁹⁶

Ωστόσο η πληθώρα των στοιχείων που προέκυψαν δεν περιορίζονται μόνο στην σχετική έρευνα των συνεργατών της Εισαγγελίας. Τον Μάιο και Ιούλιο του 2006, η ΜΚΟ Women's Initiative for Gender Justice διεξήγαγε δύο αποστολές επί του πεδίου, και συγκεκριμένα στο Ituri, όπου πήρε διεξήγαγε συνεντεύξεις με θύματα/επιζώντες σεξουαλικής βίας, η οποία είχε διαπραχθεί από μία σωρεία στρατιωτικών σχηματισμών, συμπεριλαμβανομένου του UPC. Δημιούργησαν στη συνέχεια ένα αρχείο πενήντα πέντε συνεντεύξεων θυμάτων και κυρίως γυναικών θυμάτων/επιζώντων βιασμού και άλλων μορφών σεξουαλικής βίας. Από αυτές, οι τριάντα μία συνεντευσιαζόμενες ήταν θύματα βιασμών και σεξουαλικής δουλείας, οι οποίες κατήγγειλαν ότι τα εγκλήματα αυτά είχαν διαπραχθεί από τον UCP. Το

---

⁶⁹³ Βλ. R Goldstone, *Prosecuting Rape as a War Crime*, 34 Case Western Reserve Journal of International Law (2002), σελ. 285.

⁶⁹⁴ Βλ. Margot Wallstrom, Special Representative of the Secretary General on Sexual Violence in Conflict, Address to the Security Council on Women, Peace and Security, UNSC Verbatim Record (27 April 2010) UN Doc S/PV/6302, σελ. 4.

⁶⁹⁵ International Criminal Court, 'The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court Opens its First Investigation' ICC-OTP-20040623-59 (23 June 2004)

⁶⁹⁶ K Glassborow, 'ICC Investigative Strategy Under Fire' (Institute for War and Peace Reporting, 27 October 2008. One former ICC investigator who worked on the case described it in the following terms: "We interviewed a number of 'wives' (girls forced to live with senior LRA men) but questions were focused on their relationship to commanders, not on rape and sexual enslavement," he said. "We should not have limited ourselves to this kind of witness – we should have widened it out to speak to other victims of sexual violence."

Αύγουστο του 2006, η συγκεκριμένη ΜΚΟ υπέβαλε το υλικό αυτό συνοδευόμενο από μία επιστολή στο Γραφείο του Εισαγγελέα περιγράφοντας τις ανησυχίες τους αναφορικά με την ανεπαρκή έρευνα της υπόθεσης εναντίον του Lubanga. Το υλικό αυτό παρείχε πληροφορίες σχετικά με την διάπραξη των εγκλημάτων αυτών, σημειώνοντας ότι η σεξουαλική βία εμφανιζόταν ως συστατικό στοιχείο των επιθέσεων εναντίον αμάχου πληθυσμού, παρέσχε υλικό απόδειξης περιστατικών βιασμών, απαγωγών, σεξουαλικής δουλείας και βασανιστηρίων από τον UCP και επιβεβαίωσε ότι οι γυναίκες είχαν την πρόθεση να καταθέσουν ενώπιον του ΔΠΔ. Αφού δεν έλαβαν καμία απάντηση από το Γραφείο του Εισαγγελέα, η Οργάνωση αυτή αποτέλεσε την πρώτη ΜΚΟ που υπέβαλε παρατηρήσεις, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο Άρθρο 103, ενώπιον του Δικαστηρίου, θέτοντας το ζήτημα της απουσίας κατηγοριών για σεξουαλικά εγκλήματα στην υπόθεση Lubanga.⁶⁹⁷

Η απόφαση του Εισαγγελέα Ocampo να περιορίσει τόσο δραστικά τις κατηγορίες εναντίον του Lubanga, αποτέλεσε αντικείμενο ευρύτατης κριτικής από τους ακαδημαϊκούς, τους νομικούς και τις ΜΚΟ.⁶⁹⁸ Ωστόσο, η απουσία της σεξουαλικής βίας αποτελεί μόνο ένα δείγμα των αμφισβητούμενων στρατηγικών επιλογών του Εισαγγελέα Ocampo αναφορικά με την υπόθεση Lubanga, με αφορμή την οποία εκτέθηκαν τα σοβαρά συστηματικά θέματα στην διωκτική στρατηγική και πρακτική του ΔΠΔ.

Πριν την έναρξη της δίκης, ίσως ως απάντηση των συνεχόμενων επικριτικών σχολίων για το περιορισμένο εύρος των κατηγοριών, ο Εισαγγελέας προέβη σε κάποιες δημόσιες δηλώσεις. Παρόλο που σε προγενέστερο στάδιο είχε αναφέρει ότι είχε λάβει υπόψη του το ενδεχόμενο εισαγωγής συμπληρωματικών κατηγοριών για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, ακόμα και την πραγματοποίηση δεύτερης δίωξης αναφορικά με τις κατηγορίες αυτές μετά το πέρας της δίκης αυτής,⁶⁹⁹ στην συνέχεια ισχυρίστηκε ότι προχώρησε σε μία εκτεταμένη ερμηνεία της στρατολόγησης και χρήσης παιδιών στρατιωτών, ώστε να αντικατοπτρίζεται ο έμφυλος χαρακτήρας των εγκλημάτων και η σεξουαλική κατάχρηση, την οποία βίωσαν τα θύματα. Ο ισχυρισμός αυτός βέβαια επικροτήθηκε με κάποιο τρόπο και από την Ειδική Αντιπρόσωπο του Γενικού Γραμματέα για τα Παιδιά και τις Ένοπλες Συρράξεις. Σε μία περίληψη *amicus curiae* που υπεβλήθη από την Radhika Coomaraswamy, Ειδική Αντιπρόσωπο του Γενικού Γραμματέα για τα Παιδιά και τις Ένοπλες Συρράξεις, υποστηρίχθηκε ότι από τη στιγμή που «κατά τη διάρκεια του πολέμου, η χρήση ιδιαίτερα κοριτσιών περιελάμβανε την σεξουαλική

---

⁶⁹⁷ Βλ. Women's Initiatives for Gender Justice, 'Women's Initiatives' Letter to the Prosecutor Stating Concern About the Failure to Investigate and Charge Gender-Based Crimes in the Lubanga Case', διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/publications/articles/docs/LegalFilings-web-2-10.pdf>

⁶⁹⁸ Βλ. για παράδειγμα Pritchett, *Entrenched Hegemony, Efficient Procedure or Selective Justice: An Inquiry Into Charges for Gender-Based Violence at the International Criminal Court*, (2008) 17 *Transnational Law & Contemporary Problems* (2008), σελ. 265.

⁶⁹⁹ Katy Glassborow, *Lubanga Defence Hits out at ICC* (Institute for War and Peace Reporting, 13 November 2006), διαθέσιμο σε: <https://iwpr.net/global-voices/lubanga-defence-hits-out-icc>

βία», το Δικαστήριο θα έπρεπε να ερμηνεύσει το στοιχείο της «ενεργούς συμμετοχής στις εχθροπραξίες» (του εγκλήματος της χρησιμοποίησης παιδιών ηλικίας κάτω των 15) με τρόπο ώστε να συμπεριλαμβάνει και την χρησιμοποίηση των κοριτσιών παιδιών στρατιωτών ως σεξουαλικές σκλάβες ή «bush wives»,⁷⁰⁰ όρο τον οποίο είχαμε δει και σε σχετικές αποφάσεις ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρα Λεόνε. Παρόλο που η επιχειρηματολογία της Ειδικής Ανιπροσώπου είναι πολύτιμη λόγω του ότι και η ίδια ήταν κάποτε παιδί πολεμιστής, εντούτοις, οι παρατηρήσεις της αυτές, επέτρεψαν στον Εισαγγελέα να ισχυριστεί ότι ακολουθούσε μια συνειδητή πολιτική, δήθεν για να παράσχει την από καιρό αναμενόμενη αναγνώριση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης των κοριτσιών στρατιωτών,⁷⁰¹ δικαιολογώντας έτσι τις ελλείψεις στο κατηγορητήριο, το οποίο ο ίδιος είχε συντάξει.⁷⁰²

Κατά την έναρξη της δίκης του Lubanga οι Συνήγοροι των θυμάτων προσπάθησαν με κάθε τρόπο να αμβλύνουν το παράταιρο της ύπαρξης αποδεικτικών στοιχείων για εγκλήματα που δεν συμπεριελήφθησαν στο κατηγορητήριο. Ζήτησαν, λοιπόν, από το Δικαστήριο να αλλάξει τον νομικό χαρακτηρισμό των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης, συμφώνως με τον Κανονισμό 55, ώστε να συμπεριληφθούν κατηγορίες για σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση και σεξουαλική δουλεία, παρόλο που ο Εισαγγελέας ήταν κάθετα αντίθετος σε αυτό.⁷⁰³ Το Δικαστήριο εξέδωσε σχετική απόφαση γνωστοποιώντας στα μέρη ότι ο νομικός χαρακτηρισμός των γεγονότων θα μπορούσε να αλλάξει, στο πλαίσιο της εν λόγω νομικής βάσης.⁷⁰⁴ Η απόφαση αυτή ανατράπηκε από το Εφετείο μετά από έφεση της Εισαγγελίας⁷⁰⁵ και της υπεράσπισης⁷⁰⁶ για δικονομικούς λόγους, κρίνοντας ότι ο νομικός επαναχαρακτηρισμός των πραγματικών περιστατικών δεν μπορούσε να υπερβεί τα πραγματικά περιστατικά και τις συνθήκες που περιγράφονται στις

---

⁷⁰⁰ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga, Submission of the Observations of the Special Representative of the Secretary General of the United Nations for Children and Armed Conflict Pursuant to Rule 103 of the Rules of Procedure and Evidence, Case No. ICC-01/04-01/06, 18 March 2008.

⁷⁰¹ Βλ. Moreno-Ocampo, Keynote Address – Interdisciplinary Colloquium on Sexual Violence as International Crime: 35 Interdisciplinary Approaches to Evidence, Law & Social Inquiry, σελ. 845–846

⁷⁰² Βλ. Niamh Hayes, Sisyphus Wept: Prosecuting Sexual Violence at the International Criminal Court, σε: Ashgate Research Companion to International Criminal Law: Critical Perspectives, William Schabas, Niamh Hayes and Yvonne McDermott (eds), Ashgate Pub., 2013.

⁷⁰³ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga, Case No. ICC-01/04-01/06, Joint Application of the Legal Representatives of Victims for the Implementation of the Procedure under Regulation 55 of the Regulations of the Court, 22 May 2009.

⁷⁰⁴ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga, Case No. ICC-01/04-01/06, Decision Giving Notice to the Parties and Participants that the Legal Characterisation of the Facts May be Subject to Change in Accordance with Regulation 55(2) of the Regulations of the Court, 14 July 2009; Women's Initiatives for Gender Justice (n 29), σελ. 86–90.

⁷⁰⁵ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga, Prosecution's Application for Leave to Appeal, Case No. ICC-01/04-01/06-2074, 12 August 2009.

⁷⁰⁶ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga, Defence's Application for Leave to Appeal, Case No. ICC-01/04-01/06-2073, 11 August 2009.

κατηγορίες.⁷⁰⁷ Συγκεκριμένα, το Εφετείο ανέφερε ότι ο Κανόνας αυτός είχε παρερμηνευθεί από το Δικαστήριο και ότι αν περιλαμβάνονταν στοιχεία, που ουσιαστικά αποτελούν πρόσθετες κατηγορίες, αυτό θα παραβίαζε τα δικαιώματα του κατηγορουμένου.⁷⁰⁸ Σύμφωνα με το Εφετείο, το άρθρο 74(2) του Καταστατικού περιορίζει το πεδίο εφαρμογής του κανόνα 55 στα περιστατικά και τις συνθήκες που περιγράφονται στις κατηγορίες και σε κάθε τροποποίηση επ' αυτών.⁷⁰⁹

Είναι λοιπόν ξεκάθαρο ότι ήταν διαθέσιμα στον Εισαγγελέα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας. Οι καταθέσεις των μαρτύρων έχουν περιγραφεί ως «υποστηρικτικές στις πρόσθετες κατηγορίες του βιασμού και άλλων μορφών σεξουαλικής βίας».⁷¹⁰ Δεν υπήρχε επομένως κάποιος συγκεκριμένος λόγος για τον οποίο ο Εισαγγελέας δεν μπορούσε να αξιοποιήσει τα αποδεικτικά στοιχεία, τη στιγμή που οι γυναίκες ήταν πρόθυμες και προετοιμασμένες να καταθέσουν και να παράσχουν πληροφορίες.⁷¹¹ Επιχειρώντας να δώσουμε μία εξήγηση για το γεγονός ότι ο Εισαγγελέας δεν άσκησε δίωξη στον Lubanga για τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, διακρίνουμε δύο κυρίως λόγους⁷¹²: Πρώτον, η έλλειψη Νομικού Συμβούλου ειδικευμένου στην έμφυλη εγκληματικότητα, παρά την σχετική καταστατική πρόβλεψη.⁷¹³ Δεύτερον, η αποτυχία δημιουργίας συνδέσμων και οικοδόμησης σχέσεων με τις γυναίκες και άλλες ομάδες, οι οποίες θα παρείχαν τα αναγκαία και υποστηρικτικά εκείνα αποδεικτικά στοιχεία, δεδομένου ότι οι ανεξάρτητες έρευνες του Γραφείου του Εισαγγελέα αποτελούν τον «ελάχιστο παράγοντα»⁷¹⁴ στη συλλογή των αποδείξεων, γεγονός που αντανάκλα τις δυσκολίες της διεξαγωγής έρευνας σε καταστάσεις ένοπλης σύρραξης και την έλλειψη των απαραίτητων πόρων έρευνας στις περιοχές αυτές. Όπως υπογραμμίζει ο Schabas, η διαδικασία της έρευνας καθίσταται περισσότερο δυσχερής για το Γραφείο του Εισαγγελέα σε σχέση με τις εθνικές διωκτικές αρχές, διότι το Γραφείο του Εισαγγελέα δεν διαθέτει την δυνατότητα απρόσκοπτης πρόσβασης σε

---

⁷⁰⁷ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga, Judgment on the Appeals of Mr Lubanga Dyilo and the Prosecutor against the Decision of Trial Chamber I of 14 July 2009 Entitled 'Decision Giving Notice to the Parties and Participants that the Legal Characterisation of the Facts May be Subject to Change in Accordance with Regulation 55(2) of the Regulations of the Court', Case No. ICC-01/04-01/06, 8 December 2009.

⁷⁰⁸ Ibid., para 109-112.

⁷⁰⁹ Ibid, para. 93.

⁷¹⁰ Women's Initiatives for Gender Justice, Gender Report Card on the International Criminal Court (2009), σελ. 71, διαθέσιμο σε: http://www.iccwomen.org/news/docs/GRC09_web-2-10.pdf

⁷¹¹ Women's Initiatives for Gender Justice, *Making a Statement: A Review of Charges and Prosecutions for Gender-based Crimes before the International Criminal Court*, June 2008, σελ. 24, διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/publications/articles/docs/MakingAStatement-WebFinal.pdf>

⁷¹² Ibid.

⁷¹³ Άρθρο 42(9) του Καταστατικού του ΔΠΔ.

⁷¹⁴ Βλ. Stuart Verriijn, Case Comment: The ICC in Trouble, 6 Journal of International Criminal Justice (2008), σελ. 414.

μάρτυρες και αποδεικτικά στοιχεία, βασιζόμενος κυρίως στην ομαλή συνεργασία του με τα Κράτη.⁷¹⁵

Ωστόσο, οι προκλήσεις που αντιμετώπισε το δικαστήριο αναφορικά με τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας δεν περιορίστηκαν μόνο εκεί. Όταν τελικά η δίκη έφτασε στο στάδιο των καταληκτικών επιχειρημάτων, ο Εισαγγελέας στην τελική αγόρευσή του, καταβάλλοντας την ύστατη προσπάθεια να δικαιολογήσει τις επιλογές του, κάλεσε το δικαστήριο να καταστήσει σαφές ότι τα κορίτσια που εξαναγκάστηκαν σε γάμο με διοικητές, δεν ήταν θύματα-σύζυγοι των διοικητών, αλλά θύματα της στρατολόγησης, και θα πρέπει να προστατεύονται ιδιαίτερα τόσο από το ΔΠΔ, όσο και από τα προγράμματα αποστρατολόγησης. Κατά την γνώμη δηλαδή του Εισαγγελέα, το σημαίνουν των επιπτώσεων της χρήσης παιδιών στρατιωτών δεν ήταν η σεξουαλική βία που υπέστησαν στο πλαίσιο αυτό, αλλά η ίδια η στρατολόγησή τους.

Μετά τις καταληκτικές δηλώσεις του Εισαγγελέα, η δικαστής Odio-Benito ανέδειξε το ζήτημα για ακόμα μία φορά, και συγκεκριμένα ότι παρά το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της δίκης προβλήθηκαν αποδείξεις για την σεξουαλική βία, τέτοιου είδους κατηγορίες δεν υπήρχαν στο έγγραφο των κατηγοριών αλλά ούτε και στην απόφαση του προκαταρκτικού τμήματος επί της επιβεβαίωσης των κατηγοριών. Κάνοντας λοιπόν αναφορά στο άρθρο 74, η Δικαστής Odio-Benito ρώτησε: «Πώς σχετίζεται η σεξουαλική βία με την υπόθεση αυτή, και πώς περιμένει η Εισαγγελία από το Δικαστήριο να κρίνει επί της σεξουαλικής βίας, την οποία φαίνεται ότι υπέστησαν τα κορίτσια, αν αυτή δεν βρίσκεται στα πραγματικά περιστατικά και τις περιστάσεις που περιεγράφησαν στις κατηγορίες εναντίον του κ. Lubanga Dyilo;».⁷¹⁶ Παρόλο που το ερώτημα απευθυνόταν στην Αντεισαγγελέα Fatou Bensouda, ο Moreno-Ocampo, καθήμενος στο τέλος της αίθουσας, ζήτησε την άδεια από το Δικαστήριο να απαντήσει ο ίδιος. Ανέφερε λοιπόν:

Πιστεύουμε ότι τα γεγονότα είναι ότι τα κορίτσια παρενοχλήθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν ως σεξουαλικές σκλάβες και βιάστηκαν. Πιστεύουμε ότι τα δεινά αυτά είναι μέρος των δεινών της στρατολόγησης. Δεν επικαλεστήκαμε και δεν θα παρουσιάσουμε αποδείξεις που να συνδέουν τον Thomas Lubanga με βιασμούς. Ισχυριστήκαμε ότι τους συνέδεσε με την στρατολόγηση και ότι γνωρίζει για τις σκληρές συνθήκες. Αυτό λοιπόν που πιστεύουμε σε αυτήν την υπόθεση είναι ένας διαφορετικός τρόπος παρουσίασης των έμφυλων εγκλημάτων. Παρουσιάζει τα έμφυλα εγκλήματα όχι συγκεκριμένα ως βιασμούς. Τα έμφυλα εγκλήματα διεπράχθησαν ως μέρος της στρατολόγησης των κοριτσιών στους στρατιωτικούς σχηματισμούς. Και είναι σημαντικό να μείνει η κατηγορία όπως καθορίστηκε, γιατί να δεν γίνει αυτό τα κορίτσια θεωρούνται σύζυγοι και δεν λαμβάνονται υπόψη ως άνθρωποι που χρήζουν προστασίας και αποστράτευσης και φροντίδα. Αυτός είναι ο λόγος που ο Εισαγγελέας

⁷¹⁵ Βλ. William Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge University Press, 2001, σελ. 104.

⁷¹⁶ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga (Transcript), Case No. ICC-01/04-01/06, 25 August 2011, σελ. 23-24.

αποφάσισε να περιορίσει τις κατηγορίες-να παρουσιάσει τα δεινά και την σεξουαλική κατάχρηση και το έμφυλο έγκλημα που υπέστησαν τα κορίτσια στα στρατόπεδα ως στρατολόγηση, παρουσιάζοντας αυτή την έμφυλη διάσταση του εγκλήματος.⁷¹⁷

Ωστόσο, μετά από αυτή την απάντηση, ο Εισαγγελέας προσπάθησε και πάλι να απαντήσει στην ερώτηση, αλλά τώρα υποστήριξε με αντιφατικό τρόπο ότι η σεξουαλική βία είναι στοιχείο του εγκλήματος της χρησιμοποίησης παιδιών-στρατιωτών για να συμμετέχουν ενεργά στις εχθροπραξίες.⁷¹⁸

Όταν τελικά η απόφαση του Δικαστηρίου εκδόθηκε τον Μάρτιο του 2012, παρόλο που περιείχε μία περιληπτική αναφορά στις καταθέσεις που αφορούσαν στη σεξουαλική βία και παρασχέθηκαν κατά την διάρκεια της δίκης,⁷¹⁹ η πλειοψηφία κατέληξε, όπως ήταν αναμενόμενο, επικαλούμενη το Άρθρο 74, ότι «δεδομένης της αποτυχίας της εισαγγελίας να περιλάβει καταγγελίες για σεξουαλική βία στις κατηγορίες, οι αποδείξεις αυτές είναι άσχετες για τους σκοπούς της απόφασης».⁷²⁰

Στην μειοψηφούσα γνώμη της η δικαστής Odio-Benito ισχυρίστηκε ότι η σεξουαλική βία ήταν εγγενές στοιχείο της εγκληματικής συμπεριφοράς της χρησιμοποίησης παιδιών για την ενεργό συμμετοχή τους στις εχθροπραξίες και ότι είναι «αναγκαίο και καθήκον του Δικαστηρίου να συμπεριλάβει την σεξουαλική βία στην νομική αυτή έννοια».⁷²¹ Σύμφωνα δηλαδή με την δικαστή, είναι υποχρέωση του Δικαστηρίου να δημιουργήσει έναν νομικό ορισμό του εγκλήματος της στρατολόγησης παιδιών και να μην περιοριστεί στο πεδίο εφαρμογής των κατηγοριών που έχουν παρουσιαστεί ενώπιον του. Το καθήκον αυτό, σύμφωνα με την δικαστή Odio-Benito προέρχεται από το άρθρο 21 (3) του Καταστατικού της Ρώμης, το οποίο υποχρεώνει το ΔΠΔ να εφαρμόσει τις σχετικές πηγές δικαίου συμφώνως με τα διεθνώς αναγνωρισμένα ανθρώπινα δικαιώματα.⁷²²

Ποιο όμως είναι το αποτέλεσμα της άποψης αυτής και πόσο εν τέλει συμβιβάζεται με την αρχή της νομιμότητας και τα δικαιώματα του κατηγορουμένου; Είναι αλήθεια ότι ακόμα και αν υιοθετηθεί μία ευρεία ερμηνεία, δεν είναι εύκολη η συμπερίληψη της σεξουαλικής βίας στην έννοια του εγκλήματος της στρατολόγησης παιδιών. Η αντίθετη άποψη είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 23 (2) του Καταστατικού, το οποίο ορίζει ρητά ότι «ο ορισμός του εγκλήματος πρέπει να

---

⁷¹⁷ Ibid., σελ. 54.

⁷¹⁸ Ibid., σελ. 55.

⁷¹⁹ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga (Judgment Pursuant to Article 74 of the Statute), paras. 890-895.

⁷²⁰ Ibid., para. 896.

⁷²¹ Situation in the DRC: Prosecutor v Lubanga, Judgment Pursuant to Article 74 of the Statute – Separate and Dissenting Opinion of Judge Odio-Benito, Case No. ICC-01/04-01/06, 14 March 2012, paras 17–20.

⁷²² Ibid., para. 6.

ερμηνεύεται στενά και δεν πρέπει να διευρύνεται με αναλογία. Σε περίπτωση αμφιβολίας, ο ορισμός πρέπει να ερμηνεύεται υπέρ του προσώπου που ερευνάται ή διώκεται.»⁷²³

Σε κάθε όμως περίπτωση, το ακριβές πεδίο εφαρμογής και τα αποτελέσματα του άρθρου 21 (3) έχουν αποτελέσει αντικείμενο έντονης συζήτησης, ενώ κάποιοι αναλυτές έχουν ήδη προειδοποιήσει για την πιθανή λανθασμένη ερμηνεία του.⁷²⁴ Σε αυτό που αποσκοπεί εν τέλει το άρθρο 21 (3) είναι να διασφαλίζεται ότι η εφαρμογή και ερμηνεία των προκειμένων πηγών δικαίου από το δικαστήριο, θα είναι σε συμφωνία με το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου.⁷²⁵ Το άρθρο 21 (3) λοιπόν, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να υποχρεώσει το δικαστήριο να αποφανθεί επί ενός συγκεκριμένου θέματος, επειδή θα ήταν επιθυμητό και θα πρόσφερε ίσως την μελλοντική προστασία των δικαιωμάτων κάποιου. Σε κάθε δε περίπτωση το ΔΠΔ είναι ένα ποινικό δικαστήριο το οποίο πρέπει να σέβεται τις βασικές αρχές του ποινικού δικαίου, όπως προβλέπονται και στα άρθρα 22 και 33 του καταστατικού του. Στην προκειμένη δε περίπτωση, όπως προβλέπεται στο άρθρο 22(2) του καταστατικού, σε περίπτωση αμφιβολίας, ο ορισμός ενός εγκλήματος θα πρέπει να ερμηνεύεται προς όφελος του διωκόμενου προσώπου. (*in dubio pro reo*). Η διαπίστωση αυτή μας οδηγεί για ακόμα μία φορά στο συμπέρασμα ότι η αποτελεσματική έρευνα του Εισαγγελέα είναι υψίστης σημασίας, τόσο για τη διαφύλαξη της αρχής της νομιμότητας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, όσο και για την αποτελεσματική τιμωρία των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, πράγμα όμως που φαίνεται ότι έλειπε από την υπόθεση αυτή, αλλά και από μεταγενέστερες υποθέσεις ενώπιον του ΔΠΔ.

Μία από τις πιο χαρακτηριστικές υποθέσεις αποτυχίας εισφοράς αποδείξεων του Εισαγγελέα Ocampo αποτελεί η υπόθεση *al Bashir*, όπου το προδικαστικό τμήμα του ΔΠΔ αρνήθηκε αρχικά να περιλάβει κατηγορίες για γενοκτονία, η οποία φέρεται ότι είχε διαπραχθεί μεταξύ άλλων και με μέσα συστηματικών βιασμών και σεξουαλικής βίας.⁷²⁶ Παρόλο που το Εφετείο ανέτρεψε εξ ολοκλήρου την απόφαση στη βάση του ότι το προδικαστικό τμήμα απαιτούσε υψηλό επίπεδο αποδείξεων, πράγμα το οποίο δεν απαιτείται από το Καταστατικό,⁷²⁷ είναι αξιοσημείωτο ότι ο

⁷²³ Triestino Mariniello, *Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo: The First Judgment of the International Criminal Court's Trial Chamber*, *International Human Rights Law Review* 1 (2012), σελ. 143.

⁷²⁴ Βλ. D. Sheppard, 'The International Criminal Court and "Internationally Recognized Human Rights": Understanding Article 21(3) of the Rome Statute', *10 International Criminal Law Review* (2010) 1, 43, 46-48; G. Sluiter, 'Human Rights Protection in the ICC Pre-Trial Phase', σε: G. Sluiter & C. Stahn (eds), *The Emerging Practice of the International Criminal Court* (2009) [Sluiter & Stahn, *Emerging Practice of the ICC*], 459, 466-467.

⁷²⁵ William Schabas, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, 2010, σελ. 398-400.

⁷²⁶ *Situation in Darfur: Prosecutor v al Bashir, Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Case No. ICC-02/05-01/09, 4 March 2009.

⁷²⁷ *Situation in Darfur: Prosecutor v al Bashir, Judgment on the Appeal of the Prosecutor Against the 'Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir'*, Case No. ICC-02/05-01/09, 3 February 2010, paras 39-42.

σύμβουλος της Εισαγγελίας αναγνώρισε ενώπιον του προδικαστικού τμήματος ότι δεν υπάρχει κάποια άμεση απόδειξη σχετικά με τυχόν ευθύνη του al Bashir για το έγκλημα της γενοκτονίας και ότι κατηγορίες που σχετίζονται με την γενοκτονία βασίζονται μόνο σε συμπεράσματα, τα οποία μπορούν απλά να εξαχθούν από τα περιγραφόμενα περιστατικά της υπόθεσης.⁷²⁸

Αναφορικά με την υπόθεση Muthaura, όσον αφορά τις καταγγελίες για τους βιασμούς και τη σεξουαλική βία που διαπράχθηκαν στην πόλη της Naivasha, το Προκαταρκτικό τμήμα διαπίστωσε ότι ο Εισαγγελέας Ocampo είχε «αποτύχει να παράσχει αποδεικτικά στοιχεία που τεκμηριώνουν τους ισχυρισμούς του ότι ο βιασμός διαπράχθηκε ως μέρος της επίθεσης»⁷²⁹ Η κατηγορία του βιασμού σχετικά με τα γεγονότα στη Naivasha τέθηκε εκ νέου προς επιβεβαίωση μετά την υποβολή συμπληρωματικών στοιχείων από τον Εισαγγελέα, αν και αυτά δεν συνίσταντο σε άμεσες μαρτυρίες. Η Εισαγγελία προσπάθησε να δικαιολογήσει την έλλειψη σχετικών καταθέσεων ή άλλων αποδεικτικών στοιχείων με το επιχείρημα ότι «πολλές άλλες περιπτώσεις βιασμών και άλλων μορφών σεξουαλικής βίας δεν είναι δυνατόν να καταγραφούν, λόγω του τραύματος που προκαλείται από αυτά τα εγκλήματα στα θύματα και του κοινωνικού στίγματος».⁷³⁰ Σε σχέση με τις καταγγελίες των βιασμών που διεπράχθησαν σε Kisumu και Kibera, αν και το προκαταρκτικό τμήμα διαπίστωσε ότι ο εισαγγελέας είχε προσκομίσει επαρκή στοιχεία που να δημιουργούν επαρκές έδαφος να πιστεύει ότι είχαν διαπραχθεί πράγματι βιασμοί, έκρινε ότι ο Εισαγγελέας απέτυχε να παράσχει ακριβή πραγματικά και νομικά στοιχεία ώστε να μπορέσει το Δικαστήριο να εξετάσει εάν κατά πόσον οι πράξεις βίας ήταν μέρος επίθεσης σύμφωνη με ή για την προώθηση κρατικής πολιτικής.⁷³¹ Μάλιστα, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι το υλικό που υποβλήθηκε από τον Εισαγγελέα δεν παρέχει βάσιμους λόγους στο Δικαστήριο ώστε να συμπεράνει ότι τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στο Kisumu και Kibera μπορούν να αποδοθούν στους Muthaura, Kenyatta και/ή Ali, κάτω από οποιαδήποτε βάση ευθύνης που προβλέπεται στο άρθρο 25 (3) του Καταστατικού.⁷³²

Για ακόμα μία φορά στην υπόθεση Mbarushimana, παρόλο που το ένταλμα σύλληψης εναντίον του περιελάμβανε μια σωρεία κατηγοριών σεξουαλικής βίας, συμπεριλαμβανομένων των βιασμών, του βασανιστηρίου, του ακρωτηριασμού, άλλων απάνθρωπων πράξεων, απάνθρωπη μεταχείριση και διωγμό στη βάση του

---

⁷²⁸ Prosecutor v al Bashir, Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, (n 103) para 111.

⁷²⁹ Situation in Kenya: Prosecutor v Muthaura et al, Decision on the Prosecutor's Application for Summonses to Appear for Francis Kirimi Muthaura, Uhuru Muigai Kenyatta and Mohammed Hussein Ali, Case No. ICC-01/09-02/11, 8 March 2011, para 26.

⁷³⁰ Ibid., para. 255.

⁷³¹ Prosecutor v Muthaura et al (Decision on the Prosecutor's Application for Summonses to Appear) (n 111) para 31

⁷³² Ibid para 32

φύλου,⁷³³ το προδικαστικό τμήμα κατά την εξέταση των κατηγοριών άσκησε για ακόμα μία φορά κριτική στην στρατηγική του Εισαγγελέα. Στην απόφαση επί της επιβεβαίωσης των κατηγοριών το δικαστήριο επεσήμανε ότι οι κατηγορίες και τα γεγονότα περιγράφονταν με τόσο ασαφή τρόπο, που το δικαστήριο αντιμετώπισε ανυπέρβλητες δυσκολίες στον καθορισμό του πλαισίου των πραγματικών περιστατικών.⁷³⁴

Ορισμένες από τις αστοχίες που αναλύθηκαν ανωτέρω γίνονται εμφανείς και στην υπόθεση Katanga and Ndudjolo.⁷³⁵ Παρόλο που η πλειοψηφία των δικαστών επιβεβαίωσαν τις κατηγορίες του βιασμού και της σεξουαλικής δουλείας εναντίον των κατηγορουμένων,⁷³⁶ η δικαστής Anita Usacka μειοψήφησε, διαπιστώνοντας ότι οι αποδείξεις είναι αρκετά ανεπαρκείς ώστε να μπορούν να συνδέσουν τους κατηγορουμένους με τους βιασμούς και τη σεξουαλική δουλεία.⁷³⁷ Παρά την ύπαρξη αποδείξεων περί της συστηματικής πρακτικής των βιασμών και τα σεξουαλικής υποδούλωσης από τους μαχητές και διοικητές στην περιοχή⁷³⁸ και την κατάθεση μίας μάρτυρος ότι ο Katanga γνώριζε για την διάπραξη των βιασμών,⁷³⁹ η δικαστής διαπίστωσε ότι τα στοιχεία είναι αρκετά ανεπαρκή ώστε να είναι δυνατή η απόδειξη ότι οι ύποπτοι, είτε αποσκοπούσαν, είτε γνώριζαν ότι οι βιασμοί και η σεξουαλική δουλεία διαπράττονταν από τους υφισταμένους τους.⁷⁴⁰

Η υπόθεση αυτή, πέρα από τις ανωτέρω παρατηρήσεις της δικαστή, παρέχει ακόμα ένα παράδειγμα λαθών και παραλείψεων του Εισαγγελέα. Συγκεκριμένα, ο εισαγγελέας, απέσυρε τις κατηγορίες για σεξουαλική δουλεία, τόσο ως έγκλημα πολέμου όσο και ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, μετά τον αποκλεισμό εκείνων των καταθέσεων από μάρτυρες που υποστήριζαν τις σχετικές κατηγορίες, στη βάση του ότι οι μάρτυρες δεν είναι επαρκώς προστατευμένοι.⁷⁴¹ Το πρόβλημα βέβαια επιλύθηκε αργότερα, αφού οι μάρτυρες έγιναν τελικά δεκτοί στο πρόγραμμα προστασίας μαρτύρων του Δικαστηρίου.⁷⁴² Ο εισαγγελέας προχώρησε στην τροποποίηση των κατηγοριών όχι μόνο για να συμπεριλάβει τις κατηγορίες

---

⁷³³ Situation in the DRC: Prosecutor v Mbarushimana, Warrant of Arrest for Callixte Mbarushimana), Case No. ICC-01/04-01/10, 11 October 2010.

⁷³⁴ Prosecutor v Mbarushimana (Decision on the Confirmation of Charges) (n 85) para 110.

⁷³⁵ Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui, Decision on the Confirmation of Charges, Case No. ICC-01/04-01/07, Sept. 30, 2008.

⁷³⁶ Ibid, para. 211-212.

⁷³⁷ Dissenting Opinion Judge Usacka, paras. 14, 19, 21.

⁷³⁸ Ibid., para. 21.

⁷³⁹ Ibid., para. 23.

⁷⁴⁰ Ibid., para. 22-26.

⁷⁴¹ Prosecutor v Katanga & Chui, Case No. ICC-01-04-01-07, Decision on Evidentiary Scope of the Confirmation Hearing, Preventive Relocation and Disclosure under Art 67(2) of the Statute and Rule 77 of the Rules, 25 April 2008, para 39 (allowing the testimony of a witness for whom the prosecution could show adequate protection, but barring the statements of two other witnesses who had not been included in the Witness Protection Programme)

⁷⁴² Prosecutor v Katanga & Chui, Case No. ICC-01/04-01/07, Decision on Prosecution's Urgent Application for the Admission of the Evidence of Witnesses 132 and 287, 28 May 2008, paras 6-7.

για την σεξουαλική δουλεία, αλλά και τις κατηγορίες για βιασμό ως έγκλημα πολέμου και ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.⁷⁴³

Τα λάθη και οι παραλείψεις που σημειώθηκαν στην δίωξη και επιβεβαίωση των κατηγοριών δεν οφείλονται όμως πάντα αποκλειστικά και μόνο σε αστοχίες της Εισαγγελίας. Στην υπόθεση Bemba, το προδικαστικό τμήμα αρνήθηκε να συμπεριλάβει καταγγελίες σχετικά με γυναίκες οι οποίες είχαν εξαναγκαστεί να γδυθούν δημοσίως με σκοπό να ταπεινωθούν, στο πεδίο εφαρμογής των «άλλων μορφών σεξουαλικής βίας», δικαιολογώντας την απόφαση αυτή στο γεγονός ότι τα πραγματικά περιστατικά που υποβλήθηκαν από τον Εισαγγελέα δεν συνιστούν μορφές σεξουαλικής βίας συγκρίσιμης βαρύτητας με τα υπόλοιπα εγκλήματα που προβλέπονται στο Άρθρο 7(1)(ζ),⁷⁴⁴ αγνοώντας ακόμα και τα ευρήματα στην υπόθεση Akayesu στην οποία έγινε σαφές ότι η αναγκαστική γυμνότητα αποτελεί σεξουαλική βία.⁷⁴⁵ Το Δικαστήριο αρνήθηκε επίσης να επιβεβαιώσει δυο διαφορετικές αλλά σχετιζόμενες κατηγορίες, του βιασμού και του βασανιστηρίου, οι οποίες στηρίζονταν στο πραγματικό γεγονός του πόνου και της οδύνης που βίωσαν τόσο αυτοί που βιάστηκαν μπροστά στις οικογένειές τους, όσο και αυτοί που εξαναγκάστηκαν να παρακολουθούν τους βιασμούς μελών της οικογένειάς τους.⁷⁴⁶

Συμπέρασμα

Από την ανάλυση όλων των ανωτέρω υποθέσεων καταδεικνύεται η ευαλωτότητα των κατηγοριών σεξουαλικής βίας, αν οι σχετικές υποστηρικτικές αποδείξεις είναι περιορισμένες και αμφισβητούμενες. Με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο, μία έκθεση που αναλύει τις κατηγορίες σχετικά με τα έμφυλα εγκλήματα ενώπιον του ΔΠΔ, τα ευρήματα της οποίας όμως αντικατοπτρίζουν με γλαφυρότητα και την ομολογία των *ad hoc* και διεθνοποιημένων δικαστηρίων, αναφέρει ότι

οι κατηγορίες αυτές είναι οι περισσότερες ευάλωτες από τα εγκλήματα, διότι τείνουν είτε να παραλείπονται, είτε να αποτυγχάνουν να φτάσουν στο στάδιο της δίκης. Η ευαλωτότητα αυτή βασίζεται σε μία σωρεία παραγόντων τόσο του Γραφείου του Εισαγγελέα, όσο και των προδικαστικών τμημάτων, μεταξύ των οποίων και η αποτυχία της διαδικασίας της έρευνας, οι ανεπαρκείς αποδείξεις, ο λανθασμένος χαρακτηρισμός των πράξεων και οι περιοριστικές ερμηνείες του ορισμού ορισμένων έμφυλων εγκλημάτων. Σε κάποιες περιπτώσεις, τα έμφυλα εγκλήματα δεν διερευνήθηκαν πλήρως από το Γραφείο του

---

⁷⁴³ Prosecutor v Katanga & Chui, Case No. ICC-01/04-01/07, Submission of Amended Document Containing the Charges Pursuant to Decision, 26 June 2008, paras 32-33.

⁷⁴⁴ Situation in the Central African Republic: Prosecutor v Bemba, Case No. ICC-01/05-01/08, Decision on the Prosecutor's Application for a Warrant of Arrest Against Jean-Pierre Bemba Gombo, 10 June 2008, para 40.

⁷⁴⁵ Prosecutor v Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Judgment, 2 September 1998, para 688.

⁷⁴⁶ Βλ. Niamh Hayes, ό.π.

Εισαγγελέα, ή δεν συμπεριλήφθηκαν από τον Εισαγγελέα στο αίτημά του για ένταλμα σύλληψης ή στις κλήσεις προς εμφάνιση, ακόμα και στις περιπτώσεις εκείνες όπου σχετικές πληροφορίες παρασχέθηκαν στον Εισαγγελέα από ΜΚΟ. Κατηγορίες για έμφυλα εγκλήματα δεν έχουν επίσης συμπεριληφθεί ή έχουν συμπεριληφθεί στον ελάχιστο βαθμό ακόμα και σε υποθέσεις στις οποίες το αίτημα του εισαγγελέα για άνοιγμα της υπόθεσης περιέχει σημαντικές πληροφορίες που καταδεικνύουν ότι έχουν τελεστεί τέτοια εγκλήματα.⁷⁴⁷

Κενό όμως εντοπίζεται και στην αδυναμία ή παράλειψη της Εισαγγελίας να διεξάγει επιτόπιες έρευνες. Πολλά από τα πιο θεμελιώδη προβλήματα αναφορικά με την εισφορά αποδείξεων αποδίδονται κυρίως στην αδυναμία εγκαθίδρυσης μόνιμης παρουσίας στις χώρες που είναι υπό έρευνα.⁷⁴⁸ Η απόφαση του Moreno Ocampo να μην εγκαθιδρύσει τη παρουσία του δικαστηρίου στο Darfur αποτέλεσε αντικείμενο σφοδρής κριτικής τόσο από αυτούς που εργάστηκαν στην υπόθεση όσο και από τους γνώστες των εγγενών δυσκολιών στην έρευνα στο πλαίσιο της χώρας. Οι ανεπαρκείς έρευνες επί του πεδίου έχουν επιπτώσεις στην έκταση που αντιλαμβάνονται οι εισαγγελείς τις συνθήκες που επικρατούν κατά την τέλεση των εγκλημάτων και στην ικανότητα να αξιολογήσουν την αξιοπιστία και την επάρκεια των δικών τους αποδείξεων. Το Δικαστήριο στην υπόθεση Ngudjolo τόνισε τις επιπτώσεις αυτές αναφέροντας χαρακτηριστικά:

Το Δικαστήριο γνωρίζει ότι οι έρευνες στις υποθέσεις εναντίον του Lubanga, και του Katanga και του Ngudjolo, διεξήχθησαν σε μία περιοχή που μαστίζεται από υψηλά επίπεδα έλλειψης ασφάλειας... και αναγνωρίζει ότι το Γραφείο του Εισαγγελέα πρέπει να έχει αντιμετωπίσει δυσκολίες στον εντοπισμό μαρτύρων με επαρκώς ακριβείς αναμνήσεις των γεγονότων και ικανούς να καταθέσουν χωρίς φόβο, καθώς και στην συλλογή αξιόπιστων έγγραφων αποδείξεων αναγκαίων για την αποσαφήνιση της αλήθειας εν τη απουσία υποδομών, αρχείων και πληροφοριών δημοσίως διαθέσιμων... Η συλλογή καταθέσεων που είναι αρκούντως κοντά στην ημερομηνία των γεγονότων είναι ιδιαίτερα σημαντική. Είναι εξίσου επιθυμητό, εφόσον είναι εφικτό, να προβαίνει σε όσες περισσότερες διαπιστώσεις των πραγματικών περιστατικών, ιδιαίτερα σε ιατροδικαστικά

---

⁷⁴⁷ Women's Initiatives for Gender Justice, Gender report card on the International Criminal Court, 2011 WIGJ 2011 ICC Gender Report Card), σελ. 122, διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/documents/Gender-Report-Card-on-the-International-Criminal-Court-2011.pdf>

⁷⁴⁸ Βλ. De Vos C., investigation from Afar: The ICC's Evidence Problem, 26 Leiden Journal of International Law (2013), σελ. 1009.

ευρήματα τα οποία είναι συχνά κρίσιμα στην ταυτοποίηση των θυμάτων, ταχέως και στον *loci in quo*.⁷⁴⁹

Οι επιπτώσεις δε της ελλιπούς δίωξης και τιμωρίας των έμφυλων εγκλημάτων είναι εμφανείς και στην εγχώρια νομοθετική και νομολογιακή εξέλιξη. Η προσδοκία ήταν τα εθνικά δικαστήρια να είναι ικανά να ασκούν διώξεις για τους λιγότερο σημαντικούς δράστες, βασιζόμενα στο ΔΠΔ ως οδηγό. Ωστόσο, αν το ΔΠΔ δεν ασκεί διώξεις για τους περισσότερο σημαντικούς δράστες με τρόπο αποτελεσματικό, το σχετικό κίνητρο για τα Κράτη υποβαθμίζεται.⁷⁵⁰ Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές κατά την εξέταση της συστηματικής σεξουαλικής βίας που συνεχίζεται στο Κονγκό: Πάνω από 40.000 περιστατικά βιασμού και σεξουαλικής βίας σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου του Κονγκό⁷⁵¹ και πάνω από 100.000 γυναίκες και παιδιά έχουν υποστεί βία στη βάση του φύλου κατά τη διάρκεια της περιόδου 2000-2005. Η πιθανότητα των όποιων εσωτερικών διώξεων είναι «σχεδόν μηδενική.»⁷⁵² Υπό το φως αυτών των αριθμών, είναι ουσιώδους σημασίας ότι το ΔΠΔ λειτουργεί ως πρότυπο για την προώθηση της δικαιοσύνης αναφορικά με τα έμφυλα εγκλήματα.

II. Οι δυσκολίες πρόσβασης των θυμάτων σεξουαλικής βίας στις ποινικές διαδικασίες.

Εκτός από τις παραλείψεις και τα λάθη της εισαγγελίας και των ερευνητών στο στάδιο της συλλογής αποδείξεων και της θεμελίωσης των κατηγοριών, η ίδια η φύση των σεξουαλικών εγκλημάτων θέτει πολλές φορές ανυπέρβλητες δυσκολίες στην καταγραφή των εγκλημάτων αυτών. Οι δυσκολίες πρόσβασης στις αποδεικτικές πηγές, κυρίως στα θύματα, αλλά και η ίδια η απροθυμία των ιδίων των θυμάτων - εξαιτίας του φόβου, του κοινωνικού στίγματος, των ψυχικών τραυμάτων και πρακτικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν - να συνεργαστούν με τις διωκτικές αρχές αποτελούν μερικοί ακόμα παράγοντες που δημιουργούν κωλύματα στη δίωξη και τιμωρία των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας.

Για την ακρίβεια, η απροθυμία των θυμάτων να καταθέσουν αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια για την δίωξη και τιμωρία των σεξουαλικών εγκλημάτων. Για παράδειγμα, μεταξύ του 1996 και του 2006, ο αριθμός των γυναικών που κατέθεσαν ενώπιον του ΔΠΔΓ ήταν μόνο 666 σε σύνολο 3.700 μαρτύρων.⁷⁵³ Η δε

⁷⁴⁹ Ngudjolo Trial Judgment, para. 115, 117.

⁷⁵⁰ Βλ. Susan O'Connell, Gender Based crimes at the International Criminal Court, 1 Plymouth Law Review (2010), σελ. 78.

⁷⁵¹ Βλ. Human Rights Watch, Seeking Justice: The Prosecution of Sexual Violence in the Congo War, March 2005 Vol. 17, No. 1(A), σελ. 7, διαθέσιμο σε: <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/drc0305.pdf>

⁷⁵² Βλ. Women's Initiatives for Gender Justice, *Making a Statement: A Review of Charges and Prosecutions for Gender-based Crimes before the International Criminal Court*, June 2008, σελ. 16 διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/publications/articles/docs/MakingAStatement-WebFinal.pdf>

⁷⁵³ Βλ. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, Progress of the World's Women, 2011-2012, σελ. 90, διαθέσιμο σε:

πρώτη υπόθεση ενώπιον του ΔΠΔΓ περιείχε κατηγορίες για βιασμό, οι οποίες όμως έπρεπε να αποσυρθούν, εξαιτίας του φόβου μιας εκ των μαρτύρων να καταθέσει. Το πρόβλημα είναι ότι η σιωπή είναι αντιπαραγωγική τόσο για την αναγνώριση όσο και για τη απόδοση δικαιοσύνης, και η ειρωνεία είναι ότι η αποσιώπηση των βιασμών κατά τη διάρκεια των πολέμων, συνέβαλε στην εξασφάλιση της ατιμωρησίας για τα εγκλήματα αυτά στον απόηχο των ενόπλων συρράξεων.

A. Το κοινωνικό στίγμα

Ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας τονίζει ότι η σεξουαλική βία κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων είναι αρκετά περιθωριοποιημένη και ελάχιστα καταγεγραμμένη. Πράγματι, είναι ξεκάθαρο ότι η σεξουαλική βία δεν δημοσιοποιείται εξαιτίας παραγόντων, όπως ο φόβος των αντιπoiνών, η δυσπιστία και η δυσλειτουργία του διεθνούς ποινικού συστήματος, το αίσθημα της ντροπής και της απόρριψης από τους συζύγους ή τους συντρόφους, αλλά και ο φόβος ότι τα θύματα αποτελούν πλέον μη ικανοί «υποψήφιοι» σύζυγοι. Είναι χαρακτηριστικό ότι το επίμονο και διάχυτο αντι-Δυτικό αίσθημα συνεχίζει να οξύνει την διστακτική κοινή γνώμη στις δραστηριότητες των διεθνών ποινικών δικαστηρίων, ιδιαίτερα στην Αφρική. Οι διεθνείς ποινικές διώξεις αντιμετωπίζονται με καχυποψία, ακόμα και εχθρότητα, από μία μεγάλη μερίδα Αφρικανών, εν μέρει διότι γίνονται αντιληπτές ως ακόμα ένα σύμπτωμα του βαθιά ριζωμένου πατερναλισμού που διακατέχει τη αντιμετώπιση της Αφρικής από τη Δύση, και εν μέρει επειδή το μοντέλο δικαιοσύνης που υποβάλλεται από το ΔΠΔΡ και εμμέσως από την Δύση δεν συνάδει με τις παραδοσιακές έννοιες της δικαιοσύνης.⁷⁵⁴ Οι εμμένουσες κατηγορίες περί πατερναλισμού επηρεάζουν αρνητικά τους πολίτες και εκμηδενίζουν το ήδη χαμηλό σε επίπεδο ενδιαφέρον τους σε οτιδήποτε προσφέρεται από τη Δύση.

Ωστόσο, η περιθωριοποίηση των γυναικών και το κοινωνικό στίγμα που βιώνουν ως αποτέλεσμα αυτής της περιθωριοποίησης καθιστούν ακόμα πιο δύσκολη την καταγραφή των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας και την πρόσβαση των θυμάτων στις διεθνείς ποινικές διαδικασίες. Πολλές είναι απρόθυμες να καταθέσουν για τις εμπειρίες τους ως θύματα βίας,⁷⁵⁵ καθώς αισθάνονται εξευτελισμένες και ντροπιασμένες, ή λόγω του φόβου ότι θα υποστούν κοινωνικό εξοστρακισμό,⁷⁵⁶

<http://www.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2011/progressoftheworldswomen-2011-en.pdf>

⁷⁵⁴ Βλ. Okechukwu Oko, *The Challenges of International Criminal Prosecutions on Africa*, 31 *Fordham International Law Journal* (2007), σελ. 367.

⁷⁵⁵ Βλ. European Community Investigative Mission into the Treatment of Muslim Women in the Former Yugoslavia, Report to the European Community Foreign Ministers, January 1993, διαθέσιμο σε: <http://www.liv.ac.uk/library/sca/collDESCS/owen/boda/sp7a.pdf>,

UN Commission on Human Rights Special Rapporteur on the Former Yugoslavia, Report to 49th Session of Commission on Human Rights, Annex II, UN Doc. E/CN.4/1993/50, διαθέσιμο σε: [http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G93/106/07/PDF/G9310607.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G93/106/07/PDF/G9310607.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G93/106/07/PDF/G9310607.pdf?OpenElement)

⁷⁵⁶ Διάφορες εκθέσεις έχουν αναδείξει το γεγονός ότι οι γυναίκες έχουν περιθωριοποιηθεί στους προσφυγικούς καταυλισμούς στους οποίους διέμεναν εξαιτίας του γεγονότος ότι είχαν καταθέσει

φαινόμενο που ιστορικά έχει οξυνθεί και διατηρηθεί από την κοινωνική, νομική και νομολογιακή αντιμετώπιση των θυμάτων σεξουαλικής βίας. Πράγματι, η ιστορική εξέταση των αντιδράσεων της ποινικής δικαιοσύνης στον βιασμό και τις άλλες μορφές σεξουαλικής βίας, δεν μας προσφέρει μόνο πληροφορίες αναφορικά με το status των εγκλημάτων αυτών, αλλά και για το status των γυναικών στις διάφορες ιστορικές συγκυρίες.⁷⁵⁷ Στην πρώιμη περίοδο της μετά του Β' Παγκοσμίου Πολέμου εποχής, ο βιασμός και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας αντιμετωπιζόνταν συχνά ως «ντροπιαστικές» ιδιωτικές στιγμές και επομένως ως ακατάλληλα αντικείμενα για οποιοδήποτε δημόσιο φόρουμ, πόσω μάλλον για μία διεθνή ποινική δίκη.⁷⁵⁸ Η υποβάθμιση της σεξουαλικής βίας στην ιδιωτική σφαίρα και η μεταφορά της ντροπής και του εξευτελισμού στις γυναίκες, σήμαινε ότι οι σωματικές και ψυχολογικές λεπτομέρειες του βιασμού δεν μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο συζήτησης την περίοδο αυτή. Το ταμπού και η σιωπή που περιβάλλαν τη σεξουαλική βία ήταν επομένως προϊόν της κοινωνίας που κυριαρχείτο από έναν κώδικα ηθικής και αγνότητας.⁷⁵⁹ Ως αποτέλεσμα τούτου, στη διάρκεια της ιστορίας, οι επιζήσαντες της σεξουαλικής βίας είχαν ελάχιστα περιθώρια για πραγματική και αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη, γεγονός το οποίο εντεινόταν και από την ιδιωτικοποίηση και αποπολιτικοποίηση των εμπειριών των γυναικών σε καιρό πολέμου. Η Vera Mackie υποστηρίζει ότι σημειώνεται η αποτυχία να αναγνωριστεί ότι αυτά τα «ιδιωτικά ζητήματα» εμπλέκονται βαθιά με τις πολιτικές σχέσεις.⁷⁶⁰

Ακόμα όμως και τα διεθνή κείμενα ενέτειναν και ουσιαστικά επιβεβαίωσαν το κοινωνικό στίγμα που βιώνουν τα θύματα σεξουαλικής βίας. Η Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης, όπως ανωτέρω αναλύθηκε, κατέταξε τον βιασμό ως «επίθεση στην τιμή της γυναίκας»,⁷⁶¹ προσέγγιση η οποία αντανάκλα την έλλειψη ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινότητας στον απόηχο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου αναφορικά με το έγκλημα αυτό.⁷⁶² Αλλά και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα, παρόλο που πέρασαν σχεδόν τρεις δεκαετίες από τη Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης, υιοθετούν μία αντίστοιχη προσέγγιση των βιασμών, κατηγοριοποιώντας στην ταπεινωτική και εξευτελιστική μεταχείριση.⁷⁶³ Όπως επισημαίνει η Rhonda Copelon, ο

δημόσια ότι είχαν βιαστεί, καθώς οι υπόλοιποι διαμένοντες δεν ήθελαν να θεωρηθεί ότι ο καταυλισμός είναι για τα θύματα βιασμών. Βλ. International Human Rights Group, *No Justice, No Peace: Accountability for Rape and Gender Base Violence in the Former Yugoslavia* (1993), σελ. 24.

⁷⁵⁷ Βλ. George Vigarello, *A History of Rape: Sexual Violence in France from the 16th to the 20th Century*, Cambridge, Polity Press, 2001.

⁷⁵⁸ Βλ. M. Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity in International Law*, p.345.

⁷⁵⁹ Βλ. George Hicks, *The Comfort Women*, Sydney, Allen and Unwin, 1995.

⁷⁶⁰ Βλ. Vera Mackie, *Sexual Violence, Silence and Human Rights Discourse: The Emergence of the Military Prostitution Issue*, σε: Anne-Marie Hilsdon, Martha Macintyre, Vera Mackie and Maila Stivens (Eds.), *Human Rights and Gender Politics: Asia Pacific Perspectives*, London: Routledge, 2000, σελ. 50.

⁷⁶¹ Άρθρο 27 Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης, 6 U.S.T. 3516.

⁷⁶² Βλ. Rhonda Copelon, *International Conference: Gender Crimes as War Crimes: Integrating Crimes against Women into International Criminal Law*, 46 McGill Law Journal (2000), σελ. 221.

⁷⁶³ Βλ. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) art. 76, June 8, 1977, 1125

χαρακτηρισμός αυτός του βιασμού στα Πρόσθετα Πρωτόκολλα, ενίσχυσε αφενός την αντίληψη των γυναικών θυμάτων ως δευτερεύουσας σημασίας και αφετέρου την ντροπή και το στίγμα που έφεραν αυτές.⁷⁶⁴ Έτσι, απεικονίζοντας τον βιασμό ως μία απλώς ταπεινωτική μεταχείριση, τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα ενίσχυσαν το στίγμα του βιασμού και υποβάθμισαν την βαρύτητα του ίδιου του εγκλήματος.

Σε πρακτικό λοιπόν επίπεδο, τα θύματα των βιασμών μπορεί να νοιώθουν απομονωμένα και εξοστρακισμένα, εξαιτίας του στίγματος και του ταμπού που συχνά συνοδεύει τον βιασμό,⁷⁶⁵ ανεξαρτήτως του πολιτισμικού πλαισίου. Όπως επισημαίνει ο Nikolic-Ristanovic, για πολλές γυναίκες επιζήσασες, δεν είναι ο βιασμός αυτός καθεαυτός, αλλά ο κοινωνικός στιγματισμός στον απόηχο της σεξουαλικής κακοποίησης που συνιστά το μεγαλύτερο τραύμα.⁷⁶⁶ Πράγματι, το κοινωνικό στίγμα είναι ένα από τους κύριους λόγους που οι γυναίκες «επιλέγουν» να σιωπήσουν για τις εμπειρίες τους στον απόηχο των ενόπλων συρράξεων.⁷⁶⁷ Κατά τη διάρκεια της δουλειάς της με τους επιζώντες στην Ουγκάντα, η γυναικολόγος Joan Giller, παρατήρησε ότι πολύ λίγες γυναίκες παραδέχθηκαν ότι είχαν βιαστεί, εξαιτίας του ταμπού που περιέβαλλε τον βιασμό στην κοινωνία της Ουγκάντα και των καταστροφικών συνεπειών για τις γυναίκες, σε περίπτωση που γινόταν γνωστό ότι ήταν θύματα βιασμών.⁷⁶⁸ Το στίγμα των βιασμών θέτει περαιτέρω εμπόδια ιδιαίτερα όπου οι ηθικός κώδικας και ο κώδικας της κοινότητας είναι υψίστης σημασίας, για παράδειγμα εκεί που δίδεται μεγάλη έμφαση στην παρθενία και την αγνότητα.⁷⁶⁹ Η υποβάθμιση και οι πρακτικές απόδοσης ευθυνών στα θύματα, αποτρέπουν αυτά από το να μοιραστούν τις τραυματικές εμπειρίες τους.⁷⁷⁰

U.N.T.S. 3; Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating To The Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II) art. 4, June 8, 1977, 1125 U.N.T.S. 609

⁷⁶⁴ Ibid.

⁷⁶⁵ Βλ. The Stigma and Blame Attached to Rape Survivors, Human Rights Watch, January 8, 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.hrw.org/news/2013/01/08/stigma-and-blame-attached-rape-survivors-india>

⁷⁶⁶ Βλ. Nikolic-Ristanovic, V., Sexual Violence, σε: V. Nikolic-Ristanovic (ed.), Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans, Budapest: Central European University Press, 2000, σελ. 41-78.

⁷⁶⁷ Βλ. Nicola Henry, The Impossibility of Bearing Witness: Wartime Rape and the Promise of Justice, Violence Against Women October 2010 vol. 16 no. 10, σελ. 1101, διαθέσιμο σε: <http://vaw.sagepub.com/content/16/10/1098> . Julie Mertus, Shouting from the Bottom of the Well: The Impact of International Trials for Wartime Rape on Women's Agency, 6 International Feminist Journal of Politics (2004), σελ. 110-128; Elizabeth Neuffer, The Key to My Neighbor's House: Seeking Justice in Bosnia and Rwanda. London, Bloomsbury, 2001.

⁷⁶⁸ Ibid., όπου παραπέμπει σε Giller, Joan. Caring for "victims of torture" in Uganda: Some personal reflections, σε: P. J. Bracken & C. Petty (Eds.), Rethinking the trauma of war, Free Association Books, 1998, σελ. 128-145.

⁷⁶⁹ Βλ. Nicola Henry, The Impossibility of Bearing Witness: Wartime Rape and the Promise of Justice, 16 Violence Against Women (2010), σελ. 1102.

⁷⁷⁰ Ibid.

Οι επιζήσαντες των βιασμών και της σεξουαλικής βίας συχνά φοβούνται επίσης, ότι η οικογένεια και οι γείτονες θα τα θεωρούν ηθικά στιγματισμένα.⁷⁷¹ Ορισμένα μάλιστα θύματα ανησυχούν για τις απειλές των δραστών που ζουν ακόμα ανάμεσά τους.⁷⁷² Πολλά θύματα επίσης δεν αποκάλυπταν ότι βιάστηκαν, διότι διακινδύνευαν την απόρριψή τους από τους συζύγους τους ή το να εκδιωχθούν από τα σπίτια τους, ως φέρουσες την ντροπή στην οικογένεια: «Δεν είναι καθόλου πιθανό ότι οι γυναίκες που έχουν βιαστεί θα το παραδεχθούν, εξαιτίας του στίγματος που τείνει να έχει συνδεθεί με το βιασμό».⁷⁷³ Ένας επιζών της γενοκτονίας της Ρουάντα εξηγεί ότι «...οι μάρτυρες της γενοκτονίας αντιμετωπίζονται με καχυποψία και οι άνθρωποι φοβούνται ότι θα τους συνδέσουν με αυτούς λόγω του φόβου ότι θα ταυτιστούν με αυτούς. Το πρόβλημα είναι πιο σοβαρό για τους μάρτυρες βιασμών, οι οποίοι είναι οι πιο στιγματισμένοι μάρτυρες».⁷⁷⁴

Πράγματι, στους πολιτισμικούς κανόνες και πεποιθήσεις της Ρουάντα, ο βιασμός και οι άλλες έμφυλες μορφές βίας φέρνουν μαζί τους το κοινωνικό στίγμα και οι γυναίκες που βιάστηκαν συχνά περιθωριοποιούνται από τις ίδιες τους τις οικογένειες και τις κοινότητες. Ως αποτέλεσμα τούτου, αδυνατούν να αποκαλύψουν δημόσια την εμπειρία τους. Στις περισσότερες μάλιστα περιπτώσεις, τα θύματα όχι μόνο δεν αντιμετωπίζονται ως θύματα, αλλά η συμπεριφορά απεναντί τους είναι άκρως εχθρική. Θεωρούνται ως απόκληροι της κοινότητας, ενώ πολλές φορές κατηγορούνται για σύμπραξη με τον εχθρό και χαρακτηρίζονται ως «σύζυγοι των Interhamwe».⁷⁷⁵ Τα παιδιά που γεννιούνται στιγματίζονται εξίσου με τον χειρότερο τρόπο, ενώ οι δυσμενείς διακρίσεις εναντίον τους γίνονται αντιληπτές ακόμα και από τα ονόματα που χρησιμοποιούνται εναντίον τους, όπως “little killers”, “enfants mauvais souvenirs” και “devil’s children”.⁷⁷⁶ Παρόμοιοι χαρακτηρισμοί αποδίδονται και στα παιδιά άλλων κοινωνιών που έχουν εξέλθει από ένοπλες συγκρούσεις. Οι Van E and Kleber, καταγράφουν τους χαρακτηρισμούς «Russian brat» (Γερμανία), “children of shame” (Ανατολικό Τιμόρ), “monster babies” (Νικαράγουα), “dust of life” (Βιετνάμ), “children of hate” ή “Chetnik babies” (Βοσνία-Ερζεγοβίνη).⁷⁷⁷

---

⁷⁷¹ Βλ. Nowrojee, B., *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath*. New York, NY: Human Rights Watch, 1996, Sharlach, Lisa., *Rape as Genocide: Bangladesh, the Former Yugoslavia, and Rwanda*, 22 *New Political Science* (2000), σελ. 99.

⁷⁷² Βλ. Nowrojee, ό.π.

⁷⁷³ Βλ.. Sharlach, ό.π., σελ. 90.

⁷⁷⁴ Βλ. Byakatonda, J. B., *The Protection of Witnesses of Genocide in Rwandan Law*. Faculty of Law, Butare: University of Butare, 2004, σελ. 40.

⁷⁷⁵ Βλ. Marie Consolée Mukangendo, *Rwanda: Coping With Children Born of Rape*, σελ. 71, διαθέσιμο
σε: <http://people.umass.edu/charli/childrenbornofwar/Mukangendo%20Working%20Paper.pdf>

⁷⁷⁶ Ibid., σελ. 80.

⁷⁷⁷ Βλ. van Ee, E., & Kleber, R. J., *Growing up under the shadow: Key issues in research on and treatment of children born of rape*, 22 *Child Abuse Review* (2013), σελ. 386-397.

Σε συνεντεύξεις που διεξήχθησαν στο πλαίσιο σχετικής έρευνας σε τρεις Εισαγγελίες του ΔΠΔΡ, παραδέχθηκαν ότι η ντροπή είναι ο κυριότερος λόγος για τον οποίο οι γυναίκες δεν θέλουν να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους.⁷⁷⁸ Αντίστοιχα, στο ΔΠΔΓ έγιναν πληθώρα αναφορών στις ψυχολογικές επιπτώσεις των βιασμών στα θύματα. Η υπόθεση Tadić αντιπροσωπεύει την πρώτη φορά που ένα διεθνές ποινικό δικαστήριο απέδειξε τον σωματικό, ψυχολογικό και κοινωνικό αντίκτυπο της σεξουαλικής βίας στον απόηχο μιας ένοπλης σύρραξης.⁷⁷⁹ Η μαρτυρία ενός γιατρού σχολιάζει συγκεκριμένα τον αντίκτυπο του βιασμού στο άτομο και την κοινωνία, ενώ σε σχετική ερώτηση από το δικαστήριο σχετικά με τις επιπτώσεις για τις Μουσουλμάνες γυναίκες στο πλαίσιο μιας πατριαρχικής κοινωνίας, σχολίασε τη φύση του κοινωνικού στίγματος, ιδιαίτερα για τις γυναίκες που ανήκαν στις κοινότητες των Μουσουλμάνων Βόσνιων.⁷⁸⁰ Πράγματι, το ταμπού και το στίγμα προσιδιάζει ιδιαίτερα στις μουσουλμανικές κοινότητες. Στον ισλαμικό νόμο, οι γυναίκες που έχουν σεξουαλική επαφή εκτός γάμου δεν είναι «υποψήφιες για γάμο», ακόμα κι αν εξαναγκάστηκαν στη σεξουαλική πράξη ενάντια στη θέλησή τους.⁷⁸¹ Για τις Μουσουλμάνες γυναίκες που βιάζονταν κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύρραξης στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, το ταμπού αυτό πραγματικά απέτρεψε τις γυναίκες από το να αποκαλύψουν τις τραυματικές εμπειρίες τους.⁷⁸² Μία Βόσνια γυναίκα αναφέρει ότι υπέμενε και τον στιγματισμό από άλλες γυναίκες στην κοινότητά της αλλά και εντός της οικογένειάς της, αφού είχε βιασθεί και εγκυμονούσε. Η μητέρα της, η αδερφή της και ο γαμπρός της ήταν υποστηρικτικοί, αλλά όχι ο πατέρας της ή ο μικρότερος αδερφός της. Όπως αναφέρει, «ο πατέρας μου δεν με ρώτησε ποτέ τι συνέβη ή που βρίσκεται το παιδί μου».⁷⁸³

---

⁷⁷⁸ Βλ. Natasha Price, Kate Grady and Rachel Ibreck, *Injustice after sexual violence: Problems in Practice at the International Criminal Tribunal for Rwanda*, University of Bristol, σελ. 8, διαθέσιμο σε:

http://www.researchgate.net/publication/267306846_Problems_in_Practice_at_the_International_Criminal_Tribunal_for_Rwanda?enrichId=rgreq-8c8c615b-713f-47cc-a779-50d6107af945&enrichSource=Y292ZXIjQYWdIOzI2NzMwNjg0NjtBUzoxNjMzNjA4NzIwODM0NTdAMTQxNTk1OTY3NTc1Mw%3D%3D&el=1_x_2

⁷⁷⁹ Nicola Henry, *War and Rape: Law, Memory, and Justice*, Routledge 2011, σελ. 72.

⁷⁸⁰ Η μαρτυρία του έχει ως εξής: «The very act of rape, in my opinion – I spoke to these people, I observed their reactions – it had terribly negative effect on them... Somehow they sort of accepted [beatings and killings] in some way, but when rapes started the lost all hope. Until then they had hope that this war could pass, that everything would quiet down. When the rapes started everybody lost hope, everybody in the camp, men and women. There was such fear, horrible. They had fear from the night because at night there is a danger of being take away again. One of them told me, I remember, ‘Are they going to come for me this night, tonight?’ That is the question that is always there. They also knew of some of their neighbors, female neighbors, so they had terrible fear. My personal opinion is that one of the goals of the act was precisely to maintain this fear I the remainder of the Muslim population. That was the goal. Tadić Transcript, 6 August 1996, σελ. 4671.

⁷⁸¹ Βλ. M. Cherif Bassiouni and Peter Manikas, *The Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*.

⁷⁸² Ibid.

⁷⁸³ Βλ. Belma Becirbasic and Dzenana Secic, *Invisible Casualties of War*, Institute for War and Peace Reporting, Balkan Crisis Report No. 383, 18 November 2002.

Ο στιγματισμός των θυμάτων είναι ακόμα πιο έκδηλος μετά την δημοσιοποίηση των εμπειριών τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό των γυναικών από την πρώην Γιουγκοσλαβία. Η Nusreta Sivic μοιράστηκε την ιστορία της σχετικά με το βασανιστήριο και την ταπείνωση που υπέστη στο γνωστό στρατόπεδο συγκέντρωσης της Omarska στην ταινία *Calling the Ghosts*.⁷⁸⁴ Εμφανίστηκε ακόμα και στην τηλεόραση και αργότερα κατέθεσε στο ΔΠΔΓ ως προστατευόμενη μάρτυρας, αλλά η ταυτότητά της αποκαλύφθηκε με αποτέλεσμα να καταστεί δέκτης της κοινωνικής περιθωριοποίησης και παρενόχλησης. Κάποιος για παράδειγμα έγραψε την λέξη “Omarska” πίσω από την πόρτα του διαμερίσματος που διέμενε. Ο σύζυγός της διέγραψε τη λέξη, αλλά μέσα σε μία ομάδα η επιγραφή εμφανίστηκε ξανά. Σέρβοι γνωστοί, συμπεριλαμβανομένων φίλων, γυρνούσαν το κεφάλι τους όταν την έβλεπαν.⁷⁸⁵

Πρόσφατη έκθεση του ICTJ (International Center for Transitional Justice) σχετικά με τις επιπτώσεις της συνδεόμενης με τον πόλεμο σεξουαλικής βίας στην Βόρεια Ουγκάντα,⁷⁸⁶ αποκαλύπτει με τον πιο εναργή τρόπο το στίγμα και την κοινωνική περιθωριοποίηση των γυναικών θυμάτων σεξουαλικής βίας και των παιδιών που γεννήθηκαν από αυτήν. Τα παιδιά που γεννήθηκαν από τη σεξουαλική βία, οι μητέρες τους, οι πατεράδες τους, οι συγγενείς και τα μέλη της κοινότητας αναφέρονται στο στίγμα ως ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και οι μητέρες τους. «Το στίγμα είναι σαν ουλή. Δεν μπορεί να επουλωθεί εντελώς», αναφέρει μία μητέρα από το Gulu.⁷⁸⁷

B. Η αναβίωση του τραύματος

Η διστακτικότητα των θυμάτων να μιλήσουν για τα σεξουαλικά εγκλήματα που υπέστησαν, γεγονός το οποίο κατά μία άποψη είναι καθοριστικής σημασίας για την ανάρρωση των θυμάτων,⁷⁸⁸ δεν αποδίδεται μόνο στα αισθήματα ντροπής που κατακλύζουν τα θύματα, αλλά και στην διαταραχή μετα-τραυματικού στρες, την οποία βιώνουν τα θύματα (PSTD),⁷⁸⁹ η οποία φυσικά αναβιώνεται συνεχώς με τη

---

⁷⁸⁴ *Calling the Ghosts* Documentary.

⁷⁸⁵ Βλ. Nicola Michele Henry, *Disclosure, Sexual Violence and International Jurisprudence: A Therapeutic Approach*, PhD thesis, Department of Criminology, The University of Melbourne, σελ. 297-298, όπου παραπέμπει σε Gordana Katana, “Safeguarding Justice”.

⁷⁸⁶ Βλ. Virginie Ladisch, *From Rejection to Redress: Overcoming Legacies of Conflict-Related Sexual Violence in Northern Uganda*, ICTJ, October 2015, διαθέσιμο σε: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Report-Uganda-Children-2015.pdf>

⁷⁸⁷ *Ibid.*, σελ. 21.

⁷⁸⁸ Βλ. International Human Rights Group, *ο.π.*, σελ. 13, όπου παρατίθεται σημειώνεται ότι, σύμφωνα με την άποψη ενός ψυχιατρικού κοινωνικού λειτουργού των ΗΕ, ο οποίος βρισκόταν στην Κροατία, ότι η Μουσουλμανική προσφυγική κοινότητα συμμετέχει σε μία «συλλογική συνωμοσία σιωπής», ώστε να αποφευχθεί η επανάληψη της τραυματικής εμπειρίας των επιζώντων των βιασμών.

⁷⁸⁹ Βλ. Kate Fitzgerald, *Problems of Prosecution and Adjudication of Rape and Other Sexual Assaults under International Law*, 8 EJIL (1997), σελ. 659, διαθέσιμο σε: <http://www.law-lib.utoronto.ca/Diana/fulltext/fitz.pdf>

γέννηση του «παιδιού της σεξουαλικής βίας» ως η εν ζωή ενθύμηση του βιασμού.⁷⁹⁰ Η PTSD είναι μία ψυχολογική διαταραχή, η οποία προκύπτει από καταστάσεις ακραίου στρες και τα συμπτώματά της περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων την εξασθένηση της μνήμης, τις διαταραχές ύπνου, το άγχος που αγγίζει τα όρια της παράνοια. Τα συμπτώματα εντείνονται με την έκθεση σε συνθήκες άμεσης αναβίωσης του τραυματικού γεγονότος.

Το τραύμα και το στρες των γυναικών οξύνεται από τις επαναλαμβανόμενες ερωτήσεις και έρευνες των αποστολών fact-finding και του Τύπου. Όπως επεσήμανε ο Ειδικός Εμπειρογνώμονας των ΗΕ για την πρώην Γιουγκοσλαβία:

Ο φόβος των αντιποίνων εναντίον των ιδίων των θύματων και των οικογενειών τους, μερικές από τις οποίες βρίσκονται ακόμα στις περιοχές που επλήγησαν από την σύρραξη, κάνει επίσης τα θύματα απρόθυμα να μιλήσουν... Κάποιες γυναίκες που συναντήθηκαν από την ομάδα ειδικών αισθάνονται ότι τις εκμεταλλεύονται τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αλλά και πολλές αποστολές οι οποίες «μελετούν» τον βιασμό στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Επιπλέον, οι φορείς παροχής υγειονομικής περίθαλψης ανησυχούν για τα αποτελέσματα πάνω στις γυναίκες της συνεχούς υπενθύμισης των εμπειριών τους χωρίς κατάλληλα ψυχολογικά και κοινωνικά συστήματα στήριξης στην περιοχή.⁷⁹¹

Οι ίδιοι προβληματισμοί ανακύπτουν όμως και κατά το στάδιο της δίκης, όπου προκειμένου να διακριβωθεί η τέλεση των εγκλημάτων, τα θύματα καλούνται να καταθέσουν τις εμπειρίες τους, τις περισσότερες φορές και με αξιοσημείωτες λεπτομέρειες. Για πολλά από τα θύματα που παρουσιάστηκαν ενώπιον του ΔΠΔΓ να καταθέσουν για τον βιασμό και τη σεξουαλική βία, η εμπειρία ήταν τρομακτική, οδηγώντας στην αναβίωση των γεγονότων και προκαλώντας μεγάλη αγωνία.⁷⁹²

Ο κίνδυνος της αναβίωσης του ψυχολογικού τραύματος εξαιτίας για παράδειγμα της κατ' αντιπαράστασης εξέτασης κατά τη διάρκεια των διεθνών ποινικών δικών, έχει αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης από μελετητές. Η Gabi Mischowski, ιστορικός και συνιδρυτής της μη κυβερνητικής οργάνωσης Medica Mondiale, διεξήγαγε έρευνες αναφορικά με τις υπερασπιστικές στρατηγικές σε υποθέσεις σεξουαλικής βίας.⁷⁹³

Η Gabi Mischowski σημειώνει ότι για τα θύματα βιασμών είναι πολύ δύσκολο να πουν τις λέξεις «πέος» ή «κόλπος», «αλλά πρέπει να ειπωθούν γιατί αποτελούν

---

⁷⁹⁰ Βλ. Odeth Kantengwa, How Motherhood Triumphs Over Trauma Among Mothers With Children From Genocidal Rape in Rwanda, 2 Journal of Social and Political Psychology (2014), διαθέσιμο σε: <http://jspp.psychopen.eu/article/view/334/html#r30>

⁷⁹¹ Βλ. UN Commission on Human Rights Special Rapporteur on the Former Yugoslavia, ό.π., paras. 51-52.

⁷⁹² Βλ. United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Reliving the past: The challenges of testifying, διαθέσιμο σε: <http://www.icty.org/en/in-focus/crimes-sexual-violence/reliving-past>

⁷⁹³ Βλ. Kvinna till Kvinna, Voices from the Field: About Prosecution of Sexualised Violence in an International Context, 2004, διαθέσιμο σε: <http://kvinnaillkvinna.se/en/files/qbank/5c04925674920eb58467fb52ce4ef728.pdf>

στοιχεία του βιασμού και ο Εισαγγελέας πρέπει να το αποδείξει και πρέπει να κάνει ερωτήσεις».⁷⁹⁴ Βασισμένη στην παρατήρηση της υπόθεσης Foča, προσθέτει ότι ενώ κάποιοι μάρτυρες δεν είχαν δυσκολία με τις λέξεις αυτές, πολλοί άλλοι είχαν «πολύ μεγάλα προβλήματα»,⁷⁹⁵ ενώ πολλοί δεν είχαν μιλήσει ποτέ για πριν για τις εμπειρίες τους. Για παράδειγμα, η μάρτυρας FWS-50, η οποία ήταν 16 χρονών όταν βιάστηκε, είπε στον Εισαγγελέα ότι δεν είχε αναφέρει τις λεπτομέρειες του βιασμού της από τον Βυκονιό στους ερευνητές του δικαστηρίου αναφέροντας ότι: «Αυτές οι λέξεις δεν θα μπορούσαν να βγουν από το στόμα μου... Δεν έχω περιγράψει ποτέ σε κανέναν με λεπτομέρειες τι μου συνέβη. Αν ήθελα να πω τι συνέβη, έλεγα ότι συνέβη το χειρότερο, αναφερόμενη στο βιασμό, και από τότε και κατά τη διάρκεια της διαμονής μου στο στρατόπεδο, δεν μίλησα ποτέ σε κανέναν για οτιδήποτε που αφορούσε αυτό το περιστατικό. Παρέμεινα σιωπηλή.»⁷⁹⁶ Στη δίκη, η συγκεκριμένη μάρτυρας είχε πάρει δισκία για να ηρεμήσει πριν την κατάθεσή της, προβάλλοντας ότι ήταν νευρική ή αγχωμένη.⁷⁹⁷

Η αναβίωση του τραύματος των θυμάτων σεξουαλικής βίας κατά τη διάρκεια της κατάθεσης μπορεί να έχει μία ισχυρή επίδραση στην ίδια την κατάθεση. Τα θύματα βιασμού μπορεί να δυσκολευτούν να βρουν την κατάλληλη γλώσσα για να περιγράψουν τον ανείπωτο σωματικό και συναισθηματικό πόνο,⁷⁹⁸ ιδιαίτερα εάν υπάρχει ένα ισχυρό ταμπού που συνδέεται με την αποκάλυψη οικείων και προσωπικών λεπτομερειών, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοινότητας ή έθνους.

Η αναβίωση του τραύματος των θυμάτων κατά τη διάρκεια της δίκης και η αντιμετώπισή τους ως ευάλωτα πρόσωπα, αποδίδοντας σε αυτά την αντίστοιχη ταυτότητα,⁷⁹⁹ μας αποκαλύπτει πως το ίδιο το τραύμα μπορεί να αντιμετωπιστεί ακόμα και ως εργαλείο αποδόμησης των ιδίων των θυμάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς η κατασκευή του τραύματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αντεπιχείρημα της ίδιας της αλήθειας αποτελεί η υπόθεση Furundžija. Οι αποδείξεις της δίκης αυτής βασίστηκαν αποκλειστικά στην μαρτυρία της Μάρτυρος Α. Για να αντικρούσει την κατάθεση αυτή, η υπεράσπιση ισχυρίστηκε ότι η μνήμη της ήταν εξασθενημένη διότι υπέφερε από PTSD.⁸⁰⁰ Όταν ολοκληρώθηκε η δίκη η υπόθεση πήρε μία απρόσμενη τροπή γεννώντας ηθικά, νομικά και ιατρικά ζητήματα. Στις 29 Ιουνίου 1998 το Γραφείο του Εισαγγελέα αποκάλυψε στην υπεράσπιση ότι εξασφάλισε ένα πιστοποιητικό που χρονολογείτο το 1995 και το οποίο αποκτήθηκε από έναν ψυχολόγο αναφορικά με την Μάρτυρα

---

⁷⁹⁴ Βλ. Interview with Gabi Mischowski, σε: Nicola Henry, ό.π., σελ. 207.

⁷⁹⁵ Ibid.

⁷⁹⁶ Foča Transcript, 29 March 2000, T.1246. Βλ. Nicola Henry, ό.π., σελ. 208.

⁷⁹⁷ Ibid.

⁷⁹⁸ Βλ. Scarry E, The body in pain: The making and unmaking of the world, Oxford University Press, 1986, σελ. 4-5.

⁷⁹⁹ Βλ. Ratna Kapur, The Tragedy of Victimization Rhetoric: Resurrecting the “Native” Subject in International/Post-Colonial Feminist Legal Politics, 15 Harvard Human Rights Journal (2002), σελ. 1-37.

⁸⁰⁰ Furundžija Transcript, June 8, 1998, σελ. 81-82.

Α και τη συμβουλευτική που είχε λάβει σε ένα θεραπευτικό κέντρο στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Σε απάντηση αυτής της αποκάλυψης η υπεράσπιση κατέθεσε μομφή αναφορικά με την αξιοπιστία της ανωτέρω μάρτυρος, ώστε σε περίπτωση καταδίκης να μπορεί να εξασφαλίσει την επανάληψη της δίκης.⁸⁰¹

Μπροστά στην εξέλιξη αυτή, το Δικαστήριο διέταξε την επανέναρξη της δίκης, βασισμένο στον Κανονισμό 68 (Α), ο οποίος απαιτεί από τον Εισαγγελέα «το συντομότερο δυνατό, να αποκαλύψει στην υπεράσπιση οποιοδήποτε υλικό το οποίο ...μπορεί να υποδηλώσει την αθωότητα ή να μετριάσει την ενοχή του κατηγορουμένου ή να επηρεάσει την αξιοπιστία των αποδεικτικών στοιχείων της Εισαγγελίας.»⁸⁰² Η μάρτυρας κλήθηκε να καταθέσει ξανά και να εξεταστεί κατ' αντιπαράσταση για δεύτερη φορά. Το δικαστήριο αποφάσισε ότι η μη αποκάλυψη των αποδείξεων σχετικά με το ότι η Μάρτυρας Α ακολουθούσε συμβουλευτικό πρόγραμμα οδήγησε σε σοβαρό παράπτωμα και ότι ο καλύτερος τρόπος επίλυσης της αμφισβήτησης επί της ικανότητας ακριβούς και αληθούς κατάθεσης του θύματος και επανόρθωσης της τυχόν ζημίας που προκλήθηκε στην υπεράσπιση ήταν να ξανανοίξει η υπόθεση. Μάλιστα, το δικαστήριο είπε ότι θα μπορούσαν να εισαχθούν στο δικαστήριο στοιχεία σχετικά με «οποιαδήποτε ιατρική, ψυχολογική ή ψυχιατρική φροντίδα ή συμβουλευτική που έλαβε η Μάρτυρας Α μετά τον Μάιο του 1993. Η απόφαση αυτή εγείρει σοβαρά ζητήματα παραβίασης των προσωπικών δεδομένων του θύματος, επιτρέποντας την πρόσβαση σε όλα τα ιατρικά, ψυχιατρικά και ψυχολογικά αρχεία, ανεξάρτητα τη συνάφειά τους με την μνήμη του θύματος ή την κατάθεσή της επί του δικαστηρίου.

Η απόφαση να ξανανοίξει η υπόθεση εφεσιβλήθηκε⁸⁰³ και ανατράπηκε από το συμβούλιο εφετών.⁸⁰⁴ Το δικαστήριο τόνισε ειδικότερα ότι ακόμα και αν ένα πρόσωπο πάσχει από μετα-τραυματική διαταραχή, αυτό δεν σημαίνει ότι αυτός ή αυτή είναι αναγκαστικά ανακριβής στα στοιχεία που καταθέτει. Έτσι, δεν υπάρχει λόγος αμφισβήτησης της αξιοπιστίας ενός μάρτυρα που πάσχει από μετα-τραυματική διαταραχή.⁸⁰⁵

Παρόλο που η εξέλιξη αυτή είναι ευτυχής, αξίζει να σημειωθεί ότι είναι η πρώτη φορά στην ιστορία της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης που ειδικοί επιστήμονες, εν προκειμένω ψυχίατροι, κλήθηκαν να καταθέσουν σχετικά με το αμφισβητούμενο ζήτημα της σχέσης μεταξύ της PTSD και της ακρίβειας της ανακληθείσας μνήμης. Είναι δηλαδή ενδιαφέρον και ταυτόχρονα αμφιλεγόμενος ο τρόπος με τον οποίο τα θύματα βιασμών μπορούν να αντιμετωπιστούν μεροληπτικά από την

---

⁸⁰¹ Furundžija, Defendant's Motion to Strike the Testimony of Witness A, No. IT-95-17/I-T (July 9, 1998).

⁸⁰² Rules of Procedure and Evidence, UN Doc. IT/32/Rev.43 (τελευταία τροποποίηση 24 July 2009), διαθέσιμο σε: <http://www.icty.org/sid/136>

⁸⁰³ Defendant's Request for Leave to Appeal and Proposed Appeal of Trial Chamber II's Order, No. IT-95-17/1-AR73 (July 23, 1998).

⁸⁰⁴ Decision on the Defendant's Request for Leave to Appeal, No. IT-95-17/1-AR73 (Aug. 24, 1998).

⁸⁰⁵ Ibid, para. 109.

δικαιοσύνη. Στην πραγματικότητα, αδιαμφισβήτητα διαιωνίζει τον μύθο ότι οι γυναίκες που έχουν πέσει θύματα βιασμού είναι αναξιόπιστες και ευεπηρεάστοι μάρτυρες,⁸⁰⁶ υποδηλώνοντας τον κίνδυνο που ανακύπτει όταν οι τραυματικές εμπειρίες των θυμάτων, συνδυαζόμενες με την έλλειψη κατάρτισης και εκπαίδευσης των λειτουργών της δικαιοσύνης, μπορούν να εντείνουν την διατήρηση της σιωπής και, ως εκ τούτου, την πολύτιμη εισφορά των μαρτύρων στις ποινικές δίκες.

Γ. Ξεπερνώντας το ταμπού των ανδρών θυμάτων σεξουαλικής βίας⁸⁰⁷

Είναι γεγονός ότι οι άνδρες και τα αγόρια γίνονται στόχοι σεξουαλικής βίας ή άλλων μαζικών παραβιάσεων κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, γεγονός όμως που διαχρονικά έχει λάβει την ελάχιστη προσοχή της διεθνούς κοινότητας.⁸⁰⁸ Μάλιστα, η σεξουαλική στοχοποίηση των ανδρών, όχι μόνο δεν είναι σπάνια αλλά αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό όλων των ενόπλων συρράξεων, τελούμενη είτε σποραδικά, είτε συστηματικά.

Πολλές είναι οι εκθέσεις που αποδεικνύουν την ένταση και τη συχνότητα του φαινομένου. Οι έρευνες της Επιτροπής των Ειδικών των Ηνωμένων Εθνών και του ΔΠΔΓ αποκαλύπτουν πληθώρα υποθέσεων βιασμών ανδρών στην πρώην Γιουγκοσλαβία,⁸⁰⁹ όπως και οι έρευνες του ΔΠΑ στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, για παράδειγμα. Βία, όπως χτυπήματα και ηλεκτροσόκ στις γεννητικές περιοχές των ανδρών, παρατηρήθηκαν επίσης στη Βοσνία, το Κόσοβο, την Βόρεια Ιρλανδία και τη Σρι Λάνκα, ενώ αναγκαστική γυμνότητα, συχνά συνοδευόμενη από απειλές σεξουαλικού περιεχομένου, καταγράφηκαν στην Abu Ghraib. Μάλιστα, το γεγονός ότι το στρατιωτικό προσωπικό των ΗΠΑ παρενόχλησε σεξουαλικά άνδρες κρατούμενους στην φυλακή Abu Ghraib, στο Ιράκ, το 2003-2004, είναι γεγονός τεκμηριωμένο από πειθαρχικές και δικαστικές έρευνες.⁸¹⁰

Οι πρόσφατες συρράξεις, μας προσφέρουν μια πληθώρα τέτοιων φαινομένων που επιβεβαιώνουν με τον πιο έκδηλο τρόπο την ύπαρξη και ένταση του φαινομένου. Έκθεση του Αυγούστου 2015 της Ανεξάρτητης Επιτροπής Έρευνας των Ηνωμένων Εθνών στη Συρία αποκαλύπτει την σεξουαλική βία που υφίστανται όχι μόνο γυναίκες αλλά και άνδρες κρατούμενοι, με καταγεγραμμένα περιστατικά βιασμών.⁸¹¹ Προηγούμενη Έκθεση στη χώρα, του Φεβρουαρίου 2013, εξέτασε

---

⁸⁰⁶ Βλ. Kirsten Campbell, Legal memories: Sexual assault, memory, and international humanitarian law. 28 Signs (2002), σελ. 149-178.

⁸⁰⁷ Βλ. McMullen, R., Male Rape: Breaking the Silence on the Last Taboo, London: The Gay Men's Press, 1990.

⁸⁰⁸ Βλ. Sandez Sivakumaran, Sexual Violence Against Men in Armed Conflict, 18 European Journal of International Law (2007), σελ. 254.

⁸⁰⁹ Ibid., σελ. 263-264.

⁸¹⁰ Βλ. περίληψη αρκετών εκθέσεων έρευνας του στρατού των ΗΠΑ σε: http://www.globalsecurity.org/intell/library/reports/2004/intell-abu-ghraib_ar15-6.pdf

⁸¹¹ Βλ. Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, Human Rights Council, A/HRC/30/48, 13 August 2015, σελ. 13, διαθέσιμο σε:

διάφορες αναφορές για τη σεξουαλική βία που λαμβάνει χώρα εναντίον ανδρών και αγοριών κρατουμένων στους χώρους κράτησης, ως μέσο απόσπασης πληροφοριών, ταπείνωσης και τιμωρίας.⁸¹² Αγόρια και άνδρες υπό κράτηση βιάστηκαν, και υποβλήθηκαν σε ηλεκτροπληξία στις γεννητικές τους περιοχές με γυμνά καλώδια ή καίγονταν με τσιγάρα, αναπτήρες ή λιωμένο πλαστικό.⁸¹³ Επιπλέον, οι κυβερνητικές δυνάμεις χρησιμοποίησαν την σεξουαλική βία ως μέθοδο εξαναγκασμού, με την κράτηση και τον βιασμό ανδρών και γυναικών μελών οικογενειών, με σκοπό τον εξαναγκασμό των ανδρών, που μάχονταν με τις αντικαθεστωτικές δυνάμεις, να παραδοθούν.⁸¹⁴

Ακόμα όμως η θυματοποίηση των ανδρών παραμένει η λιγότερο καταγεγραμμένη, ή στενά περιθωριοποιημένη στην βιβλιογραφία. Σύμφωνα με τα λόγια του Γραφείου των ΗΕ για τον Συντονισμό των Ανθρωπιστικών Υποθέσεων (ΟCHA), «υπάρχει μία εξαιρετικά περιορισμένη κατανόηση και γνώση για τη σεξουαλική βία εναντίον ανδρών και αγοριών σε συρράξεις στους κόλπους της ανθρωπιστικής και ερευνητικής κοινότητας και αυτή για τη σεξουαλική βία».⁸¹⁵ Όλα αυτά παρόλο που η σεξουαλική βία εναντίον των ανδρών στρέφεται κατά της ανδρικής και κοινωνικής ταυτότητας, αφήνοντας μακροπρόθεσμες ψυχολογικές συνέπειες στο θύμα.⁸¹⁶ Μαζί όμως με τις ψυχολογικές συνέπειες, οι επιζώντες βιώνουν μετατραυματική διαταραχή και έντονα αισθήματα ντροπής, ενοχής, άγχους και συναισθηματικής απευαισθητοποίησης.⁸¹⁷ Οι παράγοντες που η σεξουαλική βία εναντίον των ανδρών αποτελεί μία παραγνωρισμένη έννοια είναι πολλοί: έλλειψη καταγραφής, έλλειψη εντοπισμού, έλλειψη νομικού πλαισίου καθώς και η επικέντρωση στην σεξουαλική βία εναντίον των γυναικών.⁸¹⁸

ι. Έλλειψη καταγραφής των περιστατικών και αδυναμία κατανόησης και αντιμετώπισης της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών.

Πράγματι, οι άνδρες θύματα σεξουαλικής βίας σε σημαντικό βαθμό παραλείπουν να αναφέρουν την θυματοποίησή τους «εξαιτίας του συνδυασμού της ντροπής, της

---

http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session30/Documents/A.HRC.30.48_AEV.pdf

⁸¹² Βλ. Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic, Human Rights Council, A/HRC/22/59, 5 February 2013, para. 107, διαθέσιμο σε: http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/ColSyria/A.HRC.22.59_en.pdf

⁸¹³ Ibid.

⁸¹⁴ Ibid.

⁸¹⁵⁸¹⁵ Βλ. UN OCHA discussion paper “The Nature, Scope and Motivation for Sexual Violence Against Men and Boys in Armed Conflict, June 2008, σελ. 2, διαθέσιμο σε: <http://gender.care2share.wikispaces.net/file/view/Discussion+paper+and+Lit+Rev+SV+against+Men+and+Boys+Final.pdf>

⁸¹⁶ Βλ. Wynne Russell, Sexual Violence Against Men and Boys, 27 Forced Migration Review (2007), σελ. 22, 23.

⁸¹⁷ Βλ. Pauline Oosterhoff, Prisca Zwanikken & Evert Ketting, Sexual Torture of Men in Croatia and Other Conflict Situations: An Open Secret, 12 Reproductive Health Matters (2014), σελ. 70-71.

⁸¹⁸ Ibid.

σύγχυσης, του φόβου και του στίγματος.»⁸¹⁹ Αυτή η αίσθηση της ντροπής ή της ευθύνης που ακολουθούν ένα περιστατικό σεξουαλικής βίας μπορεί να ωθήσει τα θύματα να παραμείνουν σιωπηλά εξαιτίας του φόβου του εξοστρακισμού ή της αποξένωσης από τις κοινότητές τους.⁸²⁰ Επίσης, οι άνδρες θύματα είναι ακόμα πιο απρόθυμοι να δημοσιοποιήσουν την σεξουαλική βία που υπέστησαν κατά τη διάρκεια του πολέμου σε σχέση με τον καιρό ειρήνης, καθώς μπορεί να αισθάνονται ότι έχουν αποτύχει να σταθούν αντάξιοι με τους πολιτισμικές νόρμες περί ανδρισμού,⁸²¹ δηλαδή αυτές της επιθετικότητας και της προστασίας, που εντείνονται σε περιόδους ένοπλης σύρραξης.⁸²² Επιπλέον, οι άνδρες θύματα μπορεί ακόμα και να μην αναγνωρίζουν το γεγονός ότι έχουν θυματοποιηθεί, διότι μπορεί να υπάρχει η παγιωμένη πολιτιστική και κοινωνική πεποίθηση ότι οι άνδρες δεν μπορούν να βιαστούν,⁸²³ την ίδια στιγμή που πολλές κοινωνίες θεωρούν την σεξουαλική επαφή μεταξύ ανδρών ως ομοφυλοφιλική πράξη, ανεξαρτήτως οποιωνδήποτε στοιχείων εξαναγκασμού ή βίας που μπορεί να συνυπάρχουν.⁸²⁴

Η Pauline Oosterhoff, ωστόσο, έχει επισημάνει ότι ο κυριότερος παράγοντας για την αποτυχία να αναγνωριστούν οι άνδρες ως θύματα σεξουαλικών βασανιστηρίων είναι η καθυστέρηση των θεσμών να αναγνωρίσουν ότι υπάρχουν πράγματι άνδρες θύματα σεξουαλικής βίας.⁸²⁵ Τα στερεότυπα ότι οι άνδρες είναι οι δράστες και οι γυναίκες τα θύματα παίζει σημαντικό ρόλο, και πράγματι τα πολιτισμικά εμπόδια στην αναγνώριση της σεξουαλικής κακοποίησης ανδρών και αγοριών είναι βαθιά,⁸²⁶ γεγονός που οδηγεί σε συστηματική απουσία καταγραφής των περιστατικών αυτών από ερευνητές και ειδικής μελέτης της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών. Αυτό με τη σειρά του αναδεικνύει ένα επιπρόσθετο πρόβλημα αναφορικά με την ανδρική θυματοποίηση: αποδεικνύει ότι κυρίαρχη έμφυλη αντίληψη για το ρόλο των γυναικών και των ανδρών κατά τη διάρκεια

---

⁸¹⁹ Βλ. Sansesh Sivakumaran, *Male/Male Rape and the "Taint" of Homosexuality*, 27 *Human Rights Quarterly* (2005), σελ. 1288.

⁸²⁰ Βλ. Jamie O'Connell, *Gambling with the Psyche: Does Prosecuting Human Rights Violators Console their Victims?*, 46 *Harvard International Law Journal* (2005), σελ. 312.

⁸²¹ Βλ. Sandesh Sivakumaran, *Sexual Violence Against Men in Armed Conflict*, 18 *European Journal of International Law* (2007), σελ. 255.

⁸²² Βλ. Fionnuala Ní Aoláin et al, *On the Frontlines: Gender, War, and the Post-Conflict Process*, New York: Oxford University Press, 2011, σελ. 49-55.

⁸²³ Βλ. Sandesh Sivakumaran, *Prosecuting Sexual Violence Against Men and Boys*, σε: Anne-Marie de Brouwer et al (eds.), *Sexual Violence as an International Crime: Interdisciplinary Approaches*, Antwerp, Intersentia, 2013, σελ. 82.

⁸²⁴ Βλ. Sansesh Sivakumaran, *Male/Male Rape and the "Taint" of Homosexuality*, 27 *Human Rights Quarterly* (2005), σελ. 1274.

⁸²⁵ Βλ. Oosterhoff, P., et al., *Sexual torture of men in Croatia and other conflict situations: an open secret*, 12 *Reproductive Health Matters* (2004), σελ. 68.

⁸²⁶ Del Zotto, A., and A. Jones, *Male-on-male sexual violence in wartime: human rights' last taboo?* Paper presented to the annual convention of the International Studies Association, New Orleans, 23-27 March, σελ. 1, διαθέσιμο σε: διαθέσιμο σε: <http://adamjones.freesevers.com/malerape.htm>

του πολέμου (με τις γυναίκες να είναι τα μοναδικά θύματα) εμποδίζει τους ερευνητές και τους φορείς χάραξης πολιτικής από την ανάλυση των ζητημάτων σεξουαλικής βίας εν καιρώ πολέμου.⁸²⁷

Επιπλέον, τόσο οι ερευνητές, όσο και το ιατρικό ή ανθρωπιστικό προσωπικό, πολλές φορές θεωρούν ότι οι άνδρες δεν επιδέχονται σεξουαλικής κακοποίησης, με αποτέλεσμα να δίδεται ελάχιστη προσοχή σε σημάδια κακοποίησης, που στην περίπτωση των γυναικών θα εξετάζονταν με μεγαλύτερη προσοχή.⁸²⁸ Ενώ λοιπόν μπορεί να υπάρχει επαρκής πληροφόρηση και καταγραφή περιστατικών, το ιατρικό προσωπικό εμφανίζει συχνά την τάση να χαρακτηρίζει λανθασμένα τη σεξουαλική βία εναντίον των ανδρών ως μη σεξουαλική κακοποίηση.⁸²⁹ Παρόλο δηλαδή που υπάρχουν ακόμα και οδηγίες για την αντιμετώπιση ανάλογων περιστατικών, πολλοί γιατροί, σύμβουλοι και ανθρωπιστικό προσωπικό δεν είναι εκπαιδευμένοι ώστε να ψάχνουν ή να αναγνωρίζουν σημάδια σεξουαλικής βίας στους άνδρες, επικεντρωνόμενοι κυρίως στην ανεύρεση ανάλογων καταστάσεων που βιώνουν οι γυναίκες, όπως διεισδυτικός βιασμός.⁸³⁰ Σε όλα αυτά, έρχεται να προστεθεί και το γεγονός ότι επαγγελματίες του ανθρωπιστικού χώρου και των δικαιωμάτων του ανθρώπου έχουν ανοιχτά εκφράσει την επιθυμία τους να επικεντρωθούν αποκλειστικά στις γυναίκες θύματα, ώστε να εξοικονομηθούν πόροι, αφού οι δομές αντιμετώπισης έχουν πράγματι επικεντρωθεί κυρίως γύρω από την καταγραφή και αντιμετώπιση της θυματοποίησης των γυναικών.⁸³¹

Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο, το οποίο παραγνωρίζεται τις περισσότερες φορές από ερευνητές, είναι η διασύνδεση της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών με αυτή των γυναικών.⁸³² Για παράδειγμα, η υπόθεση Bemba ενώπιον του ΔΠΔ καταδεικνύει πώς ο βιασμός του άνδρα αρχηγού της οικογένειας διασυνδεόταν με τον βιασμό των δύο κορών τους, πιθανότατα για να ενισχύσουν οι δράστες την εκδήλωση της κυριαρχίας επί ολόκληρης της οικογένειας.⁸³³ Ο Sivakumaran υποστηρίζει ότι οι σύνδεση μεταξύ των δύο μορφών σεξουαλικής βίας απαιτεί την υπαγωγή τους σε παρόμοια ανάλυση διότι «η δυναμική, η κατασκευή των στερεοτύπων του ανδρισμού και της θηλυκότητας που συμμετέχουν είναι

---

⁸²⁷ Βλ. Dara Kay Cohen et al, *Wartime Sexual Violence: Misconceptions, Implications, and Ways Forward* Washington DC, United States Institute of Peace, February 2013, σελ. 7, διαθέσιμο σε: <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR323.pdf>

⁸²⁸ Βλ. Sandesh Sivakumaran, *Sexual Violence Against Men in Armed Conflicts*, 18 *European Journal of International Law* (2007), σελ. 256.

⁸²⁹ *Ibid.*, σελ. 259-260.

⁸³⁰ *Ibid.*, σελ. 256.

⁸³¹ Βλ. Anjali Manivannan, *Seeking Justice for Male Victims of Sexual Violence in Armed Conflicts*, 46 *International Law and Politics* (2014), σελ. 654.

⁸³² Βλ. Valerie Oosterveld, *Sexual Violence Against Men and Boys in Armed Conflict or Mass Atrocity: Addressing a Gendered Harm in International Criminal Tribunals*, 10 *Journal of International Law and International Relations* (2014), σελ. 118, όπου παραπέμπει σε Maria Eriksson Baaz and Maria Stern, *The Complexity of Violence: A Critical Analysis of Sexual Violence in the Democratic Republic of Congo*, Nordiska Afrikainstitutet and Sida, 2010, σελ. 7-14, 41-50.

⁸³³ *Ibid.*

παρόμοια.⁸³⁴ Και οι δύο μορφές σεξουαλικής βίας αποτελούν μέρος της έμφυλης διάστασης της βίας στις ένοπλες συρράξεις και η αυξημένη προσοχή στο θέμα μπορεί να οδηγήσει σε μία πιο ευρεία κατανόηση του ρόλου των ανδρών και γυναικών στις ένοπλες συρράξεις, και επομένως στην πιο αποτελεσματική απάντηση στη σεξουαλική βία γενικότερα.⁸³⁵ Ο Carpenter επίσης τονίζει ότι η αναγνώριση και φροντίδα των ανδρών επιζώντων σεξουαλικής βίας μπορεί να οδηγήσει εξίσου στην συμμετοχή τους στην αντιμετώπιση των αιτιών και των συνεπειών της σεξουαλικής βίας εναντίον των γυναικών.⁸³⁶

ii. Νομικό και νομολογιακό κενό.

Όπως έχει παρατηρηθεί, δεν υπάρχει ούτε ένα κείμενο δικαιωμάτων του ανθρώπου που αναφέρεται στη σεξουαλική βία κατά των ανδρών, τη στιγμή που η σεξουαλική βία κατά των γυναικών αναφέρεται πολλάκις σε αποφάσεις των ΗΕ, συμβάσεις και άλλες πηγές δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου. «Τα διεθνή κείμενα που περιέχουν τους πιο πλήρεις και ουσιαστικούς ορισμούς της σεξουαλικής βίας αποκλείουν τους άνδρες από την πρώτη κιόλας σελίδα, αντιστακτώντας και ενσωματώνοντας την υπόθεση ότι η σεξουαλική βία είναι φαινόμενο που σχετίζεται μόνο με τις γυναίκες και τα κορίτσια.»⁸³⁷ Επιπλέον, παρά την πληθώρα διαθέσιμων πληροφοριών οι άνδρες θύματα παραγνωρίζονται σχεδόν παντελώς από τις σημαντικές αποφάσεις που έχει υιοθετήσει το Συμβούλιο Ασφαλείας σε σχέση με τη σεξουαλική βία στις ένοπλες συρράξεις.

Αναφορικά με τα καταστατικά των διεθνών ποινικών δικαστηρίων, το γεγονός ότι μόνο τα Καταστατικά του Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρα Λεόνε και του ΔΠΔ περιέχουν ρητή αναφορά σε διάφορες μορφές σεξουαλικής βίας εκτός του βιασμού, όπως σεξουαλική δουλεία, αναγκαστική πορνεία και «κάθε άλλη μορφή σεξουαλικής βίας»,⁸³⁸ αποτελεί ένα σοβαρό νομικό ζήτημα. Το γεγονός αυτό, ανάγκασε πολλές φορές τα διεθνή ποινικά δικαστήρια να χαρακτηρίσουν τη σεξουαλική βία κατά των ανδρών (π.χ. χτυπήματα στις γεννητικές περιοχές), ως βασανιστήριο, αναγκαστική εργασία, άλλες απάνθρωπες πράξεις, σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση ως διωγμό κτλ,⁸³⁹ παρόλο που τα δικαστήρια σημείωσαν αξιοσημείωτη πρόοδο στη νομολογία τους αναφορικά με τα εγκλήματα αυτά και

---

⁸³⁴ Ibid., όπου παραπέμπει σε Sivakumaran, Sexual Violence...

⁸³⁵ UN OCHA Research Meeting, 26 June 2008, σελ. 4.

⁸³⁶ Βλ. Charli Carpenter, Recognizing Gender-Based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situations, 37 Security Dialogue (2006), σελ. 98-99.

⁸³⁷ Βλ. Lara Stemple, Male rape and human rights, 60 Hasting Law Journal (2009), σελ. 619, διαθέσιμο σε: http://scienceblogs.de/geograffitico/wp-content/blogs.dir/70/files/2012/07/i-e76e350f9e3d50b6ce07403e0a3d35fe-Stemple_60-HLJ-605.pdf

⁸³⁸ Καταστατικό Ειδικού Δικαστηρίου για τη Σιέρα Λεόνε, άρθρο 2(g), Καταστατικό του ΔΠΔ άρθρα 7(1)(ζ), 8(2)(β)(xxii), 8(2)(ε)(vi).

⁸³⁹ π.χ. Simić Trial Judgment, paras. 697, 698, 771. Βλ. Sandesh Sivakumaran, Lost in Translation: UN Responses to Sexual Violence Against Men and Boys in Situations of Armed Conflict, 92 International Review of the Red Cross (2010), σελ. 259, 264, διαθέσιμο σε: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-877-sivakumaran.pdf>

παρόλο που στη Ρουάντα, την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Σιέρα Λεόνε, η σεξουαλική βία κατά των ανδρών καταγράφηκε και αναγνωρίστηκε.

Επιπλέον, μέχρι το 2010, δεν υπήρχε σε κανέναν ποινικό δικαστήριο υπόθεση που να επικεντρώνεται αποκλειστικά στη σεξουαλική βία των ανδρών. Σε σύνολο επίσης 77 κατηγορητηρίων για σεξουαλική βία, μόνο τα 16 περιείχαν αντίστοιχες κατηγορίες για άνδρες θύματα,⁸⁴⁰ ενώ σε τρεις υποθέσεις που θα μπορούσαν να επικεντρωθούν αποκλειστικά στη σεξουαλική βία εναντίον ανδρών, δεν οδήγησαν καν σε απαγγελία κατηγοριών για σεξουαλική βία.⁸⁴¹

Όπως παρατηρήσαμε, ωστόσο, ήδη το Καταστατικό του ΔΠΔ διαθέτει μία εξαιρετικά διευρυμένη λίστα εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, συμπεριλαμβανομένης της αναγκαστικής στέρωσης, την οποία τα Στοιχεία των Εγκλημάτων ορίζουν ως «στέρηση της βιολογικής αναπαραγωγικής ικανότητας».⁸⁴² Και πράγματι, κάτω από αυτόν τον ευρύ ορισμό θα μπορούσαν να υπαχθούν τα πιο συχνά περιστατικά σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών, όπως τα χτυπήματα στις γεννητικές περιοχές, ο ακρωτηριασμός των γεννητικών οργάνων, σεξουαλικά βασανιστήρια, και το ΔΠΔ θα μπορεί να εκδώσει καταδικαστική απόφαση για το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας του άρθρου 7(1)(ζ).⁸⁴³ Να σημειωθεί ότι το ΔΠΔ έχει κάνει κάποια πρώτα βήματα προς την κατεύθυνση αυτή, αντιμετωπίζοντας έγγραφο του δικαστηρίου στην υπόθεση της Κένυα τη σεξουαλική βία εναντίον ανδρών με τη μορφή της αναγκαστικής περιτομής, καθώς και το βιασμό άνδρα στην προδικαστική απόφαση της υπόθεσης Bemba.⁸⁴⁴

Πιο συγκεκριμένα, στην υπόθεση Bemba, το Γραφείο της Εισαγγελέως συμπεριέλαβε στις κατηγορίες τους βιασμούς που διεπράχθησαν εναντίον τόσο γυναικών όσο και ανδρών, και κάλεσε όχι μόνο τις γυναίκες θύματα, αλλά και δύο άνδρες σε θέσεις εξουσίας, οι οποίοι ήταν θύματα βιασμών, προκειμένου να καταθέσουν στη δίκη.⁸⁴⁵ Στην υπόθεση Kenyatta, το Γραφείο της Εισαγγελέως

---

⁸⁴⁰ Βλ. Anjali Manivannan, *ο.π.*, σελ. 663.

⁸⁴¹ Prosecutor v. Mejakic, Case No. IT-95-4, Initial Indictment 13 February 1995, para. 29.1, Prosecutor v. Mucic, Case No. IT-96-21-T, Judgment, 16 November 1998, para. 1275, Prosecutor v. Naletilic & Martinovic, Case No. IT-98-34-T, Judgment, 31 March 2003, para. 450.

⁸⁴² Βλ. Sandesh Sivakumaran, Sexual Violence Against Men in Armed Conflict, 18 *European Journal of International Law* (2007), sel. 274, όπου παραπέμπει σε Elements of Crimes, International Criminal Court, Αρτ. 7(1)(γ)-5 1 (2001).

⁸⁴³ Βλ. Anjali Manivannan, *ο.π.*, σελ. 662.

⁸⁴⁴ Prosecutor v. Muthaura & Kenyatta, Case No. 01/09-02/11, Victim's Observations on the "Prosecution's application for notice to be given under Regulation 55 (2) with respect to certain crimes charged, 24 July 2014, para. 14, Prosecutor v. Bemba, Case No. 01/05-01/08, Decision Pursuant to Article 61 (7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor Against Jean-Pierre Bemba Gombo, 15 June 2009, para. 171

⁸⁴⁵ Βλ. Prosecutor v. Bemba, Public Redacted Version of the Amended Document containing the charges filed on 30 March 2009, Case No. ICC-01/05-01/08-395-Anx3, 30 March 2009, αναφέροντας μεταξύ άλλων ότι «Women were raped on the pretext that they were rebel sympathizers. Men were also raped as a deliberate tactic to humiliate civilian men, and demonstrate their powerlessness to protect their families.»

συμπεριέλαβε στις κατηγορίες πράξεις αναγκαστικής περιτομής και ακρωτηριασμό του πέους ανδρών που θεωρούνταν ως υποστηρικτές του αντικαθεστωτικού κόμματος.⁸⁴⁶

Η νομολογιακή πρόοδος που μπορεί να σημειωθεί στο πλαίσιο του ΔΠΔ, μπορεί να στηριχθεί και σε προηγούμενη νομολογία των *ad hoc* ποινικών δικαστηρίων. Το ΔΠΔΡ έχει αποδώσει έναν τόσο ευρύ ορισμό της σεξουαλικής βίας, που περιέχει ακόμα και πράξεις που δεν συνιστούν σωματική επαφή.⁸⁴⁷ Το ΔΠΔΡ έχει επίσης αναγνωρίσει ότι ο βιασμός και η σεξουαλική βία μπορούν να διαπραχθούν εναντίον ανδρών και γυναικών, παρόλο που κανένας στην Ρουάντα δεν κατηγορήθηκε για σεξουαλική κακοποίηση ανδρών.⁸⁴⁸

Συμπερασματικά, όλα τα ανωτέρω εμπόδια, που προκύπτουν από το κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο των θυμάτων, την έλλειψη κατανόησης, γνώσης και αναγνώρισης της σεξουαλικής βίας εναντίον των ανδρών, το ΔΠΔ έχει μια εξαιρετική ευκαιρία να τα υπερκεράσει, μαθαίνοντας από τα κακώς κείμενα του παρελθόντος. Στην πρόσφατη σύρραξη στη Συρία, υπάρχουν εκτεταμένες καταγραφές περιστατικών σεξουαλικής βίας εναντίον ανδρών, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της κράτησης. Είναι μια εξαιρετική ευκαιρία για το ΔΠΔ, σε περίπτωση που το ΣΑ αναφέρει την υπόθεση ενώπιον του, δεδομένου ότι η Συρία δεν έχει υπογράψει το Καταστατικό της Ρώμης, να απαγγελθούν κατηγορίες για τα εγκλήματα αυτά.

III. Το Νέο Έγγραφο Πολιτικής του Γραφείου της Εισαγγελέως του ΔΠΔ: Αντιμετωπίζοντας τα κενά της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης.

Στον απόηχο της απόφασης επί της υπόθεσης *Prosecutor v. Katanga*, η ετυμηγορία της οποίας αποτελεί το πιο πρόσφατο παράδειγμα αποτυχία του Γραφείου του Εισαγγελέα να διασφαλίσει την καταδίκη για σεξουαλικά ή έμφυλα εγκλήματα,⁸⁴⁹ το Γραφείο της Εισαγγελέως του ΔΠΔ έδωσε στη δημοσιότητα ένα Έγγραφο Πολιτικής για τα Σεξουαλικά και Έμφυλα Εγκλήματα, στο οποίο επιβεβαιώνεται η δέσμευση του τελευταίου για τη δίωξη των εγκλημάτων αυτών.⁸⁵⁰ Το Έγγραφο

---

⁸⁴⁶ Βλ. *Prosecutor v. Kenyatta*, Public Redacted Version of the Corrigendum of the Second Updated Document Containing the Charges, ICC-01/09-02/11-732-AnxA-Corr-Red, 10 May 2013, σελ. 34.

⁸⁴⁷ Βλ. ανωτέρω στην ανάλυση της υπόθεσης *Akayesu* επί των ορισμών της σεξουαλικής βίας και του βιασμού που αποδόθηκαν σε αυτήν.

⁸⁴⁸ Βλ. Hilmi. M. Zawati, *Impunity or Immunity: Wartime Male Rape wants Sexual Torture as a Crime Against Humanity*, 17 *Torture* (2007), σελ. 34.

⁸⁴⁹ Βλ. Women's Initiatives for Gender Justice, *Statement of Women's Initiatives for Gender Justice, Appeals Withdrawn by Prosecution and Defence, The Prosecutor vs. Germain Katanga*, 26 June 2014, διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/documents/Katanga-Appeals-Statement.pdf> ("The Women's Initiatives for Gender Justice is . . . extremely concerned and disappointed by the Prosecution's decision to drop its appeal . . ."). Βλ. και Lauren Wolfe, *Blind Spot: Why Do Convictions for the World's Worst Crimes Neglect Survivors of Rape?*, *Foreign Policy*, 12 March 2014, διαθέσιμο σε: <http://foreignpolicy.com/2014/03/13/blind-spot/>

⁸⁵⁰ Βλ. International Criminal Court, *The Office of the Prosecutor, Policy on Sexual and Gender-Based Crimes*, June 2014, διαθέσιμο σε: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>

αυτό, όπως θα καταδειχθεί και από την παρακάτω ανάλυση, αναγνωρίζοντας τις προκλήσεις που αντιμετώπισε η διεθνής ποινική δικαιοσύνη αναφορικά με τα εγκλήματα αυτά,⁸⁵¹ θέτει στόχους και πολιτικές, με σκοπό να υπερκεράσει τις ελλείψεις αυτές και να εξελίξει την προσέγγιση του δικαστηρίου σε σχέση με το φύλο και τα εγκλήματα που σχετίζονται με αυτό, κατά την εφαρμογή του διεθνούς ποινικού δικαίου.

Το Έγγραφο Πολιτικής, το οποίο είναι αποτέλεσμα μιας διαδικασίας δύο χρόνων εσωτερικών και εξωτερικών διαβουλεύσεων,⁸⁵² αποτελεί μία σημαντική δημόσια δέσμευση από την Εισαγγελέα ότι το Γραφείο της θα αντιμετωπίσει με ολιστικό τρόπο την έρευνα και δίωξη των έμφυλων εγκλημάτων. Οι προοπτικές αντιμετώπισης της έμφυλης και σεξουαλικής βίας θα περιλαμβάνει την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλο το φάσμα των αρμοδιοτήτων του Γραφείου, από τη ανάλυση των εγκληματικών προτύπων μέχρι τις διοικητικές δομές, και ιδιαίτερα μέσα στο πλαίσιο των «δυναμικών που διαμορφώνουν τους ρόλους του φύλου σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο.» Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την μεγιστοποίηση του αποτρεπτικού αποτελέσματος, την αμφιοβήτηση των έμφυλης κοινωνικής ιεραρχίας και θα δικαιώσει τις εμπειρίες που βίωσαν τα άτομα που υπήρξαν θύματα.⁸⁵³

Στο προοίμιό του προχωρά δε το ίδιο σε ορισμό των έμφυλων εγκλημάτων ορίζοντάς τα ως *«αυτά που διαπράττονται εναντίον προσώπων, είτε ανδρών είτε γυναικών, εξαιτίας του φύλου τους και/ή του των κοινωνικά κατασκευασμένων έμφυλων ρόλων. Τα έμφυλα εγκλήματα δεν εκδηλώνονται πάντα ως μορφή σεξουαλικής βίας, Μπορεί να περιλαμβάνουν μη σεξουαλικές επιθέσεις σε γυναίκες και κορίτσια, και άνδρες και αγόρια, εξαιτίας του φύλου τους»*. Παρακάτω δε αναφέρεται στην έμφυλη διάσταση, την οποία υιοθετεί το έγγραφο πολιτικής. Πέρα από τη σημασία της διάκρισης μεταξύ του κοινωνικού και βιολογικού φύλου που προτείνει το Έγγραφο, οι αναφορές αυτές έχουν ιδιαίτερη σημασία, αφού συμπεριλαμβάνουν και τους άνδρες, αποτελώντας ένα σημαντικό βήμα στην καταπολέμηση της ατιμωρησίας της σεξουαλικής βίας, καθώς η βία εναντίον των ανδρών έχει παραδοσιακά παραγνωριστεί και επομένως είναι σε μεγάλο βαθμό ατιμώρητη.

Το Έγγραφο ξεκινά επιβεβαιώνοντας για ακόμα μια φορά ότι «αποδίδει ιδιαίτερη προσοχή» στη σεξουαλική και έμφυλη βία».⁸⁵⁴ Προσθέτει δεν ότι το Γραφείο του Εισαγγελέα θεωρεί ότι όλα τα εγκλήματα της δικαιοδοσίας του ΔΠΔ πιθανόν να

---

⁸⁵¹ Ibid., para. 4.

⁸⁵² Fatou Bensouda, The Investigation and prosecution of sexual and gender-based crimes: reflections from the Office of the Prosecutor, The Hague Academy of International Law Advanced Course on International Criminal Law – Special Focus: Gender Justice, Keynote Speech, 24 August 2015, σελ. 4, διαθέσιμο σε: <https://www.hagueacademy.nl/wp-content/uploads/2015/03/Opening-keynote-speech-The-Hague-Academy-of-International-Law-Advanced-Course-on-International-Criminal-Law.pdf>

⁸⁵³ Ibid., para. 19, 20, 22, 23, 47.

⁸⁵⁴ Ibid., para. 14.

είναι έμφυλα.⁸⁵⁵ Στο πλαίσιο αυτό, στόχος του Γραφείου είναι να αποθαρρύνει την τέλεση αυτών των εγκλημάτων με τη διώξή τους κάθε φορά που θα είναι κανό να συλλέξει επαρκείς αποδείξεις που να του το επιτρέπει.⁸⁵⁶

Έτσι, κάθε φορά που θα κρίνει ότι «υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις που να υποστηρίζουν ...τις κατηγορίες» για σεξουαλικά και έμφυλα εγκλήματα, το Γραφείο του Εισαγγελέα διαβεβαιώνει ότι θα ασκεί διώξεις.⁸⁵⁷ Θα ασκεί διώξεις για σεξουαλικά και έμφυλα εγκλήματα τόσο «ρητά ως εγκλήματα *per se*», όσο και «ως μορφές άλλων εγκλημάτων της δικαιοδοσίας του ΔΠΔ, για παράδειγμα διώκοντας τον βιασμό ως βασανιστήριο, διωγμό και γενοκτονία».⁸⁵⁸ Τονίζει δε τη σημασία του Άρθρου 21(3) του Καταστατικού διότι απαιτεί η εφαρμογή του Καταστατικού και η ερμηνεία του να είναι σύμφωνη «με τα διεθνώς αναγνωρισμένα ανθρώπινα δικαιώματα, χωρίς οποιαδήποτε δυσμενή διάκριση στηριζόμενη, *inter alia*, στο φύλο ή άλλη κατάσταση.»⁸⁵⁹

Μία σημαντική αναγνώριση του Νέου Εγγράφου Πολιτικής αποτελεί η υιοθέτηση μιας νέας προσέγγισης των αποδεικτικών στοιχείων. Όπως αναλύθηκε ανωτέρω, οι κατηγορίες για σεξουαλική βία ενώπιον των διεθνών ποινικών δικαστηρίων πολλές φορές κατέπεσαν, όχι εξαιτίας της αποτυχίας απόδειξης των συγκεκριμένων συστατικών πράξεων της σεξουαλικής βίας, αλλά εξαιτίας προβλημάτων που σχετιζόνταν για παράδειγμα με την απόδειξη των στοιχείων-πλαίσιο των διεθνών εγκλημάτων ή με την επιλογή της κατάλληλης μορφής ευθύνης των κατηγορουμένων. Είναι αδιαμφισβήτητα αληθές ότι οι ερευνητές και οι εισαγγελείς αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες προκλήσεις όταν αντιμετωπίζουν τα θύματα και τους μάρτυρες σεξουαλικής βίας,⁸⁶⁰ αλλά αυτές μπορούν να αντιμετωπιστούν με την κατάλληλη εκπαίδευση και εξειδίκευση. Τα συμπεράσματα της ICTR Review Committee για τη σεξουαλική βία είναι ότι τα χαμηλά επίπεδα καταδικαστικών αποφάσεων για εγκλήματα σεξουαλικής βίας στο δικαστήριο της Ρουάντα, οφείλεται όχι στην έλλειψη αποδείξεων – καθώς τα θύματα των βιασμών και οι μάρτυρες ήταν διαθέσιμοι – αλλά περισσότερο εξαιτίας της έλλειψης κατανόησης, της εξειδίκευσης και της εκπαίδευσης αναφορικά με την εκμείωση των απαραίτητων αποδείξεων που θα υποστήριζαν την καταδικαστική απόφαση.⁸⁶¹ Η εμπειρία από άλλα ποινικά δικαστήρια έχει δείξει ότι το θεμελιώδες ζήτημα είναι η ικανότητα αναγνώρισης της σεξουαλικής βίας, ο καθορισμός και η

---

⁸⁵⁵ Ibid., para. 20.

⁸⁵⁶ Ibid., para. 23.

⁸⁵⁷ Ibid., para. 71.

⁸⁵⁸ Ibid., para. 72.

⁸⁵⁹ Ibid., para. 26.

⁸⁶⁰ Βλ. United Kingdom: Foreign and Commonwealth Office, International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict, June 2014, διαθέσιμο σε: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319054/PS_VI_protocol_web.pdf

⁸⁶¹ Βλ. Bianchi L., The Prosecution of Rape and Sexual Violence: Lessons from Prosecution at the ICTR, σε: Anna-Marie de Brouwer et al. (eds.), Sexual Violence as an International Crime: Interdisciplinary Approaches, Intersentia 2013, σελ. 123, 131.

προσέγγιση των θυμάτων με σεβασμό και διακριτικότητα, ο τρόπος διεξαγωγής των συνεντεύξεων και συλλογής αποδείξεων, η θεμελίωση και στοιχειοθέτηση της υπόθεσης και η επιλογή της πιο κατάλληλης μορφής ευθύνης, καθώς και η παρουσίαση και της συγκεκριμένης υπόθεσης στους δικαστές, οι οποίοι θα κρίνουν εξ ολοκλήρου την ποινική ευθύνη.

Το Νέο Έγγραφο Πολιτικής φαίνεται ότι έχει ενσωματώσει τα θεμελιώδη αυτά ζητήματα. Κάποια από τα πιο σημαντικά πεδία αναμόρφωσης, όπως έχουν καθοριστεί από το έγγραφο πολιτικής, σχετίζονται με την συνολική στρατηγική έρευνας και δίωξης που έχουν την δυνατότητα να επηρεάσουν θετικά το έργο της Εισαγγελέως, ακόμα και σε υποθέσεις που δεν αφορούν σε σεξουαλικά εγκλήματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εγκατάλειψη της στρατηγικής της εστιασμένης έρευνας για χάρη της διεξαγωγής «περισσότερο σε βάθος ανοικτού τύπου ερευνών ... έτσι ώστε περισσότερες αποδείξεις από διαφορετικές πηγές να μπορούν να συλλεχθούν».⁸⁶²

Η έμφαση αυτή στις διαφορετικές και νέες πηγές αποδεικτικών στοιχείων αντανακλά την αμφισβήτηση του Γραφείου της Εισαγγελέως σχετικά με το βαθμό που αυτό πρέπει να στηρίζεται τόσο πολύ στις καταθέσεις μαρτύρων. Στην ομιλία της Εισαγγελέως Fatou Bensouda κατά την παρουσίαση του Εγγράφου Πολιτικής, ανέφερε ότι το Γραφείο του Εισαγγελέα έχει «αποφασίσει να αλλάξει την στρατηγική, όχι μόνο με την εξέταση των δηλώσεων των μαρτύρων αλλά επίσης με έγγραφα αποδεικτικά στοιχεία όπως αρχεία νοσοκομείων και τη χρήση στρατηγικών ιατροδικαστικών ερευνών ως νέο τρόπο συλλογής των αποδείξεων που χρειαζόμαστε».⁸⁶³ Στο δε Έγγραφο Πολιτικής διευκρινίζεται ότι:

Το Γραφείο γνωρίζει ότι τα θύματα σεξουαλικής και έμφυλης βίας μπορεί να αντιμετωπίζουν πρόσθετους κινδύνους δυσμενούς διάκρισης, κοινωνικού στίγματος, αποκλεισμού από τις οικογένειές τους και την κοινότητα, σωματικές βλάβες, ή άλλα αντίποινα. Με σκοπό να ελαχιστοποιήσει την έκθεσή τους και τον πιθανό επανατραυματισμό, το Γραφείο θα ενισχύσει τις προσπάθειές του να συλλέξει άλλες μορφές αποδεικτικών στοιχείων, όπου αυτά είναι διαθέσιμα, συμπεριλαμβανομένης της εμπιστευτικής κατάθεσης, ... ιατρικά ή φαρμακευτικά αρχεία, εμπειρικές έρευνες και εκθέσεις, και άλλα αξιόπιστα στοιχεία που παρέχονται από τα Κράτη, τα Ηνωμένα Έθνη, τις διεθνικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις, και άλλες αξιόπιστες πηγές.⁸⁶⁴

---

⁸⁶² OTP Policy Paper, para. 64.

⁸⁶³ Βλ. Hayes Niahm, *La Lutte Continue: Investigating and Prosecuting Sexual Violence at the ICC*, σε: *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Carsten Stahn (ed.), Oxford University Press, 2015, σελ. 831.

⁸⁶⁴ Βλ. OTP Policy Paper, para. 65.

Η αναφορά όμως αυτή αποκτά ιδιαίτερη αξία και για έναν ακόμα λόγο. Η αναγνώριση από το Γραφείο του Εισαγγελέα της πιθανότητας το θύμα-μάρτυρας να βιώσει ξανά το τραύμα κατά την κατάθεσή του, σηματοδοτεί την μεγαλύτερη στροφή του Γραφείου στην απόδοση ιδιαίτερης προσοχής στις ατομικές «προσωπικές περιστάσεις» των θυμάτων.⁸⁶⁵ Υιοθετεί δηλαδή ένα μοντέλο με επίκεντρο το θύμα, ευαισθητοποιημένο στις ανάγκες του τελευταίου.⁸⁶⁶ Αναγνωρίζει δηλαδή ότι η μία εργαλειακή εστίαση των θυμάτων βάζει σε κίνδυνο την παροχή δικαιοσύνης σε θύματα σεξουαλικών και έμφυλων εγκλημάτων και υπονομεύει την ενδεχόμενη επανορθωτική αξία της δίωξης.⁸⁶⁷

Οι αποδεικτικές δυσχέρειες θα αντιμετωπιστούν και μέσω της αυξημένης χρήσης σταδιακών διώξεων, οι έρευνες επί των οποίων θα εκκινούν από τους χαμηλότερα σε επίπεδο υπευθύνους μέχρι τους ανωτέρους, καθώς και στην καλλιέργεια ακριβόλογων και αξιόπιστων μαρτύρων.⁸⁶⁸

Το Έγγραφο Πολιτικής αναγνωρίζει όμως και έναν άλλον παράγοντα, τον οποίο έχει αντιμετωπίσει η διεθνής ποινική δικαιοσύνη και έχει συντελέσει ακόμα και στην κατάρπωση ή την αδυναμία θεμελίωσης των κατηγοριών. Πρόκειται για τις μορφές ευθύνης. Στο Έγγραφο Πολιτικής, το Γραφείο του Εισαγγελέα δηλώνει έτοιμο να ενισχύσει τις δυνατότητες έκδοσης καταδικαστικών αποφάσεων κατά των διοικητικών και στρατιωτικών ανωτέρων, και να αποδώσει κατηγορίες στη βάση τόσο του άρθρου 25 του Καταστατικού του ΔΠΔ, όσο και στη βάση του άρθρου 28. Σε υποθέσεις έμφυλων και σεξουαλικών εγκλημάτων, το Γραφείο θα διασφαλίσει συγκεκριμένα ότι θα προβεί σε εκτενέστερη χρήση των προβλέψεων για την ευθύνη ανωτέρων, σύμφωνα με το Άρθρο 28 «έτσι ώστε να ενθαρρύνει τους στρατιωτικούς διοικητές και τους μη στρατιωτικούς ανωτέρους να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την διάπραξη αυτών των εγκλημάτων από τις δυνάμεις ή τους υφισταμένους τους.»⁸⁶⁹ Το Γραφείο του Εισαγγελέα καθιστά επίσης σαφές ότι θα αποδώσει ιδιαίτερη προσοχή σε ενδεχόμενη χρήση pattern αποδεικτικών στοιχείων ώστε να θεμελιώσει την γνώση του κατηγορουμένου ή την επίγνωση των εγκλημάτων σεξουαλικής και έμφυλης βίας, σύμφωνα με το Άρθρο 30.⁸⁷⁰ Η Εισαγγελέας δήλωσε επίσης ότι θα «καταλογίσει διαφορετικές μορφές ευθύνης επικουρικά, όπου κρίνεται κατάλληλο».⁸⁷¹ Στο Έγγραφο Πολιτικής, το Γραφείο του Εισαγγελέα δηλώνει επίσης έτοιμο να αποδώσει κατηγορίες βασισμένες σε όλη

---

⁸⁶⁵ Ibid., para. 22, 62, 87, 97, 99.

⁸⁶⁶ Βλ. The Office of The Prosecutor of the ICC, Policy Paper on Sexual and Gender Based Crimes: ICC Outlines Policies to Improve Prosecutorial Outcomes, Recent Policy Paper, 128 Harvard Law Review (2014), σελ. 799.

⁸⁶⁷ Ibid., όπου γίνεται παραπομπή σε Solange Mouthaan, *Victim Participation at the ICC for Victims of Gender-Based Crimes: A Conflict of Interest?*, 21Cardozo Journal of International and Comparative Law (2013), σελ. 619.

⁸⁶⁸ Ibid., paras. 51-52, 65-70.

⁸⁶⁹ Ibid., para. 78.

⁸⁷⁰ Ibid., para. 81-82.

⁸⁷¹ Ibid., para. 83.

τη γκάμα των μορφών συμμετοχής, που επιτρέπονται από το Καταστατικό της Ρώμης.⁸⁷² Όταν επίσης επιλέξει να αποδώσει κατηγορίες, το Γραφείο του Εισαγγελέα θα το πράξει αθροιστικά και επικουρικά, ώστε να αντικατοπτρίζεται η σοβαρότητα και ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των εγκλημάτων αυτών...»⁸⁷³

Ως προς την τελευταία αυτή αναφορά αξίζει να γίνουν κάποιες παρατηρήσεις. Το ΔΠΔΓ έχει αξιολογήσει την αξία των σωρευτικών κατηγοριών για την ίδια εγκληματική συμπεριφορά. Όπως επισημάνθηκε χαρακτηριστικά, η λογική της συγκεκριμένης πρακτικής είναι ότι πριν την παρουσίαση του συνόλου των αποδεικτικών στοιχείων, δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί με βεβαιότητα ποιες από τις κατηγορίες τελικά θα αποδειχθούν. Το Δικαστήριο είναι σε θέση να αξιολογήσει ποιες κατηγορίες θα κρατηθούν, βασιζόμενο στην επάρκεια των αποδείξεων.⁸⁷⁴ Όπως έχει επίσης επισημανθεί από το Εφετείο του ΔΠΔΓ, «οι πολλαπλές βάσεις καταδίκης χρησιμεύουν στην καταγραφή της πλήρους ενοχής ενός συγκεκριμένου κατηγορουμένου ή να παρέχουν μια πλήρη εικόνα της εγκληματικής συμπεριφοράς του.»⁸⁷⁵

Ωστόσο, η REDRESS, κατά την υποβολή σχολίων επί του σχεδίου του Εγγράφου Πολιτικής άσκησε σχετική κριτική επισημαίνοντας την ενδεχόμενη άδικη αντιμετώπιση του κατηγορουμένου στις περιπτώσεις έκδοσης καταδικαστικών αποφάσεων επί σωρευτικών κατηγοριών για μία εγκληματική συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκε στην αρχή ότι η συνολική ποινή πρέπει να αντικατοπτρίζει το σύνολο της υπαίτιας συμπεριφοράς, αναφέροντας επίσης τον Κανονισμό 55 του ΔΠΔ.⁸⁷⁶

Σημειώνοντας ότι οι καταθέσεις των μαρτύρων είναι συχνά αναγκαίες για την απόδειξη της ευθύνης και της υποκειμενικής υπόστασης, το Έγγραφο υπογραμμίζει επίσης τις πολιτικές που πρόκειται να υιοθετήσει για την προστασία των μαρτύρων. Το Έγγραφο ενισχύει την δέσμευση του Γραφείου του Εισαγγελέα

---

⁸⁷² Ibid, para. 72.

⁸⁷³ Ibid., para. 79.

⁸⁷⁴ Βλ. REDRESS, Comments on the OTP Draft Policy Paper on Sexual and Gender Based Crimes, σελ. 4, διαθέσιμο σε: <http://www.redress.org/downloads/publications/REDRESS%20COMMENTS%20ON%20OTP%20DRAFT%20POLICY%20PAPER%20ON%20SEXUAL%20AND%20GENDER%20BASED%20CRIMES%20-%2024%20February%202014.pdf>, όπου παραπέμπει στις υποθέσεις Čelebići Appeal Judgment, Case No. IT-96-21-A, 20 February 2001, para. 400, Kupreškić et al. Appeal Judgment, Case No. IT-95-16-A, 23 October 2001, para. 385; Kunarac et al. Appeal Judgment, Case No. IT-96-23&IT-96-23/1-A, 12 June 2002, para. 167; Naletilić & Martinović Appeal Judgment, Case No. IT-98-34-A, 3 May 2006, para. 103; Galić Appeal Judgment, Case No. IT-98-29-A, 30 November 2006, para. 161.

⁸⁷⁵ Ibid., όπου γίνεται παραπομπή στις αποφάσεις Naletilić & Martinović Appeal Judgement, Case No. IT-98-34-A, 3 May 2006, para. 585 quoting Kunarac et al. Appeal Judgement, para. 169 (citing the Partial Dissenting Opinion of Judge Shahabuddeen in the Jelisić Appeal Judgement, para. 34); Brima et al., Appeal Judgment, Case No. SCSL-2004-16-A, 22 February 2008, para. 215.

⁸⁷⁶ Ibid., σελ. 4-5, όπου αναφέρει ότι Regulation 55 of the ICC Regulations of the Court¹⁶ does not obviate the need for cumulative charging as such a provision does not require trial chambers to recharacterise facts but only provides them with a possibility to do so.

προς την τήρηση των καταστατικών υποχρεώσεών του, και συγκεκριμένα στη λήψη των κατάλληλων μέτρων για να προστατεύσει τη ασφάλεια, τη σωματική και ψυχολογική ευημερία, την αξιοπρέπεια και την ιδιωτικότητα των θυμάτων και των μαρτύρων.⁸⁷⁷ Δηλώνει δε ότι θα «λάβει υπόψη του την ιδιαίτερη ευάλωτοτητα καθενός από τους μάρτυρες και οποιαδήποτε πρόσθετη μέριμνα αναφορικά με την ασφάλεια, την προσωπική, και/η τις οικογενειακές ή κοινωνικές επιπτώσεις»,⁸⁷⁸ και θα «λάβει όλα τα πιθανά μέτρα για να αποτρέψει...την παρενόχληση, τον εκφοβισμό και τον επανατραυματισμό».⁸⁷⁹

Στο Έγγραφο Πολιτικής αποτυπώνεται επίσης η πρόθεση να επιφέρει αλλαγές σε σχέση και με το προσωπικό του. Κατά τη διάρκεια της θητείας του Moreno Ocampo, το τμήμα ερευνών του Γραφείου του Εισαγγελέα ήταν υποστελεχωμένο, με εναλλασσόμενες ομάδες ενός «αυξανόμενο νέου προσωπικού», οι οποίες διεξήγαγαν τις έρευνες χωρίς μία συνεχή παρουσία επί του πεδίου.⁸⁸⁰ Το γεγονός αυτό, το οποίο οξύνθηκε από τα εμμένοντα προβλήματα με την διαχείριση της κουλτούρας και την ανεπάρκεια του εγχώριου προσωπικού, οδήγησε στην απώλεια μεγάλου αριθμού έμπειρων ερευνητών και εισαγγελέων. Η Εισαγγελέας Bensouda αναγνώρισε ότι έχει σημειωθεί κατάχρηση της πρακτικής εναλλαγής των ερευνητών. Το Στρατηγικό Πλάνο για την περίοδο 2012-2015 αναγνωρίζει την ανάγκη για την αύξηση του προσωπικού στο τμήμα ερευνών, καθώς και μεγαλύτερη εμπειρία των ερευνητών,⁸⁸¹ αναφέροντας συγκεκριμένα:

Η νέα προσέγγιση στις έρευνες απαιτεί την εκτίμηση από το Γραφείο αν το υφιστάμενο μείγμα επιπέδου εμπειρίας, μορφών εξειδίκευσης, γλώσσας, φύλου και εθνικότητας συμφωνεί με τις νέες προϋποθέσεις. Οι προϋποθέσεις αυτές μπορούν να συνοψισθούν στην ανάγκη ύπαρξης μεγαλύτερης παρουσίας στο πεδίο, δυνατότερης ενσωμάτωσης της χώρας ή περιφερειακών ερευνητών στις ομάδες έρευνας, αυξημένης ικανότητας αντιμετώπισης των νέων μορφών αποδεικτικών στοιχείων και βελτίωσης του επιπέδου εμπειρίας του προσωπικού που προσλαμβάνεται με σκοπό την ενδυνάμωση των παραδοσιακών καθώς και των πιο εξειδικευμένων ερευνητικών ικανοτήτων.⁸⁸²

Το Έγγραφο Πολιτικής αντίστοιχα τονίζει την ανάγκη των βελτιωμένων δυνατοτήτων και της επιχειρησιακής εξειδίκευσης αναφορικά με την σεξουαλική και έμφυλη βία, καθώς και την αξία της συνεχούς εξειδικευμένης εκπαίδευσης σε θέματα όπως οι επιπτώσεις του τραύματος σε ευάλωτους μάρτυρες και οι μεθοδολογίες για τη συλλογή και ανάλυση των σχετικών πληροφοριών.⁸⁸³ Να

---

⁸⁷⁷ Καταστατικό της Ρώμης, άρθρο 68 παρ. 1.

⁸⁷⁸ OTP Policy Paper, para. 87.

⁸⁷⁹ Ibid., para. 102.

⁸⁸⁰ Βλ. De Vos Christian, *Investigation from Afar: The ICC's Evidence Problem*, 26 *Leiden Journal of International Law* (2013), σελ. 1009

⁸⁸¹ ICC OTP, *Strategic Plan 2012-2015*, paras. 20-24.

⁸⁸² Ibid., para. 47.

⁸⁸³ OTP Policy Paper, paras. 21, 28, 37, 57, 115, 117-119.

σημειωθεί ωστόσο ότι η αντιμετώπιση της σεξουαλικής και έμφυλης βίας δεν απαιτεί μόνο την σωστή εκπαίδευση και τις κατάλληλες ικανότητες, αλλά επίσης και τις σωστές «ταυτότητες».⁸⁸⁴ Η δυναμική του φύλου για παράδειγμα μεταξύ του ερευνητή και του προσώπου που καταθέτει είναι κεντρικής σημασίας και σε πολλές περιπτώσεις αναβαθμισμένη, εκεί όπου τα δύο πρόσωπα μοιράζονται την ίδια έμφυλη ταυτότητα.⁸⁸⁵

- Προοπτικές

Σίγουρα, η σύνταξη και δημοσίευση του Εγγράφου Πολιτικής του Γραφείου της Εισαγγελέως για τα Σεξουαλικά και Έμφυλα Εγκλήματα αποτελεί μία αξιοσημείωτη πρόοδο. Αντιπροσωπεύει έναν τύπο διακήρυξης ότι σκοπείται μια θεμελιώδης αλλαγή στις ερευνητικές και διωκτικές στρατηγικές, στρατηγικές οι οποίες ήταν τόσο λανθασμένες το προηγούμενο χρονικό διάστημα που άφησαν τεράστια κενά στη διεθνή ποινική δικαιοσύνη.

Ωστόσο, η σημασία του Εγγράφου αυτού θα αποκτήσει πραγματικό νόημα μόνο αν οι περιγραφόμενες πολιτικές θα εφαρμοστούν κατάλληλα και επαρκώς, με την αύξηση των υποθέσεων ενώπιον του ΔΠΔ, που αφορούν στα συγκεκριμένα εγκλήματα και την συνακόλουθη βελτίωση της εγχώριας ποινικής νομολογίας. Ο αντίκτυπος από την ορθή εφαρμογή θα συντελέσει θετικά στον βαθμό απονομής της δικαιοσύνης, στην ολοκληρωτική αναγνώριση των θυμάτων σεξουαλικής βίας οποιουδήποτε φύλου και στην ικανότητά τους να επωφεληθούν των θετικών αποτελεσμάτων στην ψυχολογία τους, την κοινωνική και πολιτισμική τους παρουσία που προσφέρει η ορθή απονομή της δικαιοσύνης, με όρους εξίσου ορθών πρακτικών επικεντρωμένων στο θύμα, οι οποίοι στοχεύουν στην ηθική επανόρθωση και αναγνώριση των θυμάτων.

Κάποια θετικά αποτελέσματα από τους στρατηγικούς στόχους του Γραφείου έχουν ήδη διαφανεί από τότε που ανέλαβε καθήκοντα η σχετικά νεοεκλεχθείσα Εισαγγελέας Fatou Bensouda. Η έκδοση εντάλματος σύλληψης εναντίον του Sylvestre Mudacumura⁸⁸⁶ και η επιβεβαίωση των κατηγοριών εναντίον του Ntaganda αποτελούν μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα. Ωστόσο, μένει να φανεί σε ποιο βαθμό η Εισαγγελέας θα μπορέσει να ξεπεράσει τις οποίες

---

⁸⁸⁴ Βλ. Refugee Law Project, Comments on the ICC Draft Policy on Sexual and Gender Based Violence, Refugee Law Project, 23 February 2014, σελ. 11, διαθέσιμο σε: https://www.law.berkeley.edu/files/RLP_Commentary_on_ICC_Policy_Paper_FINAL_140226.pdf

⁸⁸⁵ Ibid., όπου παραπέμπει σε Bianchi L., The Prosecution of Rape and Sexual Violence: Lessons from the Prosecutions at the ICTR, σε: Sexual Violence as an International Crime: Interdisciplinary Approaches, σελ. 123-149, Intersentia, 2013.

⁸⁸⁶ Βλ. Prosecutor v. Sylvestre Mudacumura, Case No. ICC-01/04-01/12, Prosecution application for a warrant of arrest, 13 June 2012 και Warrant of arrest issued by Pre-Trial Chamber II, 13 July 2012. Να σημειωθεί ότι στο ένταλμα σύλληψης εμπεριέχονται ποικίλες κατηγορίες εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, όπως βιασμοί.

πρακτικές δυσκολίες, ώστε να μπορέσει να εφαρμοστεί πλέον η καταστατική υποχρέωση της προτεραιότητας στα σεξουαλικά και έμφυλα εγκλήματα.

Από την πλευρά της Εισαγγελέως το Έγγραφο Πολιτικής προσδοκάται ότι θα βοηθήσει στη διασφάλιση της αποτελεσματικής έρευνας και δίωξης εκείνων των συγκεκριμένων εγκλημάτων και θα μεγιστοποιήσει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τα θύματα μέσω του ΔΠΔ.⁸⁸⁷ Σύμφωνα με την Εισαγγελέα, «προσδοκάται ότι η Πολιτική θα εξυπηρετήσει επίσης ως οδηγός των εθνικών αρχών στην άσκηση της πρωταρχικής δικαιοδοσίας τους να καταστήσουν τους δράστες υπεύθυνους για τα εγκλήματα αυτά». Πρόσθεσε δε ότι «το μήνυμα προς τους δράστες και τους δυνάμει δράστες πρέπει να είναι καθαρό: τα σεξουαλικά και έμφυλα εγκλήματα στη σύρραξη ούτε θα γίνουν ανεκτά ούτε θα αγνοηθούν από το ΔΠΔ».⁸⁸⁸

---

⁸⁸⁷⁸⁸⁷ Βλ. Press Release, ICC, The Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, Publishes Comprehensive Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes, June 5, 2014, διαθέσιμο σε: https://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/pr1011.aspx

⁸⁸⁸ Ibid.

Καταληκτικές παρατηρήσεις

Πριν τα μέσα του της δεκαετίας του '90 τα εγκλήματα που διαπράττονταν αποκλειστικά ή δυσανάλογα κατά των γυναικών και κοριτσιών κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, παραγνωρίστηκαν, ή στην καλύτερη περίπτωση αντιμετωπίζονταν ως παρεπόμενα ή δευτερεύοντα των άλλων εγκλημάτων. Για παράδειγμα, όπως καταδείχθηκε στην παρούσα εργασία, ενώ οι πηγές καταδεικνύουν ότι ο βιασμός αναγνωριζόταν ως παραβίαση των νόμων και των εθίμων πολέμου ήδη από το 15^ο αιώνα,⁸⁸⁹ οι Συμβάσεις της Χάγης και οι Νόμοι και τα Έθιμα του Πολέμου δεν περιελάμβαναν καμία αναφορά στη σεξουαλική βία. Ομοίως, παρόλο που ποικίλες μορφές σεξουαλικής βίας καταγράφηκαν και εισήχθησαν ως αποδείξεις κατά τη διάρκεια των δικών των Στρατιωτικών Δικαστηρίων, τα εγκλήματα σεξουαλικής βίας δεν συμπεριελήφθησαν στα καταστατικά των δικαστηρίων, ενώ δόθηκε σε αυτά μικρή έως μικρή προσοχή.⁸⁹⁰ Αντίστοιχα, ενώ τα έμφυλα εγκλήματα αναγνωρίστηκαν στις Συμβάσεις της Γενεύης, χαρακτηρίστηκαν ως εγκλήματα κατά της τιμής ή της αξιοπρέπειας, παρά ως εγκλήματα σεξουαλικής βίας.⁸⁹¹

Εντούτοις, ο ολοένα και αυξανόμενος όγκος αποδεικτικών στοιχείων και εκθέσεων των συστηματικών βιασμών που έχει έλθει στην επιφάνεια τα τελευταία 15 χρόνια, συνέβαλε τα μέγιστα στην πλήρη συνειδητοποίηση ότι ο βιασμός και οι άλλες μορφές σεξουαλικής βίας αποτελούν μεθόδους πολέμου και πολιτικής καταπίεσης. Ως αποτέλεσμα τούτου, έχουν σημειωθεί άλματα στην έρευνα και δίωξη εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των *ad hoc* ποινικών δικαστηρίων. Έχοντας ως σημείο εκκίνησης τα καταστατικά που διείπαν τα διεθνή καταστατικά δικαστήρια, τα οποία δημιουργήθηκαν στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τα καταστατικά του ΔΠΑΔΓ και του ΔΠΑΡ περιλαμβάνουν ρητά το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας του βιασμού.⁸⁹² Στην πράξη, τα δύο δικαστήρια αναγνώρισαν ότι η σεξουαλική βία μπορεί να συνιστά μία σωρεία άλλων πρόσθετων εγκλημάτων, συμπεριλαμβανομένου του εγκλήματος πολέμου του βασανιστηρίου⁸⁹³ και των προσβολών κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας,⁸⁹⁴ του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας όχι μόνο του βιασμού, αλλά και της

---

⁸⁸⁹ Βλ. M. Cherif Bassiouni, *The Time Has Come for an International Criminal Court*, 1 *Indiana International and Comparative Law Review* (1991), σελ. 1.

⁸⁹⁰ Βλ. Cate Steains, *Gender Issues*, σε: *The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute*, Roy S. Lee (ed.), 1999, σελ. 361-362.

⁸⁹¹ Σύμβαση σχετική με την προστασία αμάχου πληθυσμού

⁸⁹² Βλ. *Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia Since 1991*, Art. 5, υιοθετήθηκε στις 25 Μαΐου 1993, Παράρτημα στο UN Doc. S/25704 (1993), *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*, Art. 3, υιοθετήθηκε στις 8 Νοεμβρίου 1994, Παράρτημα στο UN Doc. S/955 (1994).

⁸⁹³ Βλ. για παράδειγμα την υπόθεση *Prosecutor v. Delalić, Mucic, Delic and Lanzo*, Case No. ICTY-IT-96-21-T, Trial Judgment, 16 November 1998, para. 475.

⁸⁹⁴ Βλ. για παράδειγμα *Prosecutor v. Furundzija*, Case No. ICTY-IT-95-17/1-T, Trial Judgment, 10 December 1998, para. 274,

σεξουαλικής υποδούλωσης⁸⁹⁵ και του διωγμού,⁸⁹⁶ καθώς και του εγκλήματος της γενοκτονίας.⁸⁹⁷

Αναφορικά με το ΔΠΔ, το Καταστατικό του τελευταίου περιλαμβάνει συγκεκριμένα έμφυλα εγκλήματα, - συμπεριλαμβανομένων του βιασμού, της σεξουαλικής δουλείας, της αναγκαστικής πορνείας, της αναγκαστικής εγκυμοσύνης και της αναγκαστικής στείρωσης- στη βάση τόσο των εγκλημάτων πολέμου όσο και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.⁸⁹⁸ Όσον αφορά δε το έγκλημα της γενοκτονίας, τα Στοιχεία των Εγκλημάτων διευκρινίζουν ότι παρόλο που ο βιασμός δεν απαριθμείται ως μορφή γενοκτονίας, η γενοκτονία που προκαλείται με πράξεις που προκαλούν «σοβαρή σωματική ή διανοητική βλάβη», μπορεί να περιλαμβάνουν «πράξεις βασανιστηρίου, βιασμού, σεξουαλικής βίας ή απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης».⁸⁹⁹

Ωστόσο, η διαδικασία ένταξης μια πράξης σεξουαλικής βίας στην επίσημη νομική αρένα μπορεί να είναι μια διαδικασία οδυνηρή για πολλά θύματα. Όχι μόνο μπορεί να βιώσουν μία τεράστια ψυχολογική καταπόνηση, επειδή πρέπει να βγουν μπροστά και να αφηγηθούν τις παραβιάσεις εναντίον του, αλλά μπορεί να αναγκαστούν να το πράξουν αντιμέτωπα με της εδραιωμένες προκαταλήψεις περί φύλου και τις αντιλήψεις για τον βιασμό που διέπουν το ίδιο το σύστημα που είναι επιφορτισμένο για την παροχή δικαιοσύνης. Τα εμπόδια στην διαδικασία είναι πολλαπλά: έλλειψη αποτελεσματικής συνεργασίας μεταξύ του προσωπικού παροχής ιατρικής βοήθειας και του νομικού συστήματος, διαρθρωτικοί περιορισμοί και περιορισμού πόρων στην εφαρμογή του νόμου, έλλειψη εγκληματολογικών αναλύσεων, αλλά και προβλήματα των ίδιων των δικαστηρίων. Φτώχη συνεργασία μεταξύ των ερευνητών και των εισαγγελέων και η παρεπόμενη αδυναμία απόδειξης ή απόδοσης κατηγοριών και, τέλος, η έλλειψη ευαισθησίας στις δικαστικές διαδικασίες που «ανασυνθέτουν» το τραύμα του θύματος.

Πέρα όμως από τα θύματα, οι ερευνητές και οι εισαγγελείς μπορεί με τη σειρά τους να συναντήσουν συγκεκριμένες προκλήσεις, καθώς προωθούν μία υπόθεση σεξουαλική βίας μέσω του νομικού συστήματος. Το fact finding βρίθκει δυσκολιών, ακόμα και στις πιο απλές περιπτώσεις. Ο συχνά ιδιωτικός χαρακτήρας του βιασμού, για παράδειγμα, σπάνια προσφέρει τη δυνατότητα αυτοπτών μαρτύρων, υποστήριξη που μπορεί να παρασχεθεί σε άλλα εγκλήματα. Και είτε το θέμα είναι

---

⁸⁹⁵ Prosecutor v. Kunarac Case No. ICTY-IT-96-23-T και IT-96-23/1-T, Trial Judgment, 22 February 2001, para. 436.

⁸⁹⁶ Prosecutor v. Brdjanin, Cse No ICTY-96-4-T, Trial Judgment, 1 September 2004, Trial Judgment, para. 15.

⁸⁹⁷ Βλ. π.χ. Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Judgment, 2 September 1998, para. 113.

⁸⁹⁸ Βλ. Valerie Oosterveld, Gender-Sensitive Justice and the International Criminal Tribunal for Rwanda, 12 New England Journal of International and Comparative Law (2005), σελ. 119, 128.

⁸⁹⁹ International Criminal Court, Elements of Crimes, υιοθετήθηκε στις 9 Σεπτεμβρίου 2002, UN Doc. PCNICC/2000/1/Add.2, 2 Νοεμβρίου 2002.

η ταυτότητα του δράστη ή η έλλειψη συναίνεσης στην σεξουαλική επαφή, οι εισαγγελείς καλούνται πολλές φορές να παλέψουν ενάντια στις προκαταλήψεις περί φύλου ή τις παρανοήσεις σχετικά με τη φύση της σεξουαλικής βίας. Επιπλέον, αναφορικά με την απόδειξη των διεθνών σεξουαλικών εγκλημάτων, ανακλύπτουν επιπρόσθετες αποδεικτικές δυσχέρειες: Πώς μπορεί κάποιος να συλλέξει συγκλίνοντα αποδεικτικά στοιχεία ενός εγκλήματος που διαπράχθηκε εναντίον αμέτρητων ανθρώπων σε ένα χρονικό εύρος πολλών ετών; Πώς μπορεί κανείς να αποδώσει ευθύνες σε έναν στρατιωτικό ή πολιτικό διοικητή, ο οποίος μπορεί να μην έδωσε ποτέ ευθεία ή άμεση εντολή για τη διάπραξη των βιασμών;

Υπάρχουν, ωστόσο, πολλές υποσχόμενες στρατηγικές στη διαχείριση των υποθέσεων σεξουαλικής βίας. Οι στρατηγικές αυτές έχουν εξελιχθεί, τόσο στο εγχώριο, όσο και στο διεθνές πλαίσιο. Αυτές μπορεί να συνίστανται είτε σε προσπάθειες για την ενσωμάτωση της ευαισθητοποίησης σχετικά με τη σεξουαλική βία (όπως και με την καθολική εκπαίδευση σε όλο το φάσμα των ερευνών), είτε σε τακτικές που στοχεύουν στην ανάπτυξη της εμπειρογνωμοσύνης στο πεδίο των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας, μέσα στο πλαίσιο ενός σώματος ειδικών. Οι καινοτομίες στο πλαίσιο ενός διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου μπορεί να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό ακόμα και τις μελλοντικές εξελίξεις στο πλαίσιο των εθνικών ή τοπικών συστημάτων ποινικής δικαιοσύνης, μεταξύ άλλων και στο επίπεδο της εκτενέστερης χρήσης εμπειρογνομώνων σε θέματα φύλου, στον αυξημένο συντονισμό μεταξύ εισαγγελέων και ανακριτών καθώς και στο επίπεδο των αυξημένων μέτρων προστασίας των θυμάτων -μαρτύρων.

Και πράγματι, το Νέο Έγγραφο του Γραφείου της Εισαγγελέως για τα Έμφυλα και Σεξουαλικά Εγκλήματα παρέχει ένα σύνολο συνεκτικών και ολοκληρωμένων στόχων προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης απονομής δικαιοσύνης και αναγνώρισης της βλάβης που υπέστησαν τα θύματα σεξουαλικής και έμφυλης βίας, στο πλαίσιο πάντα το μόνιμου διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου. Το αν το ΔΠΔ θα μπορέσει τελικά να αναδειχθεί στον καταλύτη για την εξάλειψη της σεξουαλικής βίας, κυρίως ως όπλο ή στρατηγική πολέμου, και πόσο σύντομα, θα αποδειχθεί από την πρόοδο που θα κάνει το επόμενο χρονικό διάστημα. Ήδη τα καταγεγραμμένα περιστατικά εγκλημάτων σεξουαλικής βίας στην Κολομβία προσφέρουν μία εξαιρετική ευκαιρία στο Γραφείο της Εισαγγελέως να εφαρμόσει αυτή τη νέα προσέγγιση που έχει υιοθετήσει στο Έγγραφο Πολιτικής.⁹⁰⁰ Άλλωστε το ΔΠΔ ήδη έχει λόγους να πιστεύει ότι ο FARC διέπραξε εγκλήματα κατά του

---

⁹⁰⁰ Βλ. European Center for Constitutional and Human Rights, Sisma Mujer and Collectivo de Abogados, ICC Communication on Sexual Violence in Colombia, σελ. 11, διαθέσιμος σε: https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CCoQFjACahUKEwj5w8mh-IJlAhVlaxQKHVMCDVs&url=http%3A%2F%2Fwww.ecchr.eu%2Fen%2Four_work%2Fgender-and-human-rights%2Fcolombia.html%3Ffile%3Dtl_files%2FDokumente%2FGender%2FECCRSismaCAJAR_ICCCommunicationVSXinColombia_Executive%2520Summary_EN.pdf&usg=AFQjCNHI_Pdkgl9-OHSc3D_odn-KA2-hcQ&bvm=bv.107467506,d.d24&cad=rja

άμαχου πληθυσμού στην Κολομβία, που αποτελούν παραβιάσεις του Καταστατικού της Ρώμης,⁹⁰¹ ενώ έχει ήδη δηλώσει ότι θα προχωρήσει σε διώξεις για τα διεθνή εγκλήματα που διεπράχθησαν στην Κολομβία, αν η Κολομβιανή Κυβέρνηση δεν καταφέρει να το πράξει αποτελεσματικά.⁹⁰²

Ενώ το διεθνές δίκαιο παρέχει την πλατφόρμα αναγνώρισης ενός συνόλου καθολικοποιημένων δικαιωμάτων, αποτελεί μόνο το σημείο εκκίνησης από το οποίο θα διαφοροποιηθεί η κατάλληλη προσέγγιση προς την επίτευξη της δικαιοσύνης. Παρόλο που το ΔΠΔ προς παρόν έχει στραφεί στην έρευνα των καταστάσεων σε χώρες της Αφρικής, είναι κρίσιμο να διακρίνει τις λεπτομέρειες της σεξουαλικής βίας σε διαφορετικά πλαίσια, με σκοπό να διατυπώσει απαντήσεις που ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των επιζώντων και των κοινοτήτων, και αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο εάν οι επιζώντες ενσωματωθούν στην διαδικασία επαναπροσδιορισμού του πώς βλέπουν οι ίδιοι τη δικαιοσύνη, ιδιαίτερα με τρόπους που να ταιριάζουν στην πολιτική ιστορία της χώρας τους και στην ξεχωριστή κουλτούρα των κοινοτήτων τους.

Αν το ΔΠΔ θέλει να επιτελέσει το ρόλο της αποτροπής των σοβαρότερων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να σημειώσει προόδους προς τον σκοπό αυτό, πρέπει να εντάξει με τον πιο emphaticό τρόπο την έμφυλη ισότητα σε όλο το φάσμα των διαδικασιών ενώπιον του δικαστηρίου.

- Μπορεί το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου να αποτελέσει το εργαλείο υπέρβασης των προκλήσεων της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης?

Το άρθρο 21(3) έχει χαρακτηριστεί ως «μία από τις σημαντικότερες διατάξεις του Καταστατικού της Ρώμης».⁹⁰³ Η υποχρέωση που απορρέει από το Άρθρο 21(3) είναι ευρύτατη και απαιτεί από όλα τα όργανα του ΔΠΔ να αποδείξουν την κατανόηση των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συνιστούν εγκλήματα, τα οποία εμπεριέχονται στο Καταστατικό του Δικαστηρίου, και πώς το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορεί να παράσχει πληροφορίες και να διαφωτίσει το εφαρμοστέο ποινικό δίκαιο.

Η Επιτροπή της CEDAW έχει ήδη αναγνωρίσει από το 1992 ότι «η έμφυλη βία είναι μορφή διάκρισης που σίγουρα επηρεάζει την ικανότητα των γυναικών να απολαύσουν δικαιώματα και ελευθερίες στη βάση της ισότητας με τους άνδρες».⁹⁰⁴ Τα περιφερειακά επίσης όργανα δικαιωμάτων του ανθρώπου έχουν ομοίως τονίσει ότι η έμφυλη βία «είναι μία από τις πιο ακραίες και διαδεδομένες μορφές

---

⁹⁰¹ Βλ. Office of the Prosecutor, *Situation in Colombia: Interim Report*, November 2012, σελ. 8, διαθέσιμο σε: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/3D3055BD-16E2-4C83-BA85-35BCFD2A7922/285102/OTPCOLOMBIAPublicInterimReportNovember2012.pdf>

⁹⁰² Ibid., para. 63.

⁹⁰³ Βλ. Triffterer's commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Second Edition, σελ. 712.

⁹⁰⁴ Βλ. CEDAW Committee General Recommendation 19 on violence against women, UN Doc HRI/GEN/1/Rev7 (1992) para 1.

διάκρισης, αλλοιώνοντας και ακυρώνοντας σε μεγάλο βαθμό την εφαρμογή των δικαιωμάτων των γυναικών.⁹⁰⁵

Η διαπίστωση αυτή μπορεί πράγματι να επηρεάσει τον τρόπο που τα δικαστήρια αναλύουν τις καταγγελίες για σεξουαλική και έμφυλη βία. Πρώτον, απαιτεί τα δικαστήρια να αναγνωρίσουν ότι η σεξουαλική και έμφυλη βία που λαμβάνει χώρα σε περιόδους ενόπλων συρράξεων, αποτελούν συχνά μέρος μιας ευρύτερης «εικόνας» διακρίσεων. Απαιτεί από τα δικαστήρια να αναγνωρίσουν για παράδειγμα ότι ο βιασμός, η αναγκαστική γυμνότητα, το σεξουαλικό βασανιστήριο και άλλες πράξεις παρόμοιου χαρακτήρα χρησιμοποιούνται συχνά ώστε να διευκολύνουν την τέλεση άλλων εγκλημάτων εξαιτίας του έμφυλου τρόπου που πολλά από αυτά αντιμετωπίζονται σε πολλές κοινωνίες.⁹⁰⁶

Το γεγονός ότι η διεθνής ποινική δικαιοσύνη πρέπει να αντιμετωπίσει τα σεξουαλικά και έμφυλα εγκλήματα ως μορφή διάκρισης, όπως γίνεται αντιληπτή από το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου έχει ήδη κωδικοποιηθεί στο Καταστατικό της Ρώμης του ΔΠΔ, και συγκεκριμένα στο άρθρο 21(3). Παράλληλα, το καθήκον του δικαστηρίου είναι να διασφαλίσει ότι η ερμηνεία και η εφαρμογή του Καταστατικού της Ρώμης θα είναι συμβατή με το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου και απαλλαγμένη από στερεότυπα διακρίνουσας φύσης είναι πρωταρχικής σημασίας.

Το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου ως ερμηνευτικό εργαλείο είναι πρωταρχικής σημασίας. Όπως έχουν σημειώσει διάφοροι σχολιαστές, «ενώ είναι λογικό το δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου να μην μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον ορισμό των διεθνών εγκλημάτων, όπως ο διωγμός, το δίκαιο αυτό μπορεί σίγουρα να χρησιμοποιηθεί για να βοηθήσει στην ερμηνεία, εκεί όπου είναι εμφανής η απουσία της διεθνούς ποινικής νομολογίας».⁹⁰⁷

Οι εμμένουσες έτσι προκλήσεις μπορούν να αντιμετωπιστούν έως ένα βαθμό με την εφαρμογή της θεμελιώδους αρχής της μη διάκρισης, ενθαρρύνοντας τα διεθνή δικαστήρια να αναπτύξουν μία βελτιωμένη αντίληψη του πότε, γιατί και πώς η σεξουαλική βία λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, βοηθώντας τα στην καλύτερη αξιολόγηση του πώς τα στοιχεία των εγκλημάτων σεξουαλικής βίας πρέπει να ερμηνευθούν, ποιες μορφές ποινικής ευθύνης μπορούν και θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για την δίωξη των εγκλημάτων αυτών, ποια είναι η

---

⁹⁰⁵ Jessica Lenahan (Gonzales) v United States, Inter-American Commission of Human Rights, IAmComm of HR (21 July 2011), Case 12.626, Report 80/11, para 110.

⁹⁰⁶ Βλ. Susana SáCouto, Gaps in the Gender-Based Violence Jurisprudence of International and Hybrid Criminal Courts: Can Human Rights Help?, σε: Charles Ngweni, Ebenezer Durojaye (eds.), Strengthening the protection of sexual and reproductive health and rights in the African region through human rights, Pretoria University Law Press, 2014, σελ. 319.

⁹⁰⁷ Βλ. Widney Brown & Laura Grenfell, The international crime of gender-based persecution and the Taliban, 4 Melbourne Journal of International Law (2003), σελ. 360-361.

καλύτερη αντιμετώπιση των θυμάτων, βοηθώντας τα να προσεγγίσουν ισότιμα την δικαιοσύνη.

ΤΕΚΗΡΙΩΣΗ

Α. Δικαστικές Αποφάσεις

Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο (Νυρεμβέργη)

- Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal, Nov. 14, 1945 TO Oct. 1, 1946, vol. VII, διαθέσιμο σε: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-VII.pdf
- Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal, Nov. 14, 1945 TO Oct. 1, 1946, vol. VI, σελ. 170, διαθέσιμο σε: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-VI.pdf

Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Απω Ανατολής

- The Tokyo Judgment. The International Military Tribunal for the Far East (I.M.T.F.E.), 29 April 1946-12 November 1948. Edited by B. V. A. Röling and C. F. Rüter. APA – University Press Amsterdam 1977.
- U.S. v. Brandt, Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No 10, October 1946- April 1949, TWC, V.I-XV, (Washington DC, US Printing Office, 1949-1953), διαθέσιμο σε: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-II.pdf

Δίκες της Επιτροπής Εγκλημάτων Πολέμου των Η.Ε. (UNWCC)

- Trial of the General Tomoyuki Yamashita, UNWCC, LRCWC, 1945, 97, διαθέσιμη σε: διαθέσιμη σε: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/327/1/case.html>
- Trial of Washio Awochi, Netherlands Temporary Court-Martial at Batavia (Judgement delivered on 25th October, 1946) in Law Reports of Trials of War Criminals, United Nations War Crimes Commission, διαθέσιμο σε: http://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1946.10.25_Netherlands_v_Awochi.pdf

Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

- Prosecutor v. al Bashir, Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, Case No. ICC-02/05-01/09, 4 March 2009.
- Prosecutor v. al Bashir, Judgment on the Appeal of the Prosecutor Against the 'Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir', Case No. ICC-02/05-01/09, 3 February 2010.
- Prosecutor v. Bemba, Case No. ICC-01/05-01/08, Decision on the Prosecutor's Application for a Warrant of Arrest Against Jean-Pierre Bemba Gombo, 10 June 2008.

- Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Case No. ICC-01/05-01/08-424, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor Against Jean-Pierre Bemba Gombo, 15 June 2009.
- Prosecutor v. Katanga & Chui, Case No. ICC-01/04-01/07, Decision on Prosecution's Urgent Application for the Admission of the Evidence of Witnesses 132 and 287, 28 May 2008.
- Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo, ICC-01/04-01/07-717, Decision on the confirmation of charges, 30 September 2008.
- Prosecutor v. Lubanga (Transcript), Case No. ICC-01/04-01/06, 25 August 2011.
- Prosecutor v. Lubanga, Case No. ICC-01/04-01/06, Decision Giving Notice to the Parties and Participants that the Legal Characterisation of the Facts May be Subject to Change in Accordance with Regulation 55(2) of the Regulations of the Court, 14 July 2009.
- Prosecutor v. Lubanga, Case No. ICC-01/04-01/06, Joint Application of the Legal Representatives of Victims for the Implementation of the Procedure under Regulation 55 of the Regulations of the Court, 22 May 2009.
- Prosecutor v. Lubanga, Defence's Application for Leave to Appeal, ICC-01/04-01/06-2073, 11 August 2009.
- Prosecutor v. Lubanga, Judgment on the Appeals of Mr Lubanga Dyilo and the Prosecutor against the Decision of Trial Chamber I of 14 July 2009 Entitled 'Decision Giving Notice to the Parties and Participants that the Legal Characterisation of the Facts May be Subject to Change in Accordance with Regulation 55(2) of the Regulations of the Court', Case No. ICC-01/04-01/06, 8 December 2009.
- Prosecutor v. Lubanga, Judgment Pursuant to Article 74 of the Statute – Separate and Dissenting Opinion of Judge Odio-Benito, Case No. ICC-01/04-01/06, 14 March 2012.
- Prosecutor v. Ntaganda, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor Against Bosco Ntaganda ("Confirmation of charges decision"), Case No. ICC-01/04-02/06- 309, 9 June 2014, Pre-Trial Chamber II.
- Prosecutor v. Lubanga, Prosecution's Application for Leave to Appeal, ICC-01/04-01/06-2074, 12 August 2009.
- Prosecutor v. Mbarushimana, Warrant of Arrest for Callixte Mbarushimana), Case No. ICC-01/04-01/10, 11 October 2010.
- Prosecutor v. Muthaura et al, Decision on the Prosecutor's Application for Summonses to Appear for Francis Kirimi Muthaura, Uhuru Muigai Kenyatta and Mohammed Hussein Ali, Case No. ICC-01/09-02/11, 8 March 2011.

- Prosecutor v. Mudacumura, Case No. ICC-01/04-01/12, Prosecution application for a warrant of arrest, 13 June 2012 και Warrant of arrest issued by Pre-Trial Chamber II, 13 July 2012.

ΔΠΑΓ

- Prosecutor v. Aleksovski, Judgement, Case No. ICTY-IT-95-14/1-T, 25 June 1999.
- Prosecutor v. Brđanin, Case No. ICTY-IT-99-36-T, Judgment, 1 Sept. 2004.
- Prosecutor v. Delalić, Indictment, Case No. ICTY-IT-96-21-I, 19 March 1996.
- Prosecutor v. Delalić, Judgement, Case No. ICTY-IT-96-21-T, 16 Nov. 1998 (Čelebići)
- Prosecutor v. Furundžija, Case No. IT-95-17/1-PT, Indictment, Amended-Redacted, 2 June 1999.
- Prosecutor v. Furundžija, Judgement, Case No. ICTY- IT-95-17/1-T, 10 Dec. 1998.
- Prosecutor v. Krajisnik, Case No. ICTY-IT-00-39-T, Trial Judgment, 27 Sept. 2006.
- Prosecutor v. Krnojelac, Case No. ICTY-IT-97-25-T, Judgment, 15 Mar. 2002.
- Prosecutor v. Krnojelac, Case No. ICTY-IT-97-25-A, Judgment, 17 Sept. 2003.
- Prosecutor v. Milosevic, Indictment, Case No. ICTY-IT-01-51-1.
- Prosecutor v. Kunarac et al., Appeals Chamber Judgment, Case No. ICTY-IT-96-23 και IT-96-23/1-A, 12 June 2002.
- Prosecutor v. Kunarac, Amended Indictment, Case No. ICTY-IT-96-23-T, 1 Dec. 1999 & IT-96-23/1-T.
- Prosecutor v. Kunarac, Judgment, Case No. ICTY-IT-96-23-T, 22 February 2001.
- Prosecutor v. Kupreskić Judgment, Case No. ICTY-IT-95-16-T, 14 Jan. 2000.
- Prosecutor v. Kvočka, Case No. IT-98-30/1-A, Judgment, 28 Feb. 2005.
- Prosecutor v. Kvočka, Judgement, Case No. ICTY- IT-98-30-T, 2 Nov. 2001.
- Prosecutor v. Lukić, Case No. ICTY-IT-98-32/1-PT, Decision on Prosecution Motion Seeking Leave To Amend the Second Amended Indictment and on Prosecution Motion To Include U.N. Security Council Resolution 1820 (2008) as Additional Supporting Material to Proposed Third Amended Indictment as Well as on Milan Lukić's Request for Reconsideration on Certification of the Pre-Trial Judges Order of 19 June 2008.
- Prosecutor v. Maletilic et al., Case No.: IT-98-34-T, Trial Chamber, Judgment, 31 March 2003.
- Prosecutor v. Milošević, Case. No. ICTY-IT-02-54-AR73.4, Dissenting Opinion of Judge David Hunt on Admissibility of Evidence in Chief in the Form of Written Statements, ICTY Appeals Chamber, 21 Oct. 2003.
- Prosecutor v. Mrkšić, Case No. ICTY-IT-95-13/a-I, Amended Indictment, 2 Dec. 1997.

- Prosecutor v. Mrkšić, Case No. ICTY- IT-95-13/a-I, Judgment, 7 Sept. 2007.
- Prosecutor v. Ojdanić et al., ICTY-IT-99-37-AR72, Separate Opinion of Judge David Hunt on Challenge by Ojdanić to Jurisdiction Joint Criminal Enterprise, 22 May 2003.
- Prosecutor v. Prlić, Case No. ICTY- IT-05-74-T, Judgment, 29 May 2013
- Prosecutor v. Radislav Krstić, Judgment Case No. ICTY-IT-98-33-T, 2 Aug. 2001.
- Prosecutor v. Stakić, Case No. ICTY-IT-97-24-T, Trial Judgment, 31 July 2003.
- Prosecutor v. Stakic, Judgement in the Trial Chambers II, Case No. ICTY-IT-97-24-T, 31 July 2003.
- Prosecutor v. Stanišić and Župljanin, Case No. ICTY- IT-008-91-T, Trial Judgment, 27 March 2013.
- . Prosecutor v. Tadić, Opinion and Judgement, Case No. ICTY- IT-94-1-T, 7 May 1997.
- Prosecutor v. Tadić, Case No. ICTY-IT-94-1-AR72, Decision Appeals Chamber, 2 October 1995.
- Prosecutor v. Todorovic, Case No. ICTY-IT-95-9/1-S, Sentencing Judgment, 31 July 2001.

ΔΙΔΑΡ

- Prosecutor v Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Judgment, 2 September 1998.
- Prosecutor v. Gacumbitsi, Case No. ICTR-2001-64, Judgment, 17 June 2004.
- Prosecutor v. Imanishimwe, Bagambiki and Ntagerura, Case No. ICTR-99-46-T, Judgment and Sentence (Υπόθεση Cynagugu), 24 February 2004.
- Prosecutor v. Kajelijeli, Case No. ICTR-98-44-T, Judgment, 1 Dec. 2003.
- Prosecutor v. Kamuhanda, Case No. ICTR-95-54A-T, Judgment, 22 Jan. 2004.
- Prosecutor v. Karemera, Case No. ICTR-98-44-T, Judgment and Sentence, 2 February 2012.
- Prosecutor v. Kayishema and Ruzidanda, Case No. ICTR-95 1 -T, Judgment, 21 May 1999.
- Prosecutor v. Mpambara, Amended Indictment, Case No. ICTR-2001-65-I, 27 November 2004.
- Prosecutor v. Muhimana, Case No. ICTR- 95-1B-T, Judgment and Sentence, Judgment, 28 April 2005.
- Prosecutor v. Musema, Case No. ICTR-96-13-A, Judgment and Sentence, 27 January 2000.
- Prosecutor v. Muvunyi, Case No. ICTR-2000-55A-T, Judgment and Sentence, 12 Sept. 2006.

- Prosecutor v. Nahimana, Case No. ICTR-99-52-T, Judgment, 3 December 2003.
- Prosecutor v. Ndahimana, Case No. ICTR-01-68-T, Judgement and Sentence, 30 December 2011.
- Prosecutor v. Nyiramasuhuko Judgement, Case No. ICTR-98-42-T, 24 June 2011.
- Prosecutor v. Nyiramasuhuko, Case No. ICTR-97-21-I, Amended Indictment, 1 March 2001.
- Prosecutor v. Ruggiu, Case No. ICTR-97-32-I, Judgment & Sentence, 1 June 2000.
- Prosecutor v. Semanza, Case No. ICTR-97-20-T, Judgment, 15 May 2003.

Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρρα Λεόνε

- “AFRC Appeal”, Case No SCSL-2004-16-A, Appeals Judgment, 22 February 2008.
- Prosecutor v. Charles Taylor, Trial Chamber Judgment, Case No. SCLS-03-01-T, 18 May 2012.
- “AFRC Trial”, Case No SCSL-04-16-T, Judgment, 20 June 2007.
- “RUF Trial”, Case No SCSL-04-15-T, Trial Chamber, 2 March 2009.

Ειδικά Πάνελ για το Αν. Τιμόρ

- The Prosecutor v. Jose Cardoso Fereira, Case No 04/2001, 5 April 2003.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή και Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

- Κύπρος v. Τουρκίας, Αιτήσεις No 6780/74, 6950/75, Rapport de la Commission, 13 Ιουλίου 1976, Annuaire CEDH, v. XVIII 1976, 82.
- X AND Y v. THE NETHERLANDS, Application no. 8978/80, Judgment 26 March 1985.
- Aydin v. Turkey, Application No. 57/1996/676/866, Judgment, 25 September 1997.
- M.C. v. Bulgaria, application 39272/98, judgment of 4 December 2003, para. 163.

Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

- Raquel Martín de Mejía v. Peru, Case No. 10.970, Report No. 5/96, Annual Report 1995, OEA/Ser. L/V/II.91 Doc. 7 rev. (1996).
- Miguel Castro Castro Prison v Peru, Miguel Castro Castro Prison v Peru, Merits, reparations and costs, IACHR Series C No 160, IHRL 1544.

Β. Καταστατικά και άλλες Πράξεις Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων

Νορεμβέργη/Τόκυο

Charter of the International Military Tribunal for the Trial of the Major War Criminals, Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals of the European Axis, 6 October 1945, 82 UNTS, 279.

Charter of the International Military Tribunal for the Far East, 19 January (General Orders No1), Tokyo as amended, General Orders No 20, 26 April 1946, TIAS, No1589, 4 Bevans 2.

ΔΠΔΓ/ΔΠΔΡ

Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia Since 1991, υιοθετήθηκε στις 25 Μαΐου 1993, Παράρτημα στο UN Doc. S/25704 (1993).

Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, Art. 3, υιοθετήθηκε στις 8 Νοεμβρίου 1994, Παράρτημα στο UN Doc. S/955 (1994).

Rules of Procedure and Evidence, UN Doc. IT/32/Rev.43 (τελευταία τροποποίηση 24 July 2009), διαθέσιμο σε: <http://www.icty.org/sid/136>

Press release, ICTR Office of the Prosecutor, Statement by Justice Louise Arbour, ICTY Doc. CC/PIU/342-E (4 September 1998), διαθέσιμο σε: <http://www.icty.org/en/press/statement-justice-louise-arbour-prosecutor-international-criminal-tribunal-rwanda>

United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Reliving the past: The challenges of testifying, διαθέσιμο σε: <http://www.icty.org/en/in-focus/crimes-sexual-violence/reliving-past>

Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

Rome Statute of the International Criminal Court, A/CONF.189/9, 1998.

Elements of Crimes, International Criminal Court 2011, διαθέσιμο σε: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>

ICC, The Office of the Prosecutor, Policy on Sexual and Gender-Based Crimes, June 2014, διαθέσιμο σε: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>

ICC, Press Release, The Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, Publishes Comprehensive Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes, June 5, 2014, διαθέσιμο σε: <https://www.icc->

cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/pr1011.aspx

ICC, Office of the Prosecutor, *Situation in Colombia: Interim Report*, November 2012, διαθέσιμο σε: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/3D3055BD-16E2-4C83-BA85-35BCFD2A7922/285102/OTPCOLOMBIAPublicInterimReportNovember2012.pdf>

Γ. Πράξεις Διεθνών Οργανισμών

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

1. Συμβούλιο Ασφαλείας

United Nations, Security Council Resolution 1960 (2010), UN Doc. S/RES/1960, διαθέσιμη σε: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/WPS%20SRES%201960.pdf>

United Nations, Security Council Resolution 1325 (2000), 31 October 2000, UN Doc. S/RES/1325, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement>

United Nations, Security Council Resolution 1674 (2006), 28 April 2006, UN Doc. S/RES/1674, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/331/99/PDF/N0633199.pdf?OpenElement>

United Nations, Security Council Resolution 1820 (2008), 19 June 2008, UN Doc. S/RES/1820, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/391/44/PDF/N0839144.pdf?OpenElement>

United Nations, Security Council Resolution 1888 (2009), 30 September 2009, UN Doc. S/RES/1888, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/534/46/PDF/N0953446.pdf?OpenElement>

United Nations Security Council Resolution 2106(2013), 24 June 2013, UN Doc. S/RES/2106 (2013), διαθέσιμο σε: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2106.pdf

2. ΓΣ/ΗΕ

United Nations, General Assembly, Declaration on the Elimination of Violence against Women, A/RES/48/104, 85th plenary meeting, 20 December 1993, διαθέσιμη σε: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>

UNGA Res. 48/143 (1993), Rape and abuse of women in the areas of armed conflict in the former Yugoslavia, 20 December 1993, UN Doc. A/RES/48/143, διαθέσιμο σε: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r143.htm>

3. ΓΓ/ΗΕ

Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1820 (2008), S/2009/362, 20 August 2009, διαθέσιμο σε:

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2009/362

U.N. Deputy Secretary-General Asha-Rose Migiro, Παρατηρήσεις στο Διεθνές Forum Γυναικών στη Νέα Υόρκη, 2 Μαρτίου 2009, U.N. Doc. DSG/SM/440-WOM/1711, διαθέσιμο σε:

<http://www.un.org/press/en/2009/dsgsm440.doc.htm>.

United Nations, Report of the Secretary-General on women, peace and security, S/2002/1154, 16 October 2002, διαθέσιμο σε:

<http://www.un.org/womenwatch/ods/S-2002-1154-E.pdf>

4. Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-Like Practices During Armed Conflicts, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2005/33, 11 July 2005, διαθέσιμο σε:

<http://www.refworld.org/docid/43f30aed6.html>

United Nations High Commissioner for Human Rights, Towards a culture of peace, Commission on Human Rights resolution 1998/54, UN Doc.

E/CN.4/1998/54, διαθέσιμο σε

<http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/cf03a93b1468f99d8025666b0038631b?OpenDocument>

UN Commission on Human Rights, Special Rapporteur on the Former Yugoslavia, Report to 49th Session of Commission on Human Rights, Annex II, UN Doc. E/CN.4/1993/50, διαθέσιμο σε: [http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G93/106/07/PDF/G9310607.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G93/106/07/PDF/G9310607.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G93/106/07/PDF/G9310607.pdf?OpenElement)

Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, Human Rights Council, A/HRC/30/48, 13 August 2015, σελ. 13, διαθέσιμο σε:

http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session30/Documents/A.HRC.30.48_AEV.pdf

Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic, Human Rights Council, A/HRC/22/59, 5 February 2013, para. 107, διαθέσιμο σε:

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/A.HRC.22.59_en.pdf

Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with

Commission resolution 1997/44, UN Doc. E/CN.4/1998/54, 26 January 1998, διαθέσιμο σε: <http://www.refworld.org/docid/3b00efbd24.html>

Office of the High Commissioner for Human Rights, Rape: Weapon of War, 2012, διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org>

5. Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο

Economic and Social Council, Commission on Human Rights Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective, Violence Against Women, UN Doc. E/CN.4/2001/73, 23 January 2001, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G01/104/44/PDF/G0110444.pdf?OpenElement>

6. Άλλα κείμενα

UN OCHA discussion paper, *The Nature, Scope and Motivation for Sexual Violence Against Men and Boys in Armed Conflict*, June 2008, σελ. 2, διαθέσιμο σε: <http://gender.care2share.wikispaces.net/file/view/Discussion+paper+and+Lit+Rev+SV+against+Men+and+Boys+Final.pdf>

UN, Inter-Agency Network on Women and Gender Equality, Report of the Tenth Session of the Inter-Agency Network on Women and Gender Equality New York (IANWGE/2011/REPORT), 16 - 18 February 2011, σελ. 11, διαθέσιμο σε: http://www.un.org/womenwatch/ianwge/annualmeetings/Report_of_IANWGE-2011.pdf

Beijing Declaration and Platform for Action, Fourth World Conference, 15 September 1995, UN Doc. A/Conf.177/20 (1995), Section E, Women and Armed Conflict, διαθέσιμο σε: <http://www.un.org/esa/gopher-data/conf/fwcw/off/a--20.en>

Συμβούλιο της Ευρώπης

Council of Europe, Recommendation Rec (2002)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Women against Violence, adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2002 at the 794th meeting of the Ministers' Deputies, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915>

EΚ

European Community Investigative Mission into the Treatment of Muslim Women in the Former Yugoslavia, Report to the European Community Foreign Ministers, January 1993, διαθέσιμο σε: <http://www.liv.ac.uk/library/sca/collDESCS/owen/boda/sp7a.pdf>

Δ. Διεθνείς Συμβάσεις και άλλα διεθνή Κείμενα

Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, εγκρίθηκε στις 20 Νοεμβρίου 1989, G.A. Res. 44/25, annex, 44 UN GAOR Supp. (No.49) at 167, UN Doc. A/44/49, τέθηκε σε ισχύ στις 22 Σεπτεμβρίου 1990.

Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, εγκρίθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1984, Treaty Doc. No. 100-20, 1465 U.N.T.S. 85, 114, Τέθηκε σε ισχύ στις 26 Ιουνίου 1987.

Σύμβασις περί Δουλείας, εγκρίθηκε στις 25 Σεπτεμβρίου 1926, LNTS 60, 253, Τέθηκε σε ισχύ στις 9 Μαρτίου 1927.

(I) Σύμβαση για τη βελτίωση της τύχης των τραυματιών και των ασθενών στις εν εκστρατεία ένοπλες δυνάμεις, (II) Σύμβαση για τη βελτίωση της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των ενόπλων δυνάμεων στη θάλασσα, (III) Σύμβαση για τη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου, (IV) Σύμβαση για την προστασία των πολιτών σε καιρό πολέμου. Συνομολογήθηκαν στη Γενεύη στις 12 Αυγούστου 1949, UNTS, vol. 75.

UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General recommendation No. 30 on women in conflict prevention, conflict and post conflict situations, 18 October 2013, UN Doc. CEDAW/C/GC/30.

Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence against Women, ("*Convention of Belem do Para*"), 9 June 1994 Organization of American States (OAS), Entry into force: 5 March 1995, διαθέσιμη σε: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38b1c.html>

Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights of Women in Africa, 2003 (Maputo Protocol)

Control Council Law No. 10, Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes against Peace and against Humanity, 10 December 1945.

The Cairo-Arusha Principles on Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offences: An African Perspective, African Legal Aid, Accra-The Hague-Pretoria, 2002.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

Askin D. Kelly, *War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*, The Hague, London, Martinus Nijhoff Publishers, 1997.

Bassiouni M. Sherif, *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*, Kluwer Law International, 1999.

Bassiouni M.C. & Manikas P., *The Law of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Transnational Publishers 1996.

Brownmiller Susan, *Against Our Will: Men, Women and Rape*, 2nd edn, Penguin Books, New York, 1976.

Cassese Antonio (ed.) *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford University Press, 2009.

Charlesworth Hilary & Chinkin Christine, *The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis*, Manchester University Press, 2000.

Coulter Chris, *Bush Wives and Girl Soldiers: Women's Lives through War and Peace in Sierra Leone*, Cornell University Press, 2009.

Damrosch L., Henkin L., Murphy S. and Smit H., *International Law, Cases and Materials*, West Academic Publishing, 2009.

Darcy Shane and Powderly Joseph (eds.), *Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals*, Oxford University Press, 2010.

De Brouwer, Anne-Marie L.M., *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, Intersentia 2005.

Eriksson Baaz Maria and Stern Maria, *Sexual Violence as a Weapon of War?: Perceptions, Prescriptions, Problems in the Congo and Beyond*, Zed books, 2013.

Gardam Judith and Jarvis Michelle, *Women, Armed Conflict and International Law*, Kluwer Law International, The Hague, 2001.

Goldstein S. Joshua, *War and Gender*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Hagan John, *Justice in the Balkans: Prosecuting War Crimes in the Hague Tribunal*, The University of Chicago Press, 2003.

Henry Nicola Michelle, *Disclosure, Sexual Violence and International Jurisprudence: A Therapeutic Approach*, PhD thesis, Department of Criminology, The University of Melbourne.

- Hicks Gorge, *The Comfort Women*, Sydney, Allen and Unwin, 1995.
- Hooper Charlotte, *Manly States: Masculinities, International Relations, and Gender Politics*, Oxford University Press, 2001.
- Kaldor Mary, *New and old wars: Organised violence in a global era*, John Wiley & Sons, 2013.
- Leatherman L. Janie, *Sexual Violence and Armed Conflict*, Polity Press, 2011.
- Lieber Francis, *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*, 24 April 1863, διαθέσιμο σε:
<https://www.icrc.org/ihl/INTRO/110?OpenDocument>
- MacKinnon A. Catharine, *Are women human?: And other international dialogues*, Harvard University Press, 2006.
- Meron Theodor, *War Crimes Law Comes of Age: Essays*, Oxford University Press, 2012.
- Neuffer Elisabeth, *The Key to My Neighbor's House: Seeking Justice in Bosnia and Rwanda*, London, Bloomsbury, 2001.
- Ní Aoláin Fionnuala et al, *On the Frontlines: Gender, War, and the Post-Conflict Process*, New York: Oxford University Press, 2011.
- Scarry, E, *The body in pain: The making and unmaking of the world*, Oxford University Press, 1986.
- Schabas William, *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge University Press, 2001.
- Schabas William, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, 2010.
- Segal Lynne, *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*, London, Virago, 1990.
- Simma Bruno, D Erasmus Khan, G Nolte and A Paulus, *The Charter of the United Nations: A Commentary*, OUP, 2013.
- Steains Cate, Gender Issues, σε: *The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute*, Roy S. Lee (ed.), 1999.
- Thornhill Randy and Palmer Craig, *The Natural History of Rape: Biological Basis of Social Coercion*, MIT Press, Cambridge, 2002.
- Van Sliedregt, *The Criminal Responsibility of Individuals for Violations of International Humanitarian Law*, TMC Asser Press, 2003.

Vigarello George, *A History of Rape: Sexual Violence in France from the 16th to the 20th Century*, Cambridge, Polity Press, 2001.

Μαρούδα Μαρία Ντανιέλλα, *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου: Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006.

Άρθρα-Συμβολές σε συλλογικούς τόμους

Alison, Miranda H., *Wartime sexual violence: women's human rights and questions of masculinity*, 33 *Review of International Studies* (2007), σελ. 75-90.

Argibay Carmen, *Sexual Slavery and the "Comfort Women" of World War II*, 21 *Berkeley Journal of International Law* (2003), σελ. 375-389.

Askin D. Kelly, *Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status*, 93 *American Journal of International Law* (1999), σελ. 97-123.

Askin D. Kelly, *The Kunarac Case of Sexual Slavery: Rape and Enslavement as Crimes against Humanity*, σε: A. Klip and G. Sluiter (eds.), *Annotated Leading Cases of International Criminal Tribunals*, vol. VI, Intersentia, 2003.

Askin Kelly, *Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles*, 21 *Berkley Journal of International Law*, (2003), σελ. 288-349.

Barrow Amy, *UN Security Council Resolutions 1325 and 1820: constructing gender in armed conflict and international humanitarian law*, 92 *International Review of the Red Cross* (2010), σελ. 221-234.

Bassiouni M. Cherif, *The Time Has Come for an International Criminal Court*, 1 *Indiana International and Comparative Law Review* (1991), σελ. 1-43.

Becirbasic Belma and Secic Dzenana, *Invisible Casualties of War*, *Institute for War and Peace Reporting*, Balkan Crisis Report No. 383, 18 November 2002.

Bélair Karine, *Unearthing the Customary Law Foundations of "Forced Marriages" during Sierra Leone's Civil War: The Possible Impact of International Criminal Law on Customary Marriage and Women's Rights in Post-Conflict Sierra Leone*, 15 *Columbia Journal of Gender and Law* (2006), σελ. 551-607.

Bianchi L., *The Prosecution of Rape and Sexual Violence: Lessons from Prosecution at the ICTR*, σε: Anna-Marie de Brouwer et al. (eds.), *Sexual Violence as an International Crime: Interdisciplinary Approaches*, Intersentia 2013.

Boot Machteld and Hall K. Christopher, σε: Otto Triffterer (ed.), *Commentary on the Rome Statute*, Beck, Munich, 2008

Boot Machteld, *Crimes Against Humanity, Article 7(1)(g): Rape...or Any Other Form of Sexual Violence of Comparable Gravity*, σε: Otto Triffterer (ed.) Christopher Hall (rev.), *Commentary of the Rome Statute of the International Criminal Court: Observers' Notes, Article by Article*, 2d ed., 2008.

Buss Doris E., *Rethinking Rape as a Weapon of War*, 17 *Feministic Legal Studies* (2009), σελ.145-163.

Buss Doris, *The Curious Visibility of Wartime Rape: Gender and Ethnicity in International Criminal Law*, 25 *Windsor Y.B. Access Justice* (2007), σελ. 3-22.

Campbell Kirsten, *Legal Memories: Sexual Assault, Memory, and International Humanitarian Law*, 28 *Journal of Women in Culture and Society* (2002), σελ. 149-176.

Carpenter Charli, *Recognizing Gender-Based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situations*, 37 *Security Dialogue* (2006), σελ. 83-103.

Chinkin Christine and Kaldor Mary, *Gender and New Wars*, 67 *Journal of International Affairs* 67 (2013), σελ. 167 – 188.

Chinkin Christine, *Gender-related Violence and International Criminal Law and Justice*, σε: Cassese, A (ed.), *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford University Press 2009.

Cockburn Cynthia, *The Continuum of Violence: A Gender Perspective on War and Peace*, σε: Wenona Giles and Jennifer Hyndman (eds), *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, CA, 2004.

Cohen Dara Kay and Nordås Ragnhild, *Sexual Violence in Armed Conflict: Introducing the SVAC Dataset, 1989–2009*, 51 *Journal of Peace Research* (2014), σελ. 418-428.

Cohen Dara Kay et al, *Wartime Sexual Violence: Misconceptions, Implications, and Ways Forward*, Washington DC, United States Institute of Peace, February 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR323.pdf>

Cohen Dara Kay, Amelia Hoover Green, and Elisabeth Jean Wood, *Wartime Sexual Violence: Misconceptions, Implications, and Ways Forward*, United States Institute of Peace, Special Report, 323, February 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR323.pdf>.

Cohen David, *Beyond Nuremberg: Individual Responsibility for War Crimes*, σε: *Human Rights in Political Transitions: Gettysburg to Bosnia*, Carla Hesse & Robert Post eds., 1999.

Cohen David, *Prosecuting Sexual Violence from Tokyo to the ICC*, σε: *Prosecuting Sexual Violence for Tokyo to the ICC*, σε: *Understanding and Proving International Sex*

Crimes, Morten Bergsmo, Alf Butenschon Skre and Elisabeth J. wood (eds.), Torkel Opsahl Academic EPublisher, Beijing 2012.

Cole, Alison, *Prosecutor v. Gacumbitsi: The New Definition for Prosecuting Rape Under International Law*, 8 International Criminal Law Review (2008), σελ. 55-85.

Consolée Mukangendo Marie, *Rwanda: Coping With Children Born of Rape*,

διαθέσιμο σε:

<http://people.umass.edu/charli/childrenbornofwar/Mukangendo%20Working%20Paper.pdf>

Copelon Rhonda, *Gendered War Crimes: Reconceptualizing Rape in Time of War*, σε: *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives*, Julie Peters & Andrea Wolper (eds.), 1995.

Copelon Rhonda, *International Conference: Gender Crimes as War Crimes: Integrating Crimes against Women into International Criminal Law*, 46 McGill Law Journal (2000), σελ. 217-240.

Copelon Rhonda, *Surfacing Gender: Reconceptualising Crimes Against Women in Time of War*, σε: *The Women and War Reader*, L.A. Lorentzen, J. Turpin (eds), New York University Press, 1998

De Vos Christian, *Investigation from Afar: The ICC's Evidence Problem*, 26 Leiden Journal of International Law (2013), σελ. 1009-1024.

De Vos Christian., *Investigation from Afar: The ICC's Evidence Problem*, 26 Leiden Journal of International Law (2013), σελ. 1009-1024.

Del Zotto Augusta and Jones Adam, *Male-on-male sexual violence in wartime: human rights' last taboo?* Paper presented to the annual convention of the International Studies Association, New Orleans, 23-27 March, διαθέσιμο σε: <http://adamjones.freesevers.com/malerape.htm> .

Diken, B. and Lausten, C.B., *Becoming abject: Rape as a weapon of war*, 11 Body & Society (2005), σελ. 111-128.

Elbert Thomas, Harald Hinkel, Anna Mädl, Katharin Hermenau, Tobias Hecker, Maggie Schauer, Heike Riedke, Nina Winkler, and Philip Lancaster, *Sexual and Gender-Based Violence in the Kivu Provinces of the Democratic Republic of Congo Insights from Former Combatants*, Washington, D.C, World Bank, 2013, διαθέσιμο σε: http://www.logica-wb.org/PDFs/LOGiCA_SGBV_DRC_Kivu.pdf

Elbert Thomas, Weierstall, Roland and Schauer Maggie, *Fascination Violence: On Mind and Brain of Man Hunters*, 260 European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience (2010), σελ. 100-105.

Farr Kathryn, *Extreme war rape in today's civil-war-torn states: A contextual and comparative analysis*, 26 Gender Issues (2009), σελ. 1-41.

Fitzgerald Kate, *Problems of Prosecution and Adjudication of Rape and Other Sexual Assaults under International Law*, 8 *European Journal of International Law* (1997), σελ. 638-663, διαθέσιμο σε: <http://www.law-lib.utoronto.ca/Diana/fulltext/fitz.pdf>.

Fujio Christy, *From Soft Law to Hard Law: Moving Resolution 1325 on Women, Peace and Security Across the Spectrum*, 9 *Georgetown Journal of Gender and the Law* (2008), σελ. 215-235.

Gaggioli Gloria, *Sexual violence in armed conflicts: A violation of international humanitarian law and human rights law*, 96 *International Review of the Red Cross* (2014), σελ. 503-538.

Gardam Judith, *Women, Human Rights and International Humanitarian Law*, *International Review of the Red Cross*, No. 324, September 1998, σελ. 421-432, διαθέσιμο σε: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC_Sep-1998.pdf

Glassborow Katy, *Lubanga Defence Hits out at ICC*, *Institute for War and Peace Reporting*, 13 November 2006, διαθέσιμο σε: <https://iwpr.net/global-voices/lubanga-defence-hits-out-icc>

Goldstone Richard & Dehon Estelle, *Engendering Accountability: Gender Crimes under International Criminal Law*, 19 *New England Journal on Public Policy* (2003), σελ. 122-145.

Goldstone Richard J. Hon., *Prosecuting Rape as a War Crime*, 34 *Case Western Reserve Journal of International Law* (2002), σελ. 277-285.

Gottschall Jonathan, *Explaining wartime rape*, 41 *Journal of Sex Research* (2004), σελ. 129-136.

Green Jennifer, Copelon Rhonda, Cotter Patrick, Stephens Beth & Pratt Kathleen, *Affecting the Rules of the Prosecution of Rape and Other Gender-Based Violence Before the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: A Feminist Proposal and Critique*, 5 *Hastings Women's Law Journal* (1994), σελ. 171.

Grey Rosemary, *Protecting Child Soldiers from Sexual Violence by Members of the Same Military Force: A Reconceptualisation of International Humanitarian Law*, *ICD Brief*, April 2015, σελ. 11, διαθέσιμο σε: http://www.internationalcrimesdatabase.org/upload/documents/20150423T113341-Grey%20ICD%20Brief_AB_FINAL.pdf

Hafajee L. Rebecca, *Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR: The Application of Joint Criminal Enterprise Theory*, 29 *Harvard Journal of Law and Gender* (2006), σελ. 201-221.

Hansen-Young T., *Defining Rape: A means to Achieve Justice in the Special Court for Sierra Leone*, 6 *Chicago Journal of International Law* (2003), σελ. 479-494.

Hayes Niahm, *Creating a Definition of Rape in International Law: The Contribution of the International Criminal Tribunals*, σε: Shane Dracy and Joseph Powderly (eds.), *Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals*, Oxford University Press, 2010.

Hayes Niahm, *La Lutte Continue: Investigating and Prosecuting Sexual Violence at the ICC*, σε: *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Carsten Stahn (ed.), Oxford University Press, 2015.

Hayes Niahm, *Sisyphus Wept: Prosecuting Sexual Violence at the International Criminal Court*, σε: *Ashgate Research Companion to International Criminal Law: Critical Perspectives*, William Schabas, Niamh Hayes and Yvonne McDermott (eds), Ashgate Pub., 2013.

Heathcote Gina, *Naming and Shaming: Human Rights Accountability in Security Council Resolution 1960 (2010) on Women, 1 Peace and Security*, *Journal of Human Rights Practice* (2012), διαθέσιμο σε: <http://www.usip.org/sites/default/files/missing-peace/Naming-and-Shaming.pdf>.

Heathcote Gina, *Time to rethink the women, peace and security agenda?*, 3 July 2013, διαθέσιμο σε: <http://ilg2.org/2013/07/03/time-to-rethink-the-women-peace-and-security-agenda/>

Heifer R. Laurence, *Adjudicating Copyright Claims under the TRIPs Agreement: The Case for a European Human Rights Analogy*, 39 *Harvard International Law Journal* (1998), σελ. 358-439.

Heller Kevin John, *The ECCC Issues a Landmark Decision on JCE III*, *Opinio Juris* διαθέσιμο σε: <http://opiniojuris.org/2010/05/23/the-eccc-issues-a-landmark-decision-on-jce-iii/>.

Henry Nicola, *The Impossibility of Bearing Witness: Wartime Rape and the Promise of Justice*, 16 *Violence Against Women* October (2010), σελ. 1098-1119.

Jain Neha, *Forced Marriage as a Crime against Humanity: Problems of Definition and Prosecution*, 6 *Journal of International Criminal Justice* (2008), σελ. 1013-1032.

Johnstone I., *The Security Council as a Legislature*, σε: I Hurd and B. Cronon (eds.), *The UN Security Council and the Politics of International Authority*, Routledge, 2008.

Kantengwa Odeth, *How Motherhood Triumphs Over Trauma Among Mothers With Children From Genocidal Rape in Rwanda*, 2 *Journal of Social and Political Psychology* (2014), διαθέσιμο σε: <http://jspp.psychopen.eu/article/view/334/html#r30>

Kapur Ratna, *The Tragedy of Victimization Rhetoric: Resurrecting the "Native" Subject in International/Post-Colonial Feminist Legal Politics*, 15 *Harvard Human Rights Journal* (2002), σελ. 1-38.

Karagiannakis Magdalini, *Case Analysis: The Definition of Rape and Its Characterization as an Act of Genocide – A Review of the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for Rwanda and the Former Yugoslavia*, 12 *Leiden Journal of International Law* (1999), σελ. 479-490.

Kennedy Pipe Caroline and Stanley Penny, *Rape in war: Lessons of the Balkan conflicts in the 1990s*, 4 *The International Journal of Human Rights* (2000), σελ. 67-84.

Kuo P., *Prosecuting Crimes of Sexual Violence in an International Tribunals*, 34 *Case Western Reserve Journal of International Law* (2002), σελ. 305-321.

Kvinna till Kvinna, *Voices from the Field: About Prosecution of Sexualised Violence in an International Context*, 2004, διαθέσιμο σε: <http://kvinнатillkvinna.se/en/files/qbank/5c04925674920eb58467fb52ce4ef728.pdf>.

Ladisch Virginie, *From Rejection to Redress: Overcoming Legacies of Conflict-Related Sexual Violence in Northern Uganda*, ICTJ, October 2015, διαθέσιμο σε: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Report-Uganda-Children-2015.pdf>

Mackie Vera, *Sexual Violence, Silence and Human Rights Discourse: The Emergence of the Military Prostitution Issue*, σε: Anne-Marie Hilsdon, Martha Macintyre, Vera Mackie and Maila Stivens (Eds.), *Human Rights and Gender Politics: Asia Pacific Perspectives*, London: Routledge, 2000.

MacKinnon Catharine, *Defining Rape Internationally: A Comment on Akayesu*, 44 *Columbia Journal of International Law* (2006), σελ. 940-958.

Manacorda Stefano & Meloni Chantal, *Indirect perpetration versus joint criminal enterprise: Concurring approaches in the practice of international criminal law?*, 9 *Journal of International Criminal Justice* (2011), σελ. 159-172.

Manivannan Anjali, *Seeking Justice for Male Victims of Sexual Violence in Armed Conflicts*, 46 *International Law and Politics* (2014), σελ. 636-670.

Manjoo Rashida, Kweka Gift and Onyeka Ofuani Suzzie, *Sexual Violence and the Law: Comparative Legislative Experiences in Selected Southern African Countries*, σε: Lutz Oette (ed.), *Criminal Law Reform and Transitional Justice: Human Rights Perspectives for Sudan*, Ashgate Publishing, 2011.

Manjoo Rashida and McRaith Calleigh, *Gender-based Violence and Justice in Conflict and Post-Conflict Areas*, 44 *Cornell International Law Journal* (2011), σελ. 11-31.

Margot Wallström, UN Special Representative on Sexual Violence into Conflict, *Ending Sexual Violence: Translating Promises into Practice*, σε: Women's ENews, August 2010, Issue 116, διαθέσιμο σε:

http://www.peacewomen.org/assets/file/Resources/NGO/vaw_augustenews_wallstrom_2010.pdf

McMullen, R., *Male Rape: Breaking the Silence on the Last Taboo*, London: The Gay Men's Press, 1990.

Meron Theodor, *Rape as a Crime under International Humanitarian Law*, 87 *The American Journal of International Law* (1993), σελ. 424-428.

Meron Theodor, *Shakespear's Henry the Fifth and the Law of War*, 87 *The American Journal of International Law*, (1992), σελ. 1-45.

Mertus Julie, *Shouting from the Bottom of the Well: The Impact of International Trials for Wartime Rape on Women's Agency*, 6 *International Feminist Journal of Politics* (2004), σελ. 110-128.

Moghalu K. Chiedu , *International Humanitarian Law from Nuremberg to Rome: The Weightu Precedents of the International Criminal Tribunal for Rwanda*, 14 *Pace International Law Review* (2002).

Moreno-Ocampo, *Keynote Address – Interdisciplinary Colloquium on Sexual Violence as International Crime: 35 Interdisciplinary Approaches to Evidence, Law & Social Inquiry*, σελ. 839-846.

Morris Madeline, *By Force of Arms: Rape, War, and Military Culture*, 45 *Duke Law Journal* (1996), σελ. 651-781.

Ní Aoláin Fionnuala, *Radical Rules: The Effects of Evidential and Procedural Rules on the Regulation of Sexual Violence in War*, 60 *Albany Law Review* (1997), σελ. 883-905.

Niarchos Catherine, *Women, War, and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia*, 17 *Human Rights Quarterly* (1995), σελ. 649-690.

Nikolic-Ristanovic Vesna, *Sexual Violence*, σ: V. Nikolic-Ristanovic (ed.), *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans*, Budapest, Central European University Press, 2000.

Nikolic-Ristanovic Vesna, *War and Violence against Women*, σ: Jennifer Turpin and Lois Ann Lorentzen (eds.), *The Gendered New World Order: Militarism, Development, and the Environment*, Routledge, New York 1996.

O'Connell Jamie, *Gambling with the Psyche: Does Prosecuting Human Rights Violators Console their Victims?*, 46 *Harvard International Law Journal* (2005), σελ. 295-345.

O'Connell Sophie, *Gender Based crimes at the International Criminal Court*, 1 *Plymouth Law Review* (2010), σελ. 69-80.

Okechukwu Oko, *The Challenges of International Criminal Prosecutions on Africa*, 31 *Fordham International Law Journal* (2007), σελ. 343-414.

Oosterhoff Pauline et al., *Sexual torture of men in Croatia and other conflict situations: an open secret*, 12 Reproductive Health Matters (2004), σελ. 68-77.

Oosterhoff Pauline, Zwanikken Prisca & Ketting Evert, *Sexual Torture of Men in Croatia and Other Conflict Situations: An Open Secret*, 12 Reproductive Health Matters (2014), σελ. 68-77.

Oosterveld Valerie, *Gender-Sensitive Justice and the International Criminal Tribunal for Rwanda: Lessons Learned for the International Criminal Court*, 12 New England Journal of International and Comparative Law (2005), σελ. 119-133.

Oosterveld Valerie, *Sexual Violence Directed Against Men and Boys in Armed Conflict or Mass Atrocity: Addressing a Gendered Harm in International Criminal Tribunals*, 10 Journal of International Law and International Relations (2014), σελ. 107-128.

Oosterveld Valerie, *The Definition of "Gender" in the Rome Statute of the International Criminal Court: A Step Forward or Back for International Criminal Justice?*, 18 Harvard Human Rights Journal (2005), σελ. 55-84.

Oosterveld Valerie, *Gender, Persecution, and the International Criminal Court: Refugee Law's Relevance to the Crime Against Humanity of Gender-Based Persecution*, 17 Duke Journal of Comparative and International Law (2006), σελ. 49-89.

Orakhelashvili Alexander, *Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, 14 European Journal of International Law (2003), σελ. 529-538.

Piacente Nicola, *Importance of the Joint Criminal Enterprise Doctrine for the ICTY Prosecutorial Policy*, 2 Journal of International Criminal Justice (2004), σελ. 446-454.

Powles Steven, *Joint Criminal Enterprise: Criminal Liability by Prosecutorial Ingenuity and Judicial Creativity*, 2 Journal of International Criminal Justice (2004), σελ. 606-619.

Price Natasha, Grady Kate and Ibreck Rachel, *Injustice after sexual violence: Problems in Practice at the International Criminal Tribunal for Rwanda*, University of Bristol, σελ. 8, διαθέσιμο σε:
http://www.researchgate.net/publication/267306846_Problems_in_Practice_at_the_International_Criminal_Tribunal_for_Rwanda?enrichId=rgreq-8c8c615b-713f-47cc-a779-50d6107af945&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI2NzMwNjg0NjtBUzoxNjMzNjA4NzIwODM0NTdAMTQxNTk1OTY3NTc1Mw%3D%3D&el=1_x_2

Pritchett Suzan, *Entrenched Hegemony, Efficient Procedure or Selective Justice: An Inquiry Into Charges for Gender-Based Violence at the International Criminal Court*, (2008) 17 Transnational Law & Contemporary Problems (2008), σελ. 265.

Rehn Elisabeth & Johnson Sirlea Ellen, *Women, War, Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-Building*, 1 Progress of the World's Women (2002), διαθέσιμο σε: http://iknowpolitics.org/sites/default/files/women_war_peace_mediakit_eng20part201.pdf

Rehn Elisabeth and Sirleaf Johnson Ellen, *Women, War and Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peacebuilding*, New York, UNIFEM, 2002.

Rose Cecily, *Troubled Indictments at the Special Court for Sierra Leone: The Pleading of Joint Criminal Enterprise and Sex-Based Crimes*, 7 Journal of International Criminal Justice (2009), σελ. 353-372.

Rosen D., *Rape as an Instrument of Total War*, Counter Punch, 2008, διαθέσιμο σε: <http://www.counterpunch.org>

Rotem Giladi, *Francis Lieber on Public War*, 4 Goettingen Journal of International Law (2012), σελ. 447-477.

Ruffer Galya, *Testimony of Sexual Violence in the Democratic Republic of Congo and the Injustice of Rape: Moral Outrage, Epistemic Injustice, and the Failures of Bearing Witness*, 15 Oregon Review of International Law (2013), σελ. 225-270.

Russell Wynne, *Sexual Violence Against Men and Boys*, 27 Forced Migration Review (2007), σελ. 22-23.

Ruth Seifert, *War and Rape: A Preliminary Analysis*, σε: Alexandra Stighmayer (ed.), *The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, Lincoln University of Nebraska Press, 1994.

SaCouto Susana & Cleary Katherine, *The Importance of Effective Investigation of Sexual and Gender-Based Crimes at the International Criminal Court*, 17 American University Journal of Gender, Social Policy and Law (2009), σελ. 337-359.

SaCouto Susana & Cleary Katherine, *The Women's Protocol to the African Charter and Sexual Violence in the Context of Armed Conflict or Other Mass Atrocity*, 16 Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice (2009), σελ. 173-192.

SáCouto Susana, *Gaps in the Gender-Based Violence Jurisprudence of International and Hybrid Criminal Courts: Can Human Rights Help?*, σε: Charles Ngwena, Ebenezer Durojaye (eds.), *Strengthening the protection of sexual and reproductive health and rights in the African region through human rights*, Pretoria University Law Press, 2014

SaCouto Susana, *Victim Participation at the International Criminal Court and the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia: A feminist Project*, 18 Michigan Journal of Gender and Law (2012), σελ. 297-357.

Salzman A. Todd, *Rape camps as a means of ethnic cleansing: Religious, cultural, and ethical responses to rape victims in the former Yugoslavia*, 20 *Human Rights Quarterly* (1998), σελ. 348-378

Sandoz Yves et al. (eds.), *Commentary on the Additional Protocols of June 1977 to the Geneva Conventions of August 1949*, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva 1987.

Sandoz Yves, *The History of the Grave Breaches Regime*, 7 *Journal of International Criminal Justice* (2009), σελ. 657-682.

Sassòli Marco, Bouvier Antoine and Quintin Anne, *How Does Law Protect in War?*, ICRC, *Volume I Outline of International Humanitarian Law*, Third Edition, Geneva, 2011, διαθέσιμο σε: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-0739-part-i.pdf>

Schabas A. William, *Interpreting the Statutes of the Ad Hoc Tribunals*, σε: *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese*, Lai Chand Vohrah et al. eds., 2003.

Schomburg Wolfgang and Peterson Ines, *Genuine Consent to Sexual Violence under International Criminal Law*, 101 *American Journal of International Law* (2007), σελ. 121-140.

Seelinger Kim Thuy, Silverberg Helene, Mejia Robin, *The Investigation and Prosecution of Sexual Violence- Sexual Violence & Accountability Project Working Paper Series*, Human Rights Center, University of California, Berkeley, May 2011, διαθέσιμο σε: <http://www.usip.org/sites/default/files/missing-peace/seelinger-the-investigation.pdf>

Sharlach, Lisa., *Rape as Genocide: Bangladesh, the Former Yugoslavia, and Rwanda*, 22 *New Political Science* (2000), σελ. 89-102.

Sheppard Daniel, *The International Criminal Court and "Internationally Recognized Human Rights": Understanding Article 21(3) of the Rome Statute*, 10 *International Criminal Law Review* (2010), σελ. 43-71.

Sivakumaran Sandesh, *Lost in Translation: UN Responses to Sexual Violence Against Men and Boys in Situations of Armed Conflict*, 92 *International Review of the Red Cross* (2010), σελ. 259-277.

Sivakumaran Sandesh, *Male/Male Rape and the "Taint" of Homosexuality*, 27 *Human Rights Quarterly* (2005), σελ. 1274-1306.

Sivakumaran Sandesh, *Prosecuting Sexual Violence Against Men and Boys*, σε: Anne-Marie de Brouwer et al (eds.), *Sexual Violence as an International Crime: Interdisciplinary Approaches*, Antwerp, Intersentia, 2013.

Sivakumaran Sandesh, *Sexual Violence Against Men in Armed Conflict*, 18 *European Journal of International Law* (2007), σελ. 253-276.

Skjelsbaek Inger, *Sexual violence and war: Mapping out a complex relationship*, 7 European Journal of International Relations (2001), σελ. 211-237.

Slater Rachel, *Gender Violence or Violence Against Women? The Treatment of Forced Marriage in the Special Court for Sierra Leone*, 13 Melbourne Journal of International Law (2012), σελ. 732-773.

Sluiter G., *Human Rights Protection in the ICC Pre-Trial Phase*, σε: G. Sluiter & C. Stahn (eds), *The Emerging Practice of the International Criminal Court* (2009).

Stemple Lara, *Male rape and human rights*, 60 Hasting Law Journal (2009), σελ. 619, διαθέσιμο σε: http://scienceblogs.de/geograffitico/wp-content/blogs.dir/70/files/2012/07/i-e76e350f9e3d50b6ce07403e0a3d35fe-Stemple_60-HLJ-605.pdf

Swiss Shana and Geller Joan, *Rape as a Crime of War: A medical perspective*, 279 Journal of the American Medical Association (1993), σελ. 625-629.

Tavernier P., *The Experience of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda*, 321 International Review of the Red Cross (1997), σελ. 605-621.

Van Ee E., & Kleber R. J., *Growing up under the shadow: Key issues in research on and treatment of children born of rape*, 22 Child Abuse Review (2013), σελ. 386-397.

Van Schaack Beth, *Engendering Genocide: Akayesu and the Affirmation of Genocidal Rape*, σε: *Human Rights Advocacy Stories*, Deena R. Hurwitz et al. (eds.), 2008.

Verrijn Stuart, *Case Comment: The ICC in Trouble*, 6 Journal of International Criminal Justice (2008), σελ. 409-417.

Viseur Sellers Patricia & Okuizumi Kaoru, *International prosecution of sexual assaults*, 7 Transnational Law and Contemporary Problems (1997), σελ. 45-80.

Viseur Sellers Patricia, *Individual(s') Liability for Collective Sexual Violence*, σε: *Gender and Human Rights*, Karen Knop (ed.), 2004, σελ. 153-194, Collected courses of the Academy of European Law.

Viseur Sellers Patricia, *The Prosecution of Sexual Violence in conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation*, διαθέσιμο σε: http://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/Paper_Prosecution_of_Sexual_Violence.pdf.

Wallstrom Margot, *Special Representative of the Secretary General on Sexual Violence in Conflict, Address to the Security Council on Women, Peace and Security*, UNSC Verbatim Record (27 April 2010) UN Doc S/PV/6302, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N10/330/85/PDF/N1033085.pdf?OpenElement>

Weiner Phillip, *The Evolving Jurisprudence of the Crime of Rape in International Criminal Law*, 51 Boston Vollege Law Review (2013), σελ. 1207-1237.

Widney Brown & Laura Grenfell, *The international crime of gender-based persecution and the Taliban*, 4 Melbourne Journal of International Law (2003), σελ. 347-375.

Witschel Georg & Rückert Wiebke, *Article 7(1)(h) – Crime Against Humanity of Persecution*, σε: *THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: ELEMENTS OF CRIMES AND RULES OF PROCEDURE AND EVIDENCE*, Roy S. Lee ed., 2001.

Wolfe Lauren, *Blind Spot: Why Do Convictions for the World's Worst Crimes Neglect Survivors of Rape?*, Foreign Policy, 12 March 2014, διαθέσιμο σε: <http://foreignpolicy.com/2014/03/13/blind-spot/>

Wood Elisabeth Jean, *Armed Groups and Sexual Violence: When Is Wartime Rape Rare?*, 37 Politics and Society (2009), σελ. 131-161.

Wood Elisabeth Jean, *Conflict-related sexual violence and the policy implications of recent research*, 96 International Review of the Red Cross (2014), σελ. 457-478.

Wood Elisabeth Jean, *Variation in Sexual Violence during War*, 34 Politics & Society (2006), σελ. 307-342.

Wood Elizabeth Jean, *Sexual Violence During War: Toward an Understanding of Variation*, σε: Sjoberg, Laura, Sandra Via, Cynthia Enloe (eds.) *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*, Santa Barbra: Praeger.

Zawati M. Hilmi, *Impunity or Immunity: Wartime Male Rape wants Sexual Torture as a Crime Against Humanity*, 17 Torture (2007), σελ. 27-47.

Μαρούδα Μαρία-Ντανιέλλα, *Ανθρωπιστικό Δίκαιο που εφαρμόζεται σε ένοπλες συρράξεις*, Κεφάλαιο 17 στον τόμο Αντωνόπουλου Κ., Μαγκλιβέρα Κ., (επιμ.), *Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.

Διάφορες Εκδόσεις, Κείμενα και Μελέτες

Amnesty International, *Lives Blown Apart: Crimes Against Women in Times of Conflict*, London 2004, διαθέσιμο σε: <https://www.amnesty.ie/sites/default/files/report/2010/04/SVAW%20-%20Lives%20blown%20apart-crimes%20against%20women%20in%20times%20of%20conflict.pdf>

Coalition for Women's Human Rights in Conflict Situations, *Analysis of Trends in Sexual Violence Prosecutions in the Indictments by the ICTR, from November 1995 to November 2002*, διαθέσιμο σε: http://www.iiav.nl/epublications/2002/analysis_of_trends_in_sexual_violence_prosecutions_in_indictments_ictr.pdf

Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties, Report presented to the Preliminary Peace Conference, March 29, 1919, 95 The American Journal of International Law (1920), σελ. 95-104.

European Center for Constitutional and Human Rights, Sisma Mujer and Collectivo de Abogados, ICC Communication on Sexual Violence in Colombia.

Global Protection Cluster, The Hidden History of War in Syria: Gender-Based Violence, διαθέσιμο σε: <http://gbvaor.net/wp-content/uploads/sites/3/2015/02/The-hidden-cost-of-War-in-Syria-Gender-Based-Violence-2013-English1.pdf>

Human Rights Watch, Seeking Justice: The Prosecution of Sexual Violence in the Congo War, March 2005 Vol. 17, No. 1(A), διαθέσιμο σε: <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/drc0305.pdf>

Human Rights Watch, *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath*, 1996, διαθέσιμο σε: <https://www.hrw.org/report/1996/09/24/shattered-lives/sexual-violence-during-rwandan-genocide-and-its-aftermath>

Human Rights Watch, *The Stigma and Blame Attached to Rape Survivors*, January 8, 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.hrw.org/news/2013/01/08/stigma-and-blame-attached-rape-survivors-india>

IASC, Inter-Agency Standing Committee, Task force on Gender and Humanitarian Assistance, 2005, διαθέσιμο σε: <http://www.unhcr.org/453492294.pdf>

ICRC, *A Guide to the Legal Review of New Weapons, Means and Methods of Warfare: Measures to Implement Article 36 of Additional Protocol I of 1977*, ICRC, Geneva, 2006, διαθέσιμο σε: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0902.pdf

ICRC, Aide-Mémoire (Dec. 3, 1992)

ICRC, *Commentary on the Geneva Convention relative to the protection of civilian person in time of war*, 1958, Uhler O.M./ Pictet J. et al. (eds.), διαθέσιμο σε: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/GC_1949-IV.pdf

ICRC, *COMMENTARY: III GENEVA CONVENTION*, Jean S. Pictet ed., 1960.

International Rescue Committee (IRC), Syria: A Regional Crisis, January 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.rescue.org/sites/default/files/resource-file/IRCReportMidEast20130114.pdf>

REDRESS, Comments on the OTP Draft Policy Paper on Sexual and Gender Based Crimes, σελ. 4, διαθέσιμο σε: <http://www.redress.org/downloads/publications/REDRESS%20COMMENTS%20ON%20OTP%20DRAFT%20POLICY%20PAPER%20ON%20SEXUAL%20AND%20GENDER%20BASED%20CRIMES%20-%202024%20February%202014.pdf>

Refugee Law Project, Comments on the ICC Draft Policy on Sexual and Gender Based Violence, 23 February 2014, διαθέσιμο σε: https://www.law.berkeley.edu/files/RLP_Commentary_on_ICC_Policy_Paper_FINAL_140226.pdf

Reproductive Health Response in Conflict Consortium, Gender-based Violence Tools Manual, For Assessment & Program Design, Monitoring & Evaluation in conflict-affected settings, σελ. 9, διαθέσιμο σε: http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/FC881A31BD55D2B3C1256F4F00461838-Gender_based_violence_rhrc_Feb_2004.pdf

The Office of The Prosecutor of the ICC, Policy Paper on Sexual and Gender Based Crimes: ICC Outlines Policies to Improve Prosecutorial Outcomes, Recent Policy Paper, 128 Harvard Law Review (2014), σελ. 793-800.

UNIFEM, CEDAW and Security Council Resolution 1325 – A quick guide, 2006, UNIFEM Report, 2006, διαθέσιμη σε: http://www.unrol.org/files/CEDAWandUNSCR1325_eng.pdf

United Kingdom: Foreign and Commonwealth Office, International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict, June 2014, διαθέσιμο σε: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319054/PSVI_protocol_web.pdf

United States Commission on the Security and Co-operation in Europe, Genocide in Bosnia-Herzegovina: A hearing before the U.S. OSCE, Washington D.C., 2000.

Women in the Law Project, *No Justice, No Peace: Accountability for Rape and Gender-Based Violence in the Former Yugoslavia*, 89 Hastings Women's Law Review (1994), σελ. 91-127.

Women's Initiatives for Gender Justice, *Gender Report Card on the International Criminal Court* (2009), διαθέσιμο σε: http://www.iccwomen.org/news/docs/GRC09_web-2-10.pdf

Women's Initiatives for Gender Justice, *Making a Statement: A Review of Charges and Prosecutions for Gender-based Crimes before the International Criminal Court*, June 2008, διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/publications/articles/docs/MakingAStatement-WebFinal.pdf>

Women's Initiatives for Gender Justice, Statement of Women's Initiatives for Gender Justice, Appeals Withdrawn by Prosecution and Defence, The Prosecutor vs. Germain Katanga, 26 June 2014, διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/documents/Katanga-Appeals-Statement.pdf>

Women's Initiatives for Gender Justice, *Women's Initiatives' Letter to the Prosecutor Stating Concern About the Failure to Investigate and Charge Gender-Based Crimes in the Lubanga Case*, διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/publications/articles/docs/LegalFilings-web-2-10.pdf>

Women's Initiatives for Gender Justice, *Gender report card on the International Criminal Court, 2011 (WIGJ 2011 ICC Gender Report Card)*, διαθέσιμο σε: <http://www.iccwomen.org/documents/Gender-Report-Card-on-the-International-CriminalCourt-2011.pdf>

Zainab Hawa Bangura's statement in "UN envoy calls on all parties in Syria conflict to cease acts of sexual violence", UN News Centre, 15 February 2013, διαθέσιμο σε: [www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=44160#](http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=44160#.UUH8N33RITg).

UUH8N33RITg

Βλ. UN officials alarmed by effect of systematic violence on civilians in Syria, UN News Centre, 18 January 2013, διαθέσιμο σε: www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=43961&Cr=syria&Cr1=#.UPpkdL-9Kc0